

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH ARMIN TUULSE

SKÅNE

BAND II. HÄFTE 1.

LUGGUDE HÄRAD

SYDVÄSTRA DELEN

AV

TORSTEN MÅRTENSSON

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1962:

- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II, *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17: 50 kr.
» (93) Band IV, h. 3. *Sölvesborg*. Med register till Bd IV. Pris 40 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Översikt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.
» (95) Band II, h. 1. *Inlands Nordre härad, södra delen*. Pris 25 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- DALSÅLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting, norra delen*. Pris 18 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting, södra delen*. Pris 20 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting, nordvästra delen*. Pris 25 kr.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- HÄRJEDALEN. (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag, nordvästra delen*. Pris 23 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad, sydvästra delen*. Pris 41 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
» (96) Band II, h. 1. *Luggude härad, sydvästra delen*. Pris 38 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I, *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 12 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan. 1. Församlingshistoria*. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan. 2. Byggnadshistoria*. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan. 3. Inredning och inventarier*. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan. 1. Byggnadshistoria*. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen*. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka. 1. Församlingshistoria*. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka. 2. Konsthistoria*. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka. 1. Församlingshistoria*. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka. 2. Konsthistoria*. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
» (89) Band VII, h. 3. *Softa kyrka*. Pris 12: 50.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslagets 3:e sida)

KYRKOR I SKÅNE
LUGGUDE HÄRAD
SYDVÄSTRA DELEN

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

utarbetat av

TORSTEN MÅRTENSSON

Häfte 96 av

SVERIGES KYRKOR KONSTHIST. INVENTARIUM

på uppdrag av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH ARMIN TUULSE

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag

STOCKHOLM 1963

UTGIVET MED BIDRAG AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

*Å omstående sida:
Luggude härads sigill 1584
(Pålsjö arkiv, HBM), avritning.*

ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1963
201717

FÖRORD

till

SKÅNE, BAND II: 1

Det är för utgivarna av SVERIGES KYRKOR en stor glädje att nu — äntligen — kunna framlägga ett stort häfte med beskrivningar av kyrkor i Skåne, detta på särpräglade kyrkor så rika landskap. För jämnt 30 år sedan publicerades ett första häfte med beskrivning av en enda skånsk kyrka, Kävlinge kyrka i Harjagers härad, författad av dåvarande amanuensen vid Lunds Historiska Museum, fil. kand. MONICA RYDBECK. Avsikten med publiceringen av detta första häfte var att lämna ett prov på arten och karaktären av det stora inventarieverk över landets kyrkor, som börjat publiceras inom olika delar av Sverige. Därigenom hoppades man å ena sidan skapa intresse för ett dylikt arbete bland landskapets invånare, å andra sidan att där vinna det för verkets realiserande nödvändiga ekonomiska stödet samt de lika nödvändiga personella arbetskrafterna.

De i utgivarnas förord till nämnda försökshäfte framlagda planerna för den begynnande bearbetningen av de skånska kyrkoberivningarna hava tyvärr av olika anledningar icke kunnat förverkligas. Dels hava de under 1930- och 40-talen tillgängliga och i förhållande till det vittomfattande arbetsföretaget mycket begränsade anslagen måst koncentreras på de landskap, där publikationsarbetet redan hade kommit ordentligt igång tack vare tillgång till stadigvarande medarbetare; dels fingo de mycket sakkunniga personer, som i det nämnda förordet omtalades såsom blivande medarbetare i Skåne, mycket snart anställningar, som för dem gjorde ett effektivt medarbetarskap i Skånekyrkorna omöjligt. Åtskilliga försök att med bistånd från olika håll på allvar upptaga det viktiga arbetet i Skåne hava tyvärr strandat.

Att vi nu kunna framlägga ett stort Skåne-häfte, som vi hoppas snart skall följas av flera, beror dels på de väsentligt ökade anslag, som Statens Humanistiska Forskningsråd under senare tid beviljat SVERIGES KYRKOR, dels på den lyckliga omständigheten, att vi såsom medarbetare i Skåne lyckats vinna fil. doktor TORSTEN MÅRTENSSON, bosatt i Hälsingborg, för vars museum han varit chef under åren 1913—1955. Under denna långa period har han haft tillfälle att förvärva en ingående kännedom om kyrkorna i Hälsingborg och dess omnejd. Han har åtagit sig att bearbeta kyrkor i Luggude härad, vilkas beskrivningar komma att publiceras i häften vardera omfattande 3 till

5 kyrkor. Utgivarna vilja till dr Mårtensson uttala sin uppriktiga tacksamhet, för att han ställt sin stora sakkunskap och sitt intresse till förfogande för detta arbete, därmed inaugurerande ett arbete, på vars lyckliga fortsättning vi våga ställa stora förhoppningar.

Av betydelse för här föreliggande arbete har varit, att den nuvarande chefen för Hälsingborgs museum, SVERIGES KYRKORS tidigare medarbetare i Blekinge, LARS-GÖRAN KINDSTRÖM låtit det efter år 1955 bedrivna fotograferingsarbetet i här beskrivna kyrkor ingå såsom del av arbetet för museets topografiska bildarkiv, där negativa sålunda förvaras. Fotograferingen har i samarbete med författaren utförts av museets rustmästare OTTO HOLMSTRÖM. För detta stora tillmötesgående framföres ett värdsamt tack.

DANMARKS NATIONALMUSEUM, som av mycket klara skäl hyser ett stort intresse för de skånska kyrkornas beskrivning, har på ett synnerligen älskvärt sätt räckt oss en hjälpsam brodershand under det förberedande arbetet. Redan 1956 föranstaltade Nationalmuseets dåvarande direktör, dr phil. JOHANNES BRØNDSTED, om excerpering av sådant handskriftsmaterial i Danmarks Rigsarkiv, som kunde lämna upplysning rörande kyrkorna icke blott i Skåne, utan även i andra forna danska landskap. Denna excerpering utfördes av magister JOHAN JØRGENSEN och har varit vårt arbete till stort gagn. För detta generösa stöd vilja vi gärna frambära en varm och respektfull tacksägelse.

Även redaktören för vårt systerföretag, DANMARKS KIRKER, dr phil. ERIK MOLTKE i Köpenhamn, med vilken vår redaktion sedan lång tid tillbaka uppehållit en vänskaplig och givande förbindelse, har med stor beredvillighet stått oss tillhanda med råd och upplysningar, för vilket författare och utgivare äro honom stor tack skyldiga.

Stort intresse för arbetet har visats och välvilligt bistånd vid undersökningarna har lämnats av församlingarnas prästerskap och övriga kyrkliga befattningshavare, vilket här med tacksamhet erkännes.

Vid bearbetningen av det insamlade materialet ha värdefulla uppgifter lämnats av tjänstemän inom Statens Historiska Museum och andra med redaktionen samarbetande fackmän på olika områden. För detta ständigt med samma redobogenhet lämnade bistånd framföres ett varmt kollegialt tack.

Här skall även med tacksamhet erinras om den värdefulla hjälp med kontroll och översättning av de latinska inskriptionerna, som lämnats författaren av hans nyligen avlidne vän, lektor AXEL FORSSTRÖM.

De nu framlagda kyrkoberivningarna äro betydligt utförligare och framför allt mycket rikare illustrerade än det omtalade provhäftet. Allteftersom inventeringsverket fortskridit, har erfarenheten visat, att illustreringen måste göras riklig för att verket skall kunna fylla sitt ändamål: att giva en klar och konkret bild av det oant rika konst- och kulturhistoriska material, som vårt lands kyrkor utgöra. Detta gör tyvärr publiceringen dyrare, men verket värdefullare.

SVERIGES KYRKOR skall vara ett uppslagsverk, där den intresserade allmänheten skall kunna hämta vederhäftig upplysning och där forskaren skall finna stimulans och material till vidare bearbetningar och vetenskapliga kombinationer. Alltså ett konsthistoriskt inventarium i ordets egentliga betydelse.

Stockholm i november 1962.

SIGURD CURMAN

ARMIN TUULSE

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE

Övriga förekommande förkortningar enl. förkortningsregistret i
Nordisk familjebok, 3:e uppl.

- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
BSt = K. Byggnadsstyrelsen, Sthlm.
CARLQUIST, HERDAMINNE = Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid. Lund 1943 —
DaK = Danmarks Kirker, Udg. af Nationalmuseet, Kbhvn 1933 —
DRA = Danmarks Rigsarkiv, Köpenhamn.
FOLLIN-WIESELGREN = Elias Follin, Helsingborgs historia, öfversedd och tillökt af P. Wieselgren, Upsala 1851.
HBM = Hälsingborgs museum.
Inv. = inventarieförteckning.
Inv. 1830 = en på grund av en kgl. förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevos i flera exemplar, av vilka en serie förvaras i resp. kyrkoarkiv och en serie i ATA.
KA = Kammararkivet, Sthlm.
KB = Kungliga biblioteket, Sthlm.
Kr. prot. = kyrkorådsprotokoll.
LKM = Lantmäterikontoret i Malmöhus län, Malmö.
LLA = Lunds landsarkiv.
LÖFGREN = Albert Löfgren, Det svenska kanngjutarehantverkets historia. Del I, bd 1—3, Sthlm 1925—50, samt lösa anteckningar av honom.
RA = Riksarkivet, Sthlm.
Repar. handl. = handlingar rörande Välluvs kyrkas reparationer, LLA.
Räk. = räkenskaper.
RÖNBECK = Jöns Rönbeck, Anmärkningar om Helsingborgs stad 1729. Sockenrelation i Engeströmska samlingen, KB. Avskrift i Hälsingborgs pastorsarkiv.
SAOB arkiv = Svenska Akademiens Ordboksredaktions arkiv, Lund.
Sk. kom. = Skånska kommissionens handlingar, volym Q, RA. Skånska kommissionen 1669—1670 tillsattes av regeringen för ordnande av förhållandena i skåneprovinserna. Av dessa handlingar, inalles 46 volymer, innehåller volym Q inventarieförteckningar för år 1667 för kyrkorna i Skåne, Halland och Blekinge.
Snabbinv. = en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917—1932. Samtliga snabbinventeringslistorna förvaras i ATA. Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkapitel.
SSKT = Södra Sveriges Kyrkliga Textil, Lund.
Stpl, stplr = stämpel, stämplrar.

St. prot. = sockenstämmoprotokoll.

SvK = Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg. på uppdrag av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm 1912 —

UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

Utst. KKSM = Utställning af Äldre Kyrklig Konst från Skåne. Malmö 1914, Katalog.

Vis. prot. = visitationsprotokoll.

ÖIÄ = Överintendentsämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Sv.f. = svensk fot (29,7 cm).

Samtliga mått äro, där ej annat angives, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silverstämpar tydda enl. UPMARK.

Tennstämpar tydda enl. LÖFGREN.

INNEHÅLL

Raus kyrka	3
Allhelgonakyrkan i Råå	122
Välluvs kyrka	137
Bårslövs kyrka	195

REDAKTIONSSEKRETERARE: INGRID ROSELL

FOTOFRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES,
TAGNA AV OTTO HOLMSTRÖM, HBM

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA. FOTONEGATIV FÖRVARAS I HBM

SKÅNE
LUGGUDE HÄRAD

*Å omstående sida:
Luggude härads sigill 1584
(Pålsjö arkiv, HBM), avritning.*

Fig. 1. Raus kyrkogård från söder. Foto från 1890-talet i HBM.
Der Kirchhof von Raus von S. Raus churchyard from S.

RAUS KYRKA

SKÅNE, MALMÖHUS LÄN, LUGGUDE HÄRAD,
EFTER 1918 HÄLSINGBORGS STAD,
LUNDS STIFT, HÄLSINGBORGS KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad av TORSTEN MÄRTENSSON och avslutad i januari 1962.

TRYCKTA KÄLLOR: E. FOLLIN, Helsingborgs Historia, öfversedd och tillökt av P. WIESELGREN Uppsala 1851. — RAUS FÖRSAMLINGSBLAD, fr. 1942.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA: BRUNIUS' saml. bd VII, s. 25; handl. rör. kyrkans senaste rep. och konserv. av inv.; SNABBINV. av L. SJÖBERG 1918; klipp och fotogr. — RA: (bland ÖIÄ:s skr. t. K. M:t) Ritn. t. påbyggn. av kyrkans V parti 1781; försl. t. ombyggn. av S. P. BERGH 1837; Skånska kommissionen, volym Q, innehållande inventarium för kyrkorna i Skåne, Halland och

Blekinge för år 1667. — KA: Malmöhus läns lantkyrkoräk., innehållande RÄK. och verifikationer 1697—1862. — BST: Försl. t. ändr. och tillb. av J. F. ÅBOM 1839; försl. t. orgelfasad, stadf. 27/5 1868; längdsekt. av kyrkans V del av CARL MÖLLER juli 1885; försl. t. välvn. av tvärsk., stadf. 18/9 1885; 2 bl. planer m. försl. t. borttagn. av altarvägg av O. ANDERSSON 26/8 resp. 3/9 1903; försl. t. värmeledn., stadf. 16/1 1920; försl. t. täckn. m. koppar av A. FUHRE, stadf. 19/6 1931; försl. t. nya bänkar på läkt. av A. FUHRE, stadf. 28/10 1932; uppm. av plan och antemensale av A. SALOMON-SÖRENSEN 1950; försl. t. bänkinredn. av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 17/11 1937; försl. t. ändr. av läkt. och ny sakr. av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 17/11 1937; försl. t. bänkar och ändr. av altarring av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 17/11 1937; försl. t. ändr. av gravkapell på Råå kyrkogård av G. W. WIDMARK, stadf. 26/6 1942; försl. t. ändr. av altarring och ny pred.stolstrappa av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 29/4 1953; försl. t. ändr. av värmeledn.skorsten av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 20/7 1955; fotogr. av kyrkan och inv. — LLA; INV. 1830; kyrkans arkivalier se nedan; Malmöhus läns landkyrkobok, innehållande avskrifter av RÄK. 1689—1822. — HBM: Fotogr; tidn.klipp; avklappn. och avgjutn. av runor och timmermärken.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. fr. o. m. 1662; ST.PROT. (tills. med Välluv t. o. m. 1892) 1796, 1800—03, 1805, 1807 samt fr. o. m. 1810; KR.PROT. fr. 1821; 3 vol. handl. för kyrka och skola 1806—1917, med bl. a. projektritm. till förändr. av tillbyggnad å Raus kyrka av L. Ljunggren 1833; handl. rör. orgel 1860—61; handl. rör. värmeledn.; handl. rör. restaurering 1905. — Äldre arkivalier i LLA, övriga å pastorsexp. i Raus församlingsgård samt — rör. kyrkobyggnader och kyrkogårdar m. m. efter 1931 — i Samfällda kyrkorådets i Hälsingborg arkiv.

I Hälsingborgs pastorsarkiv (i LLA) avskr. av prosten Jöns RÖNBECKS sockenrelation 1729, »Anmärkningar om Helsingborgs stad», med uppg. om Raus.

Kartor, bl. a. över kyrkogården, på stadsingenjörskontoret i Hälsingborg.

Raus församling omfattar, efter inkorporering av Raus socken med Hälsingborg 1918, S delen av Hälsingborgs stads område. Trakten är gammal kulturbygd, rik på fornlämningar från sten- och bronsåldern, bland vilka särskilt märkes ett antal mäktiga bronsåldershögar. En grupp av dessa, ursprungligen omfattande ett 20-tal stora högar, som ingår i gravfältet vid Köpinge, halvannan km N om Raus kyrka, antyder — liksom själva ortnamnet — förefintlighet av ett förhistoriskt bebyggelsecentrum på platsen.

Sockennamnet *Raus* härledes enl. SVENSK ETYMOLOGISK ORDBOK ur fsv. *ra*, råmarke, samt *os*, åmynning. Namnet skrevs förr ofta *Rahus* eller *Råhus*.

Raus församling var redan under den lutherska tidens första år förenad med Välluvs, med Raus som huvudsocken¹. En ändring skedde på 1630-talet, då kyrkoherden var bosatt i Välluv och pastoratet benämndes Välluv och Raus. Samma förhållande rådde under den tid, 1658—1858, då pastoratet var anknutet som annex till Hälsingborg. Självständigt blev pastoratet åter 1/5 1858, alltjämt med Välluv som moderförsamling. Genom ett kungl. brev 31/7 1896 fastställdes emellertid, att Raus, som då hade 5 gånger större folkmängd än Välluv, skulle vara moderförsamling. I samband med omregleringar inom Luggude kontrakt blev Raus församling 1/5 1929 eget pastorat.

I Raus socken ligger N om Råån byarna *Raus* och *Köpinge*, S om ån *Pålstorp* och *Örby*, vidåmynningen fiskeläget *Råd*.

¹ CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 345.

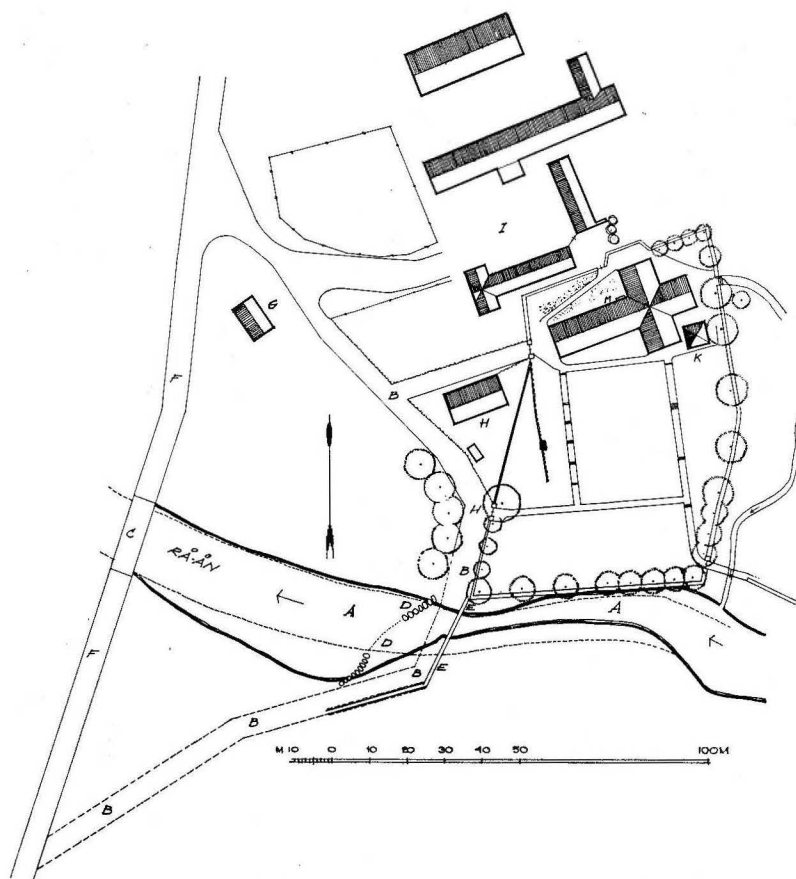

Fig. 2. Plan (1:2 000) av området kring kyrkan, visande nuvarande Kyrkvägen (F) med bro (C) över Råån, Kyrkvägens förutvarande sträckning (B) med vadet över ån, stenblockstigen (D) och gångbron (E). G korsvirkesbyggnad med bisättningsrum, H skolbyggnad, I gården Raus nr 8. Efter uppm. i stadsing.kont., Hälsingborg.

Grundriss der Kirchenumgebung mit dem jetzigen Kirchenweg(F)und Brücke(C) über den Bach Råån, dem früheren Verlauf des Kirchenwegs(B)mit der Furt über den Bach, dem Steinblockweg(D)und der Fussgängerbrücke(E). G Fachwerkbau mit Beisetzungsraum; H Schulgebäude; I Hof Raus Nr. 8.

Plan of environs of church: present Churchroad (F) with bridge (C) over the rill Råån, former line of Churchroad (B) with ford, stepping-stones (D) and foot-bridge (E). Half-timbered building with mortuary (G), school (H), and farm (I).

Raus kyrka ligger på N sidan av Råån, omkr. 2 km från dess utflöde i Öresund vid fiskeläget Råå. Ån går fram i en dalgång och kyrkan har byggts ända ute vid slänten ned mot ån, som flyter fram längs S kyrkogårdsmuren (fig. 1). På N sidan gränsar kyrkogården till en av de gamla gårdarna i byn, Raus nr 8, vilken vid skiftesförrättningen 1829 icke blev utflyttad (fig. 4). Dess ännu kvarstående, halm-

Fig. 3. Vadet, stenblockstigen och gångbron över Råån vid kyrkogårdens SV ingång. Foto Alfred B. Nilson 1901 i HBM.

Furt, Steinblockweg und Fussgängerbrücke über die Råån am SW Eingang des Kirchhofs.

Ford, stepping-stones and footbridge over the rill Råån at SW entrance to churchyard.

täckta boningslänga står alldeles in på kyrkogårdsmuren och bidrar jämte terrängförhållandena till skapande av den säregna miljö, som kännetecknar kyrka och kyrkogård i Raus.

Mitt emot kyrkan, på åns S sida, låg Pålstorps by. Genom Pålstorp leder en väg — Kyrkvägen — V om och förbi kyrkan, mot Välluv och Ramlösa brunn (Köpinge). Den går nu över Råån på en betongbro. Tidigare saknades denna broförbindelse. Vägen svängde då ned över slänten till ett vadställe mitt emot kyrkogården (fig. 2). Vid sidan av vadet hade anordnats en gångväg genom att stora, på ovansidan plana stenblock lagts ut i åloppet; här kunde, när högvatten i ån icke hindrade, gående komma fram torrskodda (fig. 3), varvid man tog sig över kungsådran — den del av åloppet, som enligt lag måste

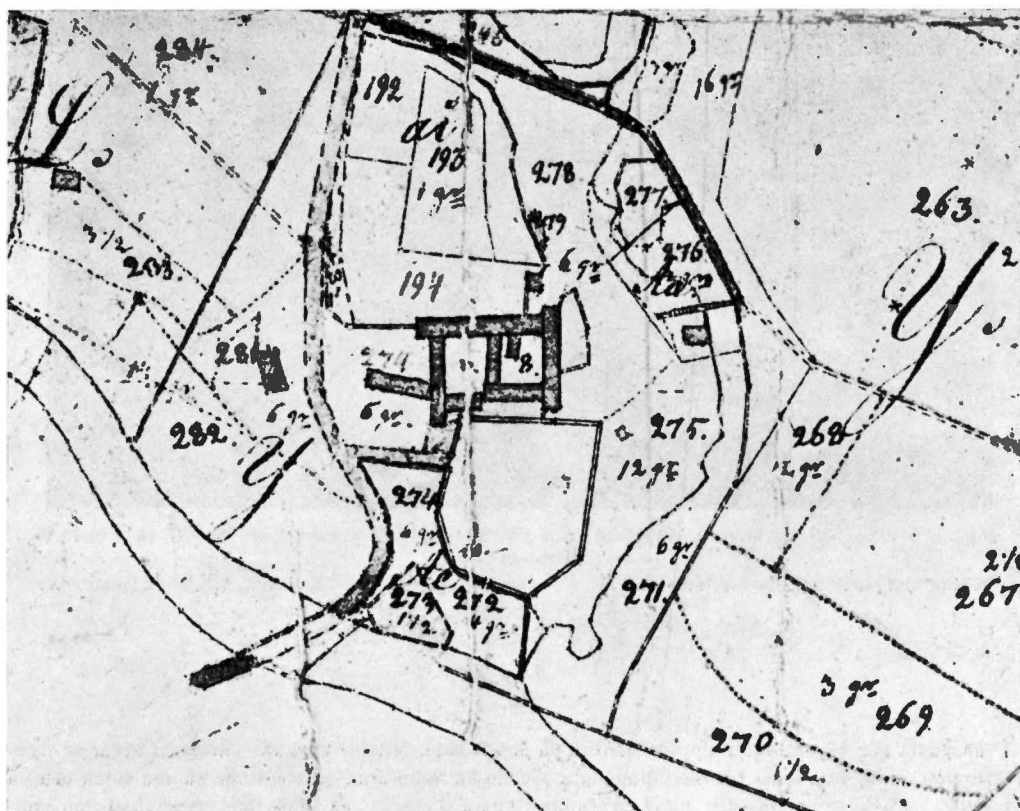

Fig. 4. Kyrkogården med omgivning efter skifteskarta över Raus by, uppm. 1827 och 1828 av Daniel Björkegren. Kyrkogården är det onummerade, murbegränsade området nedanför gården nr 8. Kyrkan är icke utsatt. Kartan visar vadet och stenblockstigen över Råån. LKM.

Der Kirchhof mit Umgebung nach einer Landmesser-karte über das Dorf Raus von 1827 und 1828. Der Kirchhof ist der unnummerierte, von Mauern eingefriedete Bezirk unterhalb von Hof Nr. 8. Die Kirche selbst ist nicht eingetragen. Man sieht die Furt und den Steinblockweg über die Råån.

Church and environs according to land redistribution maps of Raus village, 1827 and 1828. The churchyard is the walled-in unnumbered area below farm No. 8. The church is not shown. The map shows the ford and stepping-stones across the rill Råån.

hållas öppen för att icke hindra fiskens uppstigande i vattenleden — med hjälp av en vid blocken förtöjd »ökstock»¹. Denna stenblockstig är klart markerad såsom sådan på skifteskartan över Raus by (fig. 4).

Under senare delen av 1800-talet har stenblockstigen blivit ersatt av en gångbro, men delar av stigen finnes alltjämt kvar på stränderna; stenarna i själva åloppet har däremot försvunnit i samband med reglering av ån.

¹ TORSTEN MÅRTENSSON, Kyrkstigarna i Raus, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1962, s. 43 ff.

Fig. 5. Kyrka och kyrkogård. Flygfoto från SV. Foto AB Flygtrafik Dals langed. Frigiven av Försvarsstaben M 356.
Kirche und Kirchhof, Flugphoto von SW. Church and churchyard, aerial photograph looking W.

Från vadet går vägen vidare uppför slänten på åns N sida. Mittför kyrkans västgavel utgår en stensatt uppfartsväg, som leder till huvudingången mellan en kallmurad gråstensmur på ena sidan och på den andra en byggnad, som varit Raus församlings första skola, byggd 1849, numera använd som samlingslokal för kyrkliga ändamål (fig. 6).

KYRKOGÅRDAR OCH KLOCKSTAPEL

RAUS KYRKOGÅRD

Kyrkogården sträcker sig från kyrkans sydsida ned över backslänten till Råån (fig. 2 o. 15). Ursprungligen omfattade den endast det närmast kyrkan belägna, nu terrasserade backpartiet. Behov av ökat utrymme framträdde starkt i början av 1800-talet, men utvidgning — emot S — skedde först 1824, nödvändigjord därav, att man då börjat taga även gångarna i anspråk för begravingar (sr. PROT.). Kyrkogårdens omfattning efter denna utökning framgår av kartan fig. 4. 1859 skedde en ny, större utvidgning i V och S, där kyrkogården nu når ända fram till åbrädden (fig. 7). Ytterligare smärre utvidgningar har sedermera skett på V och Ö sidan.

Fig. 6. Uppfartsväg till kyrkan från V. Foto
Almquist & Cöster.

Anfahrtsweg zur Kirche
von W.

Drive leading to church
from W.

Kyrkogården avgränsas av kallmur, som saknar övertäckning. Tidigare fanns på de äldre delarna sådan av »tegel och taksten» (RÄK.). Muren angavs 1636 vara bristfällig¹; 1669 var den så förfallen, »att svin gick in» (RÄK.). Den blev ofta reparerad och har under senare tid till hela sin sträckning blivit omlagd.

I samband med uppförande av nykyrkan 1840 (s. 60) gjordes i muren framför N tvärskeppsportalen en utbuktning emot N, vilken sedermera åter blivit slopad (fig. 7).

Kyrkogården har fyra ingångar: huvudporten i V, en ingång från gården Raus nr 8 på N sidan samt två i S delen, nära ån, en i V och en i Ö. Huvudingången i V, till vilken den stensatta uppfartsvägen leder, består av tvenne murade, nu med stenplattor (tidigare zinkhuvar) täckta pelare med grindar av järn (fig. 6). Ingången hade tidigare legat på annat sätt, ovisst hur, men flyttades 1827 för att komma mitt för kyrkans västfasad (ST. PROT.), varvid den nuvarande anordningen tillkom.

INGÅNGAR

¹ DANSKE KANCELLI. B 101. Kapitlers og lensmænds besvarelser på miss. 1636 14/11. DRA.

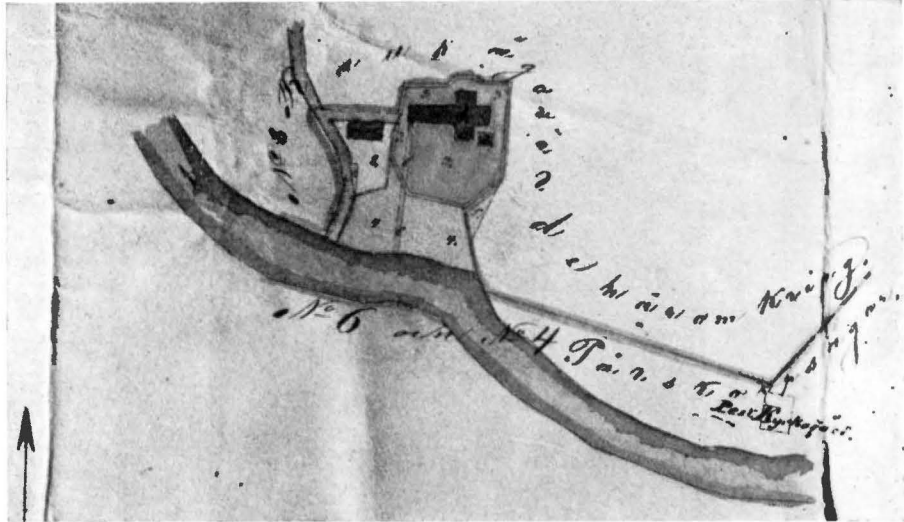

Fig. 7. Karta, visande kyrkogårdsutvidgning 1859. I pastorsarkivet.
 Plan mit der Kirchhofserweiterung 1859. Map showing enlargement of churchyard in 1859.

Den äldre porten hade haft välvd genomgång — »det stora valvet, som froncerar ingången» (RÄK.). Den var byggd 1671 av Sone murmästare från Frillestad, vilken då fick betalt »för murverket med Hwåling at Opmura, som kyrkiogårdsporten med en låcka henger i» (RÄK.). Sannolikt var det fråga om ombyggnad av en äldre, kanske medeltida anordning. Portarna var i äldre tid av trä; järnport omtalas såsom nyanskaffad 1824 (RÄK.). 1775 omnämnes kostnad för en ekepåle till uppståndare för V kyrkogårdsluckans skjuthom (RÄK.).

N ingången utgöres nu av en enkel grind i muren. På kartan fig. 4 synes den vara placerad närmare kyrkogårdens NÖ hörn än vad nu är fallet. 1776 blev »luckan» på N sidan nedtagen och »ånyo uppmurad med skjul af taktegel uti skällning (s. 40 not 1) upplagdt» (RÄK.). I samband med omläggning av muren blev N ingången 1830 nedtagen, varvid talas om »den murtegel, som finnes i portbågen», varav framgår, att ingången då utgjordes av en välvd port. Liknande utformning torde även den ingång ha haft, som fanns i den äldsta, S kyrkogårdsmuren. Envar av dessa tre, då förefintliga genomgångar försågs 1785 (RÄK.) »för kyrkogårdens helgd och fredande» med den vanliga anordningen för att hindra kreatur från att komma in på kyrkogården, en grop, försedd med sidomurar samt täckt av en träram med järngaller (»rist» av järn). Sådana anordningar hade redan tidigare förefunnits, i INV. 1692 upptages sålunda en »rist med järnspolar».

Fig. 8. Kyrkogårdens SV ingång. Foto S. Desaix 1953.
 SW Eingang des Kirchhofs. SW entrance to churchyard.

När kyrkogården 1824 utvidgades mot S, insattes i den nya muren en ingång med pelare, 2 alnar i fyrkant och 3 alnar höga (RÄK.), troligen av samma typ som de tvenne, vilka efter 1859 års utvidgning utfördes i SV och SÖ och ännu står kvar. De sistnämnda täcktes med huvar av zinkplåt, 1931 ersatta av de nuvarande övertäckningarna av koppar (fig. 8).

En i plan kvadratisk klockstapel (fig. 9), uppförd på murad grund av gråsten, KLOCKSTAPEL står på kyrkogården i vinkeln mellan kyrkans S korsarm och koret (vid K å fig. 17). När tvärskeppet byggdes 1840 (s. 60), kom detta så nära stapeln, att avståndet till korsarmen uppgår till blott 1,5 meter.

Klockstapelns, vars uppåt avsmalnande byggnadskropp har ett sidorna kraftigt överkrigande pyramidtak, följer i sin uppbyggnad de skånska och danska staplarnas vanliga schema — torntypen, helt skild från de uppsvenska staplarnas bock-konstruktion¹. Stommen utgöres av fyra kraftiga, inåtlutande hörnstolpar och mellan dem på varje sida en mittstolpe, alla intappade i lejder. Löshult och dubbla kryssförsträvningar på alla fyra sidorna sörjer för stagning av konstruktionen (fig. 10).

Materialet är huvudsakligen furu, men åtskilliga delar, särskilt löshult, lejder och bjälkar är av ek, som genom förefintliga inhuggningar visar sig tidigare ha haft annan funktion. Tvivelsutan har detta ekvirke tillvaratagits vid den nedan beskrivna ombyggnad av en äldre stapel, som företogs 1782. Av ek är likaledes de båda höga stolpar — sannolikt hörn eller mittstolpar i den ursprungliga stapeln — vilka står i den nuvarandes mittlinje och uppstiger från korsningspunkterna, där ett i fotramen inbladat längdträ och tvenne tvärträn skär varandra. Dessa båda stolpar når endast upp till klockkammarens golv, vars bjälkar de stöder.

Klädseln, omnämnd i RÅK. 1716, men säkerligen tidigare förefintlig, utgöres av lockpanel, vars trenne avdelningar skiljes av nu kopparskodda vattenbräder. I översta avdelningen, som är helt låg, finnes på sidorna ljudöppningar, försedda med lämmar av trä. På grund av väggarnas lutning får sidofälten konvergerande kantlinjer. Väggbrädererna har anpassats därefter och gjorts uppåt något avsmalnande, varigenom konvergensten fördelats över hela ytan, såsom fallet är eller varit även på andra byggnader av denna art.

När 1663 1 ½ tolt »fjäl» (= bräder) köptes av en göingebonde »paa helsingborgs felledt (= fälad) och S. Knudtz Marknad till att fly klokehuset med», och 1667 4 lass fjäl» (RÅK.), kan detta gälla beklädnaden, men också taktäckningen, som ursprungligen utgjordes av ekbräder. Numera är stapeln täckt med takspån. En i RÅK. ofta återkommande utgift gällde tjärning av klockstapeln.

Upphållningsanordningen för klockorna är den i staplar av denna typ vanligen förekommande. Klockornas axlar är lagrade i trenne kraftiga ekbjälkar, som vilar på V och Ö sidornas lejder. På klockkammarens golv, som bäres av de i stapelns mitt stående båda stolparna, har gjorts en stödanordning (fig. 10), som dock icke är att betrakta som klockstol i vanlig mening, då det icke är denna, utan de med stapelns timmerstomme förbundna, överliggande bjälkarna, som utgör konstruktionens bärande element.

Reparationer av klockstapeln omtalas ofta i RÅK. Bland de mera omfattande kan nämnas reparationen 1716, då stapeln blivit svårt skadad »förmedelst storm och uweder». Sedan församlingens planer på att förse kyrkan med ett nytt västtorn, i vilket klockan skulle hängas, måst skrinläggas (s. 55), blev den då tydligen fallfärdiga stapeln 1782 helt nedtagen och återuppförd på ny grund, 44 alnar i fyrkant och 3 alnar hög (varav 2

¹ GUSTAF ÅBERG, Skånska klockstaplar, i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1942, s. 54 ff. — ELSA MØLLER, Tømrede Klokkehuse, i Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. Kbhvn 1960.

Fig. 9. Klockstapeln från S. Foto 1957.
Der Glockenturm von S. Bell tower from S.

alnar torde kommit under markytan). Vid detta tillfälles köptes 8 st. 14 alnars furustolpar (RÄK.), givetvis avsedda som hörn- och väggstolpar. Orsaken till att en så genomgripande reparation måst företas torde vara att söka däri, att grunden varit dålig och föranlett så starka rötskador på fotpartiet, att ombyggnad blev nödvändig. Åtskilligt timmer kunde ju alltjämt komma till användning, när stapeln återupbyggdes. Nästa större reparation, som skedde 1861, gällde tak, väggar och klockstol (sr. PROT.).

Den vindflöjel av koppar, som vid reparationen 1782 uppsattes på pyramidtakets topp (RÄK.), är nu försvunnen.

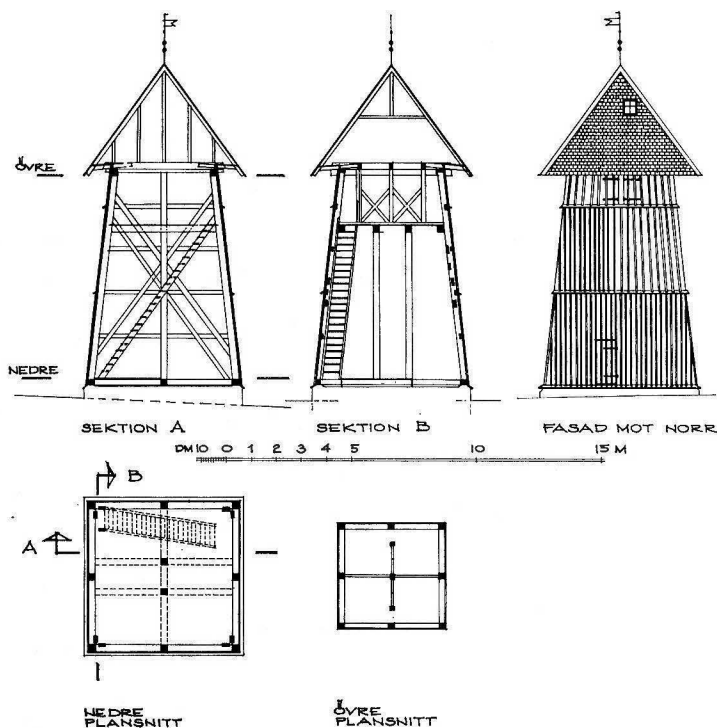

Fig. 10. Plan och sektioner av klockstapeln, 1:300. Uppm. Helge Hultman och Åke Temnerud 1956.
Grundriss und Schnitte des Glockenturms. Plan and sections of bell tower.

1636 säges »klokkehuset at være næsten ganske forfalden» (s. 9, not 1). Med tanke på den motståndskraft, som ekvirket besitter, måste detta innebära, att stapeln redan då var av avsevärd ålder. Man har all anledning räkna med, att klockstapeln stått på sin plats åtminstone sedan senmedeltid, och att kyrkans äldsta kända klocka, gjuten 1456 (s. 116), har hängt i densamma.

Kyrkogården gör genom sitt läge på den terrasserade sluttningen ned emot åbrädden ett vackert och egenartat intryck, till vilket även utformningen av dess många små gravplatser bidrager (fig. 11). De flesta av dem är kringgårdade med häck av buxbom. I flera fall har denna, som av uppmätningen fig. 11 framgår, vuxit ut och täckt hela gravplatsen, vilken då ter sig som ett helt slutet buxbombsblock, ur vilket toppen av en gravsten kan sticka upp.

GRAVVÅRDAR Av gravvårdar skall här endast omnämnas tvenne, placerade på ömse sidor om kyrkogårdens V ingång. Den ena är en bred, rund skål på fot (fig. 12), av gjutjärn och

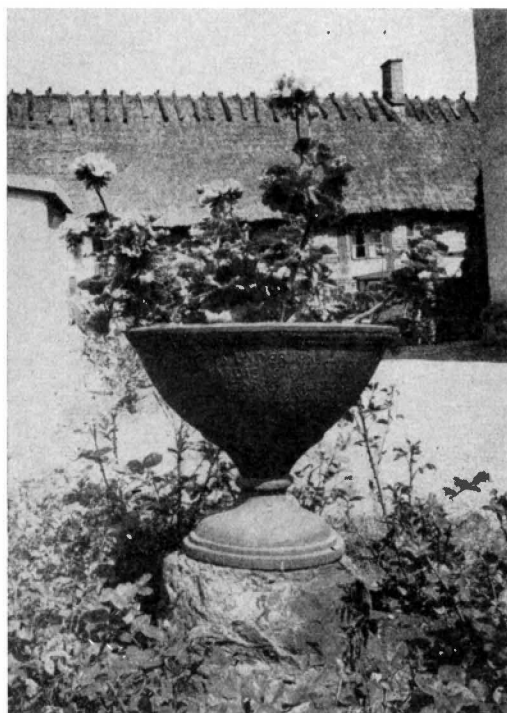

Fig. 12. Gravvård av gjutjärn, 1839. Foto 1957.
Grabmal aus Gusseisen, 1839. Cast-iron memorial, 1839.

tvivelsutan tillverkad vid Ruuthska bruket i Hälsingborg¹. Den har tidigare stått i vinkeln emellan långhuset och S korsarmen och stundom felaktigt betecknats som dopfunt. Inskr: HÄR UNDER HWILAR / COUWARDIE CAPITAINE / FREDRIC RIBER / DOG DEN 29 NOVEMBER / ÅR 1839 — HAN VAR I LIFWET / REDELIG MED BORGARE / TROGEN OCH DELTAGANDE MAKE / RÄTTRÅDIG VÄN / EFTERLÄMNADE SÖRIANDE ÄNKA. — Den andra är en bukig urna av oglaserat Höganäs lergods, kring fot och mynning dekorerad med bladlistor och försedd med tvenne hankar med änglafigurer (fig. 13). Inskr: MINNE ÅT TORPARE ANDERS PÅLSSON / FRÅN NR 3 KIÖPINGE / FÖDD I GÖRARP DEN 22 JUNI 1797 DÖD I KÖPINGE / DEN 6 FEBRUARI 1863 / SÖRJD OCH SAKNAD AF 4 BARN OCH 10 BARNBARN.

¹ Excellensen greve ERIC RUTH (1746—1820), känd även som grundare av Höganäs stenkolsverk, fick 1799 privilegium på anläggande i Hälsingborg av dels ett reverberverk d. v. s. järngjuteri med reverberugnar, dels en degel- och saltglaseringsfabrik. Vid »Buket» eller »Ruuthska bruket» göts bl. a. gravvårdar i form av hällar eller kors av järn.

Fig. 13. Gravvård av oglaserat Höganäs-lergods,
1863. Foto 1957.

Grabmal aus unglasierter Höganäs-Tonware, um 1863.	Memorial of unglazed Höganäs earthenware, about 1863.
--	---

För Raus kyrka har ett bisättningsrum anordnats i en korsvirkesbyggnad, belägen vid Kyrkvägen, där avtagsvägen ned till vadet tar vid. Den utanför gårdsområdet liggande, halmtäckta byggnaden, som utgjort ekonomibyggnad för den till kyrkogården gränsande gården Raus nr 8, är inköpt av Hälsingborgs stad och disponeras av församlingen, som inrett byggnadens forna vagnsport till bisättningsrum (vid G å fig. 2).

BISÄTT-
NINGSRUM

En solvisare anskaffades 1736. Den var enl. uppg. 1766, då en ny ekpåle anskaffades för densamma, uppställd på kyrkogården (RÅK.). Nu försvunnen.

SOLVISARE

Även den omfattande utvidgning av kyrkogården kring Raus kyrka, som 1859 företogs, visade sig snart vara otillräcklig, och frågan om ytterligare utrymme för gravplatser aktualiserades åter under 1800-talets senare del. Den löstes slutligen på så sätt, att beslut 1880 fattades om anläggande av en helt ny kyrkogård invid och V om landsvägen mellan Råå och Hälsingborg. Platsen ligger på ganska stort avstånd från Raus kyrka — c:a 2,5 km — inom den del av socknen, där bebyggelsen snabbt utvecklades, och ingår nu (1962) i det bebyggda stadsområdet. 1919 blev denna kyrkogård utvidgad mot V och ytterligare utökning emot S är planerad.

RÅÅ KYRKO-
GÅRD OCH
GRAVKAPELL

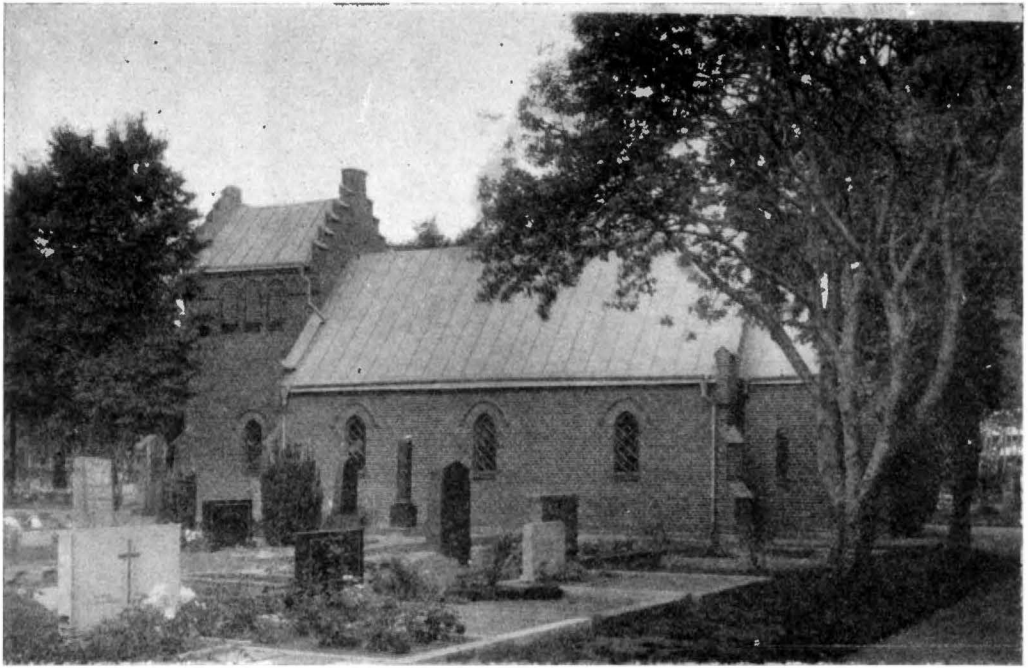

Fig. 14. Begravningskapell på Råå kyrkogård, uppfört 1894, vapenhuset i Ö 1942. Foto 1960.
 Beerdigungskapelle auf dem Kirchhof von Råå, errichtet 1894, das Waffenhause (Vorhalle) im O von 1942. Funeral chapel in Råå churchyard, erected 1894; E porch 1942.

På denna Råå kyrkogård uppfördes 1894 ett gravkapell av tegel, med lågt klocktorn i V; efter ritning av byggmästare L. Lundström i Råå (fig. 14), 1942 försett med en tillbyggnad, inrymmande vapenhus och orgellåktare, framför ingången i Ö (ark. G. W. Widmark). Kapellet fick 1920 en enkel målad dekor på alturväggen, utförd av konstnären Anders Nilsson i Lund (f. 1859, † 1936), som även målat kapellets altartavla med en välsignande Kristus.

Av Råå kvinnoförening skänktes 1906 tvenne klockor till gravkapellet. Båda klockorna har på den ena sidan inskr.: SKÄNKT AF RÅÅ KVINNOFÖRENING / UNDER KONUNG OSCAR II:S TRETTIOFJÄRDE REGERINGSÅR 1906. / GJUTEN AF JOH. BECKMAN & C. I STOCKHOLM. På andra sidan har den större klockan inskr: IFRÅN SOLENS UPPGÅNG ALLT INTILL / NEDERGÅNGEN VARE HERRANS NAMN LOFVADT. DAV. PS. 113: 3. D 91, H c:a. 83. Den mindre klockan har inskr: DETTA ÄR MIN HVILA EVINNERLIGEN / HÄR VILL JAG BO / TY HÄR BEHAGAR MIG VÄL. DAV. PS. 135: 14. D 77, H c:a 70.

PEST- OCH
KOLERA-
KYRKOGRÄ-
DAR

Till Raus kyrka har hört trenne smärre begravningsplatser av tillfällig natur. Äldre kartor upptager på N stranden av Råån, omkr. 150 m. Ö om kyrkogårdens SÖ ingång en liten rektangulär plats, betecknad som pestkyrkogård (fig. 7) och använd som

Fig. 15. Raus kyrka och kyrkogård från SV. Stödmuren visar kyrkogårdens tidigare V gränslinje.
Foto 1960.

Die Kirche von Raus und der Kirchhof von SW. Die Stützmauer zeigt die frühere W Abgrenzung des Kirchhofs.

Raus church and churchyard looking SW. The retaining wall indicates the former W boundary of churchyard.

sådan för byarna Raus, Pålstorp och Örby och troligen även för fiskeläget Råå under pesten 1710. En liknande liten begravningsplats för Köpinge by har funnits på ägorna till Köpinge nr 3.

Under koleraepidemien 1850, då flera dödsfall i denna farsot inträffade i Råå, anordnades på Råå Ljung en särskild kolerakyrkogård, omgärdad av stenmur med jordvall. Platsen låg på strandområdet V om landsvägen Råå — Hälsingborg, c:a 200 m. från sjön och 100 m. N om nuv. Råå kyrkogårds västerut utdragna N gränslinje. Någon bindande överenskommelse rörande disponerandet av denna mark hade emellertid icke träffats, och sedan den övergått till nya ägare, restes från deras sida krav på återlämnande av kyrkogårdsområdet. Sedan försök till uppgörelse i godo misslyckats, fördes inför Luggude häradsrätt process om återlämnandet, vilket resulterade i, att församlingen 1892 offentligen avhystes från kolerakyrkogården¹. Kyrkogårdsmuren blev sedermera nedriven och materialet bortfört.

¹ Av HBM verkställd utredning rörande kolerakyrkogården i Råå, i skrivelse till drätselkammaren i Hälsingborg 12/7 1950.

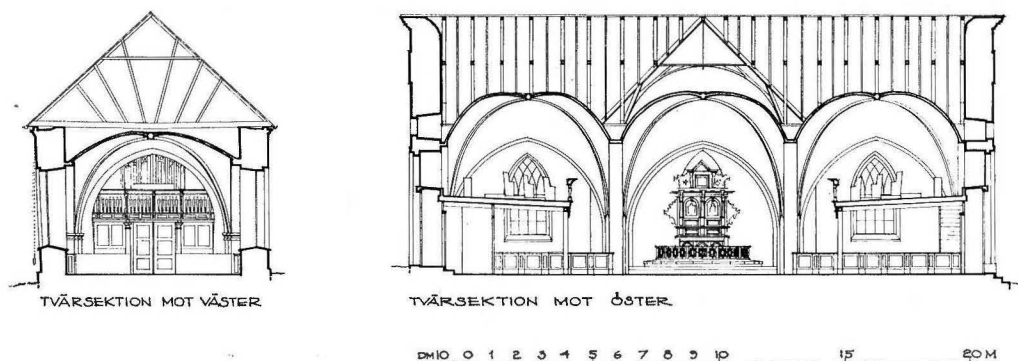

Fig. 16. Tvärsektion av långhuset mot V och sektion av tvärskeppet mot Ö, 1:300. Uppm. av Helge Hultman och Åke Temnerud 1956.

Querschnitt des Langhauses nach W und Schnitt des Cross section of nave looking W, and section of transept looking E.
Querschiffes nach O.

KYRKOBYGGNADEN

BYGGNADSBESKRIVNING

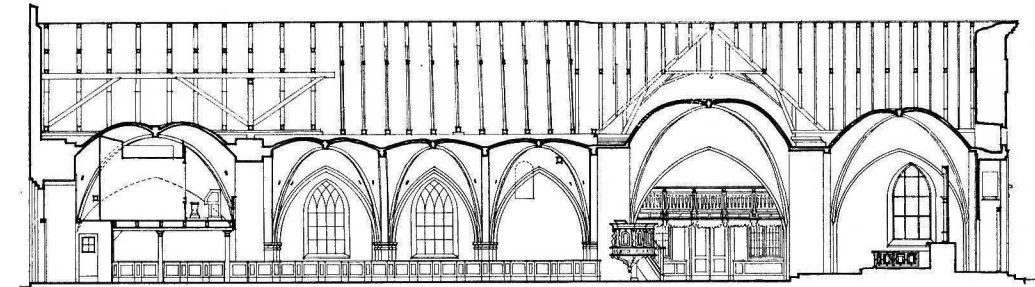
PLAN

Raus kyrka (fig. 15) består av ett medeltida långhus, till vilket i Ö fogats ett 1840 uppfört parti, *nykyrkan*, omfattande tvärskepp samt rakslutet kor (fig. 16 o. 17). Vid byggandet av nykyrkan nedrevs en äldre koranordning. Det medeltida långhuset är emellertid icke enhetligt. Dess huvuddel utgöres av en ursprunglig anläggning, *den romanska kyrkan*, vilken under senmedeltid blivit förlängd västerut genom en i plan kvadratisk tillbyggnad, *västpartiet*.¹

MATERIAL

Byggnadsmaterialet är i långhuset, såväl i den romanska delen som i västpartiet, finhuggna sandstenskvadrar. Västpartiets kvadrar, som på murens insidor ovan valven stått oputsade, visar där ställvis grövre ytbehandling och mera oregelbunden form, vilket kan bero på, att materialet blivit sekundärt använt (sid. 48). Gavelröstet i V, som

¹ Enligt en artikelserie av en anonym författare, »Ramlösa i saga och historia», i HELSINGBORGS-POSTEN 1910 skulle västpartiet ha kallats *Rolandsdelen* och den romanska kyrkan *Guldvångsdelen*. Namnet Rolandsdelen kommer av nedan (sid. 23) omtalade Rolandsskulptur. Namnet Guldvångsdelen sammanhänger med en byggnadssägen, tidigast relaterad 1729 (RÖNBECK). På Örby vång, S om Råån, skulle på en plats, som kallades Högestenar, fordom ha stått en herrgård. Där bodde en rik fru, som började bygga en kyrka i Guldvångskroken, en jämn plats mellan Örby och ån. Det, som byggdes under dagen, fördes emellertid om natten över till andra sidan av Råån, till dess kyrkan måste byggas på den plats, där den nu står. En annan sägen talar om ett troll, som icke kunde bo kvar i Guldvångskroken på grund av »den grå bjällemärren, som kom på Rahus gata att stå».

LÄNGDSEKTION MOT NORR

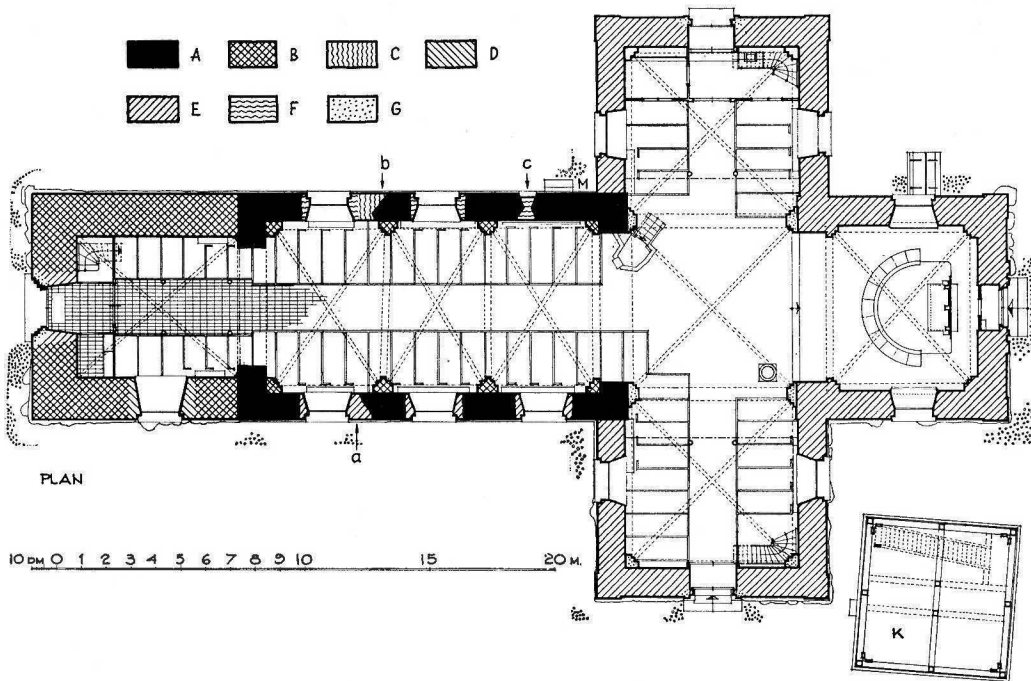

Fig. 17. Plan och längdsektion mot N, 1:300. Uppm. av Helge Hultman och Åke Temnerud 1956.
 Grundriss und Längsschnitt nach N. Plan and longitudinal section looking N.

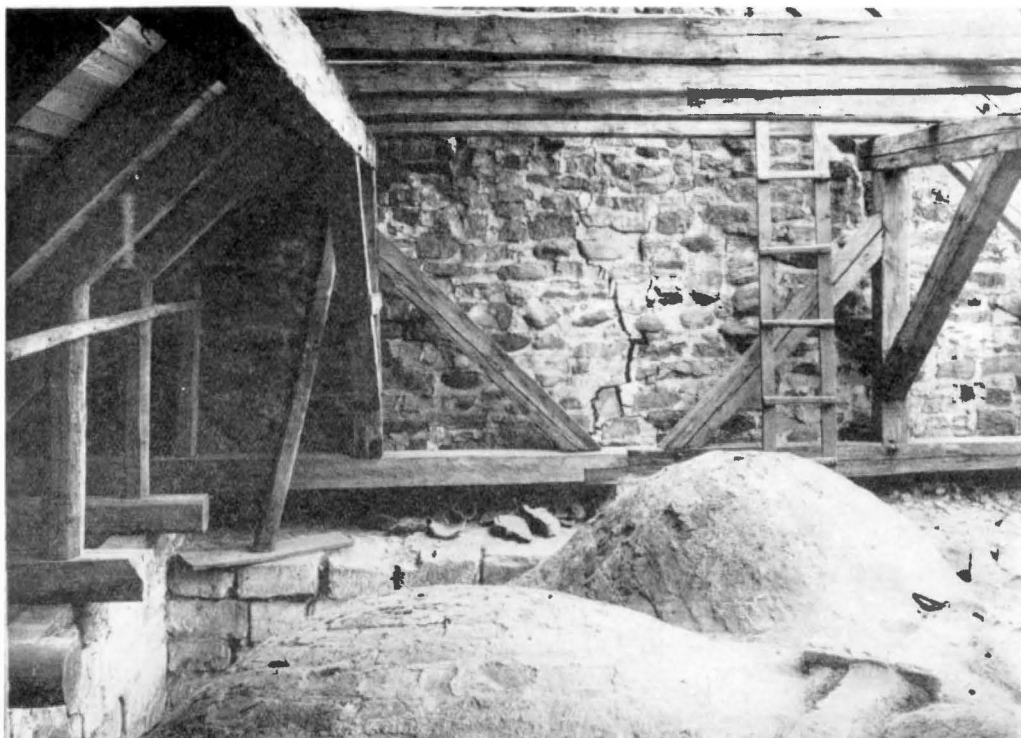

Fig. 18. Kyrkvinden över västpartiet med valvkuporna och V gavelröset. Foto 1931.

Der Dachboden der Kirche über dem W Teil mit Gewölbekuppen und W Giebel. Church attic above W section with vault roofs and W gable.

tvivelsutan blivit ombyggt, är uppfört av obearbetade eller blott grovt tuktade, mestadels tunna gråstensstycken, uppmurade utan genomförda skiftgångar (fig. 18). I nykyrkan är materialet kluvna gråstensblock med inblandning av sekundärt använd sandsten från det rivna koret samt av tegel. Taklisterna på nykyrkan är, med undantag för hörnlisenerna, av trä.

EXTERIÖR

Den romanska kyrkan (fig. 17, period A) har sandstenssockel med enkel, svagt hålkälad skråkant, (fig. 27 a), medan västpartiet saknar sockel. Hela långhuset har taklist av sten, ehuru olika utformad på den romanska kyrkan och västpartiet. Den romanska listen består av välhuggna formstenar av sandsten med i kanten rundad stav, karnis och hög platt (fig. 27 b), medan västpartiet bryter av med ett sågskift av tegel med överliggande platt framsprång (fig. 22). I övrigt saknar långhuset ornamentala detaljer, men sådana har funnits å de 1840 rivna byggnadsdelarna (s. 46).

På västgaveln, ovan och något S om huvudingången, framsticker ur muren ett människohuvud av sandsten (fig. 20 o. 21). Dess höjd över nuvarande markytan är c:a 5,35 m,

Fig. 19. Romanskt fönster i S långhusmuren (vid a å fig. 17). Foto 1935.

Romanisches Fenster in der S Langhausmuer bei «a». Romanesque window in S wall of nave at (a) in fig. 17. auf Abb. 17.

dimensionerna $33 \times 27 \times 10$ cm. Huvudet är mycket grovt utformat. Näsan är sned, möjligen på grund av skada vid näsroten. Ögonen sitter på olika höjd; de synes ha justerats genom att ögonhålorna borrats djupare, kanske i samband med inmurandet för vinnande av behövlig skuggverkan. Munnen utgöres av en smal springa. Verklig behuggning kan iakttagas blott vid tinningarna och på hjässpartiet, där genom grunda rännor antydna till hårlockar åstadkommits.¹

I munspringan finnes spår av röd färg, vilken dock torde vara resultatet av senare tiders skämtlynne i samband med byggnads- eller reparationsarbeten. Detsamma torde gälla den målade skägg- och mustaschprydnad, som nu är nästan helt utplånad.

Frågan om orsaken till att huvudet fått denna givetvis sekundära placering högt uppe på västmuren ställer sig svår att besvara, liksom om tidpunkten när detta skett och om den uppgift, skulpturen haft att fylla på sin ursprungliga plats i kyrkan. Huvudet kan ha blivit inmurat, när västfasaden under senmedeltid uppfördes. Det sitter

¹ Ett huvud av liknande typ är inmurat i den närbelägna Härslövs kyrkas V tornfasad.

Fig. 20. Detalj av västgaveln med »Rolandshuvudet». Foto 1958.

Teil des W Giebels mit »Rolandskopf». Detail of W gable with »Roland's head.»

Fig. 21. »Rolandshuvudet» å kyrkans västfasad. Foto 1958.

Der »Rolandskopf» an der W Fassade der Kirche. »Roland's head» on W front of church.

emellertid just i skarven mellan den tjockare fasadmuren och det tunnare gavelröstet, och detta kan ha blivit ombyggt vid något tillfälle, då även skulpturen kan ha kommit på sin nuvarande plats.

Det är givet, att folkfantasin icke kunnat underlåta att syssla med huvudet uppe på muren. Enligt en sägen, belagd från 1729 (RÖNBECK), skulle Raus kyrka vara byggd av sagohjälten Roland, den av Karl den stores kämpar, som är huvudfiguren i Rolandsången och den folkliga Rolandsdiktningen. Stenen i Raus kyrkas västfasad skulle avbilda Rolands huvud, och han skulle ha varit lika lång som stenens höjd över marken och sålunda ha mätt c:a 5,70 m från hjässa till fot. Sockennamnet Raus skulle även ha kommit från Roland (jfr s. 4).

Kyrkan, som ursprungligen stått oputsad, har numera sandstensmurarna täckta av spritputs, med slätputs på lisener, dörr- och fönsteromfattningar samt listverk. Överputsningen skedde 1773. I en skrivelse, fogad till ett av församlingen 1781 uppgjort förslag till torn (s. 52), säges, att kyrkans murar börjat giva sig, vilket syntes av flera revor, som visat sig »sedan kyrkan 1773 blev rappad».

FÖNSTER

Kyrkans sidofönster är alla av samma typ, spetsbågiga, med karmar av gjutjärn och solbänkar av tegel. De har — även i nykyrkan — fått sitt nuvarande utseende under reparations- och ändringsarbeten åren 1886 och 1905 (s. 60 o. 62).

Ursprungligen hade den romanska kyrkan små, högsittande fönster av traditionell typ, rundbågiga, med smala ljusöppningar och starkt skränande yttre och inre smygar.

Fig. 22. Detalj av taklist på långhusets S sida. Foto 1960.

Ein Teil des Dachgesimses von der S Seite des Langhauses.

Detail of cornice on S side of nave.

Ovan valven iakttages överdelarna av fyra sådana romanska fönster, två på N och två på S sidan (fig. 19 o. 24).

I en beskrivning av kyrkan 1662 (RÄK.) säges, att kyrkan har »8 vinduffuer, 3 store synden till, ett stort westen till, 3 små norden till oc et östen till». Detta stämmer (frånsett V-partiets 1744 uppbrutna sydfönster) med den gamla kyrkans utseende på L. Ljunggrens ritning 1833 (fig. 40), med undantag för nordsidan, som på ritningen är tecknad helt fönsterlös. Orsaken härtill är säkerligen, att de trenne »små fönstren» suttit så högt uppe på murarna, att de kommit över den horisontalskärning, som ritningen visar och därför icke markerats på denna. Det är visserligen oklart vad dessa »små fönster» kan innebära, men i varje fall sannolikt, att ett av dem varit identiskt med det Ö av de ursprungliga romanska fönstren i långhusets N mur (vid c å fig. 17). Detta fönster, som visar ur byggnadshistorisk synpunkt intressanta drag, har nämligen sådant läge i muren, att det trots valvslagningen kunnat utnyttjas, och även utnyttjats, som en visserligen minimal, men dock användbar ljuskälla. Det har sedan 1850-talet varit tillmurat, men är nu, sedan den yttre igensättningen i slutet av år 1961 blivit av-

Fig. 23. Romanskt fönster å N fasaden vid c å fig. 17. Ytternischen återupptagen 1961. Foto 1961.

Romanisches Fenster in der N Fassade, bei c auf Abb. 17. Von aussen 1961 als Nische wieder geöffnet.

Romanesque window, N front at (c) in fig. 17. The outer niche was reopened in 1961.

lägsnad, synligt som en rundbågig blindnisch i N långhusmuren (fig. 23). Det visade sig, att i den av finhuggna sandstenskvadrar murade yttre smygen, vilken varit vittad, nära dageröppningen fanns inhuggningar, uppenbarligen gjorda för ett galler av järn. Smygens botten låg till sin inre del vågrätt, först något mer än halvvägs mot ytterväggen bröts denna linje i lutning nedåt (fig. 24 b).

a

Fig. 24. Romanskt fönster i långhusets Ö travé (vid c å planen fig. 17), igensatt men återupptaget och försett med ny karm 1772 (se fig. 25). Åter igensatt 1851. a sett från kyrkvinden. Foto 1958. b sett utifrån efter den yttre igensättningens borttagande 1961. Foto 1961.

Romanisches Fenster im O Joch des Langhauses, bei »c« auf Abb. 17, zugemauert, doch 1772 wieder geöffnet und mit neuer Rahmung versehen. 1851 abermals vermauert. a) vom Dachboden b) nach der Öffnung von aussen (1961) gesehen, vgl. Abb. 25.

Romanesque window in E bay of nave (at (c) in fig. 17), built up but reopened and fitted with new frame 1772. Closed again in 1851. (a) from church attic (b) from outside after removal of outer masonry in 1961, cf. fig. 25.

Invändigt är fönstret igensatt under valvet, dock med smygens kontur markerad genom en rits i putsen under sköldbågen i långhusets Ö travé. Ovan valvet har smygen emellertid varit öppen och tillgänglig för studium. Det kunde konstateras, att i fönsteröppningen hade insatts en raksluten karm av furu, med enkel kantprofil och något lägre än dageröppningen, som över karmen blivit tillmurad (fig. 24 a). Iakttagelserna har vid öppnandet av den yttre smygen blivit bekräftade. Den fönsteröppning, som man på detta sätt vunnit, blev visserligen överskuren av sköldbåge och valvkupa, men genom dess fria del nedanför bågen kunde dock något ljus intränga i långhuset. Fönstrets övre del gav på samma gång en smula belysning åt kyrkvinden ovan valven (fig. 25). Denna konstruktion med belysning av både kyrkorum och vind genom ett och samma, ursprungligen romanska fönster, synes i Raus ha varit i praktiskt bruk ända till år 1851.

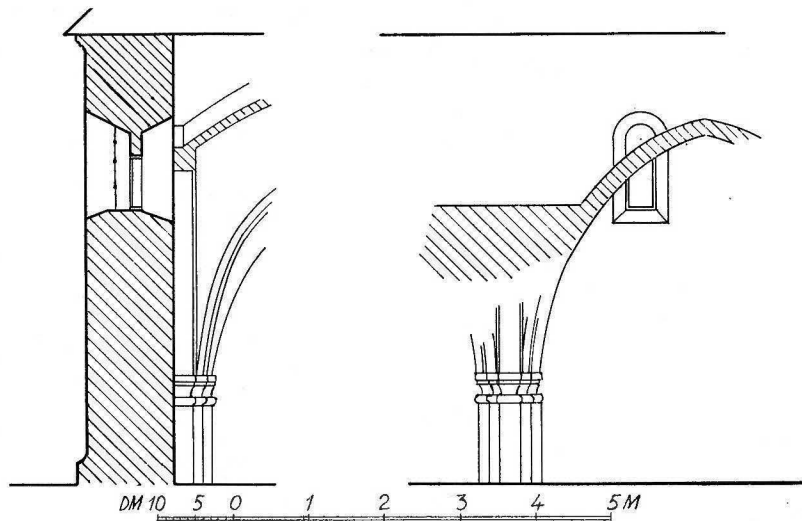

Fig. 25. Romanskt fönster fig. 24. Uppm. av T. Mårtensson 1961. Skala 1:100.
Romanisches Fenster, Abb. 24. Romanesque window, fig. 24.

Om denna fönsteranordning funnits 1662, vilket givetvis är möjligt, har fönstret i varje fall senare blivit igensatt. Detta framgår av en uppgift i RÅK. 1772. Då blev för »att få mera ljus i kyrkan, som mörk var besynnerligen om vintertiden . . . ett hol på norra sidan å nyo uppbrutit, hvaruti fenster karm med järngaller blifvit inmurade försedt med behörig post, Bogar, fenster och dess beslag». Det föreligger all anledning antaga, att dessa åtgärder avser den fönsteranordning, som ovan har beskrivits.

När församlingen 1851 beslöt, att de tvenne fönstren på N sidan skulle tillmuras (ST. PROT.), torde detta ha inneburit, att igensättning av det ovan beskrivna romanska fönstret då skedde. Skälet kan ha varit nedskräpning av kyrkan eller andra olägenheter, försakade av den öppna förbindelse, som kyrkorummet genom fönsternischen hade med kyrkvinden.

En mera effektiv fönsteranordning tillkom först 1858, då församlingen beslöt, att tvenne nya fönster, d. v. s. likartade med de övriga i långhuset, skulle insättas i N muren, vilket även skedde, trots de betänkligheter, som uttalades mot nordmurens hållfasthet (ST. PROT.).

Det är sannolikt, att i samband med valvslagning på 1400-talet (s. 48) nya fönster upptagits på långhusets och korets sydsidor. De nyas utseende är obekant, men de hade karmar av trä, smidda järngaller och blyinfattade rutor. 1672 fick Hans Glarmester från Raus betalt för »det stoore Windue på den synden sijda, som var utbläst på kyrkogården, att fly och sättja in nytt bly». Vad som avses när glasmästaren Berndt Henriks-

son i Hälsingborg 1693 hade — förutom några »stora» fönster — levererat även »20 små fönster ved koret», är oklart. Smeden John Jönsson fick samtidigt betalt för »40 stifter att fästa de små fönster med». Med »små fönster» torde här avses blyinfattade smårutor, som fästs i någon karmkonstruktion av trä.

Även de 1662 såsom »stora» betecknade fönstren synas ha varit relativt små och blev med tiden alla ombyggda och förstörade. 1744 upphöggs ett nytt fönster, varvid stolindelningen skadades (RÄK.). Uppgiften gäller tvivelsutan västpartiets S fönster, som var behövt för att förbättra belysningen på en i denna travé 1734 uppsatt läktare (s. 87). Ett nytt läktarbygge 1801 föranledde ytterligare utvidgningar av de äldre fönstren, av vilka den romanska kyrkans mittfönster på S sidan förstörades 1800, det Ö 1799 och korfönstret 1803 (RÄK., ST. PROT.). Sist kom fönstret på den gamla S ingångens plats, vilket insattes, sedan vapenhuset rivits 1840.

På ritningen fig. 42 av S fasaden har alla dessa fönster rektangulära öppningar, ett förhållande, som bestyrkes av J. F. Åboms beskrivning till hans 1839 fastställda ny- och ombyggnadsförslag (s. 60). Han säger sig där ha i stället för fyrkantiga fönster anbringat välvda sådana, »såsom här mera passande».

Dessa av Åbom ritade rundbågsfönster — med karmar av trä — insattes 1840 i nykyrkan och genomfördes då även i det gamla långhuset, så att alla kyrkans fönster fick samma utseende (fig. 53). För tvärskeppets vidkommande ersattes emellertid 1886 träkarmarna av fönsterkarmar av gjutjärn, varvid rundbågarna ändrades till spetsbågar, detta för att fönstren skulle harmoniera med de nya kryssvalv i spetsbågsstil, vilka då inslogs i tvärskeppet i stället för dess tidigare tunnvalv av trä (s. 60). Först 1905 företogs samma ändring av fönstren i långhuset och sakristian (s. 61). Fönsteröppningarna fick då tvåspråkiga yttre smygar.

Tunnvalvet i nykyrkans tvärskepp hade fått ett tillskott av ljus även genom de stora, halvrunda fönster, som satt över ingångarna och öppnade sig inåt valvet. Valvslagningen 1886 medförde bl. a., att dessa fönster överskars av kryssvalvens sköldbågar och kupor. Fönsternischerna igensattes därför med en tunn, yttre tillmurning, i vilken i stället upptogs helt små rundfönster ovanför valvkuporna. Fönsterändringen innebar emellertid en avsevärd försämring av ljusförhållandena i tvärskeppet, där uppförandet 1850 av tvenne läktare (s. 85 ff) redan tidigare inverkat menligt på fönsterbelysningen.

Kyrkans nuvarande fyra ingångar har alla tillkommit i samband med uppförandet av nykyrkan 1840. Ursprungligen fanns i den romanska kyrkans V del tvenne ingångar, en på syd- och en på nordsidan, av vilka spår alltjämt kan iakttagas (fig 17, a och b). N ingången hade redan före 1833 blivit igensatt, möjligen för vinnande av bättre bänkutrymme. Framför S ingången låg ett senare uppfört vapenhus. Denna ingång torde ha haft rikare ornamental utformning med en yttre omfattning, vars bredd — av igensättningens stötfogar att döma — i nivå med sockeln uppgått till 2,33 m. Med all sannolikhet har omfattningens bågsdrag burits av trekvartskolonner av sandsten. Övre partiet av en sådan kolonn hade använts för lagning av den romanska kyrkans Ö gavelmur, sedan

INGÅNGAR

Fig. 26. Trekvartskolonn och kapitel av sandsten, sannolikt från den romanska kyrkans S portalomfattning. Foto 1958.

Dreiviertelsäule und Kapitell aus Sandstein, wahrscheinlich vom S Portal der romanischen Kirche.

Three-quarter column and capital, sandstone, probably from surround of S entrance of the Romanesque church.

själva röstet nedbrutits, när tvärskeppet byggdes 1840. Kolonnen har tärningskapitel, som avgränsas från skaftet av trenne vulstformiga ringar, den mellersta något bredare än de andra (fig. 26).

När vapenhuset 1840 revs, ersattes den gamla S ingången av ett fönster. I stället upptogs en ny ingång i V fasaden, varvid det där befintliga fönstret försvann. Kyrkan fick därjämte ingångar i de båda nya korsarmarna samt i sakristian. De var alla lika, starkt klassicistiskt betonade, och hade raksluten dörröppning, flankerad av pilastrar, som uppbar en kraftigt profilerad gesims (fig. 54). Över denna satt ett stort, halvrunt fönster, som öppnade sig inåt valvet.

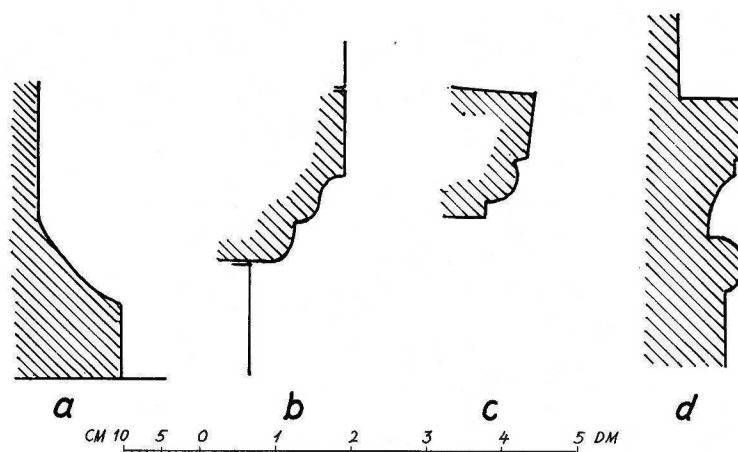

Fig. 27. Formstensprofiler: a romansk sockel av sandsten; b romansk taklist av sandsten; c taklist eller sockel av sandsten; d pilasterkapital av tegel. Uppm. T. Mårtensson 1960. Skala 1:10.

Architekturprofile: a) romanischer Sockel aus Sandstein; b) romanisches Dachgesims aus Sandstein; c) Gesims oder Sockel aus Sandstein; d) Kapitell einer Backsteinvorlage.

Mouldings: a) Romanesque socle, sandstone; b) Romanesque cornice, sandstone; c) cornice socle, sandstone; d) pilaster capital, brick.

Gesimserna över portalerna synes ha varit dåligt utförda, varöver församlingen redan vid avsyningen klagade. 1848 rasade gesimsen över nordportalen ned och måste repareras. Det blev emellertid snart fråga om en genomgripande förändring av de nya portalernas utseende. I samband med valvslagning i tvärskeppet 1886 (s. 60) och den därav förorsakade igenmurningen av de halvrunda fönstren, blev korsarmarnas båda portalomfattningar helt ombyggda. Den rikare klassicistiska utformningen fick därvid vika för en enklare gotisk, som ansågs gå bättre samman med den nya valvkonstruktionen. Omramningar och gesimser borttogs och dörröppningarna gjordes spetsbågiga med enkel, slätputsad, tresprångig omfattning samt fönster i tympanonfältet. Dessa arbeten fullföljdes för V och Ö portalerna 1905; den senare fick dock behålla sina båda sidopilastrar.

De kassettindelade portarna blev 1931 kopparklädda, varvid mittkassetterna pryddes med lejonmasker (ark. A. Fuhre)¹.

Kyrkans inre får sin nuvarande karaktär främst av långhusets relativt låga medeltidsvalv med deras sparsamt dekorerade bågar och ribbor (fig. 28 o. 29). Det dåligt belysta tvärskeppet gör sig föga märkbart i interiören. Till stor fördel för denna har det blivit, att sakristian efter borttagande av dess avskärmning kunnat förenas med kyrkorummet, varigenom sikten öppnats till ett långhuset fortsättande perspektiv inåt koret, med dess rikt utformade altaruppsats i blickpunkten.

INTERIÖR

¹ ARVID FUHRE, f. 1885, † 1959, stadsarkitekt i Hälsingborg 1929—1950.

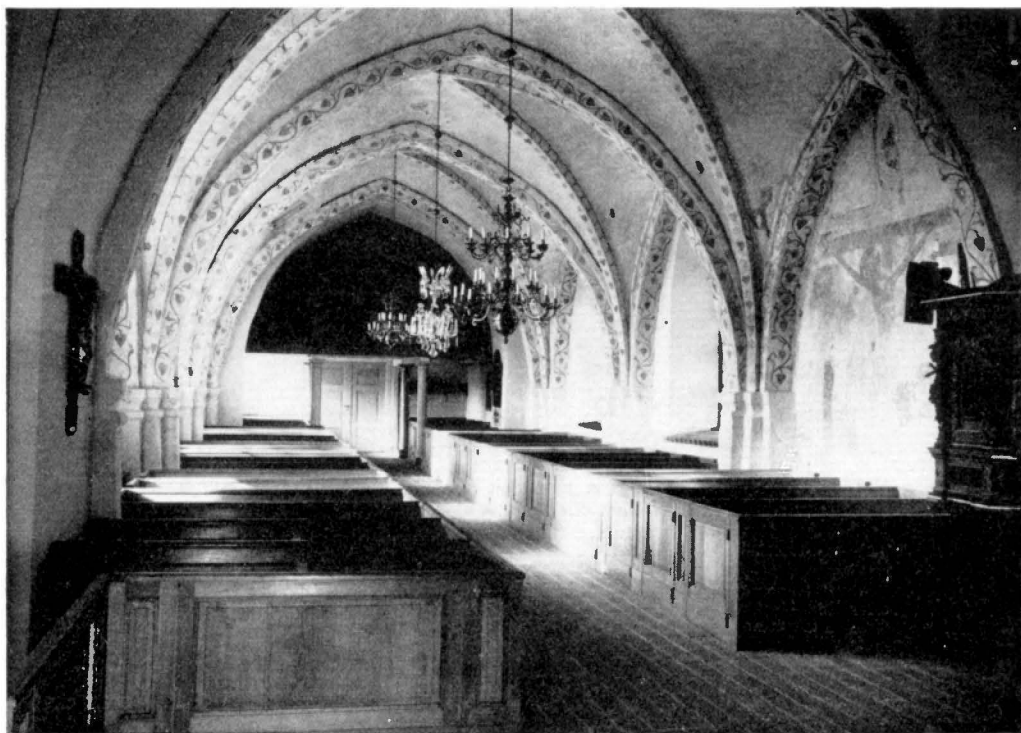

Fig. 28. Interiör mot V. Foto 1960.
Kircheninneres gegen W. Interior, looking W.

Hela kyrkan är täckt med kryssvalv av tegel. I den romanska kyrkan liksom i västpartiet är valven av medeltida ursprung, men konstruktionen är i dessa delar olikartad, beroende därpå, att i den romanska kyrkan valven inslagits i en äldre, för övervälvning icke avsedd byggnad, medan i västpartiet murarna uppförts med tanke på valv.

Den romanska kyrkan har tre rektangulära travéer, i vilka valven bäres av spetsbågiga helstens sköld- och gördelbågar med kvartstens täckskift, samt halvstens, profilerade kryssribbor, vilkas nedre partier något avsmalnar. Som valvstöd vid väggarna och i hörnen har uppförts tresprångiga pilastrar, utan socklar, men med kapitälband av rundstav, hålkälad skråfas och platta (fig. 27 d). Den nu försvunna N ingångens läge i muren har gjort, att den närmaste pilastern kommit något längre mot Ö än dess motsvarighet vid S väggen, vilket förorsakat en om ock obetydlig oregelbundenhet i valvsystemet. Valvkuporna är halvstens, slagna på stick. De har hållits låga för att få plats under det ursprungliga romanska trätaketets kvarsittande bjälkar.

Fig. 29. Interiör mot Ö. Foto 1962.
Kircheninneres gegen O. Interior, looking E.

Valvet i västpartiet är likartat byggt, men har mera bomberade kupor — takstolen har här icke lagt hinder i vägen. Eftersom västpartiet uppfördes i avsikt att övervälvas, kunde valven ges vederlag i själva murverket och har icke erfordrat sådana pilasterstöd som valven i den romanska kyrkan. Väggarna gjordes i stället i motsvarande mån tjockare. Valvribborna, som helt igenom har samma tjocklek, springer fram ur hörnen utan bärande konsoler.

De nuvarande valven i tvärskepp och kor inslogs 1886, resp. 1905, i samband med andra reparations- och ändringsarbeten (s. 60 o. 62). Vid uppförandet av nykyrkan hade tvärskeppet fått tunnvalv av trä och koret — dåvarande sakristian — platt bjälktak.

Nuvarande golv är av rött, handslaget Börringe-tegel, utom under bänkkvarteren där brädgolv inlagts. Golvläggningen har flera gånger förnyats. Åren 1672 och 1772 skedde detta i samband med jordpåfyllning och förhöjning (RÄK.). Vid en omläggning 1905, då golvet i långhus och tvärskepp sänktes 30 cm, ersattes den föregående beläggningens kvadratiska tegelplattor av s. k. viktoriaplattor i mönster.

GOLV

Fig. 30. Medeltida golvläggning eller golvgrund av sandstensplattor i V delen av långhuset. Foto 1934.
 Mittelalterlicher Fussbodenbelag oder -untergrund aus Sandsteinplatten im W Teil des Langhauses. Medieval flooring or underfloor of sandstone flags in W part of nave.

Vid installerande av värmeledning 1934 påträffades i den romanska kyrkans långhus delar av ett golv eller golvunderlag av sandsten. Det bestod dels av på ovansidan någorlunda plana sandstensblock, dels av mera reguljärt firsidiga, om än oregelbundet formade plattor av sandsten av varierande storlek, några små, andra med längddimensioner av uppemot 60 å 70 cm; en platta med c:a 40 cm bredd var mer än meterlång. Plattorna sammanhölls icke av kalkbruk utan låg löst i jordlagret. De hade makats samman till en golvyta, dock med stundom ganska breda fogar. Golvet var emellertid icke i sin helhet plant. Längs kyrkans långsidor gick ett meterbrett steg, markerat av kantstenar satta i rät linje; steget höjde sig 7—10 cm över mittpartiets yta (fig. 30). Vid den romanska kyrkans V-vägg var steget något bredare, omkr. 2 m.

Detta golv låg på lägre nivå än de gotiska valvstödens bottenskift och hörde sålunda till ett äldre tidsskede, sannolikt romanskt. Om det tillkommit i samband med uppförandet av den romanska kyrkan har ej kunnat avgöras, ej heller om det var fråga om verklig golvläggning. Rester av kalkbruk på plattorna liksom den mycket oregelbundna

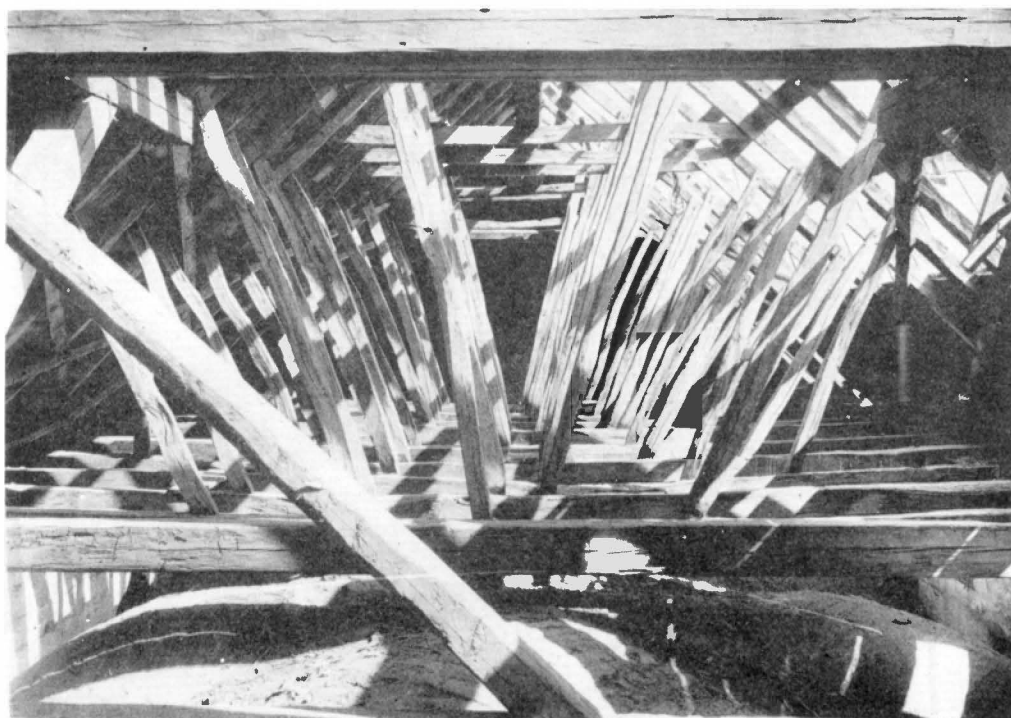

Fig. 31. Långhusets romanska takstol, sedd mot Ö. Foto 1931.

Der romanische Dachstuhl des Langhauses, nach O gesehen.

Romanesque roof timbers in nave, looking E.

anhopningen av sandstensstycken i golvets V del kan möjligen tyda på, att detta golv utgjort underlag för en övertäckning av något slag.

Den romanska kyrkan har huvuddelen av sin ursprungliga takstolskonstruktion bevarad i intakt skick, fränsett några i senare tid ersatta snedsträvor och hanband samt fyra takstolar, som försvunnit i samband med uppsättande av takresning på tillbyggnaderna i V och Ö. Konstruktionen är helt av ek och består av genomgående takbjälkar med sparrar, vilka förenas av högtsittande hanband (fig. 16 o. 31). I varje takstol står en rad av sex snedsträvor, som från tapphål i bjälkarna solfjäderformigt stiger mot sparrbenen. De båda innersta överskär även hanbanden, med vilka de i korsningen förbindes genom dymlingar av trä.

Av intresse är att timmermännen vid märkning för hopsättning av takstolsdelarna använt sig av runor eller runliknande tecken i stället för de romerska siffror, strecknummer eller kilformiga punkter, som vanligen brukar förekomma.

Dessa märken sitter alla på sparrben eller hanband; däremot har de icke iakttagits

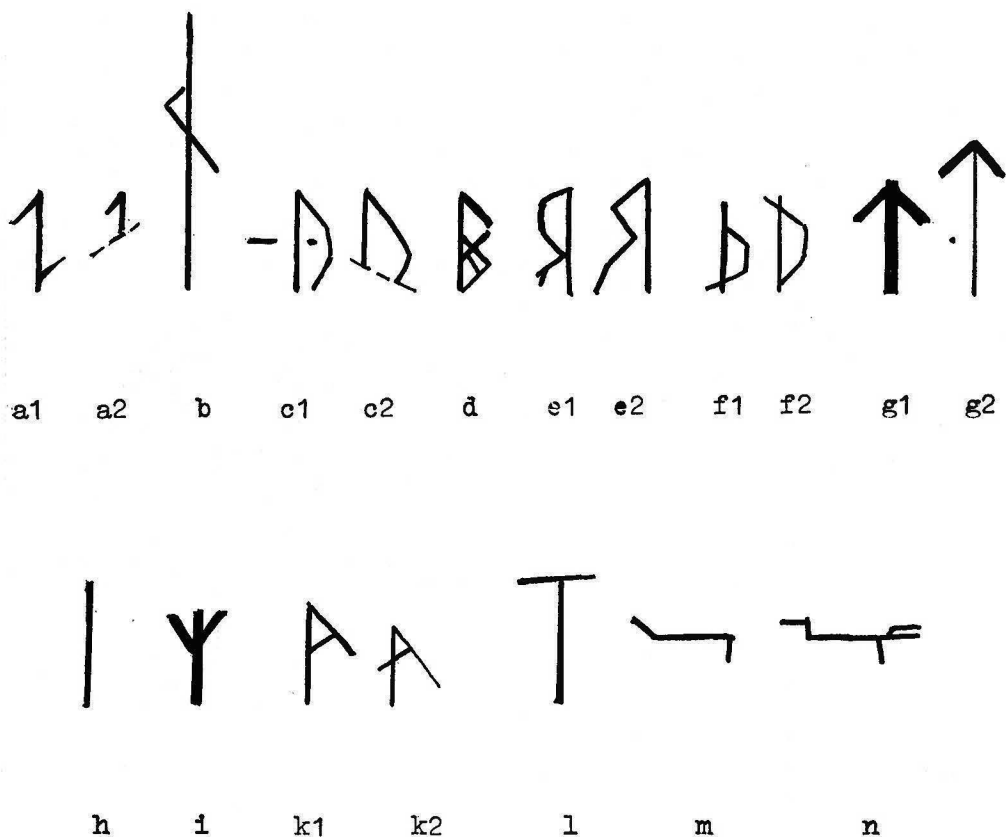

Fig. 32. Runor och bomärken, inskurna i takstolarnas sparrar och hanband. Skala 1:6. Uppm. av T. Mårtensson 1931.

In die Sparren und Streben der Dachstühle eingehauene Runen und Hausmarken. Runes and owners' marks cut in rafters and collar beam.

på takbjälkar eller snedsträvor. De är alla anbringade på den mot Ö vända sidan av timret och har koncentrerats till S sidan av takstolskonstruktionen — blott trenne märken (fig. 32 l—n) har upptäckts på N sidans sparrvirke. På S sidan uppträder de parvis — med undantag för de fall, då något märke kommit bort genom reparationsåtgärder eller skador på timret — varvid en runa sitter på sparrbenet och dess motsvarighet på den med detta förenade hanbandsändan.

Märkena är skurna på olika sätt. Några har gjorts med ett smalt håljärn (fig. 34 b, c), medan andra visar i tvärsnitt breda nedskärningar med plan botten. t-runan fig. 32 g1 och g2 samt 34 a visar prov på båda dessa tillvägagångssätt.

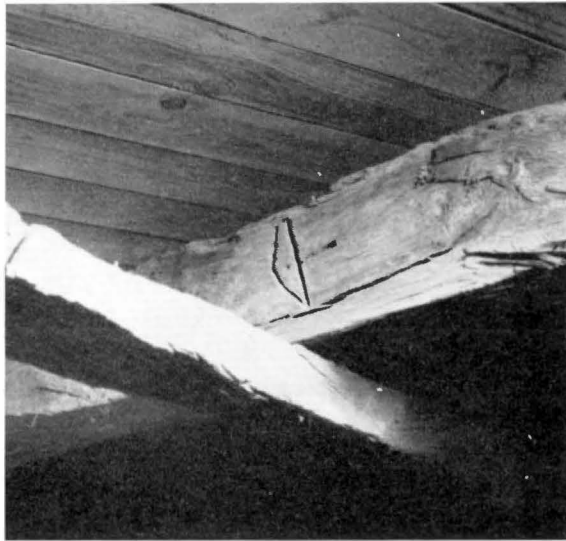

Fig. 33. Sparrben med runmärke (vänt uppåt) i den romanska kyrkans takstol. Foto 1958.
 Sparrenfuss mit Runenmarkierung im Dachstuhl der romanischen Kirche. Rafter struts with runes in the rafters of the Romanesque church.

a

b

c

Fig. 34. Runmärken på timmer i långhusets romanska takstol. Foto efter avgjutn. i HBM.
 Runenzeichen auf Balken im romanischen Dachstuhl des Langhauses. Runes on Romanesque nave roof timbers.

Av märkena på S sidan (fig. 32 a—k) utgöres flertalet av otvetydiga runor, medan det synes ovisst om vissa andra skall tolkas såsom missförstådda runtecken eller som mer eller mindre fria konstruktioner av timmermännen. Märket fig. 32 b ter sig sålunda som en n-runna, vilken dock fått ett extra streck mellan bistavens ena ändpunkt och huvudstaven, medan fig. 32 k 1 och k 2 har karaktär av l-runna, ävenledes med ett tvärstreck, som kommer den att likna ett snedställt, romerskt A. Märket fig. 32 a, som är den äldre runradens typiska e-runna, passar dåligt i denna runserie från 1100-talet och är måhända en missförstådd s-runna.

Att u-runan fig. 32 c 1, 34 c fått en tydlig punkt, som gör den till en stungen y-runna, får säkerligen betraktas som en tillfällighet — punkten saknas i motsvarande runa på hanbandet (fig. 32 c 2).

De tre märkena i takkonstruktionens N del (fig. 32 l, m, n) saknar motsvarighet på andra delar av timret och torde ha tillkommit av skäl, som icke har något att göra med märkning för hopsättning av takstolarna. De har icke karaktär av runor och får möjligen tydas som timmermannens bomärken.

På de elva bevarade romanska takstolarna sitter märkena, från Ö räknat, i den följd, som angives av fig. 32 a 1—k 2, dock har inga märken påträffats på den andra i ordningen.

Liknande märkning av takstolstimmer har förekommit i grankyrkan Välluv (s. 156). Takstolarna i denna är till stora delar förnyade, men i desamma har använts från den ursprungliga takresningen härrörande delar, på vilka runmärkning kan konstateras.

Västpartiet har en takstol av furu med dubbla hanband, av vilka de nedre stödjes av kraftiga underslag (fig. 18). Märkningen består här av i rad under varandra ordnade kilformiga punkter, en, två o. s. v. från V räknat.

Denna takstol blev till huvudsaklig del ombyggd 1705. Nämnade år företogs omfattande takreparationer, varvid timmermannen Bengt Trulson från Skörpinge bl. a. skulle över själva kyrkan »och västra änden under Steentaaket» ånyo göra sparrverket med dubbla underslag (RÄK.).

I nykyrkans takstol kvarsitter timmerstommen för det 1840 byggda tunnvalvet av trä (fig. 35).

YTTERTAK

Hela kyrkan är nu täckt av kopparplåt på brädpanel. För långhusets del är denna täckning relativt ny, pålagd först 1931, medan nykyrkan fick sitt koppartak betydligt tidigare. Ursprungligen var nykyrkan dock icke koppartäckt. I entreprenadkontraktet hade föreskrivits tak av svart, glaserat taktegel. Då sådant emellertid visade sig svårt att i tillräcklig mängd anskaffa, gick församlingen med på, att i stället finge användas gula Höganäs-pannor, vilka skulle tjäras. Taktäckningen blev emellertid icke lyckad, varför församlingen 1852, blott 12 år efter uppförandet, lät göra om hela arbetet och därvid övergick till täckning med kopparplåt (ST. PROT.).

Långhusets ursprungliga taktäckning hade varit blyplåt över den romanska kyrkan samt tegel över västpartiet, vapenhuset och gavlarnas avtrappningar. Det heter i RÄK.

Fig. 35. Kyrkvinden över N tvärskeppet med bevarad takstolskonstruktion för tunnvalv av trä.
 Dachboden über dem N Querschiff mit Dachstuhlkonstruktion für Holztonnengewölbe. Attic above N transept with roof timber construction for wooden barrel-vault.

1662 att kyrkan är »tagt med bly uden væsten till är ett lidet torn, tagt med tagsten» Med uttrycket »lidet torn» avses här med all sannolikhet västpartiet (se härom s. 50), vilket 1705 var täckt av medeltida munk- och nunnetegel — man skiljer i RÄK. mellan »taksten» och »monkesten». Vid ovannämnda reparation 1705 skulle murmästaren Nils Nilsson Kopp i Hälsingborg dels på en del av taket lägga nya taksten i stället för de blyplåtar, som togs ned för att användas till förbättring av blytaket på annat ställe, dels jämväl omlägga »all den gamle Monkestenen» över det nya sparrverket.

Både bly- och tegeltak förorsakade många bekymmer. Uppgifter om större eller mindre reparationer av blytaket återkommer ständigt i RÄK., tillika med inköp av »söm», d. v. s. spik för plåtarnas fäste vid underlaget. Vid täckningen göts eller omgöts blyplåtar på platsen; 1767 köptes sålunda 2 lass bokved och 2 lass »stöpesand» för blysmältning och gjutning (RÄK.). Ett minne från dessa många blytakreparationer utgör en klump av sammanrostade, smidda spikar, smärre bitar av blyplåt, delvis smälta i kanterna, kopparfragment m. m., som 1934 påträffades under golvet i västpartiet. Det var synbarligen fråga om överblivet skrot, som makats ned i en i golvet upptagen grop.

Där låg även delar av en medeltida handklocka av brons, vilkens ena sida var nedsmält (s. 116). Någon sådan klocka omnämnes icke i det äldsta, 1662 upprättade *INV.*

Trots de ofta återkommande reparationerna synes man dock i längden ha föredragit bly framför tegel som taktäckningsmaterial. Också tegeltaken blev dyra i underhåll med inköp av takpannor från det närbelägna Rydebäcks tegelbruk söder om Råå, samt uppläggning, understrykning och »skällning»¹. År 1759 hade tegeltaket på S sidan blivit mycket bristfälligt; man beslöt då att täcka med blyplåt i stället för med tegel. Ömläggning av takbetäckningen från tegel till bly fortsattes de följande åren även på N sidan av kyrkan (RÅK.).

När långhustaket 1857 på nytt måste repareras, hade man emellertid tröttnat på det underhållskrävande blymaterialet och beslöt, att de odugliga blyplåtarna skulle ersättas med plåtar av zink. Någon nämnvärd förbättring synes detta icke ha inneburit, ty 1884, då reparationsfrågan åter var aktuell, övergick församlingen till ett helt nytt material och lät täcka det gamla långhuset med galvaniserad, korrugerad järnplåt. Detta i hög grad misspydande tak, som stod i stark kontrast till nykyrkans kopparbetäckning, fick ligga kvar till 1931, då den korrugerade plåten borttogs och koppartak lades även över långhuset.

MEDELTIDA
MÅLNINGAR

Den äldsta kyrkans väggar och valv har haft medeltida kalkmålningar, medan spår av sådana däremot icke påträffats i västpartiet. De målningsrester, som ännu fanns kvar, framtogs 1934 och behandlades av konservator O. Oswald. Det visade sig därvid, att målningarna i valvkuporna var så gott som helt förstörda, endast obetydliga rester kunde här och var konstateras.

Något bättre bevarad, om än mycket fragmentarisk, är en korsfästelsescen i stor skala på Ö valvfackets N, fönsterlösa vägg, målad på den här mycket ojämna, vitkalkade murytan (fig. 36). Scenen visar den korsfäste Kristus, med korsgloria, och de båda rövorna, på T-formiga kors. Vid korsets fot kan till v. urskiljas nederpartierna av Maria och Johannes samt en figur, i handen hållande något, som kan vara ett spjut eller möjligen stängeln med ättiksvampen, även om detta av ikonografiska skäl synes mindre sannolikt². Till figurens dräkt hör ett lågtsittande, tjockt bälte. Tvenne otydliga figurer framträder till h., en av dem bär i handen en korg eller väska.

Sköld- och gördelhågar prydes på sidor och undersidor av rankverk i rött, med omväxlande röda och blå, hjärtformiga blad. Som dekor på sidorna visar ribborna en variant av de bågfrismotiv, som i många av Skånes 1400-talsmålningar inramar valvkupornas

¹ Ett tegeltak, i vilket pannorna lagts på läkt, tätades på insidan genom fogning med kalkbruk mellan pannorna, s. k. understrykning. På de inifrån svåråtkomliga ställena vid takfot och taknock, samt längs gavlarna, skedde tätning av några tegelrader genom *skällning*, d. v. s. fogning på takets utsida. Ofta blev dessa utvändiga fogar vitkalkade, varvid de så behandlade yttre partierna gav takytan den karakteristiska omramning, som kännetecknar de skällnade tegeltaken. (Meddelande av SAOB).

² Mannen med ättiksvampen hör till den »onda» sidan, och kan säkerligen först efter 1500 uppträda på den »goda» sidan, d. v. s. (heraldiskt) till höger om korset. Meddelande av dr phil. ERIC MOLTKE.

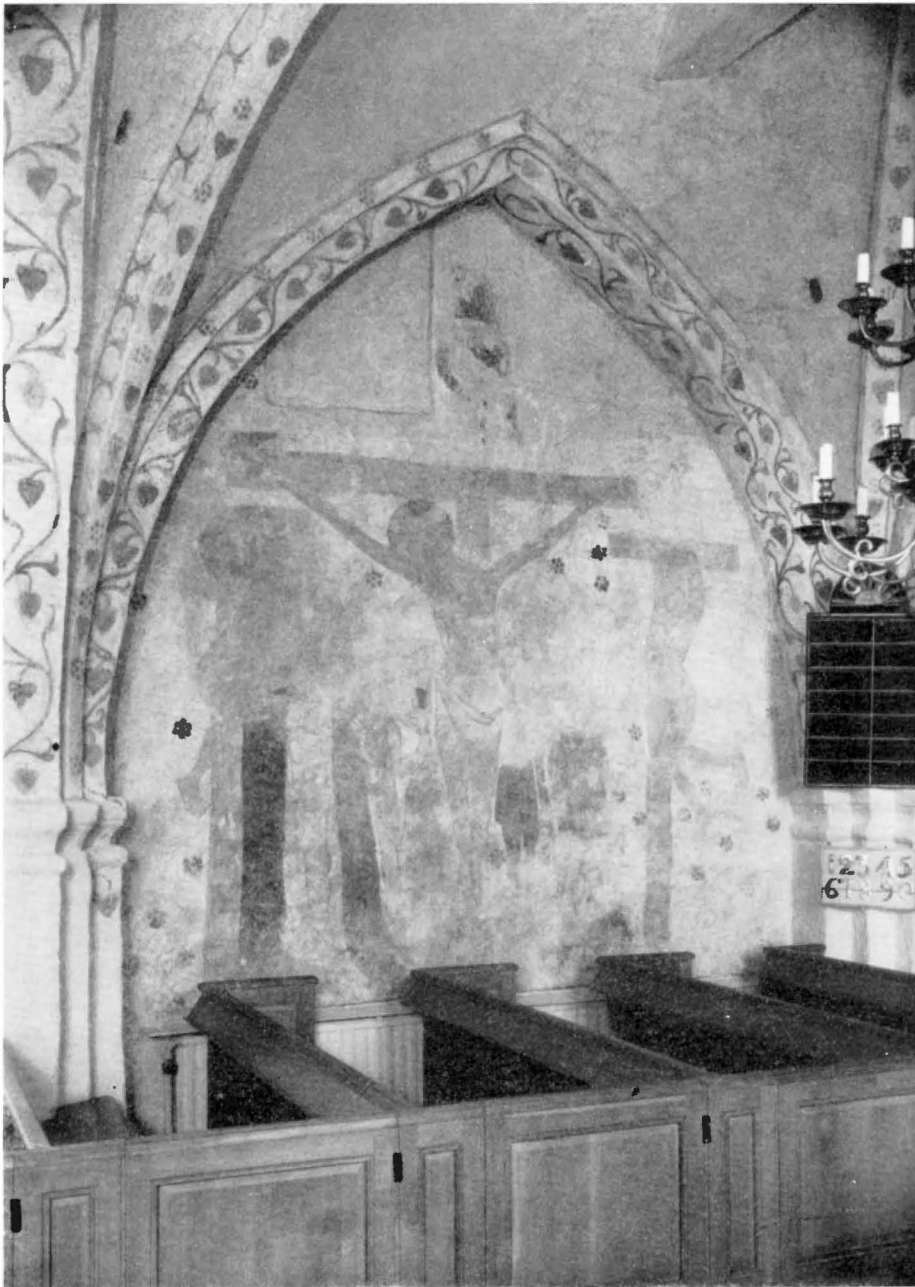

Fig. 36. Korsfästelsen. Kalkmålning från 1400-talets senare hälft på N väggen i långhusets Ö travé. Under sköldbågen t. v. markering av igensatt romanskt fönster (jfr fig. 25). Foto 1960.

Kreuzigung, Malerei aus der 2. H. des 15. Jh. auf der N Wand im Ö Joch des Langhauses. Unter dem Schildbogen links ist ein vermauertes romantisches Fenster markiert (vgl. Abb. 25).

The Crucifixion. Late 15th century painting on N wall of E bay of nave. Traces of closed Romanesque window left. (Cf. fig. 25).

Fig. 37. Rundbågsornament på valvribbornas sidor. Teckn. av T. Mårtensson 1960. Skala 1:10.
Rundbogenornament an den Seiten der Gewölberippen. Round-arch ornament on sides of vault ribs.

bildfält. På en baslinje står utåtriktade, något tryckta, varandra tangerande $3/4$ -rundbågar, med ett kort streck utgående från tangeringspunkten, så att topparna blir tregrenade (fig. 37).

Kalkmålningarna är av senmedeltida karaktär, men på grund av deras fragmentariska skick kan en närmare datering icke göras. 1400-talets senare hälft torde vara den sannolika tiden för deras tillkomst.

GLAS-
MÅLNINGAR

Korets båda fönster har glasmålningar av Hugo Gehlin.¹ N fönstret (fig. 38) är ägnat åt altarets sakrament och Kristi offerdöd, med kompositionen uppdelad i trenne horisontella fält. Färgerna är klara, med rött och grönt som huvudkomponenter. Kring kanten rand med inskription, längs sidorna: DENNA KALK ÄR DET NYA FÖRBUNDET I MITT BLOD SOM VARDER UTGJUTET FÖR MÅNGA TILL SYNDERNAS FÖRLÅTELSE + SÅ OFTA I DRICKEN DET SÅ GÖREN DETTA TILL MIN ÅMINNELSE + H G (i monogram) 1953; nedtill: HUGO GEHLIN / KOMPONERADE / OCH BRÄNDE / DETTA FÖNSTER // TILL GUDS ÄRA OCH FÖRSAMLINGENS UPPBYGGELSE SKÄNKTES DETTA FÖNSTER TILL RAUS KYRKA // C. A. ANDERSSON I LUND / GJORDE GLAS & / BLYARBETET.

S fönstret (fig. 39), ägnat åt dopets sakrament, har samma uppdelning i trenne fält, här kompositionellt sammanhållna till en helhet. Figurscenerna visar Jesu dop, Jesus välsignar barnen samt dopakt i den kristna församlingen. Fönstret är hållet i övervägande blå nyanser. Inskr. kring sidorna: MIG ÄR GIVEN ALL MAKT I HIMMELEN OCH PÅ JORDEN GÅN FÖRDENSKULL UT OCH GÖREN ALLA FOLK TILL LÄRJUNGAR DÖPANDE DEM I FADRENS SONENS OCH DEN HELIGE ANDES NAMN LÄRANDE DEM ATT HÅLLA ALLT VAD JAG HAR BEFALLT EDER; nedtill: SE JAG ÄR MED EDER ALLA DAGAR INTILL TIDENS ÄNDE // GEHLIN / MÅLADE / FÖNSTRET / HG (i monogram) / 1952 / 1953 // DETTA FÖNSTER SKÄNKTES AV RAUS KYRKLIGA ARBETSFÖRENING OCH RAUS KYRKLIGA UNGDOMSKRETS ANNO DOMINI MCMLIII C.A. ANDERSSON GLASMÄSTARE.

Långhusets fem fönster fick 1935 glasmålningar, ävenledes utförda av Hugo Gehlin. Dessa målningar, som är hållna i starka, rena färger, utgöres av i fönstren insatta, rektangulära fält, som lämnar huvuddelen av glasytan fri för dagljuset. Motiven är, S

¹ HUGO GEHLIN, f. i Norrköping 1889, † i Hälsingborg 1953. G. var en mångsidig konstnär, som arbetade med måleri, grafik, skulptur, mosaik, glasmåleri och glaskonst. 1924—27 var han JOAKIM SKOVGAARDS medhjälpare under arbetet med mosaiken i Lunds domkyrkas absid. G. har gjort väsentliga insatser i kyrklig konst, främst genom sina altartavlor och glasmålningar.

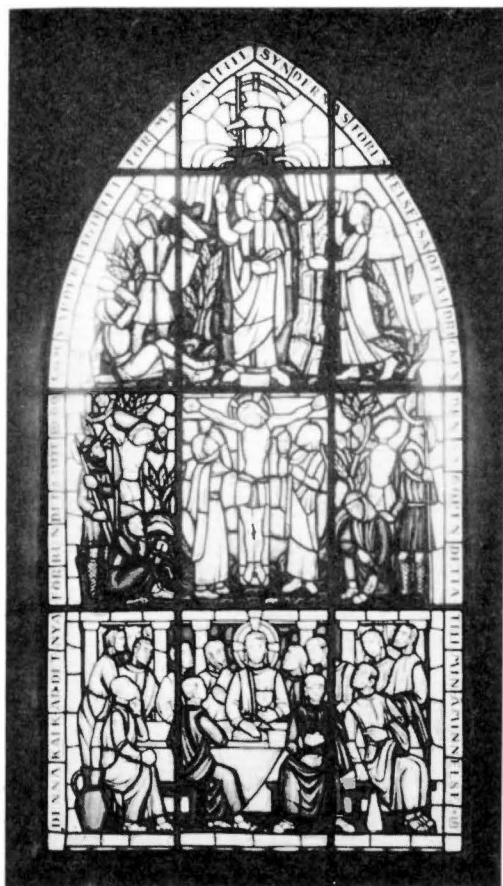

Fig. 38. Glasmålning i korets N fönster av Hugo Gehlin 1953. Foto 1960.

Glasmalerei im N Fenster des Chors von Hugo Gehlin 1953.

Stained glass in N window of chancel, by Hugo Gehlin 1953.

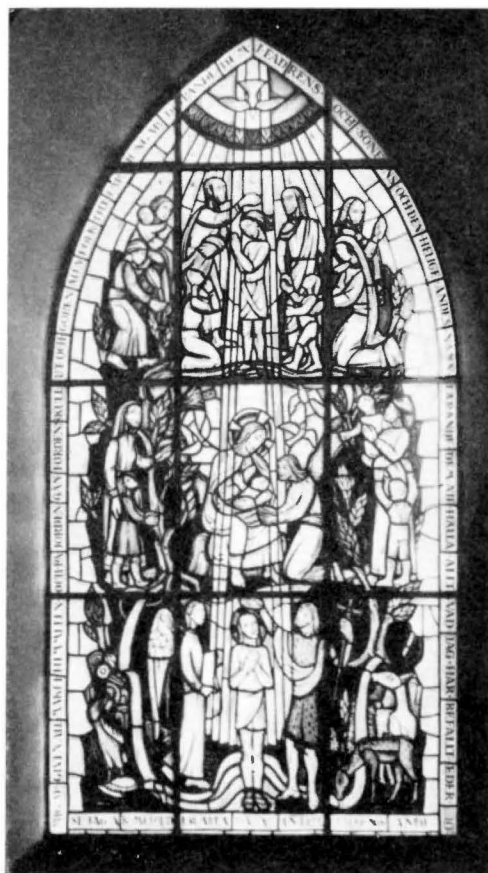

Fig. 39. Glasmålning i korets S fönster av Hugo Gehlin 1953. Foto 1960.

Glasmalerei im S Fenster des Chors von Hugo Gehlin 1953.

Stained glass in S window of chancel, by Hugo Gehlin 1953.

sidans fönster från V räknat: 1. Jesus och Sackeus, inskr: SACKEUS SKYNTA DIG NED TY I DAG MÅSTE JAG GÄSTA DITT HUS. LUKAS EV. XIX: 5. — 2. Jesus och Nikodemus, inskr: OM EN MÄNNISKA ICKE BLIR FÖDD PÅ NYTT SÅ KAN HAN ICKE KOMMA IN I GUDS RIKE. JOHANNES EV. III: 14. — 3. Jesu dop, inskr: JAG BEHÖVDE DÖPAS AV DIG OCH DU KOMMER TILL MIG. MATTHEUS EV. III: 14. — N sidans fönster: 4. Jesus och den samaritiska kvinnan, inskr: DEN SOM DRICKER AV DET VATTEN JAG GIVER HONOM HAN SKALL ALDRIG NÅGONSIN TÖRSTA. JOHANNES EV. IV: 14 — 5. Jesus och äktenskapsbryterskan, inskr: DEN AV EDER SOM ÄR UTAN SYND HAN KASTE FÖRSTA STENEN ICKE HELLER JAG DÖMER DIG GÅ OCH SYNDA ICKE HÄDANEFTER. JOHANNES EV. VIII: 7 OCH 11.

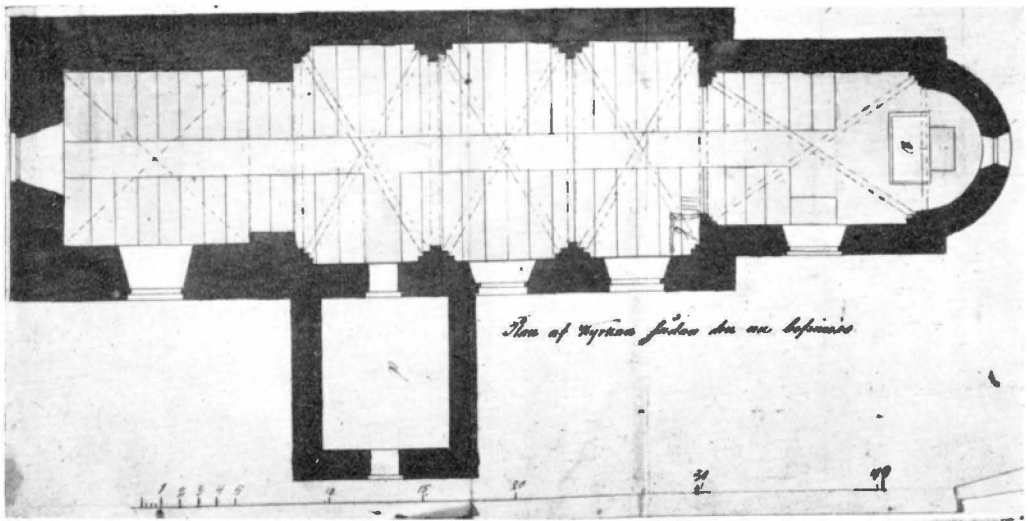

Fig. 40. Plan av kyrkan »sådan den nu befinnes» Detalj ur ett tillbyggnadsförslag av byggmästaren L. Ljunggren 1833 (fig. 51). RA (ÖIÄ:s skrivelse $\frac{1}{2}$ 1839 t. K. M:t).
 Grundriss der Kirche nach dem Befund Plan of church "in present condition".
 von 1833. Ausschnitt aus einem Anbauprojekt von Detail of proposed extension by L. Ljunggren 1833
 Baumeister L. Ljunggren (Abb. 51). (fig. 51).

BYGGNADSHISTORIA

DEN
ROMANSKA
KYRKAN

Till den romanska kyrkans långhus anslöt sig i Ö ett smalare kor, försett med halvrund absid; båda dessa byggnadsdelar var liksom kyrkan i övrigt uppförda av sandstenskvarrar. Koret var av den långsträckt typ, som kännetecknar vissa romanska Skånekyrkor och som har en inre planform, något längre än en kvadrat¹.

En plan av kyrkan (fig. 40), utförd före nedrivandet av kor och absid 1840, förefinnes i ett ombyggnadsförslag (s. 56), upprättat 1837 av byggmästaren S. P. Bergh i Ängelholm (RA). Byggmästare Bergh har emellertid icke själv utfört denna planritning; den visar sig nämligen vara bortskuren från ett tidigare utvidgningsprojekt, vilket 1833 hade framlagts av byggmästaren L. Ljunggren i Trelleborg (fig. 51, s. 56)². Det avskurna stycket med den gamla planen hade sedan som bilaga fogats till Berghs förslag.

Förutom planen av kyrkan »sådan den nu befinnes» visar Ljunggrens projekt en fasad av kyrkans S sida (fig. 42) samt en av koret från Ö. Då dessa delar icke beröres av de tilltänkta åtgärderna, ger ritningen en i varje fall i huvudsak riktig bild — den enda hittills påträffade — av de nu försvunna byggnadspartierna, koret med absiden samt vapenhuset.

¹ ERIK LUNDBERG, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940, s. 140 ff.

² Ingår i volymserien »Handlingar från kyrka och skola» i Raus' pastorsarkiv.

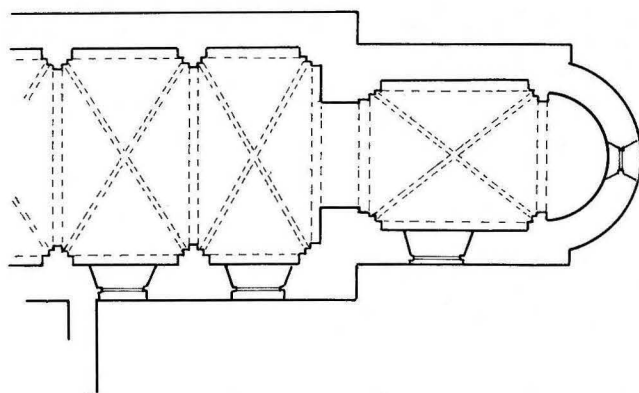

Fig. 41. Plan av den romanska kyrkans kor efter korrigering av L. Ljunggrens ritning fig. 40.

Rekonstr. av T. Mårtensson 1960.

Rekonstruktion des Chorgrundrisses der romanischen Kirche nach Ljunggrens Aufmessung (Abb. 40).

Plan of chancel of Romanesque church after correction of L. Ljunggren's plan, fig. 40.

Den av byggmästare Ljunggren utförda uppmättningsritningen (fig. 40) torde även i stort sett vara riktig, ehuru den icke utförts med större omsorg och icke får anses tillförlitlig vad detaljerna beträffar. I fråga om några av dessa är den helt missvisande, särskilt gäller detta återgivandet av valvkonstruktionen i koret. Triumfbågen är nämligen borttappad på ritningen, där den fått blott halvstens eller kanske helstens bredd. Det är påtagligt att långhusvalvets Ö sköldbåge här har fått spela triumfbågens roll. En följd härav har blivit, att korets V hörnpilastrar fått en orimlig placering, i det de dragits in under triumfbågen. I verkligheten har triumfbågen haft samma bredd, som den mur, vilken genombrytes av bågen, d. v. s. den romanska kyrkans Ö långhusgavel. Ritningen måste på denna punkt justeras på det sätt, som fig. 41 visar. På grund av den felaktiga placeringen av hörnpilastrarna har korets av diagonalribborna markerade proportioner blivit oriktiga och koret kommit att ge intryck av att vara ett byggnadsparti med större längdutsträckning än det i verkligheten haft.

Den romanska delen av långhuset har ursprungligen haft platt bräddtak, vars bräder varit fästade på takbjälkarnas undersidor, där spikar ännu kvarsitter. Dess fyra högt sittande romanska fönster har i det föregående berörts (s. 25 ff). Av dess båda ingångar torde den S ha haft en yttre omfattning, i vars uppbyggnad sannolikt ingått trekvartskolonner av sandsten (s. 30, fig. 26).

Koret torde på N sidan ha haft ett högsittande romanskt fönster — det tredje av de »tre små nordan till» (s. 25) som omtalas 1662 (RÄK). — vilket kan ha utnyttjats även efter valvslagningen. Troligen fanns ursprungligen ett sådant fönster även på S sidan, där en större fönsteröppning emellertid före 1662 blivit upptagen.

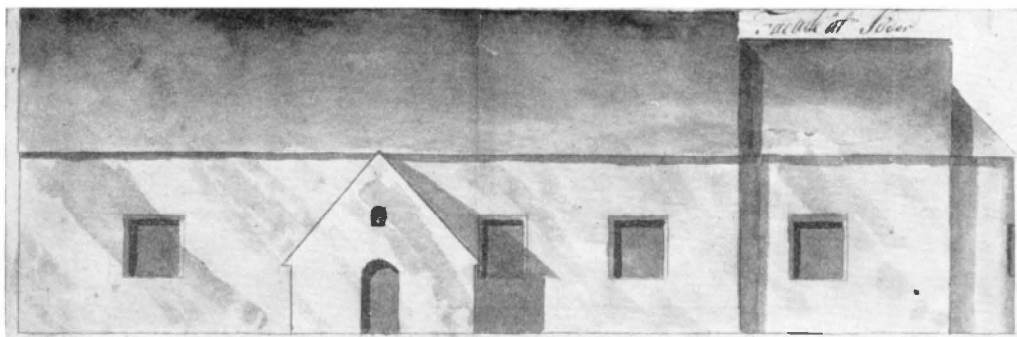

Fig. 42. Fasad mot S. Detalj ur ett tillbyggnadsförslag av byggmästaren L. Ljunggren 1833 (fig. 51).
S. Fassade. Ausschnitt aus Erweiterungsprojekt Abb. 51. S. front. Detail of proposed extension, fig. 51.

Absiden hade enligt ritningen fig. 40 i mittaxeln ett romanskt fönster med från båda sidor skrånande smygar. Liknande fönsteröppningar visar absiderna i de i Hälsingborgstrakten belägna kyrkorna Allerum, Fleninge och Mörarp.

Koret var täckt av ett kryssvalv av tegel, sannolikt inslaget samtidigt med långhusvalven, absiden av ett halvkupolvalv, troligen av sten och samtidigt med kyrkans byggande.

Beträffande korets ornamentala utsmyckning är ingenting annat känt än att det haft taklist av samma utseende som långhusets; rundstav, karnis och hög platt. En sekundärt använd profilsten, som måste härröra från det rivna koret, sticker nämligen fram ovan valven i brottytan efter den nedbrutna altarmur, som i nykyrkan ursprungligen skilde tvärskeppet från sakristian, d. v. s. nuvarande koret (fig. 43). Absiden har haft taklist eller möjligen sockel med rundstav. Under reparation av Ö kormuren 1955 tillvaratogs en sandsten, vars svängda konturlinje visade, att den ingått i absidens yttre dekor. Den är profilerad med platta och rundstav (fig. 27 c och 44).

Ytterligare tvenne fragmentariska romanska ornamentstenar, som nu sitter inmurade i den oputsade spetsen på insidan av N tvärskeppsarmens gavelröste, har kommit från kor eller absid eller från någon raserad byggnadsdel av okänd natur. Den ena visar tvenne till en rundbågsfris hörande bågfält (fig. 45), den andra fragment av ett sådant bågfält. Frisen, som bildats av smärre, försänkta halvcirkelsegment, framträder i mycket svag relief. Den har icke kunnat fylla samma funktion som de såsom taklister eller absiddekorationer brukade, kraftigt utkragande romanska rundbågsfriserna, utan är mera besläktad med den enkla decorationen på vissa dopfuntar¹ och torde ha haft någon liknande, dekorativ uppgift.

¹ Rundbågsfriser, bildade av insänkta halvcirkelsegment, förekommer på Bollerupsgruppens funtar. LARS TYNELL, Skånes medeltida dopfuntar, Sthlm 1921, s. 9.

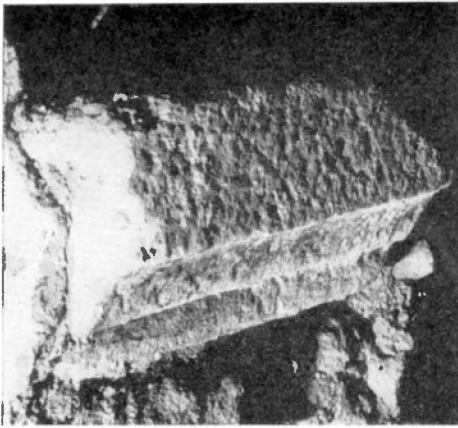

Fig. 43. Profilsten av sandsten från taklisten i den romanska kyrkans rivna kor, inmurad i nuv. korets N mur, ovan valvet. Foto 1959.

Profilstein aus Sandstein vom Dachgesims des abgerissenen Chors der romanischen Kirche, eingemauert in die N Mauer des jetzigen Chors oberhalb des Gewölbes.

Sandstone moulding from cornice in the demolished chancel of the Romanesque church, now in N wall of present chancel, above the vault.

Fig. 44. Sandstenskvader med svängd ytterkontur och profilerad kant. Från den nedbrutna absiden. Foto 1958.

Sandsteinquader mit ange-rundeter Aussenfläche und profilierter Kante von der abgebrochenen Apsis.

Sandstone ashlar with curved outer contour and moulded edge. From the demolished apse.

Fig. 45. Fragment av en med rundbågsfält ornerad sandsten, inmurad på insidan av N tvärskeppsarmens gavelröste. Foto 1959.

Bruchstück eines mit einem Rundbogenfeld geschmückten Sandsteinblocks, eingemauert in der Innenseite des N Querschiffgiebels.

Fragment of sandstone with round-arch decoration, on inside of N transept gable.

Fig. 46. Bottenskift av sandstenskvadrar till S muren av ett romanskt västtorn. Foto 1934.
 Untere Schicht von Sandsteinquadern für die S Mauer eines romanischen W Turms. Bottom course of sandstone ashlars in S wall of a Romanesque W tower.

De formelement, som kyrkan visar i sockel, taklist, portalomfattning och absiddeko-
 ration, är alltför få för att möjliggöra attribuering till någon bestämd mästare eller skola,
 men ger dock vid handen, att Raus kyrka haft en skulptural artikulering av utpräglat
 romansk karaktär. 1100-talets mitt torde kunna sättas som den sannolika tiden för den
 äldsta kyrkans uppförande.

URSPRUNG-
 LIGT
 VÄSTTORN

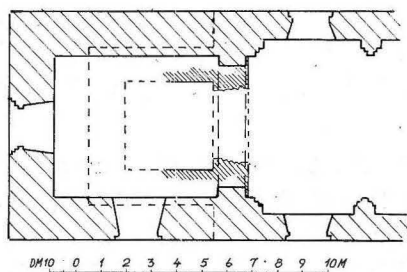
Vid omläggning av golvet i kyrkans västparti 1934 påträffades rester till ett skifts
 höjd av den romanska kyrkans västgavel (fig. 46 o. 47). Från denna har tvenne parallella
 murar sträckt sig västerut. Hur långt de nått kunde icke konstateras, ej heller deras
 tjocklek, då blott murresternas inre sidor kunde friläggas. Deras finhuggna sandstens-
 kvadrar hade samma höjd som västgavelns, och anordningen föreföll att vara ursprung-
 lig, även om kvadrarna i det bevarade bottenskiftet icke låg i förband med gavelmuren.
 Dessa murrester måste härröra från ett till den romanska kyrkans västfasad fogat,
 smalare byggnadsparti, som icke kan tolkas annorlunda än som ett med all sannolikhet
 ursprungligt västtorn. När nuvarande västparti byggdes, blev detta äldre torn
 nedrivet, och dess sandstensmaterial sekundärt använt för den nya tillbyggnaden.

KYRKAN
 VÄLVES

Den romanska kyrkan välvdes (s. 32), innan västpartiet ersatt tornet (s. 50). Valven
 med sina oprofilerade halvstensribbor och sin konstruktion av valvkuporna är av karakte-
 ristisk senmedeltida typ och valvstödets kapitällister har profiler, som kännetecknar ett
 flertal Skånekyrkor under 1400-talet¹. De bör dateras till omkring mitten av detta år-
 hundrade.

Valvslagningen innebar givetvis en påfrestning på murarna, vilka icke byggs för att

¹ MONICA RYDBECK, Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor, Lund 1943, s. 316 ff.

Raus kyrka
Bottenskiift av ursprunglig V-mur och tornmurar

Fig. 47. Plan av kyrkans västparti med påträffade rester av kvadermur från ursprungligt västtorn. Skala 1:300. Uppm. T. Mårtensson 1934.

Aufmessung
im W Teil der Kirche
aufgefundenen Reste
einer Quadermauer
vom ursprünglichen
W Turm.

Plan of remains of
ashlar wall of original
W tower, found in W
part of church.

motstå valvtryck. De har av denna orsak småningom givit sig något utåt; särskilt har sydmuren vid Ö långhushörnet fått en ganska kraftig utåtlutning. För att motverka detta tryck hade en tegeltäckt strävpelare uppförts »sönnen till emot kyrkan» (RÅK. 1688). Dess plats kan nu icke närmare angivas, men sannolikt var det fråga om nyssnämnda hörn. Reparationer omtalas upprepade gånger i RÅK. bl. a. 1708, då murmästaren Per Sonesson skulle ånyo uppmura 6 alnars bredd på den S sidan av pelaren och 8 på den V. Dimensionerna verkar ofantliga, men då pelarens höjd anges vara 18 alnar står det klart, att räkenskapsföraren fått måtten i fot, men skrivit ut dem i alnar—kyrkomuren är c:a 9 alnar hög! De verkliga dimensionerna skulle sålunda ha varit c:a $1,8 \times 2,4$ meter. Strävpelaren var 1788 mycket bristfällig och reparerades åter. Den är emellertid icke utsatt på Ljunggrens ritning 1833 (fig. 40) och torde därför under mellantiden ha blivit nedtagen. Troligen har den då blivit ersatt av den med kraftiga ankar slutar försedda dragbjälke, som går genom Ö långhustravéns valvkupor och nu förankrar de båda långmurarna (fig. 29 o. 48). Medan denna bjälke är grovt tillyxad, har en liknande, som i västpartiet förankrar motsvarande murar, fått omsorgsfull ytbehandling och profilerade kanter. Den har på N sidan årtalet 1747, målat med grön oljefärg. Nämnda år utfördes visserligen icke några reparationer, men väl målning av en i travén 1734 uppsatt ny läktare (s. 87). I samband med byggandet av denna upphöggs 1735 ett nytt fönster i travéns S vägg. Det är sannolikt, att den försvagning av murpartiet, som genom brytningen innebar, föranlett insättandet av den västliga förankringsbjälken.

Det till den romanska kyrkan fogade västpartiet saknar helt och hållet de sen- VÄSTPARTIET
medeltida kalkmålningar, som prytt den förras väggar och valv. Detta antyder, att OCH »TORNET»

västpartiet icke utförts samtidigt med valvslagningen i den äldre anläggningen, utan hör till ett byggnadsskede, som till tiden faller efter utförandet av kalkmålningarna, troligen 1400-talets slut eller 1500-talets början.

Som ovan nämnts (s. 48) är det sannolikt, att den romanska kyrkan haft ett smalare västtorn, vilket rivits för att möjliggöra en förlängning emot V. Att även den nuvarande kyrkan varit försedd med ett torn och att västpartiet i verkligheten utgör den kvarstående nederdelen av ett tidigare förefintligt västtorn, torde emellertid ha varit en allmänt rådande uppfattning. Även Brunius är inne på denna tankegång, när han i sin korta beskrivning av Raus kyrka säger, att förlängningen åt V »synes ursprungligen ha varit ett torn».

Att det över västpartiet skulle ha rest sig ett torn, vars övre delar nedbrutits till långmurarnas höjd, får emellertid anses såsom uteslutet. Inga som helst spår efter sådana murdelar kan iakttagas över valven. Därest ett tornbygge planerats, vilket givetvis är en möjlighet, har det i varje fall icke kommit till utförande, utan västpartiets sidomurar har avslutats med taklister i höjd med den romanska kyrkans långmurar.

Grunden till nämnda oriktiga uppfattning torde helt enkelt vara, att västpartiet genom sina av den redan vid uppförandet planerade valvkonstruktionen betingade tjockare murar och sin över valven synliga Ö begränsningsmur — den romanska kyrkans ursprungliga västgavel — fått en viss tornkaraktär, särskilt vad interiören beträffar. Det är också möjligt, att minnet av att kyrkan en gång haft ett västtorn levt kvar och efter hand knutits till denna om bottenvåningen i ett torn erinrande byggnadsdel.

När det i beskrivningen av kyrkan 1662 (RÄK.) heter, att kyrkan är täckt med bly, »uden væsten till är ett lidet torn tagt med tagsten», kan »litet torn» visserligen tänkas syfta på en över västpartiet uppbyggd takryttare. Det föreligger emellertid all sannolikhet för, att »litet» här är synonymt med »lågt», och att det är det i verkligheten tornlösa västpartiet som åsyftas. Av uppgifter i RÄK. 1705 om förnyelse av sparrverket i kyrkans V del samt reparation och omläggning av tegelbetäckningen (s. 39) framgår nämligen klart, att det vid denna tid var V delen av själva kyrktaket — icke någon takryttare — som hade tegelbetäckning. Uttrycket »lidet torn» har använts i ett sammanhang, där det blott gällt att angiva vilken del av kyrkan, som hade tegeltak. Eftersom denna del var identisk med vad man av ovan anförda skäl betraktade som ett torn, eller i varje fall kvarstående parti av ett tidigare förefintligt torn, låg det nära till hands att tala om tegeltaket på tornet, vilket emellertid betecknas såsom litet, d. v. s. lågt,

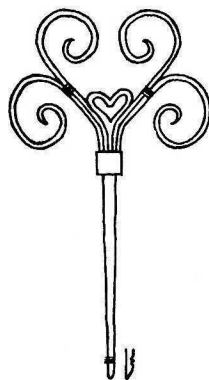

Fig. 48. Ankarslut av smidesjärn, omkr. 1800. Uppm. av H. Hultman 1956. Skala 1:20.

Schmiedeeiserner Maueranker, um 1800. Forged-iron end of tie-rod, ca. 1800.

här innebärande, att det icke höjde sig över långhusmurarna. I exteriören har »tornet» gjort sig gällande enbart genom olikheten i takmaterial, tegel mot bly.

När det i RÄK. talas om arbeten i »tornet», är det tvivelsutan fråga om västpartiet. 1666 köptes 400 taksten »till att förbättra tornet och vapenhuset». 1763 lagades timret under taket i »tornet». Vid denna tid fanns icke, såsom av det följande framgår, vare sig tornparti eller takryttare.

Föreställningen att kyrkan haft ett västtorn har emellertid fortlevat genom tiderna, och för församlingen har dess återuppförande stått som ett viktigt önskemål, icke minst av det skäl, att man därigenom skulle få möjlighet att hänga klockan i tornet och slippa de ständiga underhållskostnaderna för klockstapeln. Vid mitten av 1700-talet befann sig denna åter i fallfärdigt skick och aktualiserade därför på nytt frågan om det prenumerade tornets återuppbyggande.

TORNBYGG-
NADS-
FÖRSLAG

Initiativet till ett tornbygge togs då av den verksamme och stridbare kyrkoherden, skalden och samhällsutopisten Hans Bergeström¹, vilken 1774 hade tillträtt befattningen som kyrkoherde i Hälsingborgs stads- och lantförsamlingar med annexförsamlingarna Raus och Välluv. Bergeström innehade 1777 ett belopp av 189 riksdaler 32 skilling 9 runstycken »till ett torns uppmurande enligt Kungl. Maj:ts allernådigst approberade dessein» (RÄK.). Varifrån dessa pengar kommit, meddelas emellertid ej. Summan hade 1780 stigit till något mer än 284 rdr, men försvinner sedan ur RÄK.

Församlingen hade låtit upprätta ett förslag till tornbyggnad, vilket 1777 tillställdes vederbörande myndigheter. Ritningen synes emellertid ha förkommit redan vid ärendets behandling i ÖIÄ, eftersom överintendenten C. F. Adelcrantz meddelar, att »ingen ritning följde med det uppsända förslaget». Att ritning förefunnits är dock ställt utom tvivel; arbetet hade av trenne hantverkare i Hälsingborg kostnadsberäknats till 1 920 rdr 20 sk.

Med ledning av det insända förslagets uppgifter lät överintendenten Adelcrantz utarbeta en ny dessein, ovisst av vem, vilken av Kungl. Maj:t fastställdes den 5 maj 1778. Även denna ritning saknas. Den tillställdes emellertid församlingen, som nu fann sig stå inför ett byggnadsföretag av långt större omfattning än man hade räknat med. Som första åtgärd tillkallades en yrkesman med erfarenhet i fråga om byggnadsprojektering,

¹ HANS BERGESTRÖM, f. 1735, † 1784. 1757 fil. mag. i Lund, 1761 lektor i engelsk vitterhet m. m. vid Amiralitetet i Karlskrona, 1769 teol. dr (i Bützow i Tyskland), 1774 kyrkoherde i Hälsingborg, 1779 titulärprost därstädes. G. 1763 m. MARIA KLEIN, dotter till sjökaptan JOHAN KLEIN i Karlshamn. Dottern HEDVIG SOFIA blev gift med faderns efterträdare, prosten teol. dr ELIAS FOLLIN. — Om den i många avseenden märklige prosten HANS BERGESTRÖM, se CARLQVIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 274 ff samt SIGURD WESTMAN, Hans Bergeström, prost och socialistisk utopist, i »Kring Kärnan» V, Hälsingborgs museums publikation 1954, med där citerad litteratur.

byggmästaren J. H. Wendorff, som vid denna tid var verksam i Hälsingborg¹, för att »förslagsvis överse» den av Kungl. Maj:t approberade ritningen samt rummets och kyrkomurens beskaffenhet. Wendorff fann, att ett torn i enlighet med det av Kungl. Maj:t fastställda projektet med hänsyn såväl till byggnadens kostbarhet som till grundens svaghet icke skulle kunna uppföras för flera gånger den summa, kyrkan då hade. De beräkningar, som utfördes, gav också till resultat, att kostnaderna, 3 633 rdr, vida skulle överstiga det belopp av 259 riksdaler 16 skilling och 4 runstycken, som stod till förfogande i kyrkokassan — genom lån från annexkyrkan Välluv räknade man med att komma upp i en summa av 531 rdr 41 sk 9 rst.

Differensen mellan tillgängliga och behövliga medel var alltför stor för att man skulle våga sig på ett byggnadsföretag av denna storleksordning. Församlingen såg sig därför nödsakad att avstå från tornbygget och hos Kungl. Maj:t anhålla att i stället få företaga en grundlig reparation av den förfallna klockstapeln, i avvaktan på, att tillräckligt kapital skulle kunna förvärvas för framtida återupptagande av tornprojektet.

Innan detta ärende hunnit behandlas av ÖIÄ, hade församlingen emellertid kommit på andra tankar. Av prosten Bergeström väcktes förslag, att man i stället för att uppföra det planerade tornet skulle kunna nöja sig med en enklare klockringningsanordning, som, utan att mera omfattande byggnadsarbeten bleve erforderliga, dock skulle kunna göra det möjligt att hänga klockan i kyrkan. För detta ändamål lät församlingen nu uppgöra en ny »Ritning och Förslag af simplare beskaffenhet» och utbad sig 1781 Kungl. Maj:ts tillstånd att få följa den i stället för den tidigare fastställda ritningen.

Den mycket konstlösa och primitiva ritningen (fig. 49) är icke signerad. Någon anledning att misstänka byggmästare Wendorff för att vara dess upphovsman förefinnes ej. Wendorffs kända ritningar är elegant och arkitektmässigt utförda, med planer och sektioner, och har ingenting gemensamt med denna enkla ritning, som blott visar en fasad utan några som helst konstruktionsanvisningar. Den får med all sannolikhet tillskrivas murmästaren i Hälsingborg Nils Ekström, som i sin till förslaget fogade kost-

¹ »Architekten och byggmästaren» J. H. WENDORFF var född i Köpenhamn 1739. Han anlätades i Hälsingborg för åtskilliga såväl offentliga som privata uppdrag. 1776 utförde han ritning till ändringar på kronobränneriets byggnader. Av kyrkorådet fick han 1788 i uppdrag att upprätta förslag till ny skolbyggnad, vilken dock ej blev utförd, enär frågan löstes genom inköp av en ny fastighet för skolan. Det är sannolikt, att han uppgjorde ritning till den 1787 anlagda herrgården Fredriksdal, vilken nu ingår som centralanläggning i Fredriksdals friluftsmuseum i Hälsingborg. För Allmänna brandförsäkringsfonden utförde han flera uppmättningsritningar av gårdsanläggningar i staden. 1796 uppgjorde han på uppdrag av staden förslag till det numera nedrivna gamla rådhuset på Hälsingborgs Stortorg och uppförde även denna byggnad som entreprenör. 1805 uppgjorde han förslag till en damm med fontän framför rådhusbyggnaden.

Byggmästare Wendorff var bosatt i Hjärnarps socken uppe på Hallandsåsen och levde ännu 1821, 82 år gammal (T. MÅRTENSSON, J. H. WENDORFF, en förgrundsfigur i Hälsingborgs byggnadshistoria, i »Hälsingborg», vårnummer 1961).

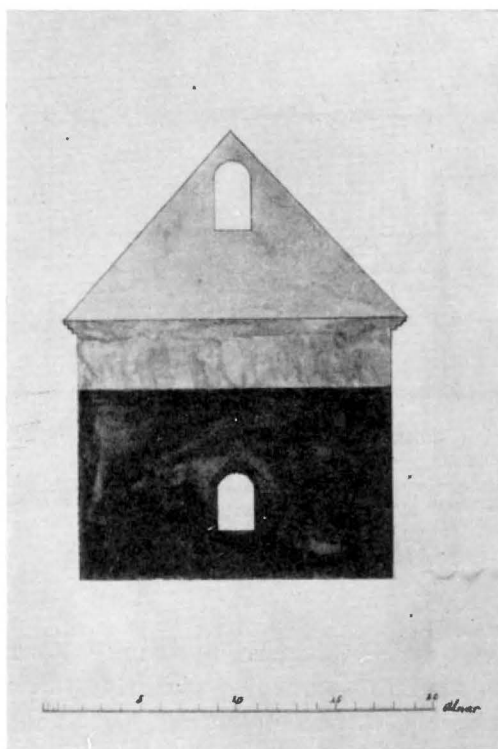

Fig. 49. Församlingens förslag 1781 till påbyggnad av kyrkans västparti. RA (bil. t. överintendentens skr. t. K. M:t 1781).

Projekt der Gemeinde für den Ausbau des W Teils der Kirche 1781. Parishioners' proposal for extension of W part of church, 1781.

nadsberäkning visar sig vara synnerligen väl initierad i de många detaljer, vilka icke är angivna på ritningen.

Det är i själva verket svårt att, som Adelcrantz också anmärkte, av ritningen få full klarhet om, vad den egentligen avser att visa, eftersom varken sektioner eller detaljritningar blivit utförda. Meningen har emellertid varit att åstadkomma en förhöjning av kyrkans västparti genom påbyggande av dess murar i V, N och S, samt av den romanska kyrkans ovan valven synliga, ursprungliga västmur, som utgör västpartiets Ö begränsning. Påmurningen har enligt ritningen en höjd av c:a 3,5 alnar (omkr. 2 m.). Denna förhöjning, som skulle komma västpartiet att i exteriören te sig som ett mycket lågt torn, är i förslaget täckt av ett pyramidtak och har således icke några gavelrösten.

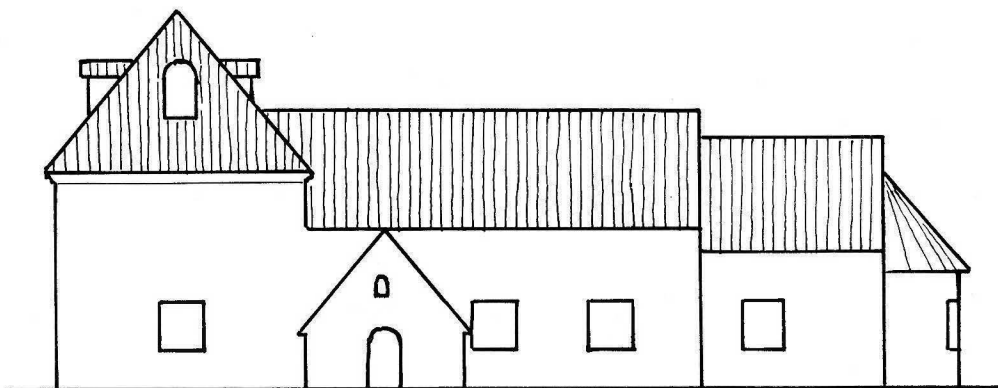

Fig. 50. Fasad mot S enl. församlingens förslag (fig. 49) till tornbyggnad 1781. Rekonstr. av T. Mårtensson 1961.

Rekonstruktion der Südfassade eines Projekts der Gemeinde zum Turmbau 1781. S front according to parishioners' proposal for tower, 1781. Reconstruction.

Sedan golv lagts över västpartiets valkupor, skulle under taket skapas ett vindsutrymme, i vilket en klockstol skulle kunna byggas. (Att hänga klockan i takresningen, som Adelcrantz i sin nedan citerade skrivelse insinuerar, har det säkerligen icke varit fråga om). Avsikten var att förse takfallen med ljudgluggar i form av utbyggda homejor¹, vilka omnämnes i beskrivningen, medan på ritningen endast en är angiven i form av ett hål på V takfallet. Konstruktionen, sådan församlingen synes ha tänkt sig den, framgår av rekonstruktionen fig. 50.

Uppslaget till den föreslagna anordningen har säkerligen hämtats från annexkyrkan i Välluv, där frågan om klockans flyttande från klockstapeln och upphängande i det helt låga medeltidstornet 1740 hade lösts på liknande sätt (s. 160).

Överintendenten Adelcrantz ägnade det av församlingen insända förslaget en synnerligen från kritik. I sitt yttrande ironiserar han först över församlingsbornas bristande villighet att — som på andra håll skett — genom sammanskott av pengar, materialleveranser eller dagsverken bidra till arbetets utförande. I stället hade Raus församling i kostnadsförslaget tagit kyrkans medel i anspråk för även de obetydligaste utgifter: »Till och med hvar såå Watten, som till murbruket tarfwas».

Om förslaget skriver han vidare: »Man kan wäl icke gissa hwad den af Församlingen uppsända usla ritningen betyder: men förmodligen lærer Församlingens mening wara,

¹ HOMEJA (bygdemålsfärgad benämning i sydligaste Sverige) = utbyggnad på tak, försedd med lucka eller fönster; takkupa. SAOBarkiv.

att hänga upp kläckorna i takresningen på kyrkan och göra gluggar på alla 4 sidorna för ljudets utsläppande. Men som en så owanlig och oformlig tillställning skulle vara wanhederlig för Eders Kongl. Majts upplysta Tidehwarf, så torde Eder Kongl. Majt i Nåder finna bäst vara, att lämna Råhus församling det begjårdta tillståndet, att reparera och widmackthålla gamla kläckstapelen, till dess så mycket penningar hinner samlas, som behöfwas till kyrkotornets uppförande efter den av Eder Kongl. Majt i Nåder approberade Dessenin».

Den 21/2 1781 fattade Kungl. Maj:t beslut i överensstämmelse med överintendentens hemställan. För församlingen återstod endast att skrinlägga tornbygget och föranstalta om den nödvändiga reparationen av klockstapeln, vilken nu blev nedtagen och från grunden återuppförd (s. 12).

År 1848 fick emellertid frågan om uppförande av ett torn förnyad aktualitet, även denna gång i samband med reparation av klockstapeln. Professor C. G. Brunius¹ i Lund var den 14 aug. nämnda år närvarande vid en kyrkostämma i Raus, vid vilken även tornfrågan var föremål för överläggningar. Professor Brunius, som hyste den uppfattningen, att ett torn tidigare hade funnits över västpartiet, synes ha förordat uppförande av ett nytt sådant. Protokollet omförmåler nämligen, att åt pastor uppdrogs »att af Professor Brunius emottaga det förslag till ett torn av ringaste kostnad och med erkänd smak, vilket professorn föreslog och församlingen godkände, ehuru den önskade utdraga med verkställandet så långt ske kunde». Vid ärendets fortsatta behandling blev det även tal om att nedriva långhusmurarna och valven, vilka skulle ersättas med tunnvalv av trä, likartade med tvärskeppets. Något förslag från professor Brunius synes emellertid aldrig ha inkommit.

50 år senare kom den alltjämt livskraftiga tornfrågan åter upp i ett av arkitekt Ola Andersson utarbetat förslag, som 1897 framlades och som innebar fullständigt ombyggnad även av långhuset. Beträffande detta förslag, som icke ledde till något resultat, se nedan s. 60.

Före 1840 låg framför kyrkans S ingång ett i plan kvadratisk, tegeltäckt vapenhus, vars plan jämte S och Ö fasaderna är återgivna på L. Ljunggrens ritning 1833 (fig. 40 o. 42). Vapenhuset saknade fönster och varken väggar eller gavel visar på ritningen någon

VAPENHUS

¹ Professorn i grekiska vid Lunds universitet CARL GEORG BRUNIUS, f. 1792, † 1869, gjorde sig känd främst för sina studier av svensk medeltida byggnadskonst och för sin verksamhet som arkitekt för såväl kyrkliga som profana byggnader. Han ledde restaureringen av Lunds domkyrka 1833—59, av Hälsingborgs Mariakyrka 1846—49 och av Växjö domkyrka samt ritade eller restaurerade ett stort antal Skånekyrkor. Brunius står som den främste representanten för den nygotiska stilriktningen under 1800-talet. Den speciella Bruniusstilen, i vilken ingår både romanska och gotiska ornamentala detaljer, präglar flerstädes både kyrkor, stadsbyggnader och herrgårdsarkitektur i Skåne. Sina konsthistoriska studier publicerade Brunius i flera numera klassiska verk och hans omfattande samling av anteckningar och ritningar, nu förvarade i ATA, utgör en värdefull källa för forskningen.

antydning till blindingar eller annan arkitektoniskt utformad dekor. Förutom ingången på S sidan utgör ett litet fönster i gavelröset den enda murgenombrytningen. Rummet var icke övervälvat utan hade brädloft. Dateringsbara detaljer är okända; senmedeltiden torde vara sannolik byggnadstid.

NYKYRKAN

Behovet av ökat utrymme, särskilt för befolkningen i det växande fiskeläget Råå, hade redan år 1800 föranlett ett av murmästaren M. Rosendahl i Hälsingborg upprättat förslag till utvidgning av kyrkan genom tillbyggnad på dess N sida. Kostnaderna ansågs emellertid bliva alltför höga, varför församlingen nöjde sig med att i stället bygga en ny läktare (s. 88). Tanken återupptogs dock senare och återkom i ett utvidgningsförslag, framlagt 1833 av byggmästaren L. Ljunggren i Trelleborg¹. Detta projekt innebar uppförande på kyrkans N sida av en kraftigt dimensionerad tillbyggnad, i vilken ytterligare utrymme vanns genom en läktare, som sträckte sig över hela dess yta (fig. 51). Övriga delar av kyrkan berördes icke av de föreslagna åtgärderna, som sålunda lämnade kor, absid och vapenhus, liksom medeltidsvalven, orörda.

Förslaget vann icke församlingens gillande. Hänvändelse gjordes i stället till byggmästaren S. P. Bergh i Ängelholm², vilken 1837 inkom med ett nytt utvidgningsprojekt (fig. 52). Detta var radikalare i så mott, att i detsamma kor och absid hade försvunnit och ersatts av ett nytt, brett tvärskepp, vilket hade anslutits till det kvarstående långhuset. På tvärskeppets Ö-sida planerades en sakristiutbyggnad. De förefintliga tegelvalven skulle rivras och nya tunnvalv av trä anbringas både i tvärskepp och långhus. S ingången skulle, sedan vapenhuset rivits, omändras till ett fönster, och ny huvudingång upptagas i V gaveln.

Till förslaget hade bifogats en plan av kyrkan »sådan den nu befinnes». Denna plan var emellertid icke uppgjord av byggmästare Bergh, utan har visat sig vara bortskuren ur den av Ljunggren 1833 upprättade förslagsritningen (s. 44).

Församlingen beslöt antaga det av byggmästare Bergh framlagda förslaget, vilket tillställdes myndigheterna för stadfästelse. Det blev emellertid icke godtaget av ÖIÄ, som gav ark. J. F. Åbom³ i uppdrag att omarbete detsamma. Åboms förslag (fig. 53), som framlades i dec. 1838, anslöt sig i huvudsak till Berghs förslag, dock med ändringar

¹ Byggmästaren LARS J. LJUNGGREN, f. 1803 i Gullarp, Malmöhus län. † 1871 i Trelleborg, anlätades för byggnadsuppdrag av olika art, bl.a. vid kyrkor i Hälsingborgstrakten. 1833 uppgjorde han projektet till utvidgning av Raus' kyrka och samma år ett förslag till ny ingångsport till kyrkogården i Välluv (s. 139).

² Byggmästaren SVEN PETER BERGH, f. 1798 i Ängelholm, † därstädes 1882.

³ JOHAN FREDRIK ÅBOM, (f. 1817, † 1900) blev 1845 ord. konduktör och 1860 arkitekt i ÖIÄ samt 1880 intendent för dess byggnader i landsorten. Han har utfört ritningar till en mängd offentliga och privata byggnader, däribland Musikaliska akademien, Berns salong, Södra teatern m. fl. i Stockholm. Till hans tidigaste arbeten, då han ännu var påverkad av klassicismens idéer, hör förslag till ändring och tillbyggnad av Raus kyrka (1838) samt Gustaf Frödings födelsehem Alster i Värmland (1839).

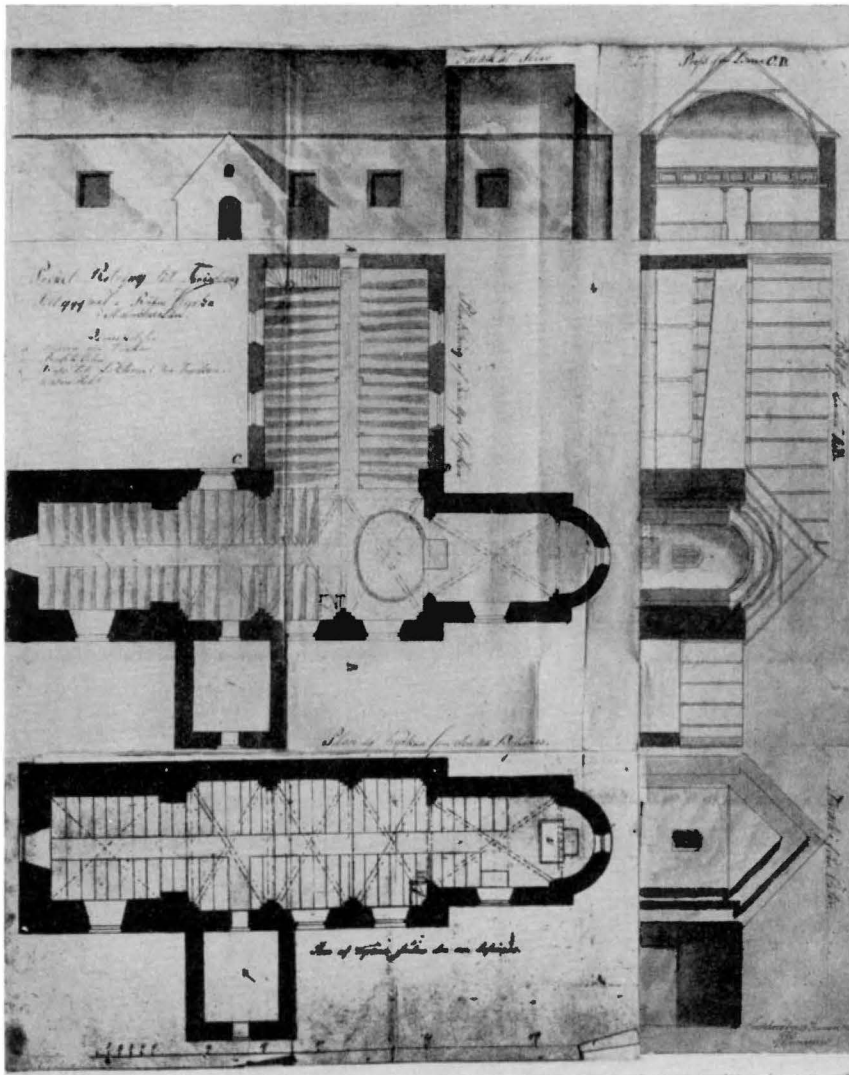

Fig. 51. Förslag till tillbyggnad på kyrkans N sida, upprättat 1833 av byggmästaren L. Ljunggren i Trelleborg. Plan av tillbyggnad, sektioner mot N och Ö samt fasader mot S och Ö. — Från ritningens nedre v. del hade bortskurits plan av kyrkan »sådan den nu befinnes» (se fig. 40) för att biläggas byggmästaren Berghs förslag fig. 52. Ljunggrens ritning återgives här i fotografisk rekonstr. Ritningen förvaras i Raus pastorsarkiv.

Projekt eines Erweiterungsbaus an der N Seite der Kirche von Baumeister L. Ljunggren in Trelleborg 1833. Grundriss, Schnitte nach N und Ö sowie Fassaden nach S und Ö. Unten abgeschnitten die Bestandaufnahme der Kirche (siehe Abb. 40), und dem Projekt des Baumeisters Bergh (Abb. 52) angefügt. Ljunggrens Riss ist hier in photographischer Rekonstruktion wiedergegeben.

Proposed extension to N side of church, made 1833 by L. Ljunggren, builder, of Trelleborg; plan of extension, sections looking N and E, and S and E fronts. — A plan of the church "in present condition" (see fig. 40) has been cut from lower left-hand part to be appended to Bergh's proposal, fig. 52. Ljunggren's drawing given here in photographic reconstruction.

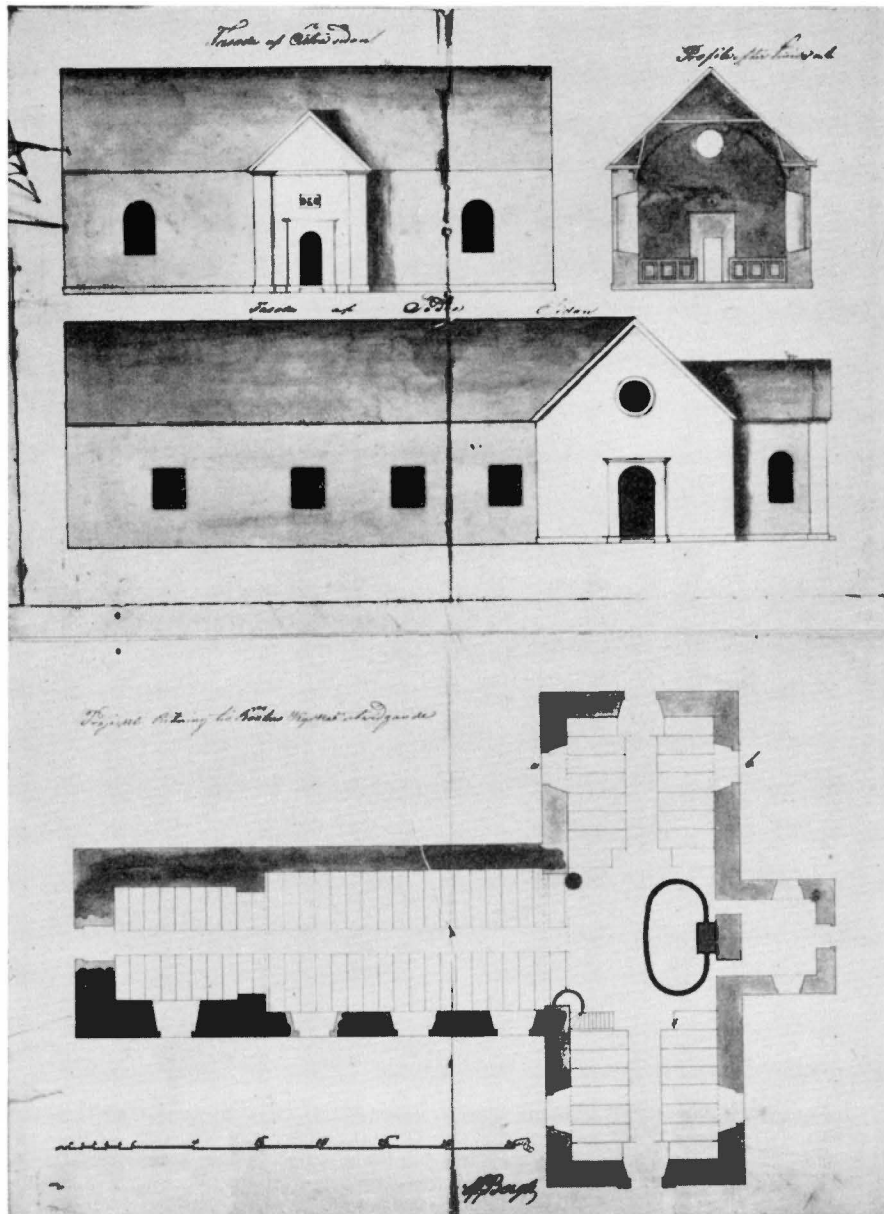

Fig. 52. Förslag till ombyggnad, upprättat 1837 av byggmästaren S. P. Bergh. Fasader mot S och Ö, sektion mot V samt plan. RA (bil. t. ÖIÄ:s skr. t. K. M:t 1/2 1839).

Umbyggnadsprojekt av Baumeister S. P. Bergh 1837. Fasaden mot S och Ö, Schnitt gegen W, sowie Grundriss.

Proposed reconstruction, made in 1837 by S. P. Bergh, builder. S and E fronts, section looking W and plan.

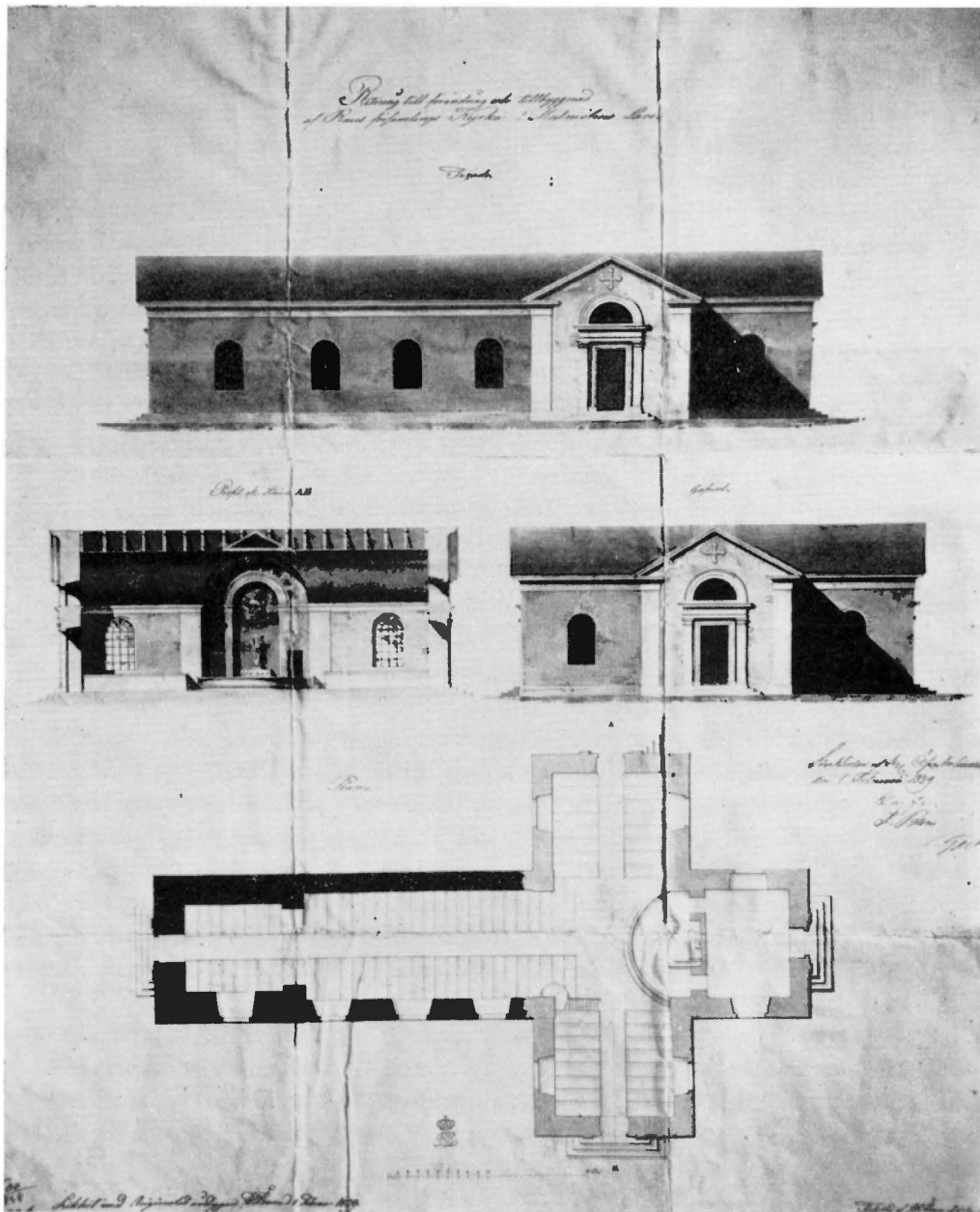

Fig. 53. Förslag till om- och tillbyggnad av kyrkan av J. F. Åbom, fastst. 1839. BSt.
 Umbau- und Erweiterungsprojekt für die Kirche von J. F. Åbom 1839. Proposed rebuilding and enlargement of church by Architect J. F. Åbom, 1839.

på flera punkter. Sakristian har sålunda fått samma bredd som långhuset, varigenom taknocken blir genomgående över hela kyrkan. Vidare har takfallet väsentligen sänkts, vilket ger korsarmarna de låga gavelfält, som går så väl samman med den nyantik, vilken vid denna tid ännu präglade den unge arkitektens byggnadsritningar. I samma anda är även portalerna utformade med sina lisener, kraftigt profilerade gesimser och stora, halvrunda överfönster (fig. 54). De hos Bergh något tryckta tunnvalven har fått ren halvcirkelform. Det bör framhållas, att kyrkans nuvarande kor icke tillhör själva kyrkorummets å Åboms ritning. Det utgör där sakristia, som genom en tvärmur avskiljes från tvärskeppet. Kyrkan är alltså blott till det yttre den korskyrka, som planen visar. I skiljemuren är för altaret utspärad en hög, rundbågig nisch, vars båge följes av försänkta kassettfält; på ömse sidor om altaret leder rakslutna ingångar till sakristian.

Sedan Åboms ritning blivit fastställd, påbörjades nybyggnadsarbetena 1840 och blev samma år i huvudsak avslutade — klagomål över bristfälligt utfört arbete föranledde dock, att slutuppgörelse kunde ske först 1843. Resultatet visar emellertid, att man i flera avseenden frångått Åboms förslag. Trätunnvalv kom till utförande endast i tvärskeppet, men genomfördes icke i det gamla långhuset, som fick behålla både sina medeltida valv och sin takresning. Dock infördes där nya rundbågsfönster. Sakristian fick platt bjälktak; huruvida detta varit Åboms avsikt framgår icke av ritningen. Då yttertaget till nybyggnaden anslöts till det över långhuset redan förefintliga, innebar detta, att nykyrkan fick ett betydligt brantare takfall än Åboms förslag utvisade, vilket väsentligen kom att förändra fasadernas arkitektoniska karaktär.

TEGELVALV I
TVÄRSKEPPET

Tvärskeppets trätunnvalv hade redan från början ansetts mindre tillfredsställande. När planer på införande av uppvärmningsanordning 1885 förelåg, befarade man, att detta icke kunde ske utan att åtgärder vidtogs till förbättring av tunnvalvet, där talrika sprickor hade uppstått, när bräderna torkat. Tvenne alternativa förslag framlades. Antingen borde valvet klädas med bräder och kalkrappas för att dels få utseende av stenvallv, dels bättre behålla värmen, eller också helt nedtagas och ersättas av verkliga tegelvalv. Församlingen valde det senare alternativet. En av byggmästare P. Wittgren uppgjord ritning (fig. 74, s. 84) blev, efter någon justering i ÖIÄ, fastställd den 18/9 1885, varefter nya spetsbågiga tegelvalv påföljande år inslogs i tvärskeppet, däremot icke i sakristian, som fick behålla sitt bjälktak.

Valvslagningen drog med sig vissa konsekvenser. Tvärskeppets ingångar måste ändras. De gjordes nu spetsbågiga och de stora halvrunda fönsterna över dem försvann. För att bättre passa samman med de nya valven fick även fönstren i tvärskeppet spetsbågar. Ritningen visar även spetsbågig övertäckning såväl på altarnischen som på de båda ingångarna till sakristian på ömse sidor om altaret.

OMBYGG-
NADSFÖR-
SLAG 1897

På kyrkorådets uppdrag framlades 1897 av arkitekten Ola Andersson¹ i Hälsingborg ett ombyggnadsförslag, som, om det kommit till utförande, helt skulle ha utplånat

¹ OLA ANDERSSON, f. 1859, † 1934, var sedan 1886 verksam som arkitekt i Hälsingborg.

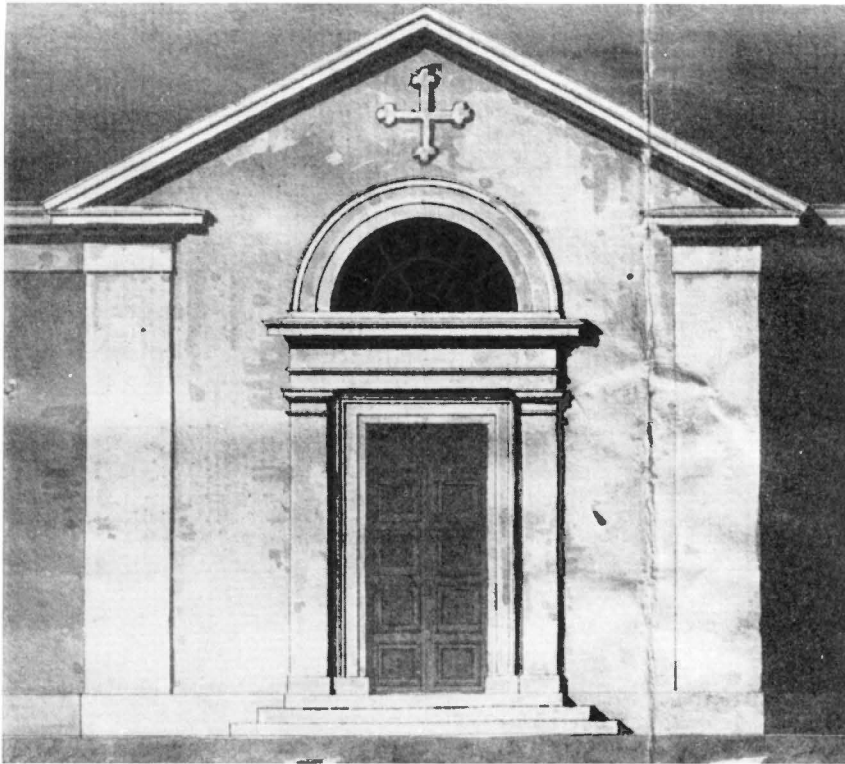

Fig. 54. Tvärskeppets sydfasad. Detalj ur Åboms förslagsritning fig. 53.
 Südfassade des Querschiffs. Ausschnitt aus S front of transept. Detail from Åbom's
 Åboms Riss Abb. 53. drawing, fig. 53.

medeltidskyrkan (fig. 55 o. 56). Det var det gamla önskemålet om ett västtorn, som »hade kyrkorådets sympati» och nu återupplivades, men denna gång i förening med ny-uppförande från grunden av hela långhuset. Som stöd för dessa vittgående planer anfördes närmast estetiska synpunkter. Det ansågs »opraktiskt och från skönhets synpunkt allt annat än tilltalande» att förse kyrkan med ett torn utan att på samma gång ombygga långskeppet. I VIS. PROT. 1899 säges, att »västra långskeppet krävde ombyggnad, så att på detsamma torn kan uppföras och klockstapeln borttagas». Förslaget föranledde emellertid inga ytterligare åtgärder och togs ej upp bland övriga ändringsarbeten, som kyrkorådet vid denna tid förberedde, och som utfördes 1905.

Dessa arbeten gällde huvudsakligen kyrkans inre och omfattade ny golvläggning med viktoriaiplattor, ändring av långhusets och sakristians rundbågsfönster jämte insättande i dem av fönsterkarmar av gjutjärn, samt ny uppvärmningsanordning. Ny bänkinred-

ÄNDRINGS-
ARBETEN
1905

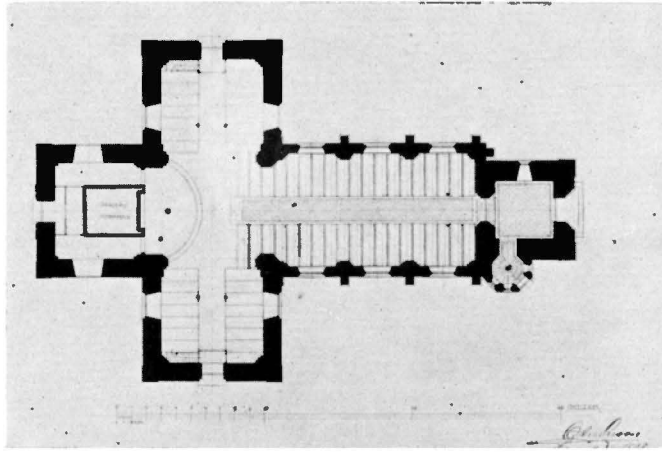

Fig. 55. Förslag till ombyggnad av ark. O. Andersson 1898. Plan.
Raus pastorsarkiv.

Umbauprojekt von Architekt O. Andersson 1898. Grundriss. Proposed rebuilding by Architect O. Andersson 1898. Plan.

ning och altarring insattes, ritad av ark. Gustaf Lindgren¹, varjämte utvidgning skedde av orgelläktaren (ark. Ola Andersson).

Viktigast var emellertid, att den med altarnisch försedda mur, som i enlighet med J. F. Åboms ritning (fig. 53) avgränsade kyrkorummet emot Ö och skilde sakristian från tvärskeppet, nu blev nedriven. Därvid ersattes sakristians bjälktak av tegelvalv, anslutande till den 1886 företagna välvningen av tvärskeppet (s. 58). Något införlivande av sakristian med själva kyrkorummet innebar detta dock icke; den bibehölls som förut, men var nu avgränsad från tvärskeppet genom en lägre vägg av trä i stället för den rivna altarmuren. I samband med dessa åtgärder blev kyrkans gamla altaruppsats från renässanstiden återinsatt på sin plats (s. 75).

En för kyrkans interiör viktig åtgärd företogs 1938. Sedan utrymme för ny sakristia vunnits under N läktaren, blev det möjligt att borttaga ovannämnda trävägg mellan tvärskeppet och den förutvarande sakristian. Denna kunde nu såsom kor förenas med kyrkorummet, som därigenom fick en mera organisk och enhetlig plan (ark. A. Salomon-Sörensen). I detta nya kor fick altare och altaruppsats en icke minst ur belysningssynpunkt långt fördelaktigare placering.

¹ GUSTAF LINDGREN, f. 1863, † 1930, arkitekt i ÖIA 1887, hovintendent 1899. Han var 1905—1930 lärare i arkitekturhistoria vid Tekn. Högskolan i Sthlm. Han har utfört ett stort antal kyrkorestaureeringar och ledde bl. a. den stora restaureringen av Riddarholmskyrkan 1914—22. Bland hans profana byggnader märkes polishuset i Sthlm och rådhuset i Motala.

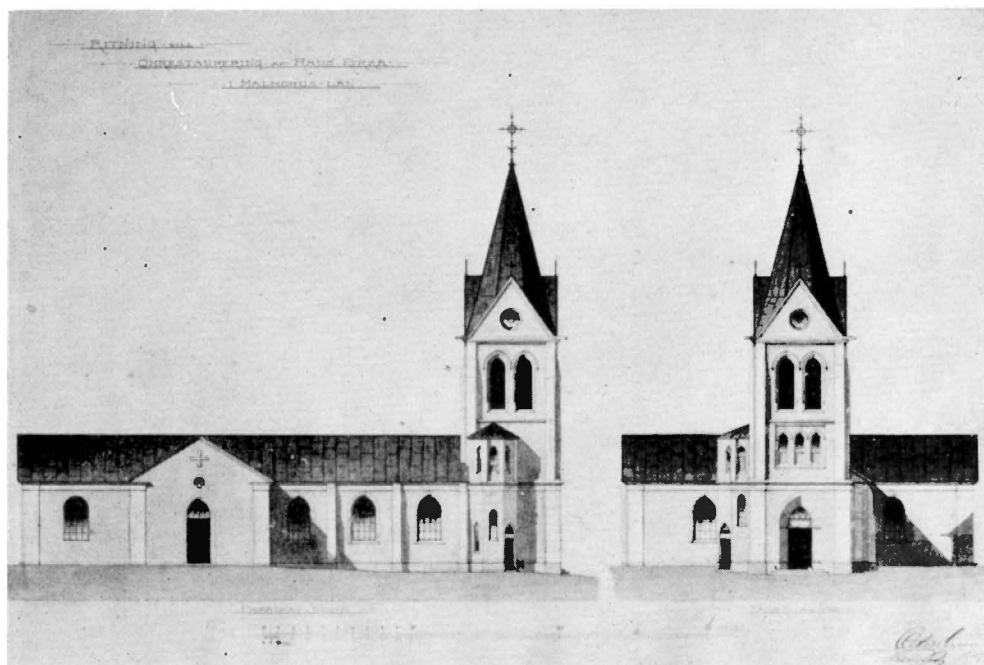

Fig. 56. Förslag till kyrkans ombyggnad av ark. O. Andersson 1898. Fasader mot N och V.
 Umbauprojekt für die Kirche von Architekt O. Andersson 1898. Fassaden nach N und W. Proposed rebuilding by Architect O. Andersson 1898. N and W fronts.

Raus kyrka försågs först 1887 med uppvärmningsanordning. Huru denna var konstruerad, framgår icke av handlingarna. Det synes emellertid ha varit fråga om någon form av varmlufts-uppvärmning, för vilken eldning skedde i ett under sakristian förefintligt, lågt källarutrymme. Anordningen visade sig emellertid icke fungera tillfredsställande, särskilt klagades över nedsotning av väggar och valv. En helt ny varmluftsanläggning installerades därför i samband med de inredningsarbeten, som utfördes 1905. Denna blev i sin ordning 1934 ersatt av den nuvarande varmvattenvärmeledningen, med radiatorer vid ytterväggarna och fortfarande med pannrum i nyssnämnda källarutrymme.

UPPVÄRM-
NING

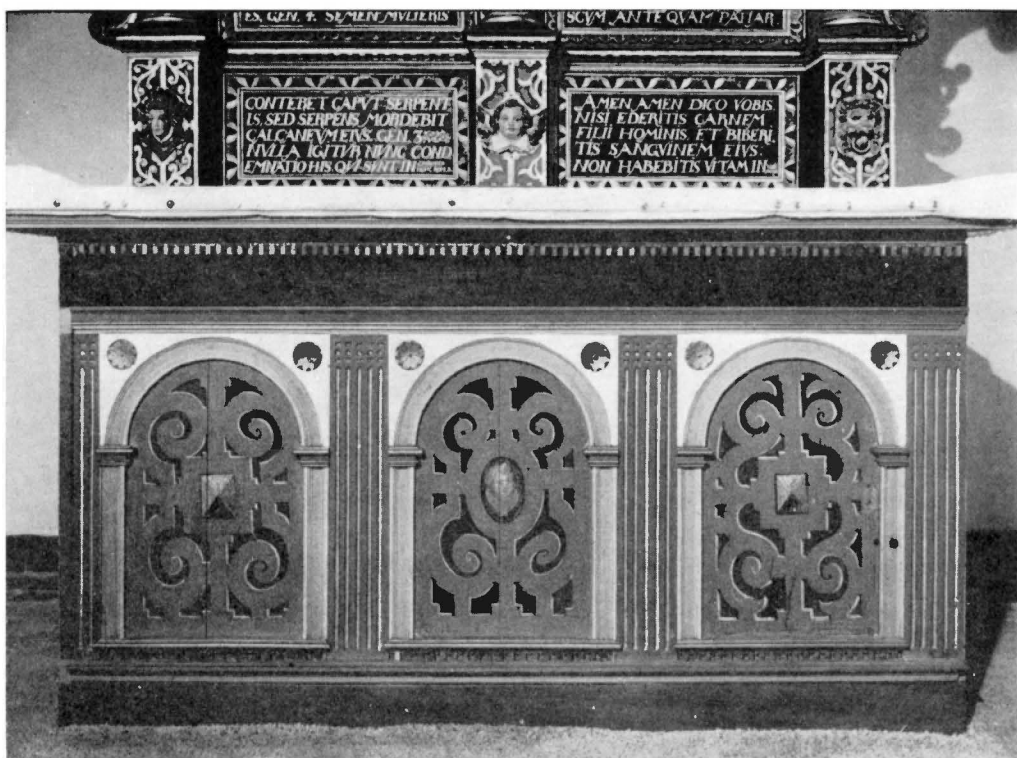

Fig. 57. Altare med antemensale från omkr. 1600. Foto 1958.
Altar mit Antemensale um 1600. Altar with frontal from about 1600.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altarbord av ek (fig. 57) med ett antemensale, som av fyra pilastrar, omväxlande röda och gröna, med förgyllda räfflor, indelas i trenne fält med rundbågiga fyllningar, omfattade av lister. Fyllningarna har målad dekor, ljusgröna beslagsornament på mörkgrön botten. I bågsveicklarna skulpterade rosetter; krönande listverk med tandsnitt. Den v. hörnpilastern är till hälften avkapad, möjligen har altarbordet förkortats i samband med montering av den nuvarande altaruppsatsen. Omkr. 1600. L 193,5, H 100,5.

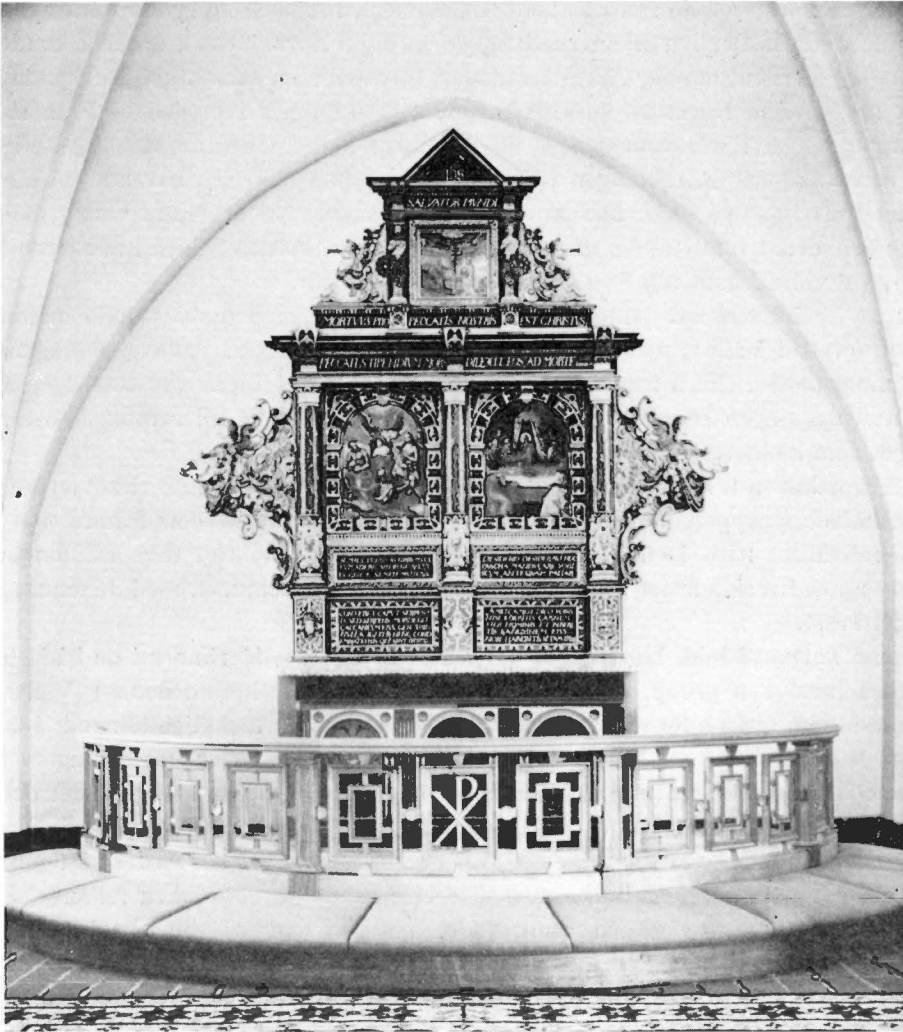

Fig. 58. Altarpupp, trol. från 1624. Altarring från 1953. Foto HBM.
Altar von 1624 mit Schranken von 1953. Retable 1624, altar rails 1953.

Altarpupp av ek (fig. 58—64) i två våningar, rikt skulpterad och målad i färger och guld. Predella med förkroppade postament, prydda med olika utformade maskaroner, från v. diademhuvud, änglahuvud samt lejonmask med ring i munnen. Altarpuppens huvudparti är tudelat av en kolonn och flankerat av tvenne sidokolonner;

ALTAR-
UPPSATS

deras släta, marmorerade skaff är nedtill klädda med maskaronprydda »strumpor». De mellanliggande fälten har inom rundbågiga, med juvelornamentik besatta kvaderomfattningar på trä målade figurframställningar, till v. en scen i anslutning till syndafallet, till h. nattvarden. Därunder inskriftstavlor, som upprepas i predellan. Från sidorna utspringer vingar i broskornamentik, utgående från halverade vildmansmasker (fig. 64).

På den v. figurframställningen (fig. 60) synes Adam och Eva sittande på marken, Eva med ett barn på knät. Mellan dem står en ängel med utbredda vingar, medan i förgrunden den triumferande, ur marken uppstigande, krönta Döden i händerna håller kedjor, vid vilka Adam och Eva är länkade med fotbojor.

Det är av intresse att jämföra denna framställning med motsvarande målning på altaruppsatsen i Välluv, med vilken den företer stora likheter. Välluvmålningen, som har samma motiv, ehuru i flera avseenden förenklat (fig. 146), är uppenbarligen utförd med Rausmålningen som direkt förebild, men når icke upp till samma konstnärliga kvalitet, som kännetecknar denna.

Nattvardsbilden t. h. (fig. 61) visar ett tvärställt, dukat bord, kring vilket lärjungarna är församlade, grupperade så, att blott tvenne placerats vid bordets främre sida, lämnande mittfältet fritt. Den h. av dessa (Judas) vänder ansiktet mot åskådaren. Vid bordets motsatta sida sitter Jesus under en draperad tronhimmel, med Johannes lutad mot sitt bröst.

Samma nattvardsbild, blott något varierad i detaljerna, återfinnes i de båda övriga kyrkorna inom den grupp, till vilken Rausaltaret hör (se härom nedan), Välluv och Fjärestad. Som förlaga för dessa framställningar, liksom för åtskilliga liknande i danska kyrkor, har tjänat ett av Johan Sadeler utfört kopparstick efter en målning av Peter Candid¹. Till detta stick (fig. 62) återgår lärjungarnas placering kring bordet och särskilt de båda figurerna i förgrunden, hos vilka den till h. sittandes vinkelböjda arm kompositoriskt motväges av det snett över ryggen gående mantelvecket på figuren till v. — ett par detaljer, som tillika med den v. figurens på bordduken fallande skugga ständigt återkommer i dessa nattvardsbilder. I övrigt har förlagan icke följts särskilt noggrant i Raus; detaljer kan även ha hämtats från annat håll. En mycket markant detalj i sticket är Petrus' båda händer, framsträckta mot Jesus i förfäran över orden »En av Eder skall förråda mig». I Raus finns figuren med sina framsträckta händer visserligen kvar, men har skjutits i bakgrunden och kommit helt utanför händelseför-

¹ ERIK MOLTKE har (Nogle malerier i vore kirker og deres forbilleder, i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1955, s. 105 ff) påvisat, att JOHAN SADELEERS stick efter PETER CANDID har utgjort förlaga för nattvardsbilder i ett 20-tal danska kyrkor. Till tiden sträcker sig dessa målningar från 1598 ända fram till 1742 — den sista nattvardsbilden efter Candid är i själva verket målad så sent som 1948 (Borris i Ringköbing amt). Flera av dessa målningar har varit samtida med dem i Raus, Välluv och Fjärestad, såsom Værsløf 1620, Tømmerup 1623, Nebbelunde och Horne omkr. 1625. — Det av Peter Candid (Pieter de Witte från Brügge, omkr. 1548—1626) utförda originalet är icke känt, men bilden spreds genom Sadelers kopparstick i reproduktion och vann i Danmark stor popularitet såsom nattvardsbild.

Fig. 59. Detalj av altaruppsatsen fig. 58. Foto 1958.

Einzelheit vom Altar Abb. 58.

Detail of retable, fig. 58.

Fig. 60. Adam och Eva. Scen i anslutning till syndafallet. Målning på trä på altaruppsatsen fig. 58, troligen utförd 1624 av Sören Kjær. Foto 1960.

Adam und Eva nach dem Sündenfall. Malerei auf Holz auf dem Altar Abb. 58, wahrscheinlich von Sören Kjær 1624.

"Adam and Eva". Scene from the Fall. Painting on wood on retable, fig. 58, probably executed 1624 by Sören Kjær.

loppet. Hans ansikte är vänt icke mot Jesus, utan mot åskådaren, och gesten med händerna har här ingen motivering. För att med hänsyn till symmetris krav i tavlan väga upp denna figur har till v. en apostel fått rycka upp i samma ställning. Hans ävenledes framsträckta händer har dock fått någon mening genom att i dem placerats ett par bordskärl, som denne till tjänande broder förvandlade apostel bär fram.

Anmärkningsvärd är, med tanke på altaruppsatsens goda egenskaper i övrigt, den låga kvaliteten, som kännetecknar nattvardsbilden såsom målning. Medan syndafallets

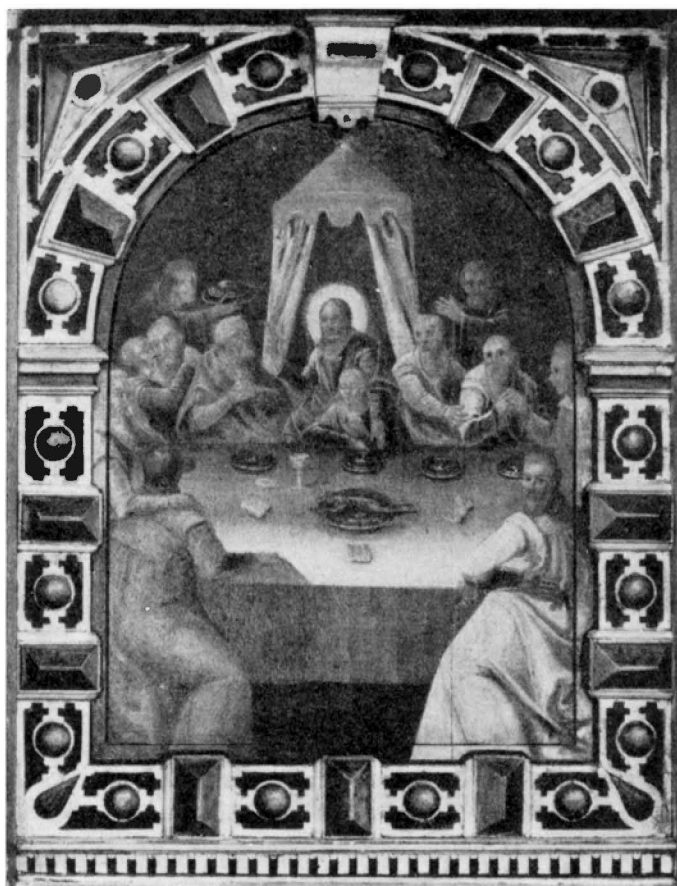

Fig. 61. Nattvarden. Målning på trä på altaruppsatsen fig. 58, utförd med Johan Sadeler's kopparstick efter en målning av Peter Candid (fig. 62) som förlaga. Foto 1960.

Das Abendmahl. Malerei auf Holz auf dem Altar Abb. 58 mit Johann Sadeler's Kupferstich nach einem Gemälde Peter Candid's als Vorlage.

"The Last Supper". Painting on wood on retable, fig. 58, based on Johan Sadeler's engraving from a painting by Peter Candid.

mästare varit en god och kunnig målare, är nattvardsbilden så primitiv, man skulle vilja säga amatörmässigt utförd, att dessa båda målningar omöjligen kan tillskrivas samma hand. Samma omdöme gäller även nattvardsbilden i Välluv; man får intrycket, att det varit någon i målarkonsten mindre bevandrad medhjälpare, som utfört dessa nattvardstavlör.

På denna vånings entablement med genombrutna rullverkskonsoler står andra våningen, vars av joniska hermer — en manlig och en kvinnlig — flankerade mittfält har

Fig. 62. Nattvarden. Kopparstick av Johan Sadeler efter målning av Peter Candid. Nat. museum i Sthlm. Das Abendmahl. Kupferstich von Johann Sadeler "The Last Supper". Engraving by Johan Sadeler after a painting by Peter Candid.

en målad framställning av Kristus på korset med Maria och Johannes, inom rektangulär, moreskdekorerad ram. Hermerna bär ett entablement med tresidig fronton, i vilken tidigare suttit en figur (nu ett målat IHS). Våningarnas mittstycke flankeras av broskverksornerade hörnfyllnader med basunblåsande änglar.

På S kolonnpostamentets sida, vilken liksom kolonnskäften är mörkt brunröd med marmorering i grönt och vitt, står initialgrupperna N.H.S och B.P.S jämte tvenne bomärken (fig. 63), sannolikt markerande kyrkvårdar eller donatorer¹. Det är sannolikt, att inskriptionen liksom i Välluv (s. 166) och Fjärestad innehållit även årtal och konstnärssignatur, men att dessa försvunnit genom skador, som uppkommit under den tid altaruppsatsen varit undanställd 1840—1905 (s. 75).

Listverken och inskriptionstavlorna har latinska bibeltexter. På andra våningens krönlist: SALVATOR MVNDI (= Världens frälsare). — På andra våningens fotlist: MORTVVS PRO / PECCATIS NOSTRIS / EST CHRISTVS. ROM 4 (= Kristus är död för våra synders skull). — På huvudpartiets krönlist: PECCATI STIPENDIVM MORS ROM. 6. (= Syndens lön är döden). DILEXIT EOS AD MORTE[M] JOHAN. 13 (= Han älskade dem intill döden). —

¹ Initialerna N.H.S. stod för namnet på en av kyrkvårdarna på den 1633 stafferade dopfunten (Inv. 1830).

Fig. 63. Detalj av altaruppsatsen fig. 58 med kyrkovårdarnas eller donatorernas initialer och bomärken. Foto 1960.

Einzelheit von dem Altar Abb. 58 mit den Initialen und Hausmarken der Gemeindevorsteher oder Stifter.

Detail of retable, fig. 58, with initials and owners' marks of churchwardens or donors.

På N sidans inskriptionstavlor: SI MALE EGERIS, IN FORIB[VS] PECCA/TVM ADERIT: SIN BENE:RECIPI/ES. GEN. 4. SEMEN MVLIERIS / CONTERET CAPVT SEPENT/IS; SED SERPENS MORDEBIT / CALCANEVM EIUS. GEN 3. / NVLLA IGITVR NUNC COND / EMNATIONIS, QVI SVNT IN CHRISTO IESV. ROM. 8. (= Om du har ont i sinnet, då lurar synd vid dörren, men

om du har gott i sinnet, se då frimodigt upp. Genesis 4. Kvinnans säd skall söndertrampa ormens huvud, men ormen skall stinga den i hälen. Genesis 3. Så är ingen fördömdelse för dem, som äro i Kristus Jesus. Romarbrevet 8). — På S sidans inskriptionstavlor: DESIDERIO DESIDERAVI HOC / PASCHA MANDUCARE VOBIS/SCVM ANTE QVAM PATIAR. / AMEN AMEN DICO VOBIS. / NISI EDERITIS CARNEM / FILII HOMINIS ET BIBERI/TIS SANGVINEM EIUS; / NON HABEBITIS VITAM IN VOBIS[s]. JOHAN 6 (= Jag har högligen åstundat att äta detta påskalamm med eder, förrän mitt lidande begynner. Sannerligen, sannerligen säger jag eder, utan att i äten Människosonens kött och dricken hans blod, haven i icke liv i eder. Johannes evangelium 8). H c:a 300, B c:a 315.

Altaruppsatsen ingår i en grupp av kyrkliga inventarier, som konsthistoriskt har ställts i intimt samband med en på Kronborgs slott under 1600-talets början verksam konstnärskrets. Dessa inventarier har utgått från en verkstad, vilken kan ha utgjort en skånsk variant av Helsingörsskolan¹.

Gruppen är naturligt nog lokaliserad i trakten av Hälsingborg, där den representeras av altaruppsatserna i de varandra nära belägna kyrkorna i Raus, Välluv och Fjärestad. Dessa uppsatser har alla samma uppbyggnad, kännetecknad bl. a. därav, att huvudpartiet genom kolonner är delat i två fält. Typologiskt företer de tre altaruppsatserna vissa skiljaktigheter, särskilt i utformningen av vingarna. Medan dessa i Välluv (fig. 149) fylles av beslags- och rullverksornament i traditionell renässansstil, har ornamentiken i Raus övergått i broskverk (fig. 64). Detta möter i ännu mera avancerat utförande i Fjärestad, där voluterna fått rena barockformer med kraftigt markerade förbroskningar. Även omramningarna kring de målade tavlorna, som i Raus och Välluv utgöres av juvelornerade kvadrar, har i Fjärestad blivit broskverk.

Den från Tyskland importerade broskornamentiken uppträder — till en början sparsamt — vid mitten av 1620-talet i Danmark, där den dock redan 1620 förekommer i stensulpturen till en portal i Helgeandskyrkan i Köpenhamn². Broskverket vinner, i varje fall inom vissa verkstäder, snabbt terräng, även om den hävdvunna ornamentiken alltjämt bibehålles jämsides med de nya formerna. Märkligt är i detta hänseende det ringa tidsintervallet mellan altaruppsatserna i Välluv och Fjärestad. Välluvsaltaret, som saknar varje antydning till broskverk, är daterat 1624, Fjärestadsaltaret med sin fullt utbildade och konsekvent genomförda broskornamentik 1625.

Rausaltaret kommer med sitt broskverk typologiskt mellan dessa båda, men står dock närmare Välluvsaltaret (s. 164 ff), med vilket det visar överensstämmelser i flera detaljer. Huvudfältens målningar har samma motiv. Bågomfattningarnas juvelornamentik är i båda fallen identisk och inskriptionstavloras latinska texter i huvudsak

¹ GREGOR PAULSSON, Skånes dekorativa konst under tiden för den importerade renässansens utveckling till inhemska form. Sthlm 1915, s. 206, 220.

² GÖRAN AXEL-NILSSON, Dekorativ stenhuggarkonst i yngre vasastil. Sthlm 1950, s. 20.

Fig. 64. Detalj av altaruppsatsen fig. 58.
Einzelheit vom Altar Abb. 58. Detail of retable, fig. 58.

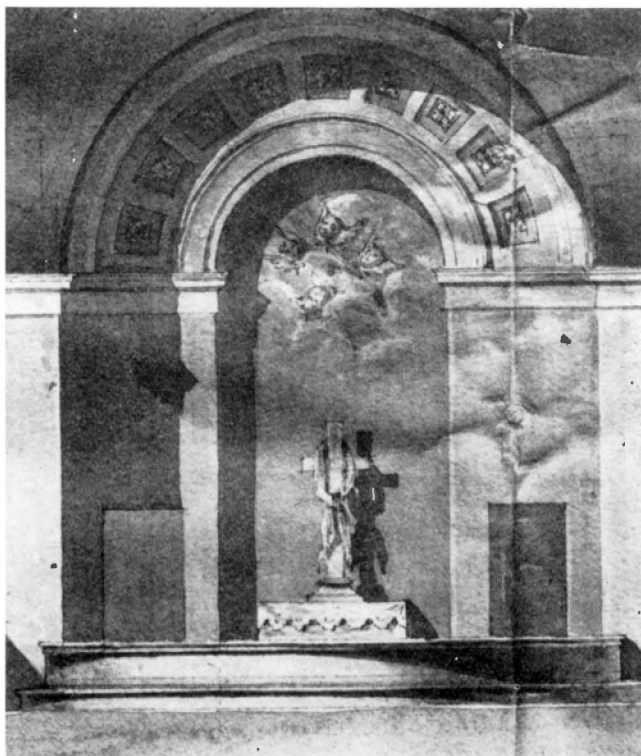

Fig. 65. Altaranordning enl. Åboms ritning 1838. Förstorad detalj av ritningen fig. 53. BSt.

Anordnung des Altars nach Åboms Entwurf 1838. Vergrösserte Einzelheit aus dem Riss Abb. 53.

Altar and retable according to Architect Åbom's drawing 1838. Enlarged detail of plan, fig. 53.

av samma lydelse. Det sannolika är, att Rausaltaret, som med sitt broskverk icke kan dateras tidigare än 1620-talets förra hälft, är samtidigt med Välluvsaltaret och att dessa båda inventarier beställts på samma gång och på samma verkstad¹. Skillnaden

¹ Det framgår av kyrkornas räk., att tvenne annexkyrkor ofta följts åt, när det gällt förnyelse av kyrkoinventariet, ett förhållande, som markant framträder beträffande Raus och Välluv. Dessa båda annexkyrkor, belägna blott 3 km från varandra, har altaren med likartade antemensaler, altarpopsatser av samma typ, i vissa detaljer ensartade och med närbesläktade, till dels av samma hand utförda målningar, samt predikstolar av samma typ, med moreskdekor. Båda har haft nu försvunna dopfuntar av trä, daterade 1633. Deras nattvardskalkar från 1643 är exakt lika. När nya mässhakar anskaffades 1788 var materialinköpen i detalj desamma för båda församlingarna, och vid åtskilliga inventarieförvärv under senare år har parallelliteten i inköpen fortsatt.

dem emellan vad ornamentiken beträffar kan bero på förhållanden inom verkstaden. Raus kan ha haft möjlighet att kosta något mera på sin beställning och fått denna utförd av en mästare eller gesäll, som i sitt arbete visar en mera förfaren hand och större erfarenhet i de formproblem, som var aktuella i den konstnärliga utvecklingen under detta skede av renässansen.

Man finge under sådana förhållanden räkna med, att altaruppsatsen i Raus blivit färdigställd 1623 eller 1624 och sistnämnda år stafferad, d. v. s. försedd med målning och förgyllning, och att detta arbete utförts samtidigt med stafferingen i Välluv och av samma person, som omhänderhaft denna. I Välluv är altaruppsatsen signerad av en mästare vid namn Kier, vilken av allt att döma är identisk med en i andra sammanhang känd målare Sören Kjær, som vid denna tid var verksam bl. a. på Rosenborgs och Frederiksborgs slott (se s. 172). Med all sannolikhet är även stafferingen av altaruppsatsen i Raus utförd av denne Sören Kjær, som även får tillskrivas framställningen Adam och Eva i Raus.

Efter uppförandet av nykyrkan 1840 blev både renässansaltaret och altaruppsatsen insatta i sakristian, och andra anordningar vidtogs i kyrkan. Framför nischen i den mellan tvärskeppet och sakristian uppdragna skiljemuren uppsattes ett nytt altare, vilket i enlighet med J. F. Åboms ritning — dock först 1852 — som altarprydnad fick ett enkelt, i vitt marmorerat träkors, med en krans hängande över korsmitten (fig. 65).

Restaureringen 1905 (se s. 61) innebar även återinflyttande i kyrkan av dess gamla altaruppsats. Denna, som här och var visade skador och avflagnad färg, blev renoverad av bildhuggaren Jöns Mårtensson¹, och uppställdes framför den avskärningsvägg av trä, som då utgjorde skiljegräns mellan tvärskepp och sakristia. Huvudpartiets båda målningar, vilka av anlitad expertis bedömts såsom konstnärligt mindre värdefulla, lät kyrkorådet emellertid borttaga och ersätta med nya, Kristi dop och Nattvarden (s. 114), utförda av artisten C. G. Rahmberg². Vid konservering 1937 återinsattes de ursprungliga målningarna på sin plats.

1938 fick altaruppsatsen sin nuvarande placering. Sedan ny sakristia inretts under norra tvärskeppsläktaren, kunde avskärningsväggen borttagas och den förutvarande sakristian apteras till kor. I koret blev belysningsförhållandena vida bättre än i det mörka tvärskeppet, vilket kom altaruppsatsen tillgodo, när den — jämte renässansaltaret, som nu åter togs i bruk — drogs tillbaka till det nya korets Ö vägg.

Altarring i ek, av ark. A Salomon-Sörensen 1953 (fig. 58). — L. Ljunggrens ritning (fig. 40) av kyrkan före tillbyggnaden 1840 visar en rektangulär altarring. På Åboms plan utgöres den av en kvartsrundel med slät, odelad bröstning. Huruvida altarringen utförts efter denna ritning är icke känt; den hade före ändringen 1938 räckte med svarvade balustrar, utfört 1905 efter ritn. av ark. Gustaf Lindgren (s. 62 not 1).

ALTARRING

¹ JÖNS MÅRTESSON, f. 1855, † 1912 verkade i Hälsingborg och — från 1895 — i Lund som bildhuggare, målare och konsthantverkare.

² C. G. RAHMBERG, f. 1865, † 1916, konstnär i Hälsingborg, verksam som målare och grafiker.

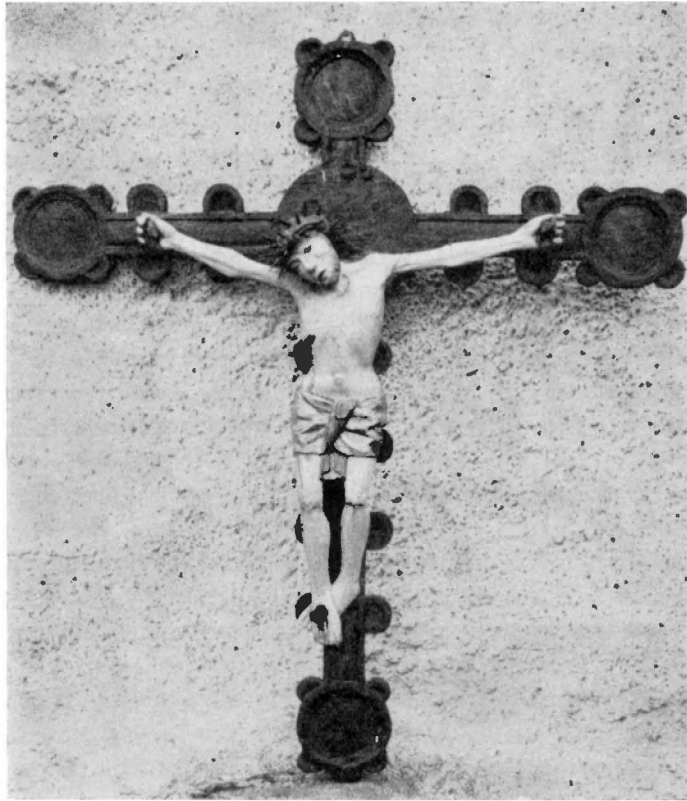

Fig. 66. Triumfkruzifix från medeltidens slut. Foto 1958.
Triumphkruzifix vom Ende des Rood dating from end of Middle
Mittelalters. Ages.

KRUCIFIX

1. Triumfkruzifix av ek (fig. 66). Kristusfiguren har blekgrå karnation och mörkt hår samt grön törnekrona med taggar av trä. Höftkläde förgyllt, med grön fodersida. Korset har längs kanterna grunda nedskärningar, som ger mittpartierna svagt välvd profil. Korsarmarna, längs kanterna besatta med halvcirkelformiga utsprång, slutar i runda, hörnbladsprydda ändskivor med försänkta fält. Spår av äldre bemålning, underst svart, däröver rött och grönt, korsets sidokanter röda. Senare övermålning, troligen från 1852, avlägsnades vid restaurering 1937 (av O. Oswald). Inhemskt arbete från medeltidens slut. Figurens H 58, korsets H 101,5 — 2. Krucifix av terrakotta. Av skulptören Axel Wallenberg. Inköpt 1942. I sakristian. Figurens H 33, korsets H 56,5.

Fig. 67. Madonnabild av ek. 1400-talets senare del. Foto 1958.
Madonna, Eiche, 2.H.15.Jh. Madonna, oak, late 15th century.

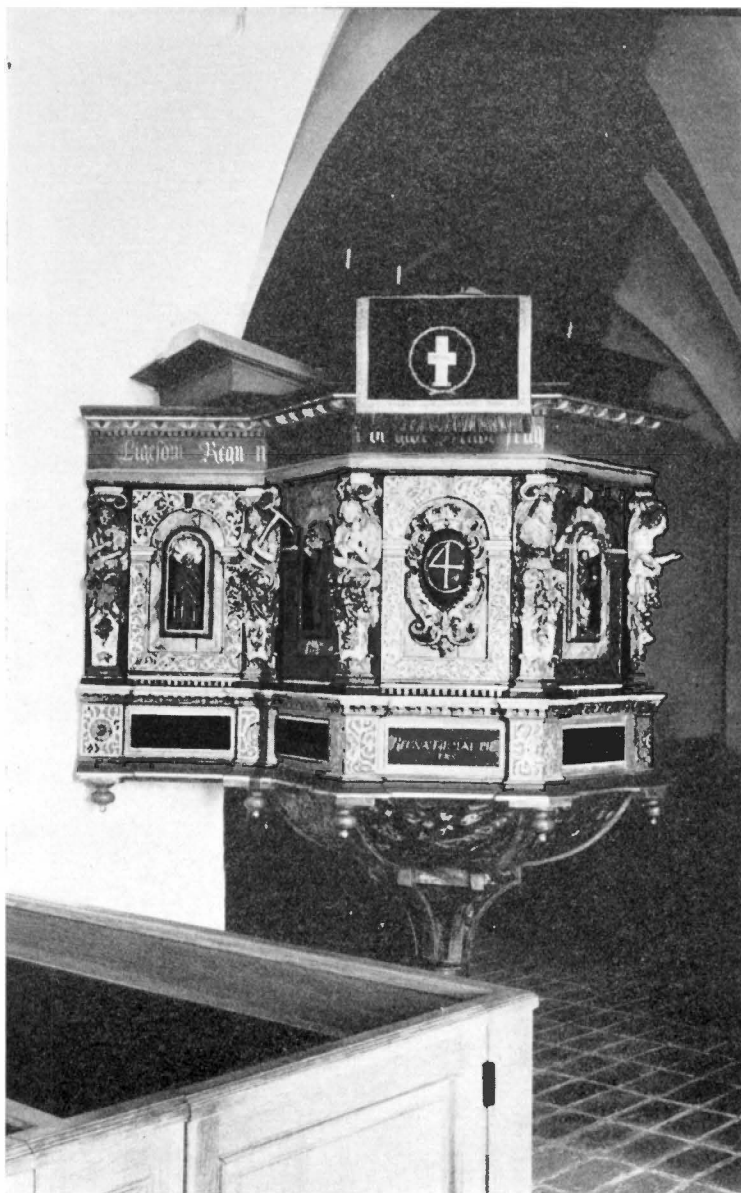

Fig. 68. Predikstol, troligen från 1627. Foto 1960.
Kanzel, wahrscheinlich von 1627. Pulpit, probably from 1627.

Fig. 69. Detalj av predikstolen fig. 68. I sidofältens nischer Kristus och Johannes. Som hermer står »dygderna» Rättvisan, Klokheten och Styrkan. Foto 1960.

Feld vom Kanzelkorb Abb. 68. In den Nischen der Seitenfelder Christus und Johannes. Die Hermen stellen die Tugenden Gerechtigkeit, Klugheit und Stärke dar.

Detail of pulpit, fig. 68. Christ and St. John in the niches in the side fields. The "virtues" Justice, Wisdom and Strength as herms.

— 3. Altarkrucifix av päronträ, modernt italienskt arbete. På altaret. Figures H 13,5, korsets H 32. — 4. Altarkrucifix, modernt arbete. I bårhuset. Figures H 48, korsets H 85,5.

Fig. 70. Detalj av predikstolen fig. 68. Foto före restaurering år 1937, då de felaktiga namnen borttogs. Foto 1938.

Feld vom Kanzelkorb Abb. 68. Aufnahme vor der Restaurierung 1937, wo die Inschriften berichtigt wurden.

Detail of pulpit, fig. 68. Photograph taken before restoration 1937, when the erroneous names were removed.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR

Madonnabild av ek (fig. 67). Madonnans h. hand samt barnets h. arm och halva v. underarm, vilka varit fästade med tappar, saknas. Figurens underdel stympad. I madonnans hårfäste spår efter tappar till en krona. Fragment av kredering och målning: på madonnan mörkt hår samt dräkt i rött, blått och guld, barnets dräkt rödbrun. Skulpturen är, särskilt vad barnet beträffar, av ganska grovt utförande. 1400-talets senare hälft.

PREDIKSTOL

Predikstol av ek, rikt skulpterad samt målad i färger, silver och guld (fig. 68—71). Korgen, som visar 4 sidor av en oregelbunden 8-hörning, har ett karnisprofilerat underrede. En ansats mot väggen har ursprungligen, då predikstolen varit placerad på annat

Fig. 71. Detalj av predikstolen fig. 68. Foto 1938.
 Ausschnitt von der Kanzel Detail of pulpit, fig. 68.
 Abb. 68.

sätt, hört till trappan. På sockelns förkroppade, vinkelbrutna och moreskdekorerade postament står i korgens hörn kvinnliga joniska hermer, symboliserande »dygder», från vänster räknat Tron (Fides) med kors och kalk, Hoppet (Spes) med ankare, Kärleken (Caritas) med spädbarn på armen, Rättvisan (Justitia) med bok och ring för en nu förkommen våg, Klokheten (Prudentia) med orm kring höger underarm och ett förkommet attribut (spegel?) i vänstra handen samt Styrkan (Fortitudo) med avbruten kolonn. Hermernas nederdelar bär groteska masker med fruktknippen och bindlar hängande ur munnen. Sidofältens omramningar täckes av förgyllda moreskornament. I ett av sidofälten en oval, krönt sköld med Christian IV:s monogram, därunder på sockeln

kungens valspråk REGNA FIRMAT PIETAS (= Fromhet styrker riket). De övriga fälten jämte ansatsen har figurer i friskulptur, insatta i små nischer med musselornerade halvkupolvalv: Petrus med bok och nyckel, Paulus med bok och svärd (fig. 70), Kristus med korskrönt världsklot (fig. 71) samt Johannes med bok och kalk. På korgens fris inskr: LIGESOM REGN NEDFALDER PAA JORDEN OC GIØR HENDE FRUGTBAR SAA SKALL OC DET ORD WÆRE, SOM GAAR AFF MIN MUND. ESA 55. Restaurerad 1937 av O. Oswald.

Predikstolen har haft ljudtak (»En smuck Predickestoll, med Himbling offuer», RÅK. 1662). Detta har försvunnit vid någon förflyttning, men fyra av dess rösten, delvis fragmentariska, är bevarade jämte ett stycke av en tandsnittsornerad list. Röstena visar varierande utförda, groteska masker, omgivna av broskverksornament, även dessa på de olika röstena varierade i formgivning (fig. 72—73).

Predikstolen är ett renässansarbete av hög klass. Liksom altaruppsatsen är den av Gregor Paulsson (s. 72 not 1) hänförd till den i Hälsingborgstrakten lokaliserade inventariegrupp, som visar stark samhörighet med Helsingörsskolans arbeten och som kan ha utgått från någon i dess anda verkande skånsk verkstad.

Det inbördes förhållandet mellan altaruppsatserna i Raus och Välluv, som i det föregående belysts (s. 72 ff), återspeglas även i de med varandra nära besläktade predikstolarna. Dessa är tvivelsutan samtida, även om deras ljudtak visar samma skiljaktigheter som altaruppsatserna; i Raus broskverk, i Välluv beslagsornamentik i rena renässansformer. Årtalet 1627 har tidigare varit målat på ljudtaket i Välluv (s. 176). Detta kan passa väl även för dateringen av predikstolen i Raus.

Ursprungligen var predikstolen placerad i det romanska långhusets SÖ hörn. Den flyttades 1800 längre mot V på kyrkans S sida »nära intill det nya fönstret» (RÅK.). Efter uppförande av tvärskeppet 1840 fick den sin plats på S hörnet mellan långhus och tvärskepp.

Under prosten Wieselgrens¹ tid restes önskemålet, att predikstolen skulle flyttas längre fram i kyrkan och uppställas innanför altarskranket, vid N sidan av altaret. Mycken diskussion fördes om detta förslag, som församlingen till en början envist motatte sig. Det blev dock slutligen genomfört och predikstolen fick den placering, som fig. 74 visar. I samband med renoveringsarbetena 1905 blev emellertid frågan om predikstolens plats åter aktuell. Förflyttning, som ansågs betingad av både estetiska, liturgiska och akustiska skäl, skedde nu till N hörnet mellan långhus och tvärskepp, mitt emot den plats, som predikstolen hade fått efter nykyrkans uppförande 1840.

BÄNKAR

Kyrkans nuvarande bänkinredning med slutna bänkar av naturfärgad ek insattes 1934 efter ritningar av ark. A. Salomon-Sörensen. De förutvarande, öppna bänkarna hade tillkommit 1905 efter ritn. av ark. Gustaf Lindgren. — Den bänkinredning, som

¹ PETER WIESELGREN, den namnkunnige prästmannen, forskaren, skriftställaren och nykterhetskämpen, f. 1800, † 1877; kyrkoherde i Västerstad 1833, prost 1834, kyrkoherde i Hälsingborg samt Välluv och Raus 1847, domprost i Göteborg 1857.

Fig. 72. Röste av ek till predikstolstaket. Foto 1959.
 Ziergiebel aus Eiche vom Schalldeckel der Kanzel. Ornament on sounding board of pulpit.

Fig. 73. Röste av ek till predikstolstaket. Foto 1959.
 Ziergiebel aus Eiche vom Schalldeckel der Kanzel. Ornament on sounding board of pulpit.

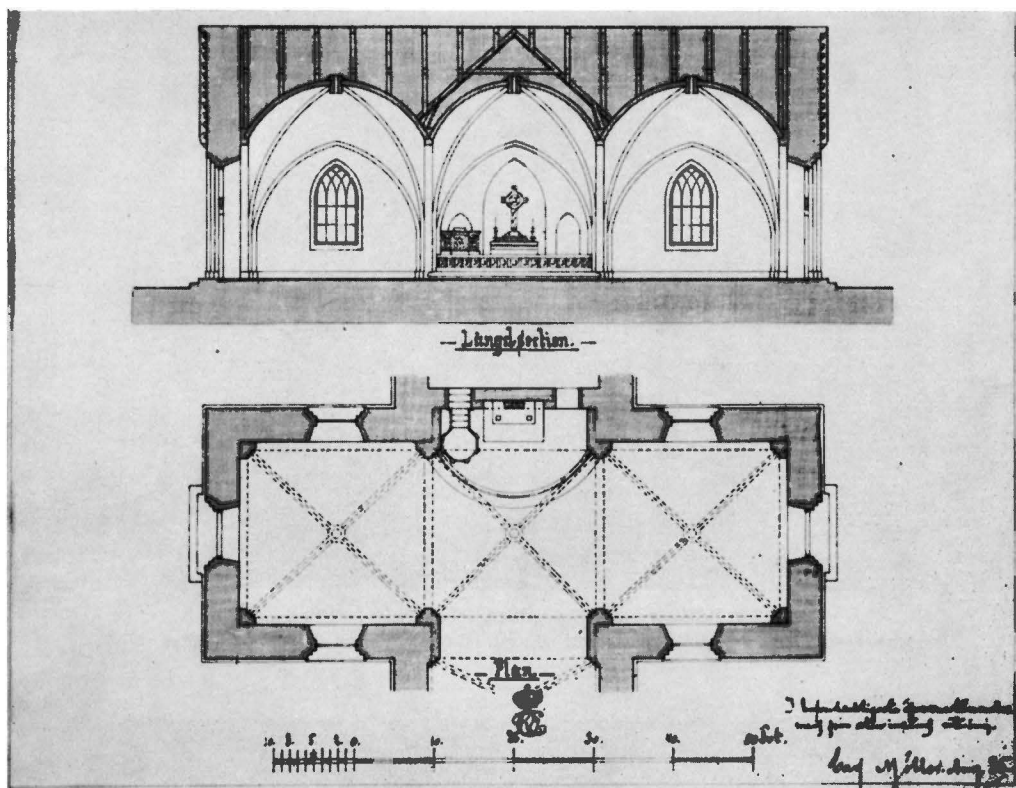

Fig. 74. Ritning av ark. Carl Möller till nya kryssvalv av tegel i tvärskeppet, sannolikt efter förslag av byggmästaren P. Wittgren; fastställt 18/9 1885. BSt. S. 60.

Riss für neue Kreuzgewölbe aus Backstein im Querschiff von Architekt Carl Möller, wahrscheinlich nach einem Entwurf von Baumeister P. Wittgren, zur Ausführung bestimmt am 18.IX.1885.

Plan by Architect Carl Möller of new cross-vaults of brick in the transept, probably proposed by P. Wittgren, builder; approved 18/9 1885.

1672 fanns i kyrkan var grönmålad (RÅK.). 1840 gjordes nya slutna bänkar för det då nyuppförda tvärskeppet. De var något högre än bänkarna i »gamla kyrkan», vilka därför 1873 blev omgjorda »till lika höjd med de nya» samt målade i ekfärg (VIS. PROT.).

Präststol. Kyrkoherden Jakob Gregersens¹ namn jämte året 1638 har stått på en nu försvunnen bänk »vid predikstolen i Råhus kyrka» (RÖNBECK).

¹ JAKOB GREGERSEN, f. i Landskrona omkr. 1610, var kyrkoherde i Raus 1638. Hans initialer förekommer på kalken 1643. Dödsåret var antagl. 1653, enär hans efterträdare MOGENS GUNDERSEN vigdes till kyrkoherde i Välluv och Raus 13/4 nämnda år (CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 348 f.).

Fig. 75. Framparti av klockarestol. 1600-talet. Foto 1960.

Vorderfront des Glöck-
nergestühls, 17.Jh.

Front of parish clerk's
chair. 17th century.

Klockarestol av furu (fig. 75). En rektangulär fotram, vars bakre del nu är avsågad, har burits av fyra svarvade balusterformade fötter. På ramen står framtill en smal pulpet, vilken på ryggsidan har tvenne dörrar med smidda beslag. Bakom pulpeten har funnits en nu försvunnen bänkanordning (ny »skammel» i klockarstolen utfördes 1801, RÅK.). Målning (icke ursprunglig) i röd marmorering med framsidans bågge fyllningar i blått, vardera med en enkel naturalistisk blomma. 1600-talet. »Degnestolen» omnämnes i det äldsta inventariet 1662 (RÅK.). H med fot 122, B 68.

Båda tvärskeppsarmarna har läktare med skulpterade och målade renässansbarriärer av ek (fig. 76—78), daterade 1628. Dessa barriärer har icke ursprungligen tillhört Raus kyrka, utan Mariakyrkan i Hälsingborg, från vilken de 1850 inköptes för en summa av 33 rdr 16 sk b:o. Uppsättning i Raus skedde samma år. Det var Mariakyrkans V läktare, som då såldes för att lämna plats för ett nytt orgelverk med tillhörande läktaranordning. Ett minne från Hälsingborgstiden utgör de talrika initialer, namn, bomärken, årtal och figurer, som med kniv inskurits i överliggarnas ovan- och baksidor av ungdom, som uppehållit sig på läktaren. Dessa inskrifningar, av vilka flertalet härrör från 1600-

LÄKTARE

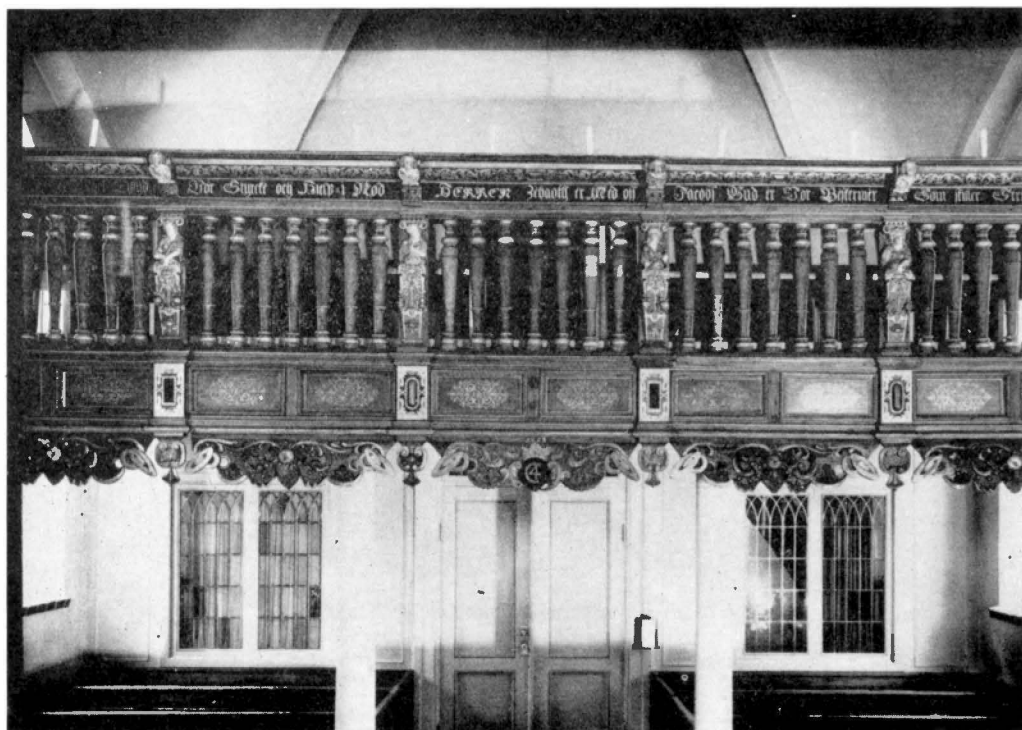

Fig. 76. Läktare i N tvärskeppet. Barriär, renässansarbete från 1628, inköpt från Hälsingborgs Maria-kyrka 1850. Foto 1960.

Empore im N Querschiff. Ursprünglich Lettnerschanke in der Marienkirche von Hälsingborg 1628. Erworben 1850. Gallery in N transept. Rail, Renaissance work dated 1628, bought from Maria Church, in Hälsingborg 1850.

och 1700-talen, sträcka sig i tid från HANS IOHANSØN 1628, samma år, som läktaren uppsattes i Mariakyrkan, till L P L S RÅÅ 1896.

Läktarbarriärerna har breda sockelband med förkroppade, »juvel»-prydda postament, uppbärande hermer, och mellan postamenten fyllningar med intarsiainiterande dekor. Under sockelbandet hängande ornament, vars skulpturala dekor visar begynnande broskverk (fig. 77); det mellersta på N sidan har i stället för motivets centrala druvklase en krönt sköld med Christian IV:s monogram, däröver årtalet 1628 (fig. 76 o. 77). N läktarens bröstning indelas av sex kvinnliga joniska hermer framställande »dygder», från vänster räknat Tron (Fides) med kors, Hoppet (Spes) med ankare, Kärleken? (Caritas) — attribut defekt — Rättvisan (Justitia) med svärd och våg, Klokheten (Prudentia) med orm

Fig. 77. Detalj av N läktaren fig. 76. Understycke i broskornamentik med Christian IV:s monogram och året 1628.

Feld von der N Empore Abb. 76. Unterhang in Knorpelstil mit dem Monogramm König Christians IV. von Dänemark und der Jahreszahl 1628.

Detail of N gallery rail fig. 76. Ornament with monogram of the Danish King Christian IV and the date 1628.

kring vänster underarm samt styrkan (Fortitudo) med kolonn. Hermernas nederdelar har fruktknippebärande masker. Mellan hermerna svarvade balustrar. S läktaren har liknande indelning, men blott tvenne hermer, Måttligheten (Temperantia) med blandkär för vin och vatten (fig. 78), samt Tålmodigheten, bärande ett lamm.

De fyra övriga stöden utgöres av hermliknande pilastrar med lejonhuvud. Överliggarens fris krönes av en rundad list med rik skulptural moreskdekor. Konsoler med änglahuvud (S läktarens är nya, utförda 1905) bär överliggarna. Vid uppsättningen av läktarna har ändringar skett, i det att mellanrummen mellan bröstningsstöden något förkortats, särskilt märkbart på S sidan, där moresklistens indelning icke sammanfaller med bröstningens (se fig. 78).

Inskr: N läktaren: PSALM 46. GUD ER WORT TILLIJD WOR STYRCKE OCH HIELP I NØD HERREN ZEBAOth ER MED OSS JACOBS GUD ER WOR BESKERMER SOM STILLER STRID I ALL WERDEN . . . Södra läktaren: . . . OC INDLEGGER ÆRE PAA JORDEN. AH MAATTE JEG HØRE GUD TALE, OC TILSIGE SIT FOLCK FRED OCH RO, OC BETE OS SIN NAADE. PSALM 85.

Läktaranordningar hade tidigare funnits i kyrkan. I långhusets V del byggdes 1734 på N sidan en läktare, som sträckte sig över tvenne valvfack (RÅK.). Befolkningsökning, särskilt i fiskeläget Råå, gjorde i slutet av 1700-talet frågan om ytterligare utrymme i

Fig. 78. Detalj av S läktarens barriär. Renässansarbete från 1628, inköpt från Hälsingborgs Mariakyrka. De osymmetriska ornamentfälten visar, att fyllningarna avkortats vid uppsättningen (jfr fig. 76).

Einzelheit von der Brüstung der S Empore. Ursprünglich Lettnerschranke in der Marienkirche zu Hälsingborg, Renaissancewerk von 1628. Die unsymmetrischen Ornamentfelder zeigen, dass die Füllungen bei der Wiederverwendung gekürzt worden sind (vgl. Abb. 76).

Detail of S gallery rail. Renaissance work, 1628, bought from Maria Church, Hälsingborg. The asymmetrical fields show that the panels were shortened when installed. (Cf. fig. 76).

kyrkan aktuell. 1796 diskuterades utförande av en tillbyggnad på kyrkans N sida, men man stannade i stället för det billigare alternativet att utöka läktaren. Den redan förefintliga flyttades 1801 mot Ö och i anslutning till densamma byggdes en ny västläktare tvärs över långhuset, som därigenom blev i hög grad belamrat med läktarinbyggnader. De borttogs alla i samband med nybyggnaden 1840 (s. 60).

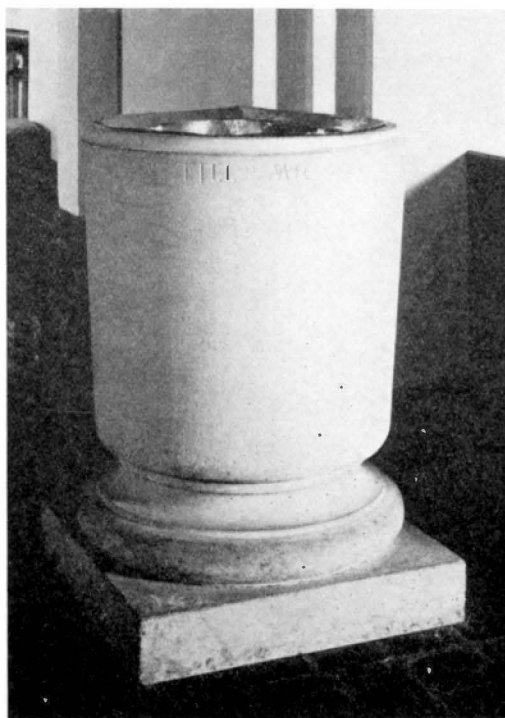

Fig. 80. Kalkstensdopfont, ritad av ark. A. Salomon-Sörensen 1938. Foto 1958.

Taufe aus Kalkstein nach einem Entwurf von Architekt A. Salomon-Sörensen 1938.

Limestone font, designed by Architect A. Salomon-Sörensen 1938.

en av orgelbyggaren Olof Hammarberg i Göteborg 1923 företagen ombyggnad av kyrkans första orgel. Denna, som uppsattes 1868, var byggd av orgelbyggaren Knud Olsen i Köpenhamn.¹ Fasaden, vilken vid 1923 års modernisering bibehölls oförändrad, är en blindfasad med trenne pipfält, dekorerade med nygotiskt masverk. Ritningen (fig. 79) troligen av Olsen, fastställdes 27/5 1868.

Medel för uppsättande av orgel i kyrkan hade till viss del anskaffats genom samman-skott. En del av kostnaden skulle emellertid falla på församlingen, varöver 70 församlingsbor vid kyrkostämman den 1 maj 1868 anförde klagomål. Stämman beslöt då befria

¹ Orgelbyggaren KNUD OLSEN, Köpenhamn, f. 1825, † 1898), ansågs som Köpenhamns förnämste orgelbyggare på 1850-talet. Knud Olsen verkade även i Skåne, där han byggt ett flertal orglar på 1860-till 1880-talet, däribland orglarna i Raus 1868 och Välluv 1882. — Under sin verksamhet där blev han kompanjon med orgelbyggaren JÖNS OLSSON LUNDAHL (f. i Husie 1821, † omkr. 1875). Jfr C. F. HENNEBERG och N. F. NORLIND, Orgelns Allmänna Historia, Sthlm 1919.

Fig. 81. Skulpturdetaljer, möjligen från en dopfunt 1633. Foto 1958.

Skulpturenreste, möglicher-
weise von einer Taufe 1633.

Details of sculpture, possible
from a font, 1633.

de klagande från avgifter, »dem dock icke betaget att intaga plats i kyrkan och höra orgeln». Fråga om anskaffande av ny orgel är (1962) under förberedelse.

Nummertavlor, 2 st. Ram krönt av halvrund gavel med Jehovatecken inom strålkran, anskaffade 1854. Nedtill skarvade. H 82, B 58. — 1 st. d:o, nygjord 1923. En »ziffertavla» hade utförts 1726 (RÄK.).

NUMMER-
TAVLOR

Dopfunt av Ignaberga kalksten. Cylindrisk cuppa på kvadratisk fot (fig. 80). Inskr. kring randen: LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG; på fotens ena sida: SKÄNKT AV BANKKAMRER / LARS OHLSSON, RAUS / 1928. Ritad av ark. A. Salomon-Sörensen. H 101.

DOPREDSKAP

Försvunnen dopfunt. I INV. 1662 upptages »En funt af Träd, malen uden Himling». Den är nu försvunnen, men fanns kvar ännu 1830, då den uppgives ha inskr: PASTOR H. R. I. (= Herr Rasmus Ibsen)¹ TUTORES (= kyrkovårdar) N.H.S O.V.S. 1633 (INV. 1830). På den samma år daterade träfunten i annexkyrkan Välluv (s. 182) var inskriptionen något utförligare: 1633 ÅR DENNE FUNT STAFFERIT (= målad). Funten reparerades 1758, då 10 daler smt upptogs »för sammanfogningarnas å nyo hoplimning på funten, som

¹ RASMUS IBSEN, student i Köpenhamn 1617. Han var kyrkoherde i Välluv och Raus 1630, † troligen 1636. CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser 2, s. 348.

Fig. 82. Dopskål av tenn, tillverkad 1793 av tenngjutaren Magnus Stickler i Hälsingborg. Bottensidan med stämplat och inskription. Foto 1960.

Taufschale aus Zinn, 1793 von dem Zinngiesser Magnus Stickler in Hälsingborg hergestellt. Unterseite mit Stempeln und Inschrift.

Christening bowl, pewter, made 1793 by Magnus Stickler, Hälsingborg. Bottom with marks and inscription.

voro åtskilda» (RÄK.). Dess utseende är obekant. Tvenne skulpturfragment från Raus, som eljest ter sig svårtolkade; kan emellertid tänkas ha utgjort hörnstöd i en polygonal träfunt. De utgöres av det nedre, skulpterade »strump»-partiet av ett litet kolonnskaft samt ett joniskt kapital av samma storleksordning (fig. 81), båda med bevarad målning och förgyllning. H resp. 31 och 7,5.

Dopfat av mässing, odekorerat. I stenfunten. Upptaget i kyrkans äldsta INV. 1662 och torde icke vara mycket äldre. D 61,5.

Dopskål av tenn (fig. 82). Under botten graverad inskr: N.P.S — G.B.S — ANNO 1793. Stplr: Hälsingborgs vapen, krönt HB (= HälsingBorg), kontr., MS (= Magnus Stickler¹), L2 (= 1793). D 18,2. — I RÄK. 1793 upptages mellangift för en bortbytt tenn-tallrik mot en ny tennskål »att hafva i dopfunten».

¹ MAGNUS STICKLER, tenngjutare, f. i Malmö, lärpojke 1777—79 hos M. EKMAN i Malmö, mästare i Hälsingborg 1786—1818. Betr. tenngjutaresläkten Stickler, se s. 185 not 1.

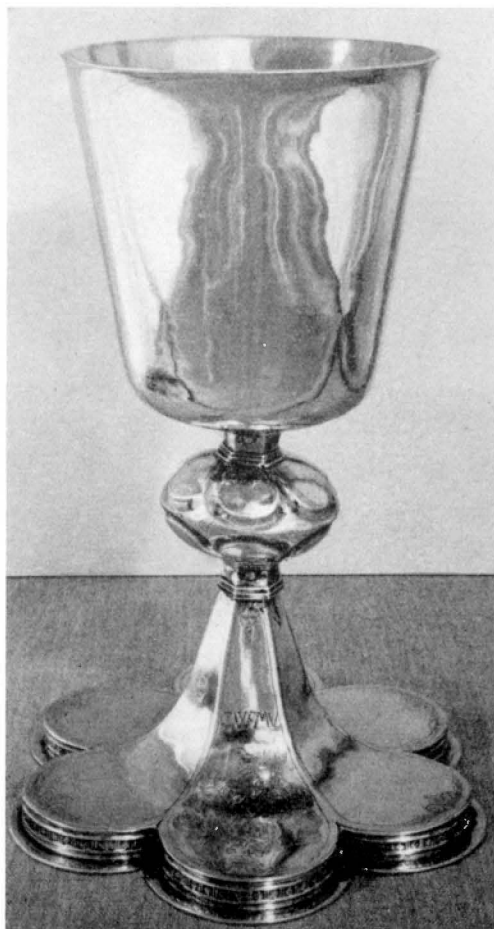

Fig. 83. Kalk av silver, skänkt 1643 av riksrådet Christopher Ulfeld, länsherre i Hälsingborg, och hans maka Maren Urup. Foto 1959.

Silberner Kelch, gestiftet von Reichsrat Christopher Ulfeld, Lehnsherr in Hälsingborg und seiner Gattin Maren Urup 1643.

Silver chalice, donated 1643 by Councillor of the Realm Christopher Ulfeld, Hälsingborg and his wife Maren Urup.

Kalk av silver, invändigt förgylld (fig. 83 o. 84). Foten från tiden omkr. 1640; cuppan omgjord 1750 av guldsmeden Hans Ekström d. ä. i Hälsingborg (RÄK.), troligen ytterligare omarbetad 1841 (»För tillökning av Kyrkokalken 20 rdr 24 sk», RÄK.). Skaft sexsidigt med rund, plattad nod, på över- och undersidorna ornerad med inpunsade rundade blad, i mellanrummen I E C S U S. Den sexpassformade foten har graverad dekor

NATTVARDSS-
KÄRL

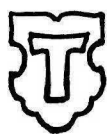
Fig. 84. Detalj av kalken fig. 83. Flik av foten med graverad inskrift samt Ulfeldska och Urupska vapnen. Foto 1960.

Blick auf den Fuss des Kelches Abb. 83 mit eingravierter Inschrift sowie den Wappen Ulfeld und Urup.

Detail of chalice fig. 83. Part of foot with engraved inscription and the Ulfeld and Urup coats of arms.

(fig. 84): längs randen enkla bladrankor, på en av flikarna ett graverat krucifix och på den andra ett alliansvapen med de sammanställda Ulfeldska och Urupska vapnen; över vapnen graverade initialer CWFMV (= Christopher Ulfeld, Maren Urup) och under vapnen 1643. Under foten graverad inskr: +ROVS+KIRCHIS+ +KALCK+ +KECKEWERGE + +OOS+OMS+ +ANNO+1+6+4+3+ +I+G+S+L+ (I G S L = *Iacob Greger Sen Landscronensis*, s. 84 not 1). Stpl T i sköld med svängda konturlinjer (fig. 85 a). H 24,2. — Kalken, som till form, dekor, vapen, årtal och stämpel är exakt lik Välluvs kyrkas kalk (fig. 158), är tvivelsutan skänkt till kyrkan av riksrådet Christopher Ulfeld,¹ läns-herre i Hälsingborgs län 1633—1649, och hans hustru Maren Urup.

¹ ULFELD, CHRISTOPHER, son av KNUT EBBESEN ULFELD till Svenstorp och BEATE HUITFELT. Riksråd och krigskommissarie i Skåne 1625. 1629 länsherre i Hälsingborgs län, som han 1649 överlät på sin son BJÖRN ULFELD. G. 1605 m. MAREN OVESDOTTER URUP. Ägde godsen *Svenstorp, Råbelöv, Mölleröd, Hanaskog, Ugerup* och *Vankiva* i Skåne. Begravd i Hälsingborg 24/10 1653.

a

b

Fig. 85. Silverstämplar: a på kalken fig. 83; b på sockenbudskalken fig. 86. Teckn. av T. Mårtensson 1960.

Silberstempel: a) auf dem Kelch Abb. 83; b) auf dem Krankenkelch Abb. 86.

Silver marks: (a) on the chalice fig. 83; (b) on the parish chalice fig. 86.

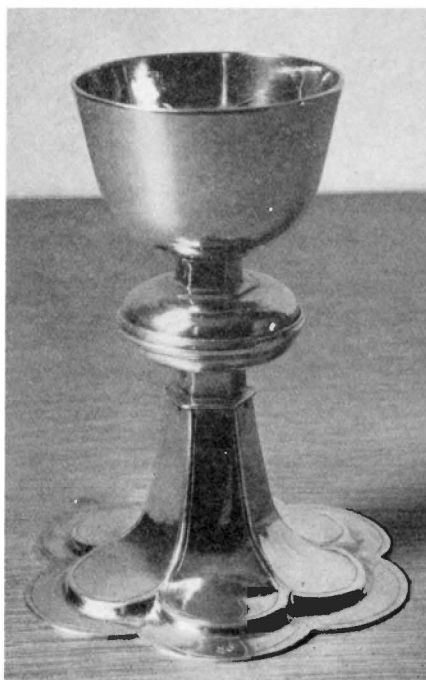

Fig. 86. Sockenbudskalk av silver. 1650—75.
Foto 1960.

Krankenkelch aus Silber, Parish chalice of silver.
17. Jh. 17th century.

Patén av silver, på ovansidan förgylld, brättet lagat. Enl. stplr tillverkad 1803 av A. Sjöberg (guldsmed i Hälsingborg 1802—1806). Inköpt som ersättning för en äldre patén, vilken 1803 stals ur kyrkan (RÄK.). D 15,2.

Vinkannor. 1. Av silver, invändigt förgylld. Pärnformig med snås och grepe, kupigt lock med kors och tumgrepp. Kring lock och fot ciselerad bladranka, graverad dekor med kors och bibel. Inskr. kring foten: BEGAGNAD ISTA GÅNGEN ²⁴/₁₀ 1909. Stplr: Sthlm, kontr. CGH (= C. G. Hallberg), G7 (= 1909). H 38. — 2. Ett par av svartglaserat lergods, på sidorna vita kors i relief, hög grepe. Stplr: HÖGANÄS / R.S. c:a 32,5.

Oblataskar: — 1. Av silver, inv. förgylld. Oval form, på kulfötter, lock med kors, graverad dekor som på vinkanna nr 1. Stplr: Sthlm, kontr., GHG (= G. Hallberg), U6 (= 1898). L 14. — 2. Av svartlackerad bleckplåt, med lejonfötter. Sarkofagform (fig. 87). Inköpt 1824 (RÄK.).

Sockenbudstyg: — 1. Bestående av (urspr. icke sammanhörande) kalk av silver, med spår av inre förgyllning (fig. 86). Sexpassformad fot med plattad, slät nod. Under foten inpunsat RÅHUS. Stpl: otydligt monogram (fig. 85 b). Omkr. 1650—75. Inköpt 1820 (RÄK.). H 11,6. — Patén av silver, spår av förgyllning. På brättet graverat hjulkors. Stplr saknas. D 9,5. — Oblatask av silver, inv. förgylld. Enl. stplr tillverkad 1848 av guldsmeden N. P. Hendeberg (mästare i Hälsingborg 1812—1850). — 2. Av nysilver; kalk, patén, oblatask och vinampull.

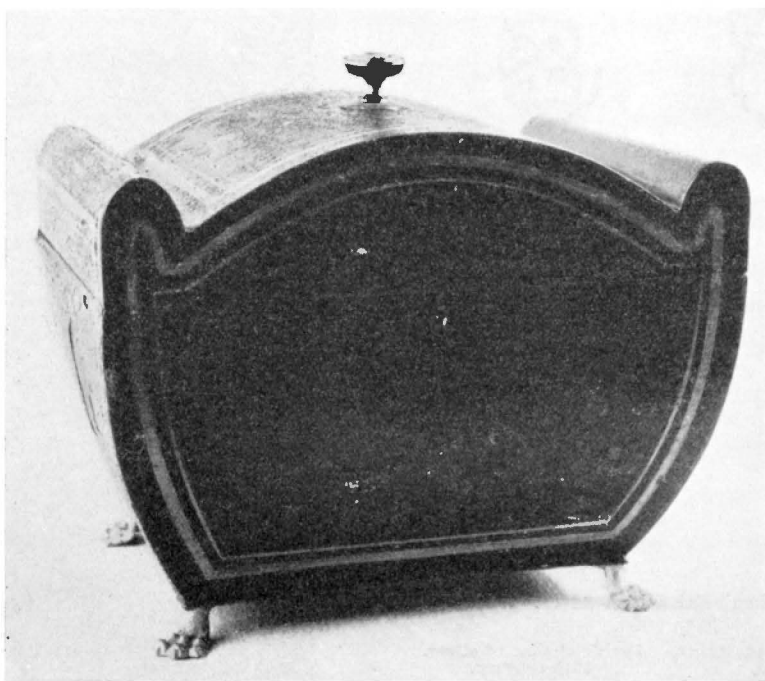

Fig. 87. Oblatskrin av lackerad bleckplåt, inköpt 1824. Foto 1959.
 Oblatendose aus lackiertem Blech, erworben 1824. Wafer box of painted tin, bought 1824.

Ett sockenbudstyg av tenn, gemensamt för Raus och Välluvs kyrkor, inköptes 1672 (RÄK.). Nu försvunnet.

Oblatsked av silver. Enligt stplr tillverkad 1953 av guldsmeden Wiwen Nilsson i Lund. L 19,5.

BRUDKRONA Brudkrona av silver (fig. 88). Sex bergkristallbesatta spetsar på rund kronring. Inskr. på ringen: RAUS KYRKLIGA SENIORSCOUTKÅR TILL RAUS KYRKA 1940. Enl. stplr tillverkad 1940 av guldsmeden Wiwen Nilson i Lund. H 10,5.

RÖKELSEKAR Rökelsekar av malm (fig. 89). Romansk typ, länkar och stänger av mässing, nya. Utst. KKSM 1914, kat. nr 274. H 19,5.

LJUSREDSKAP Ljuskrone av glas (fig. 90). Profilerad mittstam med blå kula på mitten samt tvenne invändigt förgyllda skålar. Ur den undre uppstiger 8 S-formigt böjda, vridna ljusarmar, prydda med spetsar, räfflade blad, hängande rosetter och breda, fasonerade hänglöv. Mellan ljusarmarna volutsvängda, vridna stavar, besatta med prydnader. Liknande, inåtböjda stavar uppstiger ur den övre skålen. Senbarock typ, förra hälften av 1700-talet.

Kronan upptages i INV. 1825 (RÄK.) utan uppgift om ursprung. Av ett protokoll 1863

Fig. 88. Brudkrona av silver och bergkristall, av Wiwen Nilson, skänkt 1940. Foto 1960.

Brudkrona aus Silber und Bergkristall von Wiwen Nilson, Geschenk von 1940. Bridal crown, silver and rock crystal, by Wiwen Nilson, donated 1940.

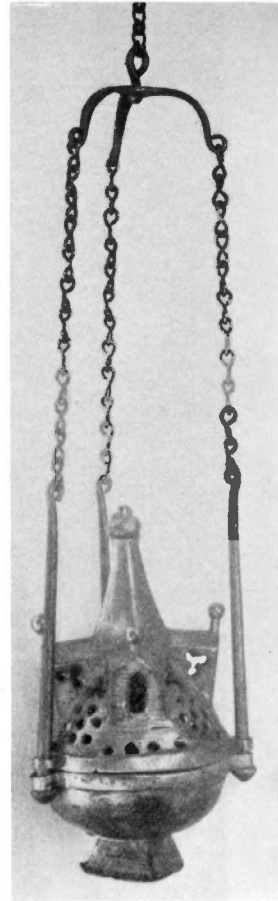

Fig. 89. Medeltida rökelsekar av brons. Foto 1960.
Mittelalterliches Rauchfass aus Bronze. Medieval censer, bronze.

(KR.PROT.) framgår emellertid, att den utgör en votivgåva, skänkt till kyrkan av A. Jönsson i Råå av tacksamhet för räddning ur sjönöd. Renoverad 1936 med glas från Gullaskruvs glasbruk. H c:a 90.

Ljuskronor av malm eller mässing, alla med balusterformad mittstam med hängkula. — 1. Av malm, med mittstammen krönt av dubbelörn (fig. 91). Kring stammens övre del tvenne kransar, den övre med fyra, den undre med åtta framspringande, S-formade vingar. Fyra ljusarmar, mellan dem invid kulan fyra nu nedåtriktade spiror av mässing. 1600-tals typ. Tvivelsutan identisk med den ljuskrona, vilken i INV. 1776 (RÄK.) upptages som »1 ny ljusekrona med 8 armar, skjänkt af en person A.L., som icke vill hafwa thess namn bekant för thenna gifmildhet». Ljuskronan synes vid överlämnandet icke ha varit i fullgott skick. Den blev nämligen samma år av gördel-makaren Lundström i Hälsingborg för en kostnad av 15 daler smt »förbättrad» med 4

Fig. 90. Ljuskrone av glas i senbarock. Votivgåva 1825. Foto 1960.

Spätbarocker Glaskronleuchter. Votivgabe von 1825. Late Baroque glass chandelier. Votive gift 1825.

st. ljusarmar, tvenne pipor, 6 st. »zirater» och 4 st. spiror. Vissa förändringar har skett med kronan, som ursprungligen torde ha haft 8 ljusarmar i två kransar. På S läktaren. H 50. — 2. Av mässing, en krans med 8 ljusarmar. Inköpt 1905, nyttillverkad. H c:a 135. — 3. Av mässing, två kransar, vardera med 8 ljusarmar. Inköpt 1905, nyttill-

Fig. 91. Ljuskrona av malm, skänkt 1776. Foto 1962.
Kronleuchter aus Bronze, gestiftet 1776. Bronze chandelier, donated 1776.

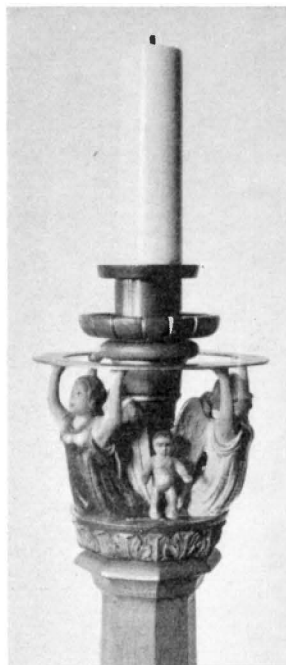

Fig. 92. Kapitäl till dopstake av valnöt, ritad av G.W. Widmark, skänkt 1949. Foto 1958.
Kapitell eines Taufleuchters aus Walnussholz, entworfen von G. W. Widmark, gestiftet 1949.
Capital of christening candlestick, walnut, designed by Architect G. W. Widmark, donated 1949.

verkad. H c:a 105. — 4. Av mässing, två kransar, vardera med 10 ljusarmar. På hängkulan inskr: TILL RAUS KYRKA FRÅN RAUS KYRKLIGA ARBETSFÖRENING 1932. Nyttillverkning. H c:a 125. — 5. Av mässing, med 6 ljusarmar, 1800-tal. På N läktaren. H 35. — 6. Av malm, med 5 ljusarmar. 1600-tals typ. I sakristian. H 38.

Ljusstakar av malm eller mässing. — 1. Ett par av malm, balusterformade (fig. 93 a). Nya pipor och ljusmanschetter av mässing. 1600—1650. H 41,5. — Troligen är det dessa, som i INV. 1692 upptages som »Tde store Ljussestager» och om vilka säges, att till den ena fattades en, till den andra två ljuspipor, tillika med den översta plåten; de har sålunda ursprungligen varit flerarmade. 1767 betecknas de som »2ne gl. ljusa stakar utan pipor, stå i kläckarestolen». Sitt nuvarande utseende torde de ha fått 1824, då tvenne ljusstakar lagades (RÅK.). — 2. Ett par av malm (fig. 93 b) med balusterformat skaft på sexsidig, karnisprofilerad fot, vars sexsidiga övre skiva har änglahuvud i hörnen. Nya mässingspipor. På foten inom rank slinga inskr: M M S D / J A D / 1674. H (utan

Fig. 93. Ljustakar av malm. a från 1600-talet. b daterad 1674, skänkt 1767. Foto 1958.

Leuchter aus Erz. a) aus dem 17. Jh.; b) datiert 1674, gestiftet 1767. Brass candlesticks: (a) 17th century; (b) dated 1674, donated 1767.

pipor) 27. Årtalet visar, att dessa båda icke kan vara identiska med de tvenne »sma mes-sings Lysestager», som upptages i inv. 1662 (RÄK.). Troligen har dessa förkommit, ty i senare inv. redovisas intill 1767 blott ett par ljustakar (nr 1). Sistnämnda år tillkom emellertid i inv.: »2ne st. stora ljuse stakar skänkta af änkan Pernilla Svensdoter i Helsingborg, att hafwa på Alltaret». Med all sannolikhet är dessa de under 2 upptagna. — 3. Ett par kandelabrar av malm, med balusterformat skaft på rund, karnisprofilerad fot. Trenne ljusarmar kring en ljuspipa i mitten. Enl. stplr tillverkade av Hedlund & Co, Eskilstuna. Inskr. på foten: MINNE AF KYRKOHERDEN J. C. WADSTEIN 1858—1896. Skänkt 1897 av kyrkoherde Wadsteins¹ sterbhusdelägare. H 53. — 4. Ett par av mäs-sing. Enl. stplr tillverkade vid Gusums bruk. H 21,8.

¹ JOHAN CHRISTOPHER WADSTEIN, f. 1816 i Rörum (Albo hd), † 1896; fil. dr i Lund 1844, stadskom. i Hälsingborg 1845, kyrkoherde i Välluv och Raus 1858.

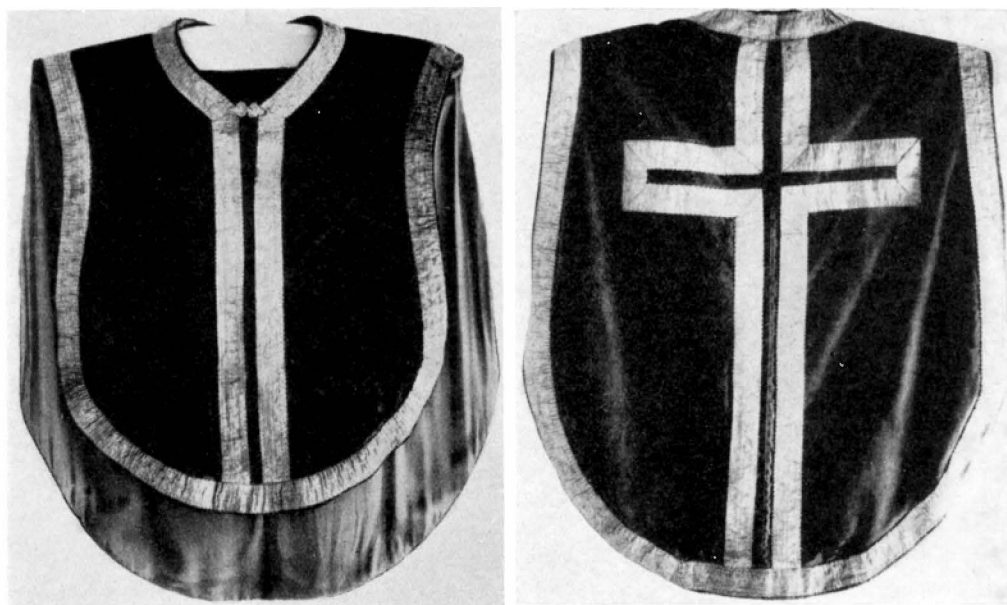

Fig. 94. Mässhake (nr 1) av brungrå sammet, inköpt 1788. Foto 1958.
 Messgewand (Nr. 1) aus braungrauem Samt, erworben 1788. Chasuble (No. 1) of brownish-grey velvet, purchased 1788.

Fig. 95. Spänne av försilvrad mässing å mässhaken fig. 94.
 Foto 1958.
 Spange aus versilbertem Messing vom Messgewand Abb. 94. Buckle of silver-plated brass on chasuble fig. 94.

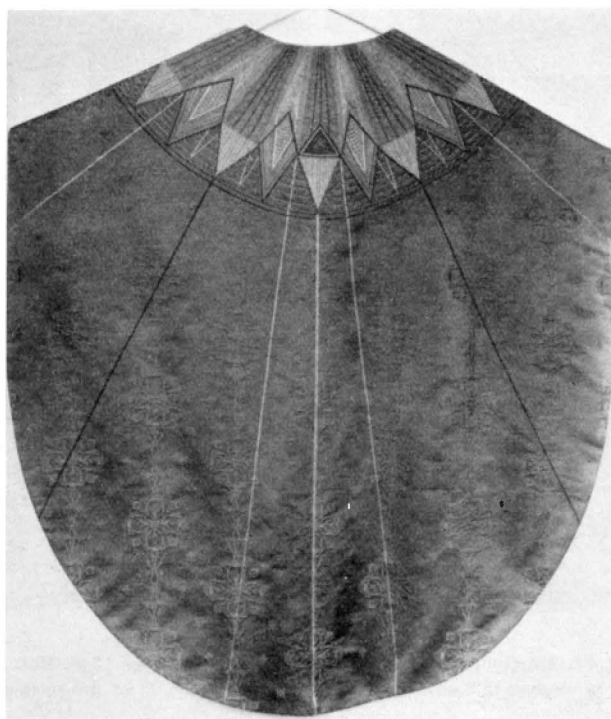

Fig. 96. Mässhake av röd sidendamast. Utförd av Libraria, komp. av Märta Swartling-Andersson. Skänkt 1956. Foto 1960.

Messgewand aus rotem Seiden-
damast, ausgeführt von Libraria,
komponiert von Märta Swart-
ling-Andersson. Gestiftet 1956.

Chasuble of red silk damask,
executed by Libraria, composed
by Märta Swartling-Andersson.
Donated 1956.

Dopstake¹ av valnötsträ (fig. 92). Kvadratisk fot, åttasidigt skaft, skulpterat, i färger och guld dekorerat kapital. Inskr. på kapitalringen: TILL FÖRNYELSE HELIGANDE. Ritad av ark. G. W. Widmark. Skänkt 1949 av Raus kyrkliga arbetsförening. H 149.

TEXTILIER Antependier. — 1. Av brun sammet med guldstickning. L 315. — 2. Av grön sidendamast med applikation i svart samt guldstickning. Skänkt 1916 av Raus kyrkliga arbetsförening. L 315. — 3. »Lovsång», av vit venetiansk sidendamast med rika broderier, i mittpartiet Jesus botar sjuka, i sidopartierna apostlafiguurer, Filippus, Johannes, Petrus och Paulus. Signerad: sskt 1952 sbs (= Södra Sveriges Kyrkliga Textil, Sigrid Birgitta Synnergren).² Skänkt av köpman Ivar A. Jönsson, Ramlösabrunn. L 315. —

¹ Dopstake, på golvet invid funten placerad, hög ljusstake, som användes vid dopförrättningar.

² SÖDRA SVERIGES KYRKLIGA TEXTIL grundades 1939 i Lund av textilkonstnärinnorna SIGRID SYNNERGREN och MAJA WIRDE († 1952). Konstnärlig ledare för ateljéns verksamhet är (1962) fröken Sigrid Synnergren.

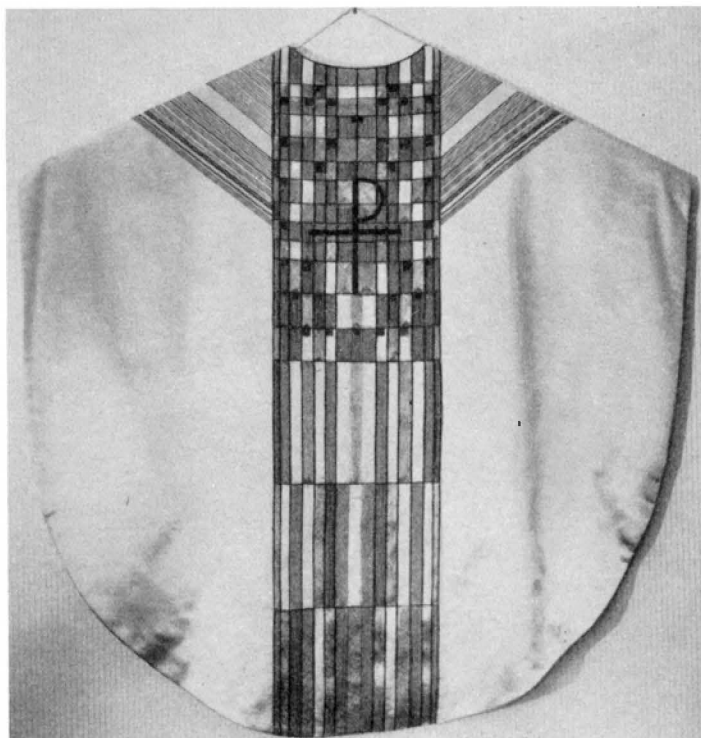

Fig. 97. Mässhake av vit sidendamast. Utförd av Libraria, komp. av Anna Lisa Odelqvist. Skänkt 1961. Foto 1962.

Messgewand aus weissem Seidendamast, ausgeführt von Libraria, komponiert von Anna Lisa Odelqvist. Gestiftet 1961.

Chasuble of white silk damask. Executed by Libraria, composed by Anna Lisa Odelqvist. Donated 1961.

4. Av brunviolett rödlakansväv med korsmönster. Skänkt 1955 av Raus kyrkliga arbetsförening. L 195. — 5. Av röd sidendamast med broderier. Signerad: LIBRARIA KOMP. MSA (= textilkonstnärinnan Märta Swartling-Andersson) 1956. L 195. Skänkt av Raus kyrkliga arbetsförening. L 195.

Mässhakar. — 1. Av brungrå sammet med breda guldgaloner, på ryggen kors (fig. 94). Fram- och bakstycken rundade. Framstycket har slits, som knäppes medelst ett försilvrat mässingsspänne i rokokoform (fig. 95). Anskaffad 1788, då 8 alnar manchester och 17 alnar äkta guldgaloner köptes till en mässhake (RÄK.). — 2. Av violett sidendamast, rak form. Slutet av 1800-talet. — 3. Av vitt ylletyg med invävda mönster i färger, på framsidan allseende öga, på baksidan kors. — 4. 2 st. av benfärgad sidendamast med smultronröda bårder, broderade med guldtråd. Signerade: E.P. (= textilkonstnärinnan Elin Pettersson) LICIUM 1938. — 5. Av grön sidendamast med bårder, broderade i ljusgult silke och silvertråd. Signerad E.P. LICIUM 1948 (se nr 4). — 6. Av violett

Fig. 98. Håvar, a av grön, b av röd sammet. Foto 1959.
 Kollektenbeutel, a) aus grünem; b) aus rotem Samt. Collection bags; (a) green, (b) red velvet.

sidendamast med broderier i guldtråd och vitt. Signerad: SSKT 1952 SBS (se antependium nr 4). — 7. Av röd sidendamast med broderier i färger och guld (fig. 96). Signerad: LIBRARIA KOMP. M.SA 1956 (se antependium nr 5). Skänkt av församlingsbor i Ramlösa. — 8. Av vit italiensk sidendamast, rikt broderad i färger och guld (fig. 97). Signerad: LIBRARIA KOMP. AL-O 1960 (= textilkonstnärinnan Anna Lisa Odelqvist). Skänkt av Raus kyrkliga arbetsförening.

Kalkkläde av bohuslinne, sytt med knypeltråd i reticellasömnad. Signerat EP. Utfört och skänkt 1957 av fru Emma Persson, Örby.

Håvar. — 1. Ett par av svart sammet med guldgalon och guldtofsar, ring av försilvrad mässing. D 14,5. — Ringarna blev troligen anskaffade 1849 som ersättning för de förutvarande med silverklockor, vilka synes ha blivit stulna 1841. De hade inköpts 1783 (RÄK.). — 2. Ett par av sammet, en röd och en grön, med broderier i färger och guld samt guldtofsar (fig. 98). Utförda av Södra Sveriges Kyrkliga Textil, skänkta 1950 av Raus kyrkliga ungdomskrets. Ringar av mässing. D 15,5.

Fig. 99. Fragment av medeltida gravmonument av sten, påträffat 1905. Teckn. i HBM.

Bruchstück eines mittelalterlichen Grabdenkmals aus Stein, aufgefunden 1905.

Fragment of medieval grave monument, stone, found 1905.

Mässhakar: — 1. »En röd Kaffirs¹ Messehagel, med Guldknipling paa», i INV. 1662. Ej upptaget i senare INV. — 2. Mässhake av blommerad plysch med 4 rader guldgaloner mitt på och en kant runtomkring, i INV. 1692 (RÄK.). Anskaffad 1688 för likpenningar, som influtit för överstelöjtnant von Brunnows dotter (se gravsten s. 107), jämte andra inkomster. — 3. 1751 köptes 8 alnar svart sidensars till en ny mässhake, enär den gamla var uppmultnad och obrukbar. Vad som här avses med »den gamla» är oklart.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

I RÄK. förekommer vid flera tillfällen inköp av svart multum² (1693 svart kläde, 1848 svart flanell), som användes för överklädning av altaruppsats och predikstol under kungssorg, och som stundom upptages i INV.

Mattor. — 1. Rödlakansmatta, mönstrad. Vävd signatur: AB MMF. Från Märtha Måås-Fjetterströms ateljé i Båstad. I sakristian. 210 × 120. — Kormatta i rödlakan, röd med bred, i grått och rött mönstrad bård. Från Malmöhus läns hemslöjd. Skänkt 1944 av Raus kyrkliga arbetsförening. 365 × 255.

1. Medeltida gravsten. Enligt en i Hälsingborgs museum förvarad teckning påträffades vid grävning i Raus kyrka i sept. 1905 ett fragment av en stensulptur, som kan ha varit det runda överpartiet till gaveln på ett medeltida gravmonument (fig. 99). Teckningen återger en djurfigur samt framför denna ett korsliknande föremål. Fragmentet har icke återfunnits. D c:a 23 cm.

GRAVSTENAR

2. 1700-tals gravsten. Häll av kalksten, sönderslagen och åter hopsatt (fig. 100). Nu placerad på kyrkogården, upprest emot N långhusmuren.

Stenen har oval inskriptionstavla. I hörnen evangelistsymboler, nedtill timglas och dödskalle över korslagda benknötar. Inskr. upptill: D. O. M. S. (= Deo Optimo Maximo Sacrum = Helgat åt Gud, den allgode och allsmåktige). På inskriptionstavlan: NOBI-

¹ *Kaff, kaffa, kaffir* m. m. I äldre tid i allmänhet blommig sidenplysch, senare även grov, mönstrad ylleplysch. Belagt från 1600-talet till in på 1800-talet. SAOBarkiv.

² *Multum, molton, molleton* m. m. (av fr. molleton, jfr mollet, mjuk, ett mjukt, grovt tyg, uppkardat på en eller två sidor.) Belagt från början av 1700-talet. SAOBarkiv.

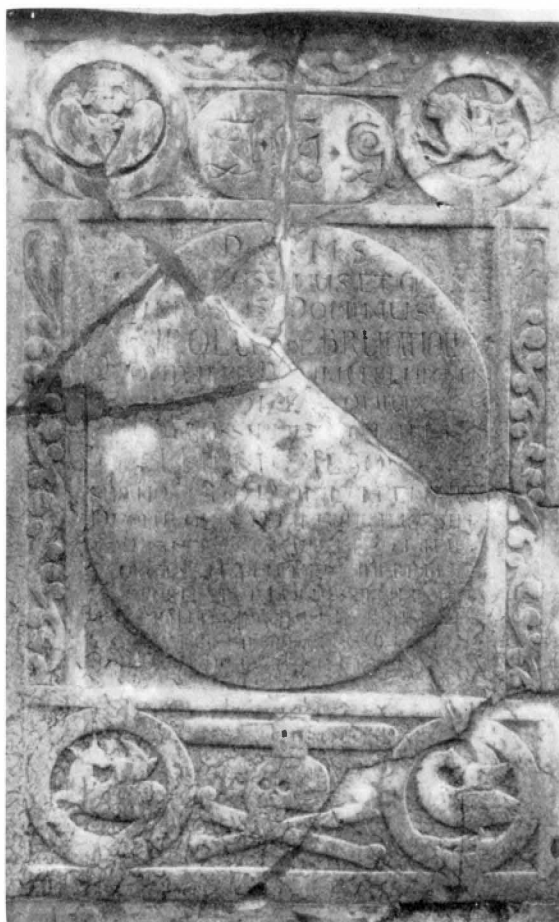

Fig. 100. Gravhäll av kalksten över överstelöjtnanten i dansk tjänst Carl von Brunnow, † 1673, samt hans maka Maren Aalborg, † 1701, och deras dotter. Foto 1961.

Grabplatte aus Kalkstein für den Oberstleutnant in dänischen Diensten Carl von Brunnow († 1673) und seine Gattin Maren Aalborg († 1701) und deren Tochter.

Grave cover of limestone in memory of the Danish Lt.-Col. Carl von Brunnow, † 1673, and his wife, Maren Aalborg, † 1701, and their daughter.

LISSIMUS ET GE / NEROSUS DOMINUS / CAROLUS DE BRUNNOW / QUONDAM IN DANIA CHILI-
ARCHUS / EIUSQUE CONIUX / NOBILISSIMA DOMINA / MARIA ALBORG / SUB HOC CIPPO
REQVIEM INVENIUNT / QVORUM ILLE D. 19 MART A^o 1673¹ HAEC / V D. 13 MART A^o 1701
AET 70 FATIS / CONCESSIT. QVORUM CINERIBUS / IPPOSITA EST NOBILISSIMA VIRGO / ANNA

¹ På epitafiet fig. 103, s. 111 angives dödsdagen vara 9 mars 1673.

MARGARETA DE BRUN / NOW FILIA UTRIUŠQVE / DILECTISSIMA (= Den högädle och välborne Herr Carl von Brunnow, fordom överstelöjtnant i Danmark, och hans maka högädra Fru Maren Aalborg vila under denna sten; av dem lämnade han livet den 19 mars år 1673, hon den 13 mars 1701 i en ålder av 70 år. Till deras stoft är lagd högädra Fröken Anna Margareta von Brunnow, bådas högt älskade dotter).¹ Därunder: MEMENTO MORI (= Betänk att du skall dö). 172, B 112.

Stenen har ursprungligen legat inne i kyrkan över makarna von Brunnows »wedh nordhen siden af altarfoten upmurade graf» (RÄK.), för vars underhåll Maren Aalborg till kyrkan hade testamenterat »ett ewigt warande Capital» av 100 daler smt.² Graven blev upprepade gånger iståndsatt, men raserades helt, när nykyrkan 1840 uppfördes. Stenen lades då i tvärskeppets golv. 1906 togs den då söndriga stenen upp och lagades, varefter den uppställdes på sin nuvarande plats utanför N långhusmuren.

1. Epitafium över kyrkoherden i Raus och Välluv Niels Haagensen (Nicolaus Hagaei), † 1584. Hans grav fanns i Hälsingborgs Mariakyrka, där epitafiet hängde »på pelaren vid Commendantstolen». Det utgjordes av en svart trätavla med inskrift på latin i förgylld skrift. Att Nils Haagensen fått sin grav icke i Raus eller Välluv, utan i Hälsingborg torde innebära, att han i sin ålders dagar bott i staden och hållit komminister i sina församlingar. Tavlan sades 1850 vara ytterst bristfällig³ och församlingen i Hälsingborg ville icke kosta på den någon reparation, utan beslöt att i stället skänka

EPITAFIER

¹ CARL VON BRUNNOW, enl. epitafiet (s. 110) f. 1622 i Kurland, † 1673 på *Mårtenstorp* i Hälsingborgs socken (nu *Gustafslund* inom Hälsingborgs stad), överstelöjtnant (i dansk tjänst). G. m. MAREN JENS-DOTTER (AALBORG), f. 1631, † 1701 i Trelleborg, dotter till borgmästaren i Hälsingborg JENS CHRISTENSEN och MAREN RASMUSDOTTER HOFFGÅRD. — Beträffande von Brunnows hustrus härkomst har viss oklarhet rått. Hon kallas på gravstenen MARIA ALBORG. Namnet Alborg (Aalborg) torde ha föranlett Follin (FOLLIN-WIESELGREN, s. 325) att anse henne »sannolikt» vara dotter till NIELS MIKKELSEN AALBORG, kyrkoherde i Hälsingborg 1612, avsatt för irrlärlighet 1614, men 1619 förordnad till kyrkoherde i den nya Holmens Kirke i Köpenhamn. Antagandet, som sedermera upptagits av S. CAVALLIN i hans »Lunds stifts herdaminne», är emellertid felaktigt. Överstelöjtnant Carl von Brunnows änka, »Maren Sahl Carl Brunnows», var en av de tvenne döttrar till borgmästare Jens Christensens änka, vilka hade ärvt viss jord i S:t Clemens vång i Hälsingborg, enligt ett den 13/7 1674 utfärdat fastebrev (original på pergament i Hälsingborgs museum). Något belägg — utöver namnet på gravstenen — för att Maren Jensdotter eller borgmästare Jens Christensen skulle ha använt sig av släktnamnet Aalborg har emellertid icke anträffats. Se vidare s. 110 not 1 nedan, samt CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 223 ff. — Dottern ANNA MARGARETA (»Maren Carl bruns dotter») † 3/2 1688, enl. Hälsingborgs dödbok förd bort till Raus kyrka »hos hennes fader».

² Det av Maren Aalborg skänkta kapitalet, 100 daler smt, hade under årens lopp nedgått i värde och utgjorde 1848 16 rdr 32 sk banko. Då efter raseringen av det gamla koret någon grav ej längre fanns att underhålla, beslöt församlingen 1849 — med Kungl. Maj:ts medgivande — att disponera det då obetydliga kapitalet för anskaffande av de »Alborgska skolbänkarna» på N. läktaren, varigenom dess medel även efter gravens förstöring kunde komma församlingen tillgodo och »ett tacksamt minne av fru Alborg hugfästas i socknen». Även dessa bänkar är numera försvunna och fru Aalborgs minne med dem!

³ FOLLIN-WIESELGREN, Helsingborgs Historia, s. 72 f.

den till Raus, väntande »att Raus gerna återställer en grafskrift öfver en man, som för 300 år sedan blef församlingens kyrkoherde, hvarigenom församlingen har ett afgörande bevis att hon den tiden var moderförsamling med Wälluf såsom annex». Raus församling var emellertid icke särskilt trakterad av gåvan, då det visade sig, att det skulle bli rätt kostsamt att renovera epitafiet, och man funderade allvarligt på att sända det tillbaka till Hälsingborg. Vid sockenstämma i Välluv den $10/5$ 1851 beslöts emellertid, att riksdagsman Måns Persson (s. 187 not 2) skulle hämta epitafiet hos målaren, sedan denne ersatt den latinska texten med en översättning till svenska. Minnesmärket skulle sedan uppsättas i Välluvs kyrka. Detta blev dock icke av. Epitafiet fick kvarstanna i Raus, vars kyrkoråd den $26/5$ 1852 beslöt, att bland kyrkans inventarier skulle upptagas »ett gravmonument från 1584, skänkt av Hälsingborgs församling». Någon uppsättning i kyrkan synes emellertid aldrig ha skett.

Om epitafiets utseende är ingenting känt utöver att det innehållit en tavla med latinsk inskription. Man kan emellertid utgå från, att ett i Hälsingborgs Mariakyrka på 1580-talet uppsatt, av texten att döma påkostat epitafium, icke inskränkt sig till en trätavla, utan att denna haft skulptural omfattning. Då några skulpturfragment i Raus, vilka bör ha hört till ett inventarium av denna art, men eljest ter sig svårförklarliga, i sin stil passa väl samman med tiden för epitafiets uppsättande, är det sannolikt, att de utgör rester av detta epitafium. De utgöres av ett understycke av ek (fig. 102) med dekor i form av en kartusch med defekt mask, samt beslagsornamentik, L 69, samt tvenne hörnfyllnader av ek (fig. 101) med beslagsornament, utgående från halverade masker, den ena manlig, den andra kvinnlig (stycket med manlig halvmask är till yttre hälften kompletterat vid restaurering 1937 av O. Oswald). H 39, B 34.

Inskriptionen, återgiven av FOLLIN (FOLLIN-WIESELGREN s. 115, not 1), var versifierad i form av ett distikon av följande lydelse: EPITAPHIUM PIO AC DOCTO VIRO D: N NICOLAO HAGÆI PASTORI OLIM ECCLESIE RAAVS ET WIDLOEF. / NON PROCUL HINC SOLIDA DIRÆ SUB MARMORE PARCÆ / NICOLAM FATO SUPPOSUERE GRAVI / VIR BONUS ATQUE BONIS FUIT IPSE PARENTIBUS ORTUS / VARBERGI ET PATRIÆ LAUS FUIT ALTA SUÆ / LUSTRA DEO VITÆ BIS QUINQUE FAVENTE PEREGIT / HINC TREPIDA ATTONITÆ PERTUIT ARMA NECIS / EXTRA URBEM CECIES TRES ANNOS RAAUS QUOQUE WIDLOEF / DUXIT SANKTA SUI DERBA SONARE DEI / AC VALIDAS SATANÆ VIRES EVERTERE CHRISTI / NE MALA TURBA DONIS DILACEPARET OVES / FOEDERE CONNUBII FUIT EN CONJUNCTUS HONESTI / VIR TRIBUS HICCE PIIS CONJUGIBUSQUE PROBIS / PRIMA PROPE IN LÆTO REGUBAT MARGARETA SEPULCRO / QUÆ SOBOLE HUNC GEMINA FECERAT ANTE PATREM / ALTERA SALVA SACRAM PETIIT SEPELERIER EXTRA / ÆDEM MARINÆ HÆC NOMINE DICTA FUIT / FILIOLOS TULIT HÆC SEPTEM NATAMQUE VENUSTAM / POST OBITUM MATRIS QUI DOLUERE SUÆ / TERTIA GRANDE DOLET SIBI FATA NECASSE MARITUM / ANNA, DILECTAM QUAM COLUERE BONI / PROLIBUS HÆC FUIT AUCTA TRIBUS CARISSIMA CONJUX / FEMINEUS TENERUM FILIOLUMQUE DEDIT / CONJUGIBUS FACILEM SE PRÆBUIT HISCE MARITUM / ATQUE PARI IN NATOS USUS AMORE FUIT / CARIS ERAT SUPERIS DUM VIXIT CARUS AMICIS / NAM STUDUIT CUNCTIS

Fig. 101. Hörnfyllnader av skulpterad ek, troligen till epitafium över kyrkoherden Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi) 1584. Foto 1958.

Aus Eiche geschnitzte Eckfüllungen, wahrscheinlich zum Epitaph für den Pfarrer Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi), 1584, gehörig.

Corner panels of carved oak, probably from sepulchral tablet in memory of a rector, Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi), 1584.

Fig. 102. Understycke av ek, troligen till epitafium över kyrkoherden Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi) 1584. Foto 1958.

Aus Eiche geschnitzter Unterhang, wahrscheinlich zum Epitaph für den Pfarrer Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi), 1584, gehörig.

Fundament of carved oak, probably from sepulchral tablet in memory of a rector Nils Haagensen (Nicolaus Hagæi), 1584.

USQUE PLACERE BONIS / HIC ERGO DUBIÆ SPERNANS FALLATIA VITÆ / GAUDIA SIDEREAS
 CÆPIT ADIRE DOMOS / HIC SANCTÆ TRIADOS SUBLIMES CERNERE VULTUS / ÆTRENE HIC
 VITÆ FAS SIT HONORE FRUI / OBIT MANE HORA 3 DIE II JANUARIII / ANNO MDCXXXIIII
 PATRI SUO DESIDERATIS: AMORIES ET GRATITUDINIS ERGO MATTHIAS CUM SUIS FRATRIBUS
 (= Här invid vilar Nicolaus, fordom kyrkoherde i Raus och Välluv, under den tunga
 marmorn, sedan de grymma parcerna låtit honom duka under för ett hårt öde. Han var
 en god man, född av goda föräldrar i Varberg, och han blev till heder för sin fäderne-
 stad. Genom Guds nåd framlevde han två gånger fem lustrer, därefter blev han ett mål
 för den besinningslösa dödens snabbt drabbande vapen. Utanför staden lät han i trettio
 år i Raus och Välluv Guds ord ljuda och bekämpade Satans starka anhang på det att
 dess onda skara icke skulle sönderslita Kristi goda hjord. I ärbart äktenskap var han
 förenad med trenne fromma och rättskaffens hustrur. Den första, Margareta, vilar här
 invid i graven till vänster. Hon hade före sin bortgång genom tvillingar skänkt honom
 faderskap. Den andra begärde i livstiden att bliva begravd utanför templets murar.
 Hon bar namnet Marina och födde sju söner och en älsklig dotter. De sörjde sin moder
 vid hennes bortgång. Den tredje, Anna, sörjde djupt, att ödet genom döden berövat
 henne hennes make. Goda människor älskade och vördade henne. Denna hans kära
 hustru välsignades med trenne döttrar och skänkte honom dessutom en späd son. Han
 var en god make till dessa sina hustrur och visade lika stor kärlek till sina barn. Han var
 under sin levnad avhållen av överheten och av sina vänner, ty han vinnlade sig städse
 att vara alla goda människor till lags. Föraktande det ovissa livets falska glädjeämnen
 flyttade han till de himmelska boningarna. Må det förunnas honom att där skåda den
 heliga treenigheten i dess strålgans och njuta det eviga livets salighet. Han gick bort vid
 tredje timmen på morgonen den 2 januari 1584. Av kärlek och tacksamhet lät Matthias
 tillsammans med sina bröder uppsätta detta epitafium över sin saknade fader).

2. Epitafium över överstelöjtnanten (i dansk tjänst) Carl von Brunnow på Mårtens-
 torp i Hälsingborgs socken (nu Gustavslund inom stadsområdet).¹ Rektangulär, svart-
 målåd, av grå ramlist kantad tavla av trä, på vilken medelst spik med runda mässings-
 huvud monterats ornament i driven mässing (fig. 103). Tavlans huvuddel upptages av
 en kartusch med ovalt, bukigt inskriptionsfält, omramat av en bred blomkrans. Ovanför
 och intill kartuschen har placerats en rund mässingsplatta med det Brunnowska vapnet,

¹ De från RÖNBECK hämtade uppgifterna om VON BRUNNOW och *Mårtensorp*, vilka förmåler, att
 överstelöjtnant von Brunnow som donation av Karl XI skulle ha fått Mårtensorp under säterifrihet för
 sig och sina efterkommande, är oriktiga, liksom vad 1673 års jordebok för Luggude härad har att med-
 dela härom. För Mårtensorp har där en marginalanteckning gjorts: »Öf Leut: brunov bekom 1655 till
 Wederlag emot någon afstådh Egendom till fortifikat . . . i Hellsingborg». Verkliga förhållandet är att
 von Brunnow kommit i besittning av gården genom sitt giftermål med MAREN JENSDOTTER (AALBORG).
 Enligt ett kungl. brev den 17/8 1655 (original på pergament i Hälsingborgs museum) var det von Brun-
 nows svärmoder, borgmästareänkan MAREN JENS CHRISTENSENS i Hälsingborg, som av Fredrik III
 fick gården Mårtensorp såsom ersättning för viss del av den i S:t Clemens vång belägna jord, vilken
 togs i anspråk för befästningsanläggningen kring Hälsingborg.

Fig. 103. Minnestavla, sammansatt år 1747 av kistplåt och kistbeslag från överstelöjtnanten Carl von Brunnows († 9/3 1673) gravkammare. Den runda plåten, med namnet Christina von Brunnow, av annat ursprung. Foto 1958.

Gedächtnistafel, zusammengesetzt aus Sargblech und -Beschlagen aus Oberstleutnant Carl von Brunnows († 1673) Grabkammer 1747. Der runde Schild mit dem Namen Christina von Brunnow ist anderen Ursprungs.

Memorial tablet, composed in 1747 of coffin plates and fittings from the sepulchre of Lt.-Col. Carl von Brunnow († 1673). The round plate with the name Christina von Brunnow is of another origin.

vilket — i drivet och ciselerat arbete — visar en sköld med tre ginbalkar samt trenne strutsfjädrar som hjälmprydnad; kring randen inskr: CHRISTINA VON BRUNNOW. Plattan är utförd av ljusare metall och röjer en annan hand och en helt annan skala än den, som kännetecknar ornamentiken i övrigt. I tavlans båda övre vinklar ornament med en diagonalställd, bevingad figur, vars underdel är formad som en heraldisk örnstjärt. I inskriptionstavlan graverat: HER UNDER SOFVER / ERLIG OC / VELBIURDIG MAND CARL VON BRUNNOV / KONGL: MAYST: AF DANMARK FOR DUM / VELBESTALTER OBERSTE LEVTENANT, / BARNFÖD UDI CURLAND PAA SIN FÆDERNE GAARD / LANGSEDEN AF ÆRLIGE OC VELB FORÆLDRE / GEORGE VON BRUNNOV OC FRU MARIA VON / ADELING OC DØDE

HAND PAA MORTENSTRUP / GAARD IX MARTII AAR MDCLXXIII UDI SİN / ALDERS LIHI AAR VII MAANEDER XIII / DAGE GUD LADE HANNEM OPVO / GNE TILL GUDS OC IESU RIGE. H 90, B 81.

Minnestavlan över Carl von Brunnow är icke något epitafium i den mening, man vanligen inlägger i detta ord — ett av efterlevande uppsatt minnesmärke över en avliden — utan består av kistplåtar och kistbeslag, som tillvaratagits vid reparationsarbeten i gravkammaren. Plåtarna har dock icke hängts upp som lösa väggdekorationer i kyrkan utan — till fullföljande av den underhållsskyldighet, som församlingen genom mottagande av Maren Aalborgs donation påtagit sig — monterats på en inramad trätavla och komponerats samman till ett minnesmärke, som onekligen har viss epitafiekaraktär.¹ Enligt inskriptionen på gravstenen (s. 106) har Carl von Brunnows, hans hustrus och deras dotter Anna Margaretas kistor stått i gravkammaren. Christina von Brunnow nämnes icke på gravstenen och det är okänt, i vilket släktskapsförhållande hon stått till Carl von Brunnow. Den möjligheten kan föreligga, att mässingsplåten med hennes namn har suttit på en kista, i vilken en dotter till von Brunnow blivit begravd på annan plats, och att plåten då eller i annat sammanhang tillvaratagits.²

Minnestavlan utfördes 1747 i samband med en omfattande renovering av gravkammaren. I RÅK. redovisas detta år 2 dal. smt »för en ny tafla öfver afledne Carl von Bruns graf, med bräder och arbetslön». Därtill kom kostnader för »gule spik» samt mässingens skurande och tavlans anstyrkning. Enl. INV. 1830 hängde tavlan i koret, på N väggen, således i omedelbar närhet av graven (s. 107).

Tavla av koppar, med graverad inskr., enkel ram av brunbetsad ek. I sakristian. H 102,5, B 86.

SERIES
PASTORUM

ANSLAGS-
TAVLA

Anslagstavla i form av ett grunt väggskap av blåmålad furu, dörren med blyinfattade glasrutor (fig. 104). På skåpets bakvägg har genom ljusets inverkan åstadkommits ett avtryck, som visar, att i detsamma har suttit Ambrosius Hedengrans koppar-

¹ I Holmens Kirke i Köpenhamn förvaras ett stort antal — omkr 250 st — kistplåtar. De äldsta av dem, nr 1 från 1665 och nr 2 från 1669, är av samma typ som plåten från Carl von Brunnows kista, ovala inskriptionsfält med breda blombårder. Dessa många plåtar har tagits från kistor, som under 1800-talets lopp avlägsnats från kyrkan eller dess kapell och nedgravts på kyrkogården. De har således icke haft sådan karaktär av kyrkligt inventarium som den Brunnowska minnestavlan. (JAN STEENBERG, Holmens Kirke i: Danmarks Kirker, Köbenhavn, h. 8—9, s. 169 ff.) — LOUISE HAGBERG anför i »När döden gästar», Sthlm 1937, s. 327 ff flera exempel på upphängande av kistplåtar i kyrkor, varvid plåtarna dock tagits från kistorna innan dessa sänktes i graven. — Jfr även CURT WALLIN, Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne, Ystad 1951, s. 153, samt SVK, Västergötland I, s. 214.

² I Hälsingborgs klockringningslängd 1658 talas om en gåva, som överstelöjtnanten Carl von Brunnow lämnat »för sit lilla baarn, som bleff nederlagt utij Mag. Andersis graf». Mag. Anders var kyrkoherden i Hälsingborg ANDERS PEDERSEN GEMSÖ, † 1650. Det är emellertid tänkbart, att längdföraren har förväxlat hans grav med den samma år avlidne efterträdaren JAKOB MADSEN HUSVIGS. Husvig var veterligen ogift, men i hans välvda gravkammare under koret och altaret i Mariakyrkan låg vid sidan av hans egen kista ett litet barn med en sidenblomma i handen (FOLLIN-WIESELGREN s. 334). Det är tänkbart, att detta barn varit CHRISTINA VON BRUNNOW, och att plåten hämtats från Husvigs gravvalv. Se vidare CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 228.

Fig. 104. Anslagstavla, utförd 1697 för Ambrosius Hedengrans kalligrafiska minnestavla till jubelfesten 1693 över Uppsala mötes beslut. Foto 1958.

Anschlagstafel von 1697 für Ambrosius Hedengrans kalligraphisches Gedächtnisplakat zum Kirchenjubiläum 1693.

Board made in 1697 for Ambrosius Hedengran's calligraphic memorial of the celebrations at the centenary of the confirmation of the Reformation, Uppsala 1593.

stuckna minnestavla över jubelfesten 1693 till minne av Uppsala möte 1593. Anskaffad 1697 (RÄK.). H 118,5, B 80.

Av Hedengrans minnestavlor¹ omnämnes ytterligare tvenne i RÄK., den ena över Karl XI:s begravning, den andra över »den underbare Narviske undsättningen». Båda nu försvunna. För dem gjordes 1702 två »svart anstrukne» tavlor (RÄK.).

Karl XII:s bibel, tryckt 1703, i skinnklädda träpärmar.

BIBEL

¹ AMBROSIUS HEDENGRAN, kanslist i K. M:ts kansli. Tecknare och kopparstickare, f. 1660 i Hedemora, † 1740 i Sthlm. Tecknade för svenska kyrkor ett antal minnestavlor, vilka graverades av honom själv, ERIK GERINGIUS och CLAUDE HATON. Dessa tavlor utfördes till åminnelse av 100-årsminnet 1693 av Uppsala möte, Karl XI:s begravning 1697, segern vid Narva 1700, återställande av religionsfriheten i Schlesien 1707, 200-årsminnet 1717 av reformationen samt 1721 och 1730 av den evangeliska lärans predikande i Norden.

Fig. 105. Fattigstock av ek, tillverkad 1669. Foto 1958.

Armenstock aus Eiche, 1669. Oak poor-box, made in 1669.

KOLLEKT-TAVLA

MÅLNINGAR

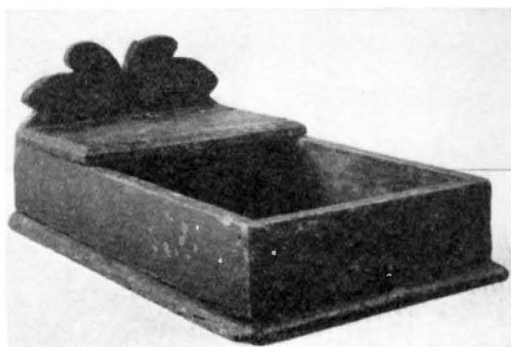

Fig. 106. Kollekttavla av grönmålat trä, 1734. Foto 1958.

Kollektenbrett aus grünbemaltem Holz, 1734. Collection tray, wood, painted green, 1734.

Kollekttavla av ek, grönmålad (fig. 106). Skaft saknas. Troligen en av de båda »penningetavlor», som anskaffades 1734 (RÄK.). L 23,7, B 15,5.

Oljemålningar på duk, 2 st., Kristi dop och nattvarden. Utförda 1905 av konstnären Gustaf Rahmberg (s. 75 not 2) för altarpupsatsen, nedtagna vid dennas renovering 1937, då de ursprungliga målningarna återinsattes. Förvaras nu i Raus' församlingsgård. — 1. Kristi dop. Signerad nedtill t. h. C. G. RAHMBERG COP: C. BLOCH. Dukens H 70, B 52. — 2. Nattvarden. Enligt blyertsanteckning på blindramen efter prof. J von Fühlich i »Om Kristi efter-

följelse» av Thomas a Kempis. Signerad nedtill t. v. C. G. RAHMBERG 1905. Bland lärjungarna har konstnären porträtterat bl. a. dåvarande kyrkoherden i Raus, prosten P. J. Sjöholm¹ samt sig själv. Dukens H 70, B 52.

KYRKSKEPP

Kyrkskepp, hängande i S tvärskeppsarmen (fig. 107). 3 master, fregattacklat med 4 rår på varje mast jämte en under bogsprötet, kvinnohuvud som gallionsbild. Underdäcksbatteri. I akterspegeln: DIANA. Inköpt 1831 för 17 rdr b:o, reparerat 1832 för 29 rdr b:o (RÄK.). Renoverat 1900 och 1955. Utst. KKSM nr 597. Skrovets L med gallion 67.

FATTIGSTOCK

Fattigstock av ek (fig. 105), järnbeslagen. Tillverkad 1669 av timmermannen Hans Andersson i Bårslöv, beslagen av smeden Hans Jörgensson, vilka vardera betaltes med 1 dal. 16 öre smt. Upptagen i INV. först 1746. H 50. Stocken stals vid ett inbrott i febr. 1963, men återfanns oskadad vid spaningar, igångsatta av pojkar i en skolklass i Råå.

¹ PETER JOHAN SJÖHOLM, f. 1845 i Hultsjö, Jönk. län, † 1915 i Raus, kyrkoherde i Raus och Välluv 1897, prost i egen förs. samma år.

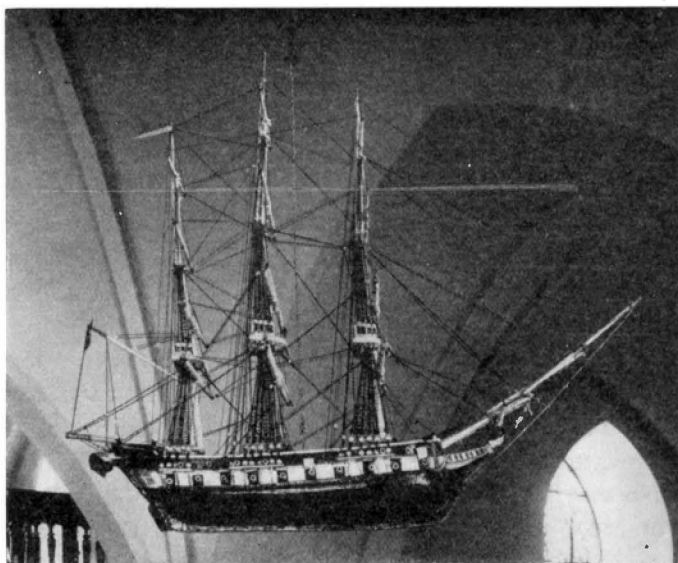

Fig. 107. Kyrkskepp, inköpt 1831. Foto 1958.
 Votivschiff, erworben 1831. Church ship, bought 1831.

Brandspruta av trä, anskaffad 1842. Nu i Hälsingborgs museum (Inv. nr P. 413). DIVERSE
INVENTARIER
 — Jordfästningsspade av mässing 1822. Jordfästningsspade av nysilver.
 Skruvstol av ek 1848.

Bland förut icke omnämnda, nu försvunna inventarier, vilka redovisas i RÄK., kan FÖRSVUNNA
INVENTARIER
 nämnas: Kista för förvaring av kläder och altarsilver 1672. — Horepall 1688, ut-
 rangerad 1759, ny Skampall 1852. Gapstock, upptagen i INV. 1746, men troligen
 äldre (jfr fattigstock), förekommer i INV. till 1815. — Likare av mässing 1753. — Kop-
 partratt 1772. — Brandspruta av koppar 1842. 2 st Likbårar.

1. Storklockan av malm, omgjuten 1817. Inskr. På halsen: SOLI DEO GLORIA IN KLOCKOR
 EXELISIS (= Ära vare Gud i höjden). På S sidan: BLÅSER MED BASUN I SION / HELGER
 ENA FASTO KALLER MENIG / HETEN TILLHOPA. JOEL 2 v. 15 / AF IERN MIN TUNGA ÄR / ATT
 IAG DESS MER MÅ HÖRAS / OCH STELA HJÄRTAN RÖRAS / ATT HERRAN BLIFVA NÄR / MEN
 KOM, ATT SNART FÖRNIMMA / DIN SALIGHETS BESLUT / [I]AG KANSKE NÄSTA TIMMA / DIN
 DÖD SKALL RINGA UT. / DÅWARANDE KYRKOHERDE THEOLOGIE / DOCTORN OCH PROSTEN
 HERR E. FOLLIN.¹ På N sidan: FÖRSAMLER MIG MINNA HELIGA SOM / FÖRBUNDET MER AGTA

¹ ELIAS FOLLIN, f. 1746 i Svinstad, † 1819 i Hälsingborg. 1775 kyrkoherde i Hgb, 1805 kontraktsprost i Luggude härad, 1809 teol. dr. G. m. HEDVIG SOFIA BERGESTRÖM, dotter till företrädaren, prosten HANS BERGESTRÖM (s. 33 not 2). E.F. är känd som historisk forskare. Hans arbete »Helsingborgs Historia» utgavs posthumt 1851 av dåvarande prosten i Hälsingborg PETER WIESELGREN.

ÄN OFFER. PSALM 50 v. 5. / KYRKÖVÄRDARNE: SVEN NILSSON OCH BÄNGT OLSSON. / OMGJUTEN AF KLÅCKJUTAREN LARS OHLSSON¹ / I MALMÖ ÅR 1817. H 101, D 98,5.

Storklockan är två gånger omgjuten. Dess äldsta kända föregångare var en medeltida klocka, gjuten 1456. Den hade i minuskler följande inskription (RÖNBECK): ave maria gratia plena dominus tecum benedicta tu in mulieribus — anno domini medlvi — et benedictus fructus ventris tui iesus christus amen (= Var hälsad Maria, full av nåd, Herren är med dig, välsignad är du bland kvinnor — under herrans år 1456 — och välsignad din livsfrukt Jesus Kristus amen). Denna klocka blev första gången omgjuten 1782 av styck- och klockgjutaren Jonas Wetterholtz i Malmö.² Inskrifterna på klockan efter första omgjutningen är okända.

2. Lillklockan, omgjuten 1881. Inskr. på Ö sidan: ÅR 1881 / DÅ I RAUS FÖRSAMLING VAR KYRKOHERDE, DOKTOR J. C. WADSTEIN / OCH KYRKÖVÄRDAR VORO ANDERS NILSSON I RAUS OCH / BENGT OLSSON I PÅLSTORP, BLEV DENNA KLOCKA / GJUTEN HOS JOH: A. BECKMAN & CO I STOCKHOLM. På V sidan: HÖR, GUD ÄNNU SIN NÅD DIG BJUDER / SE TEMPLETS PORTAR ÖPPNA SIG, / KANSKE HÄRNÄST, / DÅ KLOCKAN LJUDER, UPPLÅTES GRAFVENS PORT FÖR DIG, / DU GÅR EJ MER I HERRANS HUS, / DITT RUM BEREDS I JORDENS GRUS. N. SV. PSBOKEN No 323 v. 1. H 82, D 97.

Den första lillklockan göts 1789. Dess inskription, som bevarar minnet av den ryska raiden från Öresund 1788, då fiskeläget Råå avbrändes, var av följande lydelse (INV. 1828): Ena sidan: GUSTAF III ÅR 1789, DÅ WARANDE KYRKOHERDE PROSTEN OCH HOF-PREDIKANTEN HERR E. FOLLIN. GJUTEN I MALMÖ HOS ÄNKAN MARIA WETTERHOLTZ² GENOM DESS GESÄLL LARS OLSSON. Andra sidan: NÄR RÅÅ AF RYSSAR BRÄNDES / ETT ÅR EFTER STÖPTES JAG / MITT LJUD KRING DENNA NEJDEN SÄNDES / ATT FIRA HERRANS HÖGTIDSDAG / OCH HIMMEL! GIF ATT DETTA LJUD / MÅ FIENDS ANFALL ELD OCH VÅDA / FÖR RAUS FÖRSAMLING ALDRIG BÅDA / MEN BLOTT ATT FRUKTA HERRAN GUD.

3. Medeltida handklocka av brons (fig. 108). Smal form, markerad slagring, vinkelböjt handtag. Fragmentarisk, med ena sidan helt nedsmält. Funnen 1934 tillsammans med en klump av blytakspik, småstycken av blyplåt, delvis kantsmälta, kopparbitar m. m., som i samband med gjutning av blyplåtar och taktäckningsarbete kastats i en grop i västpartiets golv (s. 40). Omkr. 1200. Nu i HBM (inv.nr 291—34). H 17,6.

¹ Klockgjutaren LARS OLSSON, f. i Göteborg 8/5 1757, † i Malmö 17/4 1828, vann burskap som klockgjutare i Malmö 11/4 1809 (jfr not 2 nedan).

² KLOCKGJUTARESÄKTEN WETTERHOLTZ I MALMÖ. Klock- och styckgjutaren LARS WETTERHOLTZ, f. 1667, † 1724, vilken 1699 blivit mästare vid klockgjutareämbetet i Stockholm, slog sig samma år ner i Malmö och blev mästare därstädes 1703. Han var son till klockgjutaren ANDERS LARSSON (WETTERHOLTZ) i Jönköping. Efter Lars Wetterholtz' död övertogs verkstaden av sonen ANDREAS WETTERHOLTZ, f. 1702, † 1771, mästare 1729, vars namn är känt från ett stort antal inskriptioner på skånska kyrkklockor. Han fick 1734 personligt privilegium som styck- och klockgjutare. G. m. MARIA SIMONSDOTTER BERG f. 1714, † 1799. Hon fortsatte efter makens död verkstadsrörelsen, först med sonen ABRAHAM, sedan med sonen JONAS och därefter med LARS OLSSON som verkgesäll. (Se vidare, L. M. HOLMBÄCK, Klockor och klockringning, Sthlm 1951, s. (94) f. samt skr. från L. M. HOLMBÄCK t. SvK 7/2 1963; dessutom A.U. ISBERG, Malmö stads 600-årsjubileum, Malmö 1919, s. 79—81).

Fig. 108. Medeltida handklocka av brons, funnen under västpartiets golv. Omkr. 1200. Foto 1958.

Mittelalterliche Handglocke aus Bronze, gefunden unter dem Fussboden im W Teil der Kirche.	Medieval hand-bell, bronze, found under the floor of W part.
--	--

SAMMANFATTNING

I. Romansk sandstenskyrka, omfattande nuvarande långhusets tre östliga travéer (fig. 109 A). Smalare kor med absid, smalt västtorn. I långhuset på vardera sidan tvenne högsittande, små rundbågsfönster. Två ingångar, i S och N, den södra sannolikt med kolonnprydd omfattning. Golv eller golvunderlag av sandstensplattor. Platt brädtak, takstol av ek, vars timmer märkts med runor eller runliknande tecken (fig. 32—34). Yttertak av blyplåt. 1100-talets mitt.

In v.: Rökelsekar av romansk typ (fig. 89), handklocka av brons (fig. 108).

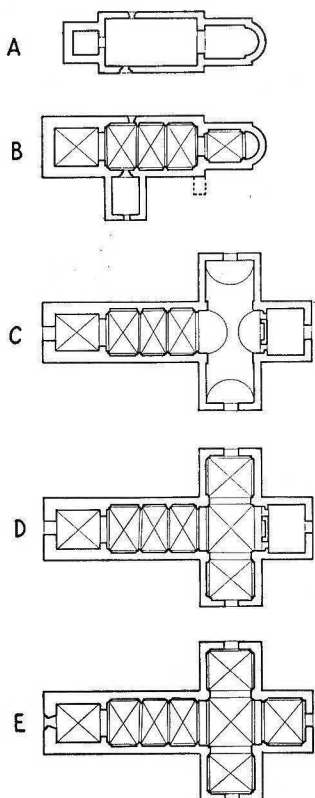

Fig. 109. Kyrkans utveckling.
1:1 000.
Grundrissentwicklung der Kirche.
Development of church.

i vilken en hög altarnisch är utsparat (fig. 65). De nybyggda delarna täckes till en början med tegeltak, som dock snart ersättes av täckning med kopparplåt.

Långhusets läktare nedtagas, men 1850 uppsättes i båda korsarmarna nya läktare. Till dessa inköpes från Hälsingborgs Mariakyrka dess utrangerade västläktarebarriär, ett 1628 daterat, rikt skulpterat renässansarbete (fig. 76—79). Kyrkans altare tillika med altaruppsatsen bortflyttas och ersättes av ett enkelt altare med ett kors som altarprydnad (fig. 65). Kyrkan får 1868 orgelverk (fig. 79).

Långhustaket täckes 1884 med galvaniserad, korrugerad järnplåt. I stället för tunnvalvet av trä inslås 1886 i tvärskeppet kryssvalv av tegel (fig. 109 D) samtidigt med att dess fönster och ingångar göres spetsbågiga. Varmluftsuppvärmning installeras 1887. Ett 1897 framlagt förslag till rivning av det medeltida långhuset och uppförande av ett nytt, försett med västtorn, föranleder inga åtgärder.

In v.: Kyrkan får 1824 som votivgåva en kristalljuskrona i senbarock (fig. 90). Ett kyrkskepp inköpes 1831 (fig. 107). Nya nummertavlor 1854.

VII. 1900-talet. En omfattande renovering genomföres 1905, vari ingår omläggning av golvet med viktoriaplattor, nedrivning av skiljemuren mellan tvärskepp och sakristia, välvning av sakristian med kryssvalv av tegel (fig. 109 E), nya spetsbågsfönster i långhus och sakristia, ny bänkinredning med

II. 1400-talet. Kyrkorummet välves med kryssvalv av tegel med oprofilerade ribbor (fig. 109 B). Kalkmålningar i valven och på norra långhusväggen (fig. 36). Efter nedrivande av västtornet tillbygges långhuset med ett i plan kvadratisk, av sandstensmaterial från tornet uppfört, tegeltäckt västparti, som får liknande kryssvalv av tegel, dock utan valvstöd vid väggarna och utan kalkmålningar. Framför långhusets sydingång uppföres ett vapenhus med bjälktak samt yttertak av tegel. Sannolikt stod på kyrkogården en klockstapel av ek (fig. 9—10), uppförd vid obekant tidpunkt.

In v.: Madonnabild från 1400-talets senare del (fig. 67). Triumfkrucifix (fig. 66), inhemskt arbete från medeltidens slut. Klocka, gjuten 1456 (omgjuten 1782 och 1817).

III. 1500-talet. In v.: Altarbordets rundbågsindelade antemensale (fig. 57), omkr. 1600.

IV. 1600-talet. In v.: Kyrkan får rikt skulpterad och målad renässansinredning, med altaruppsats (fig. 58—64), stafferad troligen 1624 och sannolikt av Sören Kjær, predikstol (fig. 68—71) med ljudtak, omkring 1627, samt dopfont av trä, stafferad 1633. Skulpturen är starkt influerad av en på Kronborg verksam krets av renässanskonstnärer. Kalk av silver (fig. 83), skänkt 1643 av länsherren, riksrådet Christopher Ulfeld och hans hustru Maren Urup. Altarljusstakar av malm (fig. 93). Fattigstock 1669.

V. 1700-talet. Förslag framlägges om uppförande av ett västtorn på kyrkan, vilket dock icke kommer till utförande. Läktare uppsättes i långhuset 1734 (kompletterad 1801). Klockstapeln ombygges helt 1782. Ny klocka 1789 (omgjuten 1881).

In v.: Minnestavla över Carl von Brunnow 1747 (fig. 103). Ljus-krona av malm, skänkt 1776 (fig. 91).

VI. 1800-talet. Kor, absid och vapenhus nedrives 1840. Efter förslag av ark. J. F. Åbom tillbygges långhuset med ett tvärskepp (fig. 109 C), som får tunnvalv av trä och i öster är försett med en icke välyd sakristia, avgränsad från tvärskeppet av en skiljemur,

öppna bänkar, utvidgning av orgelläktaren samt omläggning av uppvärmningssystemet. Renässansaltaret återinsättes i kyrkan. Nya ljuskronor av mässing eller malm.

Från och med 1930-talet kommer flera åtgärder till utförande. Långhusets tak av korrugerad plåt utbytes 1931 mot kopparbetäckning. 1934 framtages och konserveras medeltida kalkmålningar (fig. 36). Ny varmvattenvärmeledning installeras 1935. 1936 lägges nytt golv av rött tegel. Ny bänkinredning med slutna bänkar tillkommer. Under norra korsarmens läktare inredes 1938 sakristia, varvid den gamla sakristians rum förenas med kyrkorummet till ett kor, i vilket renässansaltaret, nu med nytt altarskrank, uppsättes. Långhusets fönster får 1935 glasmålningar av Hugo Gehlin, som även gör tvenne målade fönster i koret 1952 (fig. 38—39).

In v.: Dopfont av kalksten 1938 (fig. 80). Dopstake 1949 (fig. 92). Konservering av altare och altarpopsats, predikstol och triumfkruzifix. Nya konstnärliga textilier (fig. 96—98) inköpes eller skänkes av församlingsbor.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanische Kirche aus Sandstein, welche die drei O Joche des jetzigen Langhauses umfaßt (Abb. 109 A), schmalerer Chor mit Apsis, schmaler W Turm. Im Langhaus auf jeder Seite zwei hochsitzende kleine rundbogige Fenster. Zwei Eingänge, im S und N, von denen der im S wahrscheinlich eine säulenverzierte Einfassung besaß. Der Fussboden, oder dessen Unterlage, aus Sandsteinplatten. Flache Bretterdecke unter dem eichenen Dachstuhl, dessen Balken mit Runen oder runenähnlichen Zeichen markiert wurden (Abb. 32—34). Dachbelag aus Bleiplatten. Mitte 12. Jh.

Ausstattung: Rauchfass romanischen Typs (Abb. 89). Handglocke aus Erz um 1800 (Abb. 108).

II. 15. Jh. Im Kirchenraum werden Kreuzgewölbe aus Backstein mit unprofilierten Rippen eingezogen (Abb. 109 B), Gewölbe und N Langhauswand werden ausgemalt (Abb. 36). Nach Abbruch des W Turms wird das Langhaus nach W unter Benutzung des gewonnenen Sandsteinmaterials um einen im Grundriss quadratischen Raum erweitert, der ähnliche Backsteingewölbe — doch ohne Wandkonsolen und Ausmalung — erhält und mit einem Ziegeldach versehen wird. Vor dem S Eingang des Langhauses wird ein Waffenhaus (Vorhalle) mit Balkendecke und Ziegeldach aufgeführt. Wahrscheinlich stand auf dem Kirchhof ein eichener Glockenturm (Abb. 9—10), der zu unbekanntem Zeitpunkt errichtet worden war.

Ausstattung: Madonna aus der 2. H. d. 15. Jh. (Abb. 67); Triumphkruzifix (Abb. 66), einheimische Arbeit vom Ausgang des Mittelalters; Glocke von 1456 (Umguß 1782 und 1817).

III. 16. Jh. Das durch Rundbogen gegliederte Antemensale (Abb. 57). Um 1600.

IV. 17. Jh. Ausstattung: Die Kirche erhält eine reich geschnitzte und gemalte Spätrenaissanceausstattung mit Altar (Abb. 58—64), die gemalte Fassung wohl 1624 und wahrscheinlich von Sören Kjær; Kanzel (Abb. 68—71) mit Schalldeckel, um 1627; sowie Taufe aus Holz, bemalt 1633. Die Plastik ist von dem zur fraglichen Zeit auf Kronborg tätigen Kreis von Renaissancekünstlern stark beeinflusst. Silberner Kelch (Abb. 83) gestiftet von dem Lehnsherr, Reichsrat Christopher Ulfeld und seiner Frau Maren Urup 1643. Altarleuchter aus Erz (Abb. 93). Armenstock von 1669.

V. 18. Jh. Zur Aufführung eines W Turms an der Kirche werden Projekte unterbreitet, die doch nicht zur Ausführung kommen. Im Langhaus wird 1734 eine Empore eingezogen (erweitert 1801). Der Glockenturm wird 1782 ganz umgebaut. Neue Glocke 1789 (Umguss 1881).

Ausstattung: Gedächtnistafel (Abb. 103) für Carl von Brunnow 1747. Kronleuchter aus Erz, gestiftet 1776 (Abb. 91).

VI. 19. Jh. Chor, Apsis und Waffenhaus werden 1840 abgerissen. Nach einem Projekt des Architekten J. F. Åbom wird dem Langhaus ein Querschiff (Abb. 109 C) angefügt, das ein hölzernes Tonnengewölbe erhält und im O mit einer ungewölbten Sakristei versehen ist, welche vom Querschiff durch eine Mauer mit einer hohen ausgesparten Altarnische abgetrennt ist (Abb. 65). Die neuerbauten Teile werden anfangs mit einem Ziegeldach abgedeckt, das aber bald durch Kupferblech abgelöst wird.

Die Langhauserempore wird abgerissen und statt dessen 1850 neue Emporen in den beiden Querschiffen aufgestellt. Zu diesem Zweck wurden von der Marienkirche zu Hälsingborg die dort abgebauten und beiseitegestellten Lettnerschränken, ein 1628 datiertes, reichgeschnitztes Renaissancewerk (Abb. 76—79) erworben. Der Altar wird durch einen einfacheren mit einem Kreuz als Schmuck ersetzt (Abb. 65) und der alte magaziniert. Ein Orgelwerk wird 1868 angeschafft (Abb. 79).

Das Dach des Langhauses wird 1884 mit galvanisiertem Wellblech gedeckt. Anstelle der Holztonne erhält das Querschiff 1886 Kreuzgewölbe aus Backstein (Abb. 109 D), wobei gleichzeitig Fenster und Portale spitzbogig umgeformt werden. Luftheizung 1887. Ein 1897 eingereichtes Projekt, das den Abbruch des mittelalterlichen Langhauses und die Aufführung eines neuen in Verbindung mit einem W Turm beabsichtigte, findet keine Berücksichtigung.

Ausstattung: Die Kirche erhält 1824 einen spätbarocken Kristallkronleuchter als Votivgabe (Abb. 90). Ein Votivschiff wird 1831 erworben (Abb. 107). Neue Nummerntafeln 1854.

VII. 20. Jh. Umfassende Renovierung 1905 mit Erneuerung des Fußbodens, Abbruch der Trennmauer zwischen Querschiff und Sakristei, Einwölbung der letzteren mit einem Kreuzgewölbe aus Backstein (Abb. 109 E), neuen Spitzbogenfenstern in Langhaus und Sakristei, neuem Gemeindegestühl mit offenen Bankreihen, Erweiterung der Orgelempore sowie Umlegung des Heizungssystems. Der Renaissancealtar wird wieder in die Kirche zurückgeholt. Neue Kronleuchter aus Messing oder Erz.

Seit den 1930er Jahren folgende Restaurierungsmaßnahmen: Das Wellblechdach wird 1931 durch eine Kupferdeckung ersetzt. 1934 wird die mittelalterliche Ausmalung (Abb. 36) freigelegt und konserviert. Warmwasserheizung 1935 und neuer Backsteinfußboden 1936. Neues »geschlossenes« Gemeindegestühl. Die Sakristei wird 1938 unter der Empore im N Kreuzarm eingerichtet, wobei der alte Sakristeiraum als Chor mit der Kirche vereinigt wird, in welchem der Renaissancealtar, nun mit neuen Altarschränken, Aufstellung findet. Die Langhausfenster erhalten 1935 Glasmalereien von Hugo Gehlin, der auch 1952 zwei Fenster im Chor (Abb. 38—39) gestaltet.

Ausstattung: Taufe aus Kalkstein 1938 (Abb. 80), Taufleuchter 1949 (Abb. 92). Konservierung des Altars, der Kanzel und des Triumphkreuzes. Neue kunsthandwerkliche Textilien (Abb. 96—98) werden erworben oder von Gemeindegliedern gestiftet.

SUMMARY

I. Romanesque, sandstone church, comprising the three E bays of present nave (fig. 109 A). Narrower chancel with apse, narrow W tower. Two small round-arched windows high up in the walls at each side of the nave. Two entrances, S and N, the S entrance probably with surround decorated with columns. Floor or underfloor of sandstone flags. Flat wooden ceiling, roof timbers of oak, marked with runes or rune-like symbols (figs. 32—34). Roof covered with sheet lead. Mid-12th century.

Furnishings: Censer of Romanesque type (fig. 89). Handbell of bronze, about 1200 (fig. 108).

II. 15th century. Nave vaulted with brick cross-vault with un moulded ribs (fig. 109 B). Paintings in vaults and on N wall of nave (fig. 36). After W tower was demolished, the nave was enlarged with a square, pantile roofed W section with sandstone from tower; vaulted in the same way as the nave, but

without imposts and paintings. A porch was built before the S entrance with roof joists and pantile external roofing. An oak bell-tower probably stood in the churchyard (figs. 9—10), date of erection unknown.

Furnishings: Late 15th century Madonna (fig. 67). Rood (fig. 66), native work dating from end of Middle Ages. Bell, cast 1456 (recast 1782 and 1817).

III. 16th century. Arch-panelled altar frontal (fig. 57), probably end of 16th century.

IV. 17th century. Richly carved and painted Renaissance furnishings, with retable (figs. 58—64) painted 1624 probably by Sören Kjær, pulpit (figs. 68—71) with sounding board, ca. 1627, and wooden font, painted 1633. The sculpture influenced by artists working at Kronborg Castle, Denmark.

Furnishings: Silver chalice (figs. 81—82), donated 1643 by Councillor of the Realm Christopher Ulfeld and his wife Maren Urup. Brass altar candlesticks (fig. 93). Poor-box 1669.

V. 18th century. Erection of W tower proposed but not realized. Gallery installed in nave 1730 (enlarged 1801). Bell-tower (fig. 90) completely rebuilt 1782. New bell 1789 (recast 1881).

Furnishings: Memorial to Carl von Brunnow 1747 (fig. 103). Brass chandelier, donated 1776 (fig. 91).

VI. 19th century. Nave, apse and porch demolished 1840. At the suggestion of Architect J. F. Åbom, the nave was enlarged with transept (fig. 109 C), with wooden barrel-vault and unvaulted vestry in E, separated from the transept by a partition wall in which a high altar niche was left free (fig. 65). The new parts were first roofed with pantiles, which were soon replaced by sheet copper.

The gallery in nave was removed, but in 1850 new ones were erected in both arms of the transept. The discarded W gallery rails from Maria Church, Hälsingborg, richly sculptured Renaissance work, dated 1628 (figs. 76—79), were purchased for these galleries. The altar and retable removed and replaced by a simple altar with a cross (fig. 65). A new organ installed in 1868 (fig. 79).

The roof of the nave was covered with galvanized corrugated sheet iron in 1884. The wooden barrel-vault in the transept was replaced by cross-vaults of brick (fig. 109 D), at the same time as windows and entrances were made pointed-arched. Hot air heating installed 1887. A proposal made in 1897 to demolish the medieval nave and build a new one with W tower was not realized.

Furnishings: Late Baroque crystal chandelier donated as votive offering in 1824 (fig. 90). Church ship purchased 1831 (fig. 107). New hymn boards 1854.

VII. 20th century. Comprehensive restoration 1905, including new floor with cement slabs, removal of wall between transept and vestry, vestry vaulted with brick cross-vault (fig. 109 E), new pointed-arched windows in nave and vestry, new open pews, organ loft enlarged and central heating plant reconstructed. Renaissance altar and retable reinstalled. New brass chandeliers.

Several alterations made during and since 1930's. The corrugated sheet-iron covering of nave replaced 1931 by copper. Medieval paintings uncovered and restored 1934 (fig. 36). New hot-water central heating installed 1935. New red brick floor 1936. New closed pews installed. In 1938 vestry under gallery of N transept, and old vestry combined with nave to form chancel, in which the Renaissance altar and retable with new altar rails was installed. Nave windows glazed (1935) with stained glass by the artist Hugo Gehlin, who also designed two stained-glass windows in chancel, 1952 (figs. 38—39).

Furnishings: Limestone font 1938 (fig. 80). Christening candlestick 1949 (fig. 92). Altar and retable, pulpit and rood restored. New textiles (figs. 96—98) presented by parishioners or purchased.

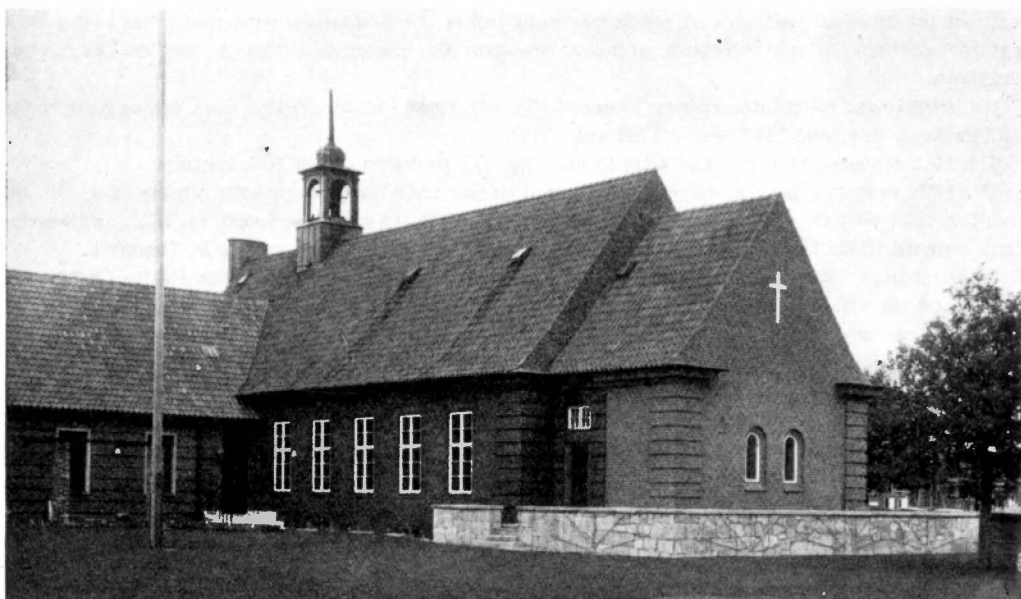

Fig. 110. Allhelgonakyrkan i Råå. Exteriör av Ö delen av Raus församlingsgård från SV. Foto 1961.
 Die Allerheiligenkirche in Råå. Blick auf den O Teil des »Gemeindehofs Raus« von SW. All Hallows Church, Råå. Exterior of E part of Raus Parish Hall, from SW.

ALLHELGONAKYRKAN I RÅÅ

INOM RAUS FÖRSAMLING I HÄLSINGBORG
 SKÅNE, MALMÖHUS LÄN, HÄLSINGBORGS STAD,
 LUNDS STIFT, HÄLSINGBORGS KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad av TORSTEN MÅRTENSSON och avslutad i februari 1962.

KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: BST: Försl. t. församlingshus vid Rååvägen i Hälsingborg (11 bl.) av OSCAR PERSSON, stadf. 16/3 1928; värme- ventilations- och sanitäranläggningar (2 bl.) av STURE ÅKERBERG, stadf. 1/6 1928; försl. t. inredningsdelar (4 bl.) av OSCAR PERSSON, stadf. 31/8 1928; försl. t. mur och grindar kring församlingshuset av OSCAR PERSSON, stadf. 10/1 1930; försl. t. takdekor (foto) av HUGO GEHLIN, fastst. 22/4 1932; försl. t. kormålning (foto) av PER SIEGÅRD, fastst. 2/4 1947; försl. t. om- och tillbyggnad (7 bl.) av A. SALOMON-SÖRENSEN, stadf. 25/11 1958; försl. t. el. installation (7 bl.) av Hälsingborgs stads el-verk, stadf. 25/11 1958; försl. t. värme- och ventilationsanläggningar (8 bl.) av STIG F. B. PERSSON, stadf. 25/11 1958.; försl. t. dekorerad av entréhallen i tillbyggnaden av T. HÖRLIN 9/6 1959. — Se vidare under Raus s. 4.

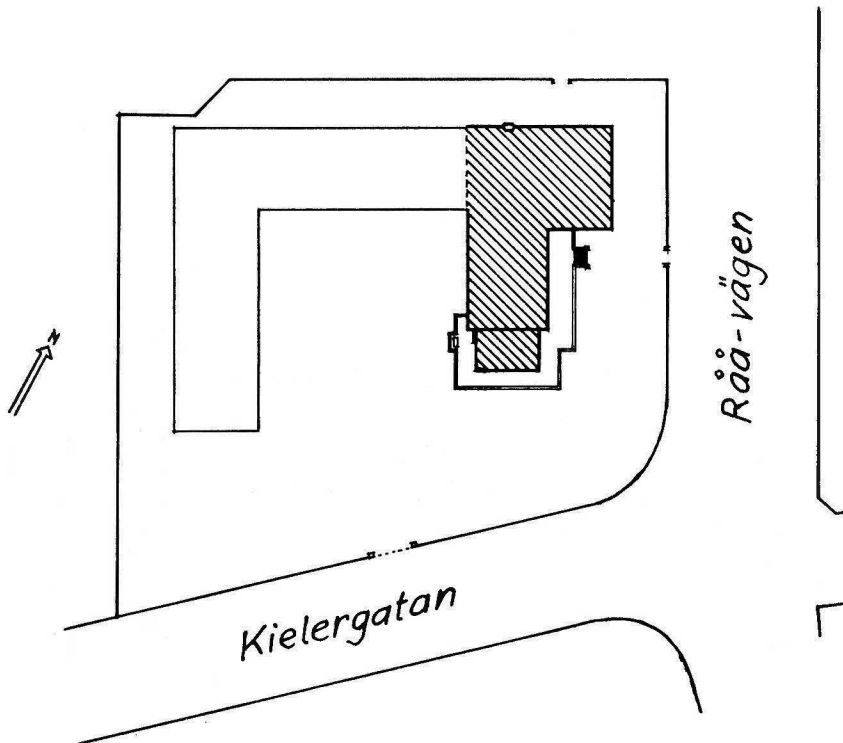

Fig. 111. Situationsplan för församlingsgården i Råå med Allhelgonakyrkan, 1:1 000.
 Lageplan des Gemeindehofs in Råå mit der Plan of parish hall, Råå, with All Hallows
 Allerheiligenkirche. Church.

Den livliga byggnadsverksamhet, som särskilt efter socknens inkorporering med Hälsingborgs stad år 1918 har förekommit inom Raus socken, har främst sökt sig till områdena på ömse sidor om vägen Råå—Hälsingborg samt trakten kring Ramlösa brunn. Denna utveckling har inneburit, att den gamla sockenkyrkan fått ett alltmera isolerat läge långt från de delar av socknen, där huvudparten av församlingsmedlemmarna är bosatta.

Behovet av en samlingsplats för kyrkliga ändamål, belägen i anslutning till den uppväxande nya bebyggelsen, gjorde sig vid början av 1900-talet allt starkare kännbart. Därför uppstod tanken, att ett församlingshus borde byggas, vilket kunde inrymma en lokal, användbar även för gudstjänst under förhållanden, då sockenkyrkan på grund av avståndet dit icke lämpligen kunde tagas i anspråk. Vid slutet av 1920-talet hade planerna på uppförande av ett sådant församlingshus nått så långt, att byggnadsritningar kunde uppgöras. Byggnaden förlades till en plats V om Rååvägen samt S om och i närheten av Råå kyrkogård.

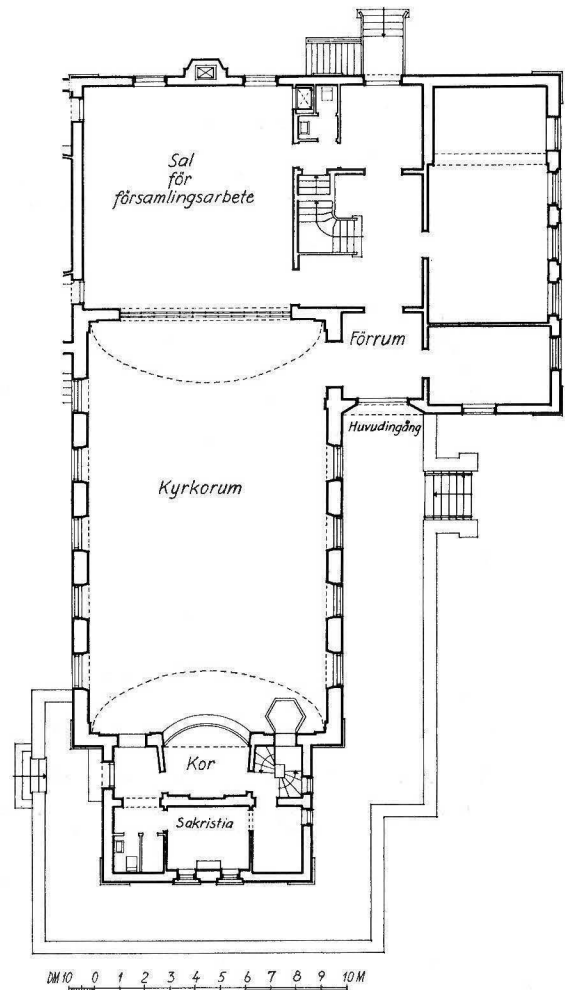

Fig. 112. Plan av Allhelgonakyrkan i Råå av ark. A. Salomon-Sörensen 1961. 1:300.

Grundriss der Allerheiligenkirche in Råå von Architekt A. Salomon-Sörensen 1961. Plan of All Hallows Church, Råå, by Architect A. Salomon-Sörensen, 1961.

KYRKOPYGGNADEN

PLAN OCH
UPPBYGGNAD

Den byggnad, vars första etapp uppfördes 1928 efter ritning av ark. Oscar Persson, utgjordes av en längs Rååvägen anlagd, i N-S orienterad kyrkobyggnad, på vars Ö sida, i linje med N gaveln, fanns ett utbygge, till vilket församlingens expeditionslokaler var förlagda.

1961 blev denna anläggning väsentligt utvidgad i enlighet med ett av ark. Arnold Salomon-Sörensen framlagt projekt. I sitt nuvarande skick är församlingsgården ett

Fig. 113. Interiör av kyrksalen mot S. Foto 1960.
Das Innere des Kirchensaals nach S. Interior of church looking S.

trelängat komplex (fig. 111), med den öppna gården vättande mot Kielergatan i S. Den Ö längan utgöres av kyrkan, medan den V innehåller expeditionsavdelning samt bostad för kyrkovaktmästaren. Dessa båda flygelbyggnader förenas av den N längan, vilken inrymmer entréhall samt flera rymliga salar och andra lokaliteter för församlingsarbetets olika behov.

Kyrkan (fig. 110), som fått namnet *Allhelgonakyrkan*, har rektangulär plan (fig. 112), med ett smalare och lägre korutbygge på S sidan. Den är, liksom hela anläggningen, uppförd av mörkt hälsingborgstegel. Taket, som är ett sadeltak, är täckt med rött tegel och har en kopparklädd takryttare, i vilken klockan är upphängd. Hörn och dörr-omfattningar är rusticerade. Längs den fria delen av Ö sidan och runt korutbygget går en terrass med murat räcke av kalkstensplattor; till denna leder en huvudtrappa från Rååvägen och en mindre sådan vid korets V sida.

De höga fönstren i kyrksalen är rakslutna och har karmar av trä med rutor av FÖNSTER antikglas. På korutbyggets V gavel tvenne smärre, rundbågade fönster.

Fig. 114. Korets Ö vägg med freskomålning »Jesu födelse» av Pär Siegård 1947. Predikstol med målningar på guldgrund av samme konstnär 1928. Foto 1960.

O Wand des Chors mit dem Fresko »Jesu Geburt« von Pär Siegård 1947. Kanzel mit Malerei auf Goldgrund vom selben Künstler 1928.

E wall of chancel with fresco painting, "Birth of Christ", by Pär Siegård 1947. Pulpit with paintings on gold ground by same artist 1928.

Fig. 115. Korets V vägg med freskomålning »Uppståndelsen» av Pär Siegård 1947. På altaret antependium nr 3. Foto 1960.

W Wand des Chors mit dem Fresko »Auferstehung» von Pär Siegård 1947. An dem Altar Antependium Nr. 3.

W wall of chancel with fresco painting "The Resurrection" by Pär Siegård 1947. Altar frontal No. 3 on the altar.

- INGÅNG** Huvudingången ligger i ett utbygge på kyrkans Ö sida, där man från terrassen genom en välvd portgenomgång, med dörrar av ek, kommer in i ett förrum, från vilket dubbeldörrar leder in i kyrksalen vid dess NÖ hörn. Sakristian har ingång på V sidan av koret.
- INTERIÖR** Kyrkorummet utgöres av ett långhus, försett med ett litet, alkovartat kor, som på grund av byggnadens orientering ligger på S sidan (fig. 112). Korets bakre vägg har en rundbågig blindnisch över altarplatsen. Vid långhusets hörn samt på ömse sidor om öppningen till koret står smala pilastrar med bladkapital. Golvet har parkettbeläggning. Kyrkorummet är täckt av ett tryckt tunnvalv av bräder, koret har plant, kassetterat tak.
- Valvet liksom S gavelfältet fick 1931 dekorativa målningar av Hugo Gehlin (s. 42 not 1). Mot en ljusgrå bottenfärg står i långhustaket mitt en plafond med »Jesus stillar stormen» (fig. 116) och längs takvalvets sidor löper en bred fris med apostlafigurer, omväxlande med fält med kyrkliga sinnebilder. På det blå gavelfältet i S har mittpartiet ett cirkelrunt fält med Kristus som världshärskare (Majestas domini), omgiven av basunblåsande änglar (fig. 113).
- I koret utfördes 1947 freskomålningar av Pär Siegård.¹ Motiven är på Ö väggen Jesu födelse, på den V uppståndelsen (fig. 114, 115), på fondväggen Jerusalem.
- Utanför kyrkorummets N vägg ligger en sal, avsedd att användas i församlingsarbetet. De båda rummen skiljes av en sammanvikbar vägg och kan vid behov sammanslås, varigenom kyrkorummet avsevärt utvidgas. Ovan salen ett mot långhuset öppet utrymme, i vilket orgeln blivit uppställd.
- SAKRISTIA** Genom utökning av korutbygget 3 m emot S, vilket skedde i samband med nybyggnaderna 1961, har bakom koret vunnits plats för inredande av en sakristia.
- UPPVÄRMNING** Kyrkan har varmvattenvärmeledning, som är ansluten till församlingsgårdens värmecentral.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Av inventarierna är altare, altarring, predikstol, dopfont, nummertavlor och bänk-inredning utförda i samband med kyrkans uppförande 1928 (ark. Oscar Persson).

Altare. — 1. Enkelt altarbord av furu i koret. — 2. Litet bönealtare med bågfälts-indelat antemensale i sakristian, tillverkat och skänkt 1947 av kyrkovaktmästaren Marcus Pålsson. H 90, skivans L 101, B 28,5.

ALTARANORDNING Altarring (fig. 115), bågformigt räcke, som sluter öppningen till koret, buret av balusterformade dockor av brunbetsat trä.

¹ PÄR SIEGÅRD, målare och grafiker, f. 1887 i Filborna i Hälsingborgs landsförsamling, † 1961, har i stor utsträckning ägnat sig åt kyrklig konst. Han har utfört flera altartavlor i skånska kyrkor och är känd för sina monumentala freskomålningar, främst dem i Grevie, Villands Vånga, Hjärnarps och Förslövs kyrkor.

Fig. 116. Jesus stillar stormen. Plafondmålning av Hugo Gehlin 1931. Foto 1939.

Jesus stillt den Sturm. Decken- "Christ stilling the Waves". Ceiling
gemälde von Hugo Gehlin 1931. painting by Hugo Gehlin 1931.

Altartavla, oljemålning på duk. Kristus på korset med Maria och Johannes. Signerad nedtill t. v. H G (= Hugo Gehlin). I ram. Skänkt 1952 av Raus kyrkliga arbetsförening. Ramens H 110, B 53. I sakristian.

Fig. 117. Dopfund av kalksten, ritad av Oscar Persson, skänkt 1928. Foto 1960.
 Taufe aus Kalkstein, entworfen von Oscar Persson, gestiftet 1928. Limestone font, designed by Architect Oscar Persson, donated 1928.

- KRUCIFIX** Krucifix. — 1. Av skulpterat trä, modernt arbete. Över altaret i koret. Skänkt 1928 av skeppsredare Axel Falkland. H c:a 100, Korsets H c:a 180. — 2. Litet krucifix av trä, på svartbetsat kors. Modernt arbete. Skänkt 1928 av Raus kyrkliga ungdomskrets.
- PREDIKSTOL** Predikstol av brunbetsad furu (fig. 114), hängande på S väggen, Ö om koröppningen. Korgen visar fem sidor av en sexhörning. Hörnpilastrar med bladkapital. Sidofält med i skenperspektiv utformade, rundbågiga omramningar. I fyra av de fem mittfälten apostlafigurer, målade på guldgrund 1928 av Pär Siegård. På övre listen inskr: LUK 11—28 SALIGA ÄRO DE SOM HÖRA GUDS ORD OCH GÖMMA DET.
- BÄNKAR
NUMMER-
TAVLOR** Bänkinredning med öppna bänkar, av brunbetsad furu.
 Nummertavlor, 2 st, enkla, av brunbetsad furu. H 90, B 59.

Orgeln har 13 stämmor, fördelade på två manualer och pedal, med plats för ytterligare 7 stämmor. Orgelfasaden, som hänger ut över läktarens barriär, har ramindelning med fem plana pipfält. Byggt 1936 av firman Frederiksbergs orgelbyggeri i Hilleröd (Danmark).

ORGEL

Dopfunt (fig. 117) av Ignaberga-kalksten. Cuppa kvadratisk med nedåt avsmalnande sidor, grund fördjupning för dopfat. Fyrsidig fot med låg fotlist. På cuppens sidor reliefskulpturer, framsidan med en barnen skyddande ängel, angränsande sidor med livsträd och däröver svävande duva; en av dessa sidor har därjämte initialerna A J samt året 1928. Ritad av ark. Oscar Persson, skänkt 1928 av fru Augusta Jonasson. H 90.

DOPREDSKAP

Dopfat av tenn. Grund skål, på brättet gravering med svävande duvor. Stplr saknas. I funten. D 43.

Kalk av silver, invändigt förgylld. Låg, rund fot, skaft med nod. Bågarformig cuppa med insvängd sidoprofil. Graverad bård kring livet. På foten graverad inskr: SKÄNKT VID INVIGNINGEN D. $\frac{2}{12}$ 1928 AV SJÖKAPTEN A. TH. JONASSON OCH HANS HUSTRU AUGUSTA FÖDD OHLSSON. Stplr från guldsmeden Carl Hoff i Hälsingborg 1928. H 18,5.

NATTVARDSKÄRL

Paten av silver, på ovensidan förgylld. Inskr. och stplr som kalken. D 15,8.

Vinkanna av silver. Rund, med insvängda sidolinjer, snås, grepe samt lock med kors. Kring livet tvenne graverade bårder. Inskr. och stplr som kalken. H 25.

Oblatsked av silver. Sexsidigt blad med kant, skaft med knopp i form av kors. Enl. stplr tillverkad av hovjuveleraren Wiven Nilson i Lund 1953. L 14,5.

Fackelformade lamphållare av trä, monterade dels i väggarna, dels sex i vardera av tvenne från taket hängande sexpassformade ramar (fig. 113, ark. Oscar Persson).

LJUSREDSKAP

Ljusstakar. — 1. Ett par av silver, i barockstil. På foten graverad inskr: SKÄNKT VID INVIGNINGEN $\frac{2}{12}$ 1928 AV SJÖKAPTEN A. TH. JONASSON OCH HANS HUSTRU AUGUSTA FÖDD OHLSSON. Stplr från guldsmeden Carl Hoff i Hälsingborg 1928. På altaret. H 29,5. — 2. Ett par av nysilver, barockstil. På skaftet graverad inskr: TILL RAUS FÖRSAMLING 19 $\frac{23}{4}$ 38 AV AUGUSTA JONASSON FÖDD OHLSSON. På altaret. H 38. — 3. Ett par av mäsing med spiralvridna skaft. Moderna. På sakristians altare. H 17.

Dopstake. Av betsad valnöt, med rund fotplatta, triangulärt skaft, skulpterat och förgyllt kapital med symboler för treenigheten. Ljuspipa av brons. Ritad av ark. G. W. Widmark. Skänkt 1955 av skeppsredare och fru Axel Falkland. H 150.

Pokaler av silver, 3 st. På fotplattan graverad inskr: TILL RAUS FÖRSAMLINGSHUS FRÅN RAUS KYRKLIGA UNGDOMSKRETS. Stplr KGMG AB (= K. G. Markströms Guldsmeds AB i Uppsala), U (= Uppsala) kontr., C 8 (= 1929). H 16,5.

ALTARPRYDNADER

Antependier. — 1. Av röd sammet med guldfrans ihs och bårder i guldlis. 1928. L 290. — 2. Av violett, handvävt linne. Ornerat med vitt mittkors med törnekrona under korsmitten, samt strödda små kors i vitt och rött. Signerat LICIUM 1946. Skänkt av Raus kyrkliga ungdomskrets. L 290. — 3. Av vitt ylletyg. Broderat i färger med tvenne hjortar vid livets källa samt en fris med uppväxande, naturalistiska blommor av symbolisk innebörd. Signerat SSKT 1949 SBS (= Södra Sveriges Kyrkliga Textil,

TEXTILIER

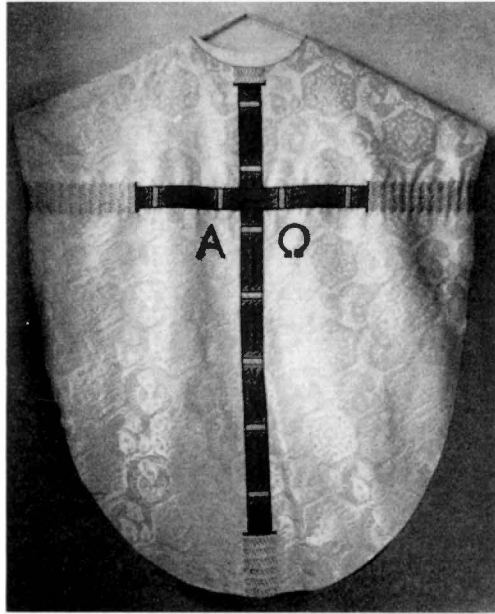

Fig. 118. Mässhake av vit sidendamast. Utförd av Licium, komp. av Greta Olde-Holmberg. Foto 1960.
 Messgewand aus weissem Seidendamast, ausgeführt von Licium, komponiert von Greta Olde-Holmberg.
 Chasuble of white silk damask. Executed by Licium, composed by Greta Olde-Holmberg.

Sigrid Birgitta Synnergren. Se s. 102 not 2). — 4. Av grönt handvävt linne. Ornerat med Kristusmonogram i guld, och därifrån utgående vinträdsgrenar i guld med 4 druvklasar i bottensömnad med blått lingarn. Signerat sskt 1956 sbs (se nr 3).

Mässhakar. — 1. Av vit sidendamast (fig. 118). På ryggen applicerat blått kors, med broderier samt åtföljt av A och Ω. Signerat G.O.H. LICIUM 1937 (= textilkonstnärinnan Greta Olde-Holmberg). Skänkt till kyrkan. — 2. Av violett sidendamast (fig. 119). På framsidan törnekrona i rött, på ryggen applicerat mittbård med kalk i guldbroderi. På axelbård text: FÖR EDER. På fodersidan inskr: TILL MINNE AV FRU JENNY/BJÖRKMAN SKÄNKT TILL RAUS FÖRSAMLING AV HENNES SON STURE BJÖRKMAN. Signerat SW LICIUM 1946 (= textilkonstnärinnan Sofia Widén). — 3. Av handvävt rött ylle. På ryggen ett gaffelkors i guld. Signerat LIBRARIA 1958. Skänkt av församlingsbor. — 4. Av grönt linne, ornerat med applicerat gaffelkors med broderade kors och Kristusmonogram i guld. Signerat: PRO ECCLESIA 1961. Skänkt av Raus kyrkliga ungdomskrets.

Fig. 119. Mässhake av violett sidendamast, komp. av Sofia Widén, skänkt 1946. Foto 1960.

Messgewand aus violetterm
Seidendamast, komponiert
von Sofia Widén, gestiftet
1946.

Chasuble of violet silk da-
mask, composed by Sofia
Widén, donated 1946.

Kollekthåvar, ett par av röd sammet med guldtofs; på sidorna broderade kors i vitt. Ringar och holkar av silver, enl. stplr tillverkade av guldsmeden A. Hoff i Hälsingborg 1934. Inskr. på ringen: GUD ÄLSKAR EN GLAD GIVARE. Ringens D 15,2.

KOLLEKT-
HÅVAR

Jesu frestelse. Oljemålning på duk, i ram. Signerad PÅR SIEGÅRD. Ramens H 47, B 71,5.

TAVLOR

Kristushuvud. Mosaikinläggning, i ram. Signerad på liten silverplatta ERIC CEDERBERG. Ramens H 49, B 40.

Klocka av malm. Inskr. på ena sidan: ÄRA VARE GUD I HÖJDEN, på den andra: O GUD DITT ORD OCH SAKRAMENT LÅT ALDRIG BLIVA FRÅN OSS VÄNT. SJÄLV DIN FÖRSAMLING SKYDDA. Hänger i takryttaren. Skänkt 1928 av skeppsredare Axel Falkland och hans hustru Augusta, född Jonasson.

KLOCKA

SAMMANFATTNING

Vid Rååvägen uppfördes 1928 en församlingsbyggnad, inrymmande en i N—S orienterad, rektangulär kyrksal, med ett litet alkovartat korutbygge på S kortsidan. Byggnaden av mörkt hälsingborgstegel med rött tegeltak, försett med en koppartäckt takryttare (fig. 110). Arkitekt: Oscar Persson. Kyrksalen har välvt brädtak (fig. 113). Tak- och väggmålningar (fig. 113 o. 116) av Hugo Gehlin (1931). Freskomålningar i koret (fig. 114—115) av Pär Siegård (1947).

Den 1928 uppförda byggnaden utvidgades 1961 till en trelängad anläggning, Raus församlingsgård, (fig. 111) av vilken östra flygeln utgöres av kyrkan, som nu fick namnet Allhelgonakyrkan. Genom tillbyggnad av koret skapades bakom detsamma lokal för sakristia (fig. 112). Ny ingång till kyrkan genom en trappanordning, som från Rååvägen leder till den längs kyrkans Ö och S sidor framdragna terrassen. Arkitekt: Arnold Salomon-Sörensen.

I samband med uppförandet anskaffades efter ritningar av ark. Oscar Persson altare, altarring, predikstol — med målningar av Pär Siegård — dopfunt med dopfat (gåva), nummertavlor och bänkar samt belysningsarmatur av trä. Av församlingsbor eller kyrkliga organisationer skänktes vid invigningen krucifix, nattvardskärl och altarljusstakar av silver, dopfunt av kalksten (fig. 117), dopfat av tenn, samt kyrkklocka. Senare skänktes eller förvärvades ytterligare inventarier: altare i sakristian med altartavla av Hugo Gehlin, målning av Pär Siegård, mosaik av Eric Cederberg, dopstake av G. W. Widmark, altarprydnader av silver samt uppsättning av konstnärliga textilier i form av antependier, mässhakar (fig. 118—119) och kyrkhåvar. Orgel uppsattes 1936.

ZUSAMMENFASSUNG

1928 wurde an Rååvägen ein Gemeindehaus aufgeführt, das einen N—S orientierten Kirchensaal mit einem kleinen alkovenähnlichen Chorausbau an der S Schmalseite enthält. Das Bauwerk ist aus dunklem Hälsingborg-Backstein mit rotem Ziegeldach und mit einem kupfergedeckten Dachreiter versehen (Abb. 110). Architekt: Oscar Persson. Der Kirchensaal hat eine gewölbte Bretterdecke (Abb. 113, 116). Ausmalung von Hugo Gehlin 1931. Die Fresken im Chor (Abb. 114—115) sind von Pär Siegård (1948).

Das Gebäude wurde 1961 zu einer Dreiflügel-Anlage, »Gemeindehof Raus« (Abb. 111), erweitert, wo die Kirche, welche den Namen Allerheiligen-Kirche erhielt, den östlichen Flügel bildet. Durch den Anbau des Chores wurde hinter diesem Platz für eine Sakristei gewonnen (Abb. 112). Der neue Eingang zur Kirche führt über eine Freitreppe, über die man von Rååvägen auf die an der O und S Seite der Kirche vorgezogene Terrasse gelangt. Architekt: Arnold Salomon-Sörensen.

In Zusammenhang mit der ersten Bauetappe wurden nach Entwürfen von Oscar Persson Altar, Altarschranken, Kanzel — mit Malereien von Pär Siegård —, Taufe mit Taufschale (Stiftung), Nummerntafeln und Gestühl, sowie Leuchtkörper aus Holz beschafft. Von Gemeindegliedern oder kirchlichen Organisationen wurden zur Weihe der Kirche Altarkrucifix, Abendmahlsgesäße und silberne Altarleuchter, die Taufe aus Kalkstein (Abb. 117) mit einer Taufschale aus Zinn, sowie eine Glocke gestiftet. Später wurden weitere Ausstattungsstücke geschenkt oder erworben: der Sakristeialtar mit einem Bild von Hugo Gehlin, ein Gemälde von Pär Siegård, ein Mosaik von Eric Cederberg, ein Taufleuchter von G. W. Widmark, Altarschmuck aus Silber, sowie eine Ausstattung mit kunsthandwerklichen Textilien, bestehend aus Antependien, Messgewändern (Abb. 118—119) und Kollektenbeutel. Die Orgel wurde 1936 aufgestellt.

SUMMARY

A parish hall, containing a rectangular, N—S oriented room for divine service with a small alcovelike chancel at S end was built in Rååvägen in 1928. Building of dark Hälsingborg bricks, with red pantile roof, on which is a copper-covered spire (fig. 110). Architect: Oscar Persson. The nave has a barrel-vaulted, wooden ceiling (fig. 110), and paintings by Hugo Gehlin, 1931 (fig. 116). Frescos in chancel (figs. 114—115) by Pär Siegård (1947).

The building erected in 1928 was enlarged in 1961 to make a three-section complex, Raus Parish Hall, the E wing of which comprises the church, now called All Hallows Church (fig. 111). By the addition of the chancel, space was provided for a vestry (fig. 112). New entrance to church made by a flight of steps leading from Rååvägen to the terrace along the E and S sides of the church. Architect: Arnold Salomon-Sörensen.

Altar, altar rails, pulpit—painted by Pär Siegård—font with dish (donation), hymn boards, pews and wooden lighting units, designed by Architect Oscar Persson, were acquired in conjunction with this extension. At the consecration of the church parishioners or church organizations presented altar crucifix, chalice, silver altar candlesticks, limestone font (fig. 117) with pewter dish, and a church bell. Other furnishings were acquired by donation or purchase later: altar in vestry with altarpiece by Hugo Gehlin, painting by Pär Siegård, mosaic by Eric Cederberg, christening candlestick by G. W. Widmark, silver altar decorations and textiles consisting of altar frontals, vestments and collection bags (figs. 118—119). Organ erected 1936.

Fig. 120. Välluvs kyrka Tornet från SV. Foto 1960.
Der Turm von SW. Tower from SW.

VÄLLUVS KYRKA

SKÅNE, MALMÖHUS LÄN, LUGGUDE HÄRAD LUNDS STIFT, LUGGUDE KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad av TORSTEN MÄRTENSSON, avslutad i jan. 1962

TRYCKTA KÄLLOR: E. FOLLIN, Helsingborgs Historia öfversedd och tillökt av P. WIESELGREN. Upsala 1851.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.SAML.: ATA: BRUNIUS' samling; handl. rör. kyrkans senaste restaureringar, kons. av inv. m. m., SNABBINV. 1918 av UNO OTTERSTEDT, kontr. 1919 av LUDVIG SJÖBERG, tidn.klipp och fotogr. — RA: Skånska kommissionen volym Q, innehållande INV. för kyrkorna i Skåne, Halland och Blekinge för år 1667. — KA: Malmöhus läns lantkyrkoräk., innehållande RÄK. och verifikationer 1697—1862. — BSt: försl. t. förhöjn. av torn, stadf. 19/6 1863; ritn. t. orgelfasad, stadf. 27/8 1880; ritn. t. bårhus av CHARLES EDSTRÖM 1936; uppm.ritn. av E. GRÆBE 1938; försl. t. orgelfasad av E. GRÆBE, stadf. 11/10 1938; försl. t. värmel., stadf. 4/11 1938; försl. t. ny bänkinredn. av E. GRÆBE, stadf. 11/10 1938; försl. t. förändr. av orgelläkt. o. vindf. av E. GRÆBE, stadf. 13/12 1938; försl. t. utvidgn. av kyrkog. av TAGE MÖLLER 1939; försl. t. el. belysn., stadf. 31/10 1939; försl. t. ny altarring av E. GRÆBE, stadf. 19/9 1939; försl. t. dopfuntfot av E. GRÆBE, stadf. 19/10 1939; försl. till anord. av parkeringspl. o. mur kring ny begr.pl. av E. GRÆBE 1950; försl. till grind i kyrkog.mur av E. GRÆBE 1950; uppm. av dörrar i V portal och sakr. av E. GRÆBE 1959; försl. till ny sakr.dörr av E. GRÆBE, stadf. 9/9 1959; försl. till kopparbeklädnad av V portal av E. GRÆBE, stadf. 16/12 1960. — LLA: INV. 1830, kyrkans arkivalier se nedan; Malmöhus län landkyrkobok, innehållande avskrifter av RÄK. 1689—1882. — HBM: fotografier, klipp, avklappn. o. avgjutn. av runor o. timmer-märken.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. 1664—1715, samt fr.o.m. 1720; ST.PROT. (tills. med Raus t.o.m. 1892) 1780, 1803, 1805 samt fr. o. m. 1842; Handl. ang. kyrka m. m. 1832—40; Handl. ang. ny kyrkklocka 1820—22; Handl. ang. kyrkorep. 1826, 1832, 1836, 1837, 1840. — De äldre handl. i LLA, övriga i Raus församlingsgård samt i prästgården i Frillestad.

Välluvs kyrka ligger i en tätbefolkad bygd, med avstånd till grannkyrkorna Bårslöv, Raus och Frillestad av blott 2—3 km. Flera förhistoriska gravhögar inom socknen vittnar om tidig bosättning på platsen.

I namnet *Välluv*, 1390 skrivet *Wællöf*, ingår som första led ett namn, antagligen ett kortnamn till mansnamnet *Væter*. Senare leden, -löv (-löf), har innebörden arvegods.¹

Välluvs församling var redan under den lutherska tidens första år förenad med Raus församling, varvid Raus utgjorde huvudsocken. En ändring skedde på 1630-talet, då kyrkoherden var bosatt i Välluv och pastoratet hette Välluv och Raus. Samma förhållande rådde under den tid, 1658—1858, då pastoratet var anknutet som annex till Hälsingborg. Självständigt blev pastoratet åter 1/5 1858, allt-

¹ JÖRAN SAHLGREN, Hälsingborgstraktens ortnamn, i Hälsingborgs Historia I, Sthlm 1925, s. 114.

jämt med Välluv som moderförsamling. Genom ett kungl. brev 31/7 1896 fastställdes emellertid, att Raus, som då hade 5 gånger större folkmängd än Välluv, skulle vara moderförsamling. Från den 1/5 1929, då Raus församling blev eget pastorat, anslöts Välluv till Bårslöv och Fjärestad och därmed förenades Frillestad till ett pastorat, benämnt Bårslövs, Fjärestads, Frillestads och Välluvs församlingars pastorat.¹ Fr. o. m. den 1/1 1962, då Bårslöv och Fjärestad utbrutits, har Frillestad och Välluv förenats med Kropp, Mörarp och Hässlunda till Kropps, Mörarps, Hässlunda, Frillestads och Välluvs församlingars pastorat.

KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOÅRD Den äldsta kyrkogården utgjordes av ett nära nog kvadratisk område, som till sin huvuddel låg S om kyrkan (ABCD å fig. 121). I S gränsade den till mark, som på en karta 1737 betecknas såsom »plan till Skole- och fattighus». Detta område (DCFE å fig. 121) införlivades 1899 med kyrkogården. 1953 skedde ytterligare utvidgning söderut (till linjen HG å fig. 121).

INHÅGNAD Inhågnaden utgjordes vid mitten av 1600-talet av en ganska förfallen kallmur av gråsten. En del av muren var 1674 »ganske i kull», andra delar fallfärdiga på en sträcka av inalles över 100 famnars längd. Den reparerades då av Gunne murmästare, som skulle uppbygga och lägga tegel på den »med muhrsten öfwer alt så ock skiellna och speka den innan och uden til tillijka med taket ofwanpå» (RÅK.)². Vid åtskilliga tillfällen upptages i senare RÅK. kostnader för reparation av muren.

Stundom kompletterades stenmuren med andra hägnadsformer. 1682 och 1687 talas om flätade gården (RÅK.). Ett flätgårde uppsattes sistnämnda år på »stendiket öster om kyrkan». Helt ny mur, 2,5—3 alnar hög, sattes 1836—37 på kyrkogårdens N, V och S sidor. Nordmuren utmed landsvägen ersattes 1872 av ett järnstaket på stenfot. 1902 nybyggdes murpartierna runt kyrkogården, med undantag för N sidan. Dennas järnstaket borttogs 1939, då den nuvarande låga nordmuren tillkom, täckt med taktegel. Övertäckningen utgöres i övrigt till huvudsaklig del av klinker. Hela muren är nu putsad och vitmenad.

INGÅNGAR Till den äldsta kyrkogården synes ingångar ha funnits på alla fyra sidorna — den Ö, nu igensatt, ledde till prästgården, som här gränsade till kyrkogården. Viktigast var den N, som vette mot landsvägen och i varje fall sedan slutet av 1600-talet var försedd med en tegeltäckt portbyggnad med välvda genomgångar. En kyrkoport med en »kyrkioluka» vid ena sidan (troligen gångväg vid sidan om portbyggnaden) samt grind »med hwelling ofvantill» uppmurades 1687 (RÅK.). Påföljande år murades tvenne »grinder med hwalf» (RÅK.). Huvudingången i N blev 1744 ombyggd. I det för ändamålet inköpta

¹ CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 414.

² Skällna, se s. 40 not 1. Späcka, fylla eller laga sprickor o. d. med lera eller murbruk (SAOBarkiv).

timret ingick 2 st. »twärfötter» om fyra alnar vardera, en sex alnars »långfot» (troligen fotträn), en sex alnars bjälke för »Himling¹ öfwer porten», vidare timmer till stolpar, styvor och »knäband». Materialet tyder på, att det varit fråga om en korsvirkesbyggnad med planmåttén omkr. 2,5 × 4 m, genomdragen av en portgång med tak eller tunnvalv av trä.²

Även de övriga ingångarna, vilka till skillnad från huvudporten kallas luckor (lukor) eller grindar, hade överbyggnad med tegeltak och välvd genomgång eller i varje fall portöppning med valv. Tegeltaken över trenne »kyrkogårdsluckor» blev 1765 omlagda och skällnade (s. 40 not 1). För att hindra kreatur från att komma in på kyrkogården fanns vid ingångarna murade gropar, över vilka man kunde gå på »rister» av järn. Tvenne »rister av järnspolar» är upptagna i 1664 års inventarium och 1697 talas om »en nymurad graf nordén, hvaräst rist öfverligger», troligen grindén vid N ingången. Flera gånger nämnes uppståndare för kyrkogårdsluckornas skjutbommar.

I samband med ombyggnad av kyrkogårdsmuren 1837 utfördes på N sidan en ny inkörsport med tvenne sidogrindar av järn, upphängda på fyra murade stenpelare, efter ritning av byggmästare L. Ljunggren i Trelleborg (s. 56 not 1). De på ritningen (fig. 122) angivna runda pelarna ändrades dock vid utförandet till firsidiga. För V, S och Ö ingångarna gjordes vid samma tillfälle nya järngrindar med N ingångens sidogrindar som modell. Huvudingångens nuvarande grindar av smidesjärn tillkom vid nyuppförandet av N muren 1939.

En klockstapel av trä har stått på kyrkogården, men platsen för densamma har icke kunnat utpekas. Den omnämnes i 1664 års inv., där det heter: »På kirckegården Ett klocketorn af timmer tägt med fidler» (fjälär = bräder). Dess översta parti synes ha haft sidogavlar och varit täckt av ett sadeltak. I RÅK. 1669 säges kyrkvårdarna icke kunna få så långa »furufieler», som kunde nå »långz åth taket och på Gaflarne i synnerhet mitt på».

¹ Himla = förse (kyrka) med (välvt) innertak. *Himling* = 1. välvt innertak i kyrka, 2. baldakin över predikstol. SAOBarkiv. (»Predikstol med himling öfwer, Funt af träd udhen himling». inv. 1693.) Jfr Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

² Dessa arbeten omfattade även betydande reparationer av kyrkans murar och tak. Förutom kalk, murtegel, taksten, gråsten, sand, lera och svinhår upptager inköpslistan för material även en skäppa salt, »som kom i kalken».

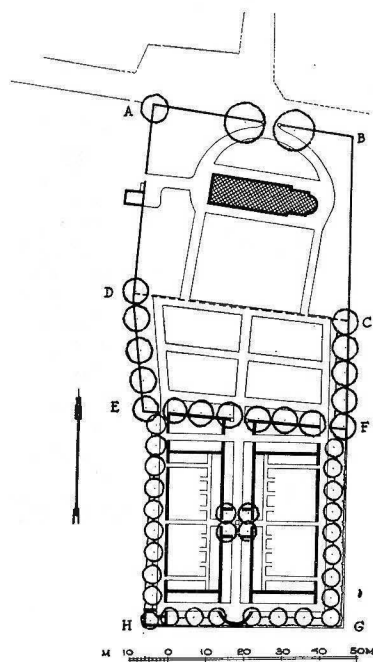

Fig. 121. Kyrkogårdsplan, 1:2000.
Uppm. Helge Hultman 1957.
Kirchhofgrundriss. Plan of churchyard.

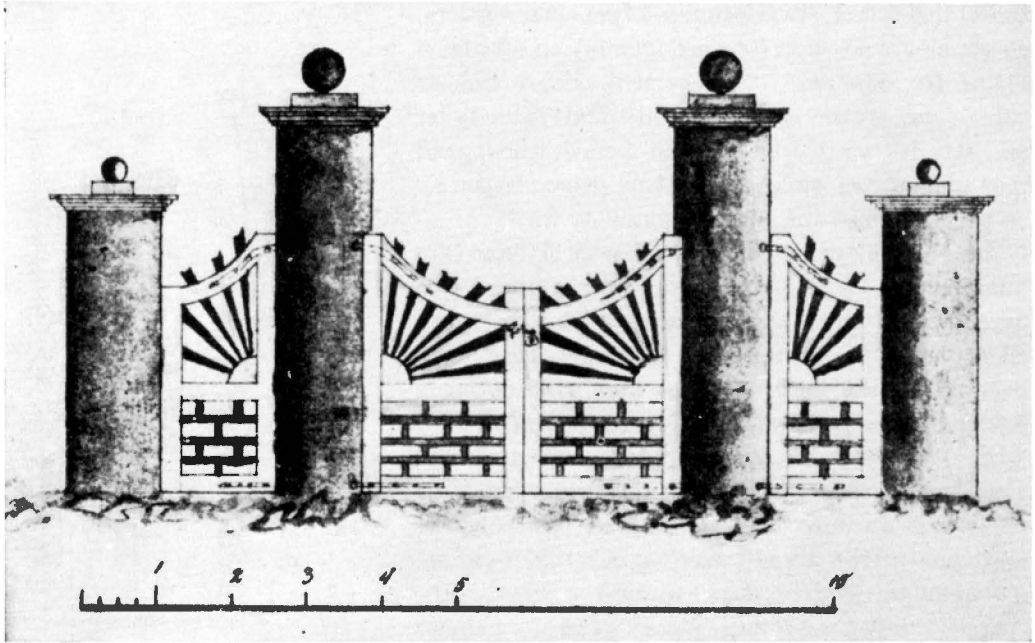

Fig. 122. Ritning till N kyrkogårdsporten av byggm. L. Ljunggren 1837, LLA.
 Entwurf für die N Kirchofspforte von Baumeister L. Ljunggren 1837. Drawing of N churchyard gate 1837.

Klockstapeln vållade församlingen mycket bekymmer, emedan reparationer ofta blev erforderliga. 1636 klagade kyrkvårdarna över att »klockehuset er bröstholden paa tömmer oc fjel» (s. 9 not 1). Svårigheten 1669 att få tillräckligt långa furubräder föranledde, att tvenne stora ekar fälldes i Välluvs kronoskog; av dem sågades 400 alnar »fidler». En ny hörnstolpe insattes 1684. Redan 1698 betecknas emellertid »kyrkostapeln» som alldeles nedfallen. Den blev nämnda år helt nedtagen och återuppförd samt runtom beklädd med nya bräder (RÄK.).

Den ursprungliga klockstapeln, som måste ha varit byggd av ek, har tvivelsutan i varje fall sedan senmedeltid stått på kyrkogården, och den äldsta kända klockan, gjuten 1467 (s. 190) torde ha hängt i densamma.

När klockan 1740 upphängdes i kyrktornet (s. 160), var klockstapelns roll utspelas. Visserligen talas det även senare i olika sammanhang om klockstapeln, men det framgår av omständigheterna, att man då icke avsåg den gamla, fristående klockstapeln, utan i stället kyrktornet eller den däri byggda klockstol, i vilken klockan hängde (se härom

Fig. 123. Gravsten av grå granit. 1830-talet. Foto 1960.

Grabstein aus grauem Granit, 1830er Jahre. Gravestone of grey granite. 1830's.

s. 161). Just förhållandet, att man efter 1740 menar något annat, när ordet klockstapel användes, tyder på, att den gamla klockstapeln icke längre fanns kvar. Det är sannolikt, att de ganska omfattande arbeten, som företogs i samband med klockans överflyttande till kyrktornet, även omfattat nedrivning av den gamla klockstapeln. Dess utseende är, fränsett vad ovan (sid. 139) säges om taket, icke känt.

I NV hörnet av kyrkogården uppfördes 1833 ett materialhus av gråsten i lerbruk, täckt med tegel. En del av byggnads- och taktäckningsmaterialet togs från ett samtidigt

MATERIAL-
HUS

Fig. 124. Välluvs kyrka från S. Foto 1960.
Die Kirche von Välluv von S. Välluv Church from S.

nedrivet vapenhus på kyrkans S sida (s. 159). För jämnande av golvet i materialhuset fick entreprenören använda sig av en N om kyrkan liggande gravhög (REPAR.HANDL.).

KYRKOLADA 1665 reparerades en kyrkolada, som då »stod på falld». Den var byggd av korsvirke med klineväggar av lera (»För att stage och Leerslå kirche Laden», RÄK.), och täckt med långhalm, men dess läge är okänt; möjligen har den stått på samma plats i NV kyrkogårdshörnet, som senare intogs av materialhuset.

BÅRHUS Bårhus av tegel med pannrum i källaren för kyrkans varmvattenledning byggdes 1939 invid V ingången till kyrkogården (ark. Eiler Græbe). Byggnaden har rektangulär grundplan och sadeltak, täckt av tegel.

GRAVSTENAR Av äldre gravstenar kan nämnas ett kors av grå granit, på en röd rombisk fotplatta med karnisprofil (fig. 123). På huvudstammen i nedsänkta plan överst en sol och underst en urna, vilka på baksidan återkommer i lågrelief. Inskr: K: WÄRDEN / JOHN. OLSSON. / F 14/9 1763. D 15/11 1843. / S: D:SS H:RU. / ANNA MICKELSDOTTER. / F 27/1 1776. D 29/9 1831. / S: D:SS SON / PEHR / F 3/2 1818. / D 13/5 1851. Trol. uppsatt på 1830-talet.

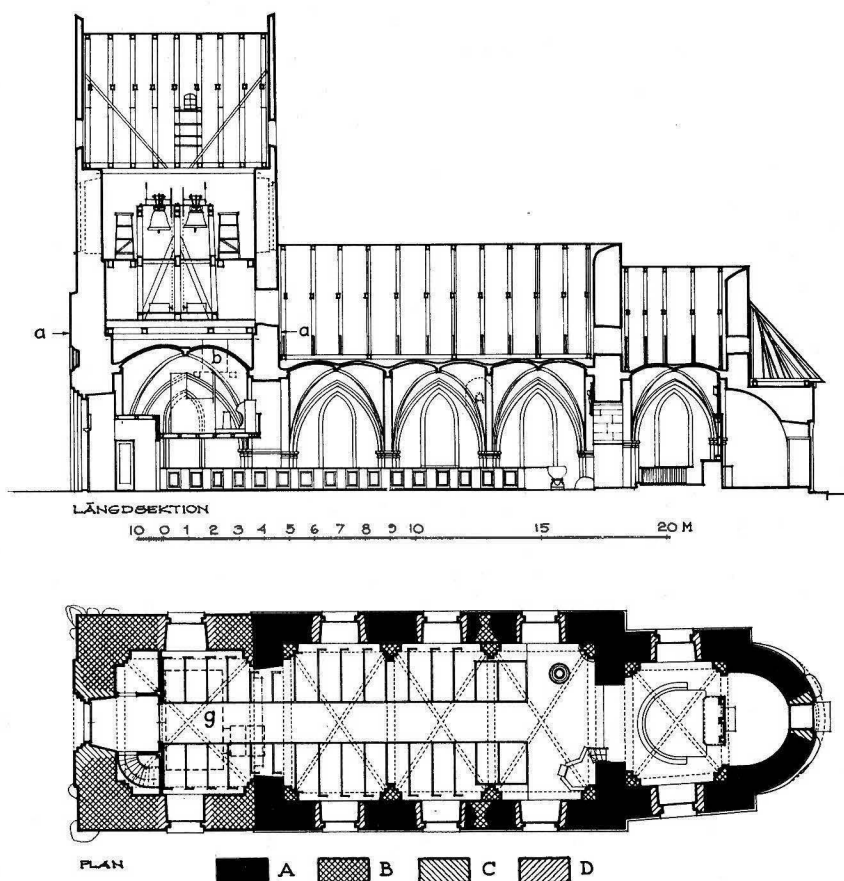

Fig. 125. Plan av kyrkan, längdsektion mot N, 1:300. Uppm. Helge Hultman 1957.
Kirchengrundriss, Längsschnitt nach N. Plan of church. Longitudinal section looking N.

KYRKOBYGGNADEN

Välluvs kyrka består av ett romanskt långhus, till vilket i Ö ansluter sig ett smalare och lägre, i det närmaste kvadratiskt kor med triumfbåge, samt smalare, men i förhållande till triumfbågen bred, halvrund absid (fig. 124, 125, 126). I V har denna kyrka under senmedeltid blivit tillbyggd med ett torn av samma bredd som långhuset, och

PLAN

MATERIAL

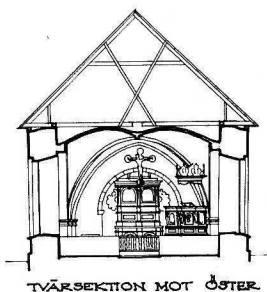
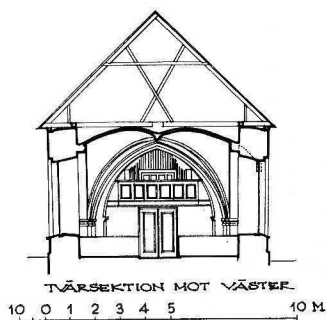

Fig. 126. Tvärsektioner mot V och mot Ö, 1:300. Uppm. Helge Hultman 1957.

Querschnitte nach W und nach O.
Cross sections looking W and E.

EXTERIÖR

De romanska delarna av kyrkan, långhus, kor och absid, har svagt hålkälad sockel av sandsten (fig. 130 a, b), medan tornet helt saknar markerad sockel. Taklist förekommer blott på tornets i sen tid byggda murkrön, som har trenne utkragade tegelskift. I kyrkans yttre kan någon stötfog mellan det romanska långhuset och tornet icke iakttagas. Tornets båda gavelrösten har spetsbågiga, avtrappningarna följande blinderingar. Hela kyrkan är nu spritputsad; yttre rappning är dokumentariskt belagd 1793, då S sidan på kyrkan och dess Ö gavel blev utflickad, rappad och vitmenad (RÄK.).

FÖNSTER

Kyrkan har på vardera långsidan fem fönster, därav tre i det romanska långhuset samt ett i torndelen och ett i koret. De är av samma typ, höga och spetsbågiga, utåt tvåspråkiga, och har alla tillkommit under reparationsarbeten 1872 (s. 162). Karmar och spröjsverk av gjutjärn (fig. 131). Västportalen, liksom absidingången, har fönster i tympanonfältet.

Ursprungligen har långhuset haft högsittande romanska fönster. Tvenne sådana är synliga mellan valvkuporna, över den Ö gördelbågen. Om fönster funnits längre mot V, måste de ha suttit rakt över N och S ingången; spår av sådana fönster har

utrymmet i tornets bottenvåning, tornpartiet, har förenats med kyrkorummet, som i sitt nuvarande skick företer bilden av ett mot V förstorat långhus. Till kyrkan har hört ett vapenhus på S sidan.

Såväl kyrkans murar som tornets nedre partier är till huvuddelen uppförda av gråsten av stort, om än varierande format. Blocken är lagda i någorlunda jämna skift, med — på stenarnas ojämna ytor — breda och grova fogar (fig. 127). Finhuggna sandstenskvadrar förekommer i sockel och triumfbåge, enligt Brunius även i hörnstycken, i de romanska fönstrens omfattningar och smygar, i en glugg i gavelrösten mellan kor och absid samt därjämte i posterna till en igensatt, ursprunglig ingång till tornvinden (s. 160). Valvstöd och valv, bågslaget i genombrytningen av den ursprungliga V gaveln, samt omfattningen till en dörröppning, som från tornet leder till långhusets vind, är av medeltidstegel. Nyare tegel förekommer i nuvarande fönster- och dörröppningar samt i tornets gavelrösten, vars avtrappningar, liksom blindnischernas bottnar, täckes av kalkstensplattor.

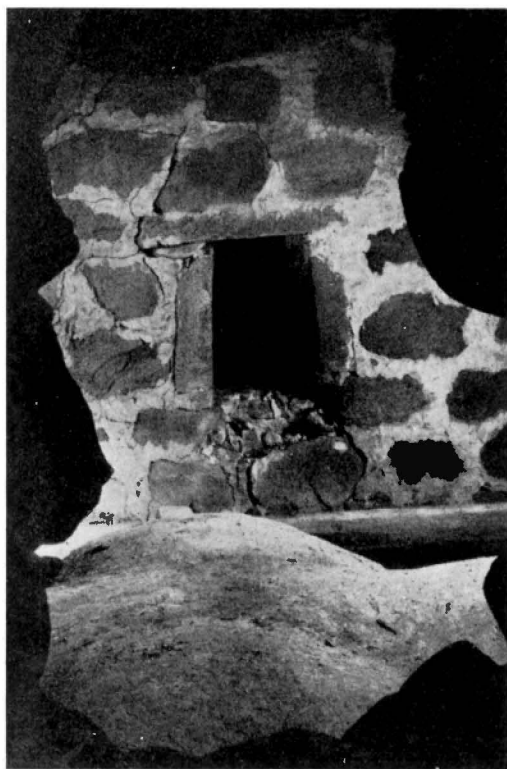

Fig. 127. Murverk på V sidan av korets Ö gavelmur med sandstensklädd öppning till utrymmet över absidens valv. Bilden är tagen genom den öppning i långhusets Ö gavelmur, genom vilken man från långhusets vind kan komma in till korets. Foto 1919.

Mauerwerk an der W Seite der O Giebelmauer des Chors mit sandsteingefasster Öffnung zum Dachboden über dem Gewölbe der Apsis. Aufgenommen durch die Öffnung in der O Giebelmauer des Langhauses, durch welche man aus dem Langhausdachboden in den Chordachboden gelangt.

Masonry on W side of E gable wall of chancel, with opening lined with sandstone to the attic above vault of apse. Photograph taken through the opening in E gable wall of nave, leading from attic of nave to that of the chancel.

emellertid icke kunnat iakttagas på väggarna ovan valven. Fönstren är av vanlig romansk typ, rundbågiga, med starkt skrånande yttre och inre smygar, men större än vad fallet brukar vara med liknande fönsteröppningar, i varje fall i jämförelse med grannkyrkornas romanska fönster. Innersmygens bredd är sålunda i Välluv omkr 102 cm och dager-

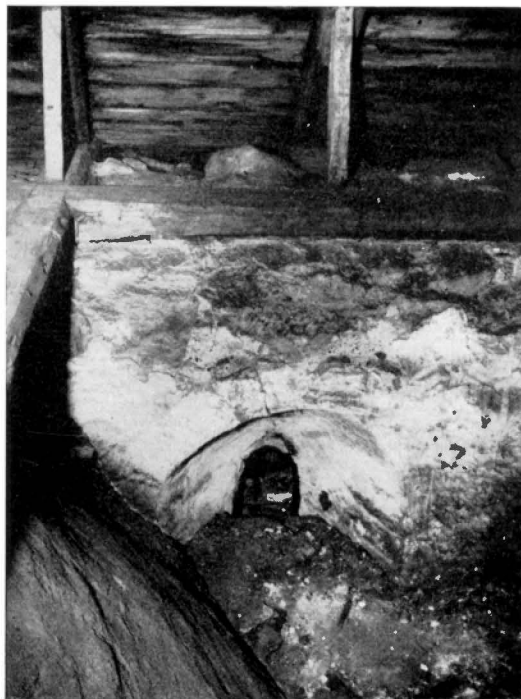

Fig. 128. Romanskt fönster i N långhusmuren med bevarad träkarm samt rester av järngaller. Foto 1960.

Romanisches Fenster in den N Langhausmauer mit erhaltener Holzrahmung sowie Resten eines Eisengitters.

Romanesque window in N wall of nave, with wooden frame and remains of iron grille.

öppningens 42 cm mot resp. 70 och 30 cm i Raus kyrka. Dageröppningen ligger icke i murens mitt, utan är något förskjutet utåt, varför den yttre smygen bör ha varit något mindre än den inre. Omfattningar och smygar är byggda av finhuggna sandstenskvadrar, smygarna såväl inåt som utåt putsade och vittade. I N murens fönster (fig. 128) är den ursprungliga träkarmen kvar; utanför denna sitter rester av ett järngaller. I motsvarande fönster på S sidan (fig. 129) där muren har rämnat på grund av valvtrycket, är dageröppningen och ytterpartierna skadade. En uppgift från 1744 (RÄK.) omkostnader för »ett fönsterhols igenmurande» gäller tveletsutan den yttre smygen till något av dessa fönster.

Om liknande fönsteranordningar funnits i koret, vilket är sannolikt, har de suttit rakt under sköldbågarnas hjässor och ingenting hindrar, att sådana romanska fönster kunnat

Fig. 129. Romanskt fönster av finhuggen sandsten i S långhusmuren. Foto 1960.

Romanisches Fenster aus feinbehauenen Sandstein in der S Langhausmauer.

Romanesque window of plain sandstone in S wall of nave.

användas även efter valvslagningen, som bör ha lämnat dageröppningarna helt fria. Alla spår av äldre fönster i koret har emellertid utplånats vid upphuggningen av de nuvarande, höga fönsteröppningarna.

Tornpartiet torde redan vid uppförandet ha fått ett fönster i V gaveln, vilket vid den senare genombrytningen för västingången (s. 148) förstördes. Det omnämnes 1666 (RÄK.), då Jöns glasmästare fick 1 daler »för det Westre kyrchio Windue att Fly, som war udfalden genom uweder».

När långhusets båda romanska fönster genom valvslagningen gjordes ineffektiva, blev det nödvändigt att sörja för dagsljus i kyrkorummet genom anbringande av nya fönsteröppningar. Beträffande fönsterindelning och fönsterformer före 1872 föreligger emellertid blott sparsamma och mycket ofullständiga uppgifter. 1770 upptogs ett nytt

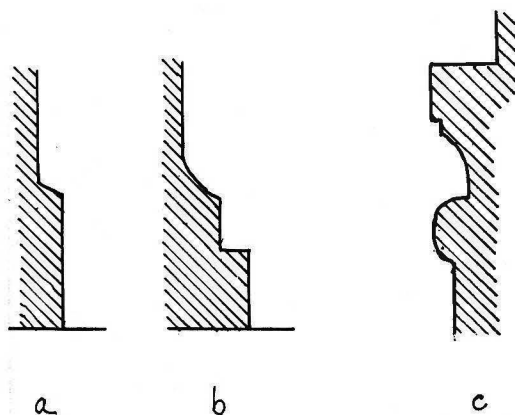

Fig. 130. Stenprofiler: a sockel av sandsten på långhuset; — b sockel av sandsten på absiden; — c pilasterkapitäl av tegel. Uppm. T. Mårtensson 1960.

Architekturprofile: a) Sandsteinsockel am Langhaus; b) Sandsteinsockel an der Apsis; c) Kapitell einer Backsteinvorlage.

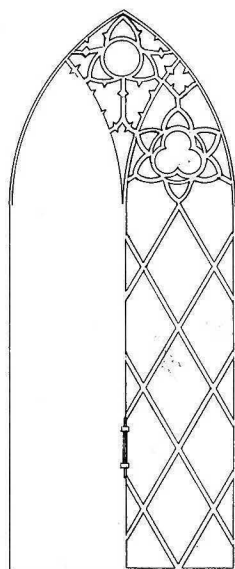
Stone profiles: (a) sandstone socle of nave; (b) sandstone socle of apse; (c) brick pilaster capital.

fönster på N sidan »för att få mera ljus i kyrkan». 1832 tillkom åtminstone två nya fönster på samma sida, därav ett i tornpartiet och ett i koret. På S sidan gjordes ett fönster på den gamla sydingångens plats och ett i långhusets Ö travé, varför den där uppställda predikstolen måste flyttas till facket närmast V därom. Sammanlagt gjordes nämnda år fyra nya fönster, »alla lika med de öfriga kyrkans fönster» (REPAR.HANDL.). De hade karmar och bågar av trä och försågs med stängbara fönsterluckor (»4 par luckor af bräder med beslag, gångjärn, haspar och krampor»).

INGÅNGAR

Kyrkans ingång i V upptogs 1832, då tornmuren här genombröts, men fick sitt nuvarande utseende i samband med en påbyggnad av tornet 1872 (s. 162). Den har fyrstrångig omfattning och står i ett halvstens murframsprång, vars avtrappade krönande gavel försetts med en rund blindnisch. Dörrarna är försedda med kopparbeklädnad, utförd 1962 efter ritning av ark. E. Græbe. Den ingång, som 1832 byggdes, hade över porten ett halvrunt fönster, avsett för belysning av en i tornpartiet samtidigt uppförd läktare (s. 179). Samma år genombröts även absidmuren i Ö för en direkt ingång till en i absiden anordnad sakristia.

Kyrkans ursprungliga huvudingång hade på vanligt sätt suttit på S sidan, i det romanska långhusets V del, troligen supplerad av en ingång även på kyrkans N sida. Framför sydportalen låg ett senare tillbyggt vapenhus, vilket revs 1832 samtidigt med att sydportalen ändrades till ett fönster. För att komma in i kyrkan från S hade man att först passera genom vapenhusingången och därefter genom själva sydportalen. I en

KYRKFÖNSTER

CM 10 0 5 10 15 20 DM

Fig. 131. Fönster i långhuset med spröjsverk av järn, från 1872. Uppm. Helge Hultman 1957.

Fenster im Langhaus mit Eisenmasswerk. Window in nave, with iron framework.

av dessa båda ingångar, troligen den till vapenhuset, satt före 1832 en dörr, nyanskaffad 1738. För densamma inköptes 5 st. ekplankor; däremot redovisas icke några kostnader för att beslå dörren med järn (RÄK.). I den andra ingångsöppningen, troligen i långhusets sydportal, satt en järnbeslagen dörr, som kan förmodas ha varit av medeltida ursprung. Om smidet på densamma varit av den konstnärliga karaktär, som kännetecknar många medeltida kyrkdörrar, är icke möjligt att avgöra. Den var emellertid tvivelsutan identisk med den järnbeslagna dörr, som 1833 på auktion försåldes till smeden Ott i Benarp för 5 rdr 7 sk. b:o (REPAR.HANDL.). Priset var jämförelsevis högt — vid samma auktion betingade en järnbeslagen kista 1 rdr 17 sk b:o och en järnbeslagen fattigstock 17 sk b:o — vilket tyder på, att järnbeslagen på dörren i varje fall till kvantiteten varit betydande.

De stora fönsteröppningarna i förening med vittade väggar och valv gör kyrkans nuvarande interiör mycket ljus. Perspektivet från ingången mot Ö under de vackra och ganska låga kryssvalven avskärmas av korväggens mur med dess triumfbågsöpp-

INTERIÖR

Fig. 132. Interiör mot Ö. Foto 1960.
Kircheninneres gegen O. Interior looking E.

ning. Genom denna synes altarpopsatsen, som i förening med predikstol och triumfkrucifix gör interiörens östparti till en färgrik accent i det vita.

Triumfbågen har skråfasade anfangslistor, vilka jämte bågslaget och anternas sidor vid en 1939 företagen restaurering befriades från övervittning och nu står med de finhuggna sandstenskvadrarnas ytor synliga (fig. 136).

Samma listprofiler, men här av tegel, visar anfangen till den breda spetsbåge, som genombryter kyrkans ursprungliga västgavel, mellan den romanska kyrkan och tornpartiet. Denna båge är egenartad såtillvida som bågslagets inre ytor icke är parallella med varandra utan divergerar, så att bågen något vidgar sig emot Ö (se härom s. 158).

Absiden har halvkupolvalv av stenflis, över vilket lagts fyllning, som avplanats till ett golv. I övrigt är hela kyrkorummet täckt med kryssvalv av tegel, trenne rektangulära i det romanska långhuset samt kvadratiska i koret och tornpartiet. Valven uppbäres av tresprångiga tegelpilastrar, vilka har kapitälband med vulst, kälad skråfas med kant

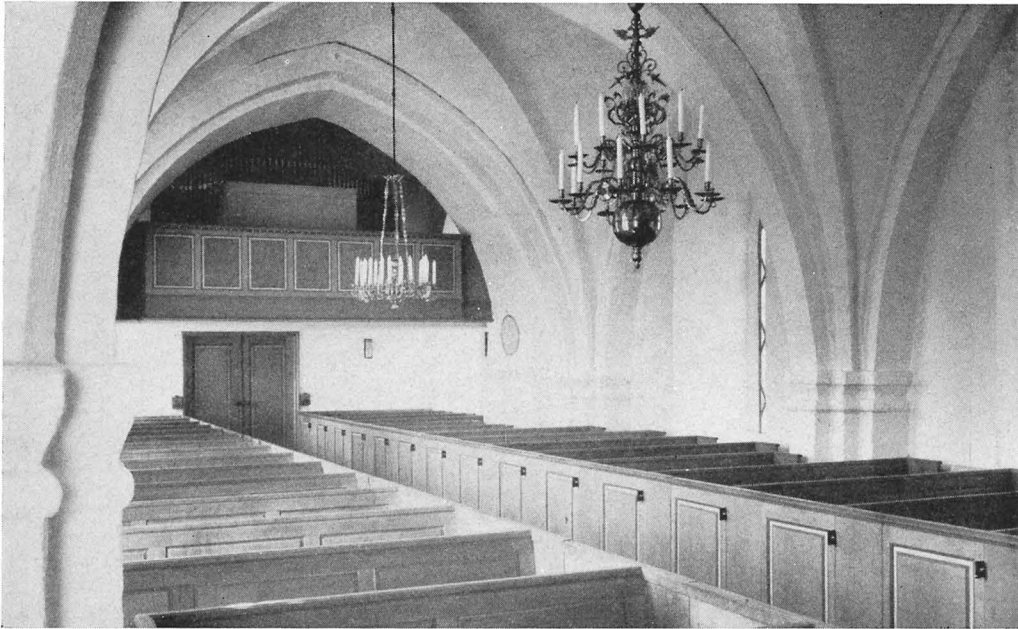

Fig. 133. Interiör mot V. Foto 1960.
Kircheninneres gegen W. Interior looking W.

samt platt (fig. 130 c). Synliga socklar saknas, men långhusets båda Ö hörnpilastrar uppstiger från oregelbundet rundade partier (fig. 153, 156), som kan utgöra rester av medeltida sidoaltaren. Valven har helstensbreda sköld- och gördelbågar, med undantag för tornpartiets Ö sköldbåge, vilken fått blott halvstens bredd. Bågarna visar kvartstens täckskift. Alla valvribbor är halvstensbreda och oprofilerade, valvkapporna av halvstens tjocklek, slagna på stick.

Kyrkan har i mittgång, kor och absid golv av rött Minnesbergstegel, inlagt 1939 som ersättning för 1872 års golvbeläggning. Denna hade utgjorts av i mönster lagda svarta och gula plattor. Tidigare hade kyrkan haft tegelgolv, flera gånger omlagt, senast 1832, då golvet höjdes tre tum. De kvadratiska golvplattor, som man då haft för avsikt att inlägga, kunde icke anskaffas.

Vid restaurering 1939 påträffades en gravkammare under kyrkans golv. Själva kammaren hade rektangulär grundplan och är orienterad i riktningen S—N, tvärs över

GOLV

GRAV-
KAMMARE

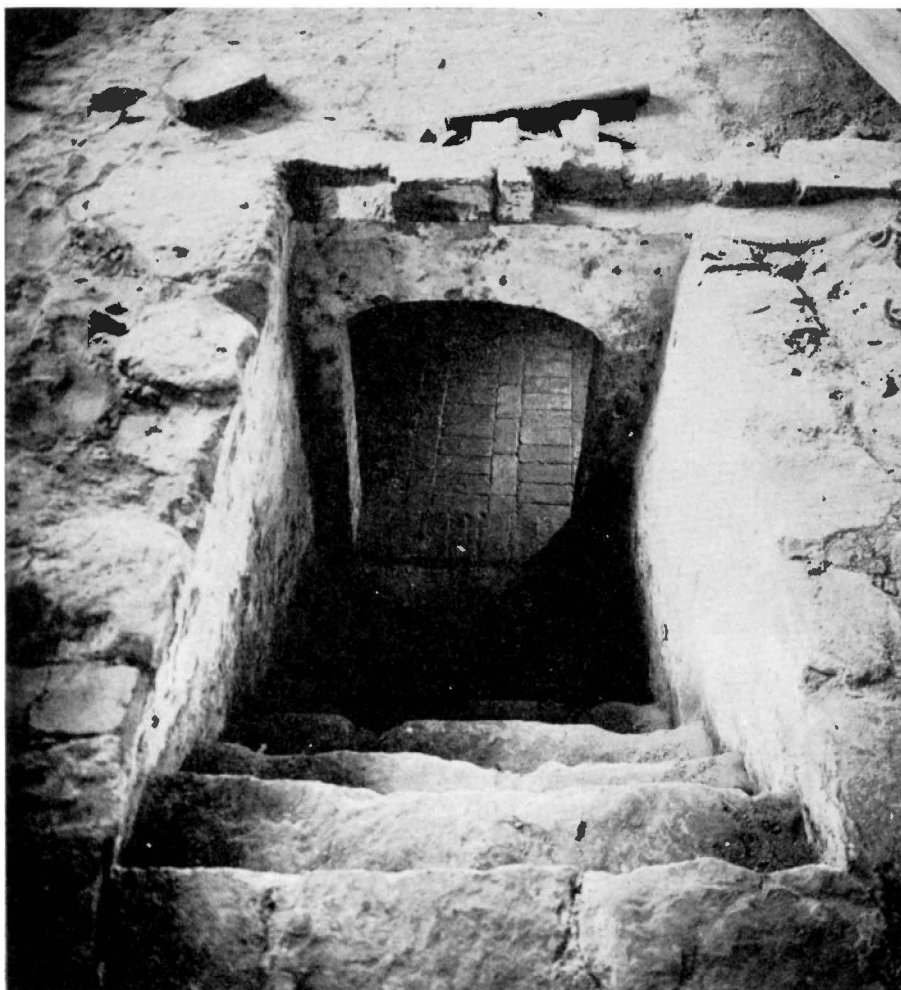

Fig. 134. Nedgång till gravkammare under långhusets golv. Foto 1931.
Treppe zu einer Grabkammer unter dem Fussboden des Langhauses. Descent to sepulchral chamber under floor of nave.

kyrkans mittlinje. Den var byggd av tegel och täckt av ett tryckt tunnvalv; väggar och valv var putsade och vittade. I dess SV hörn fanns den stickbågigt täckta ingången, till vilken från kyrkan ledde en trappa (fig. 134) med steg av stenplattor. Kammarens golv var lagt i mönster med växlande band av längsgående och tvärställda tegel. På N gavelväggen var i putsen inristat: ANO 1692.

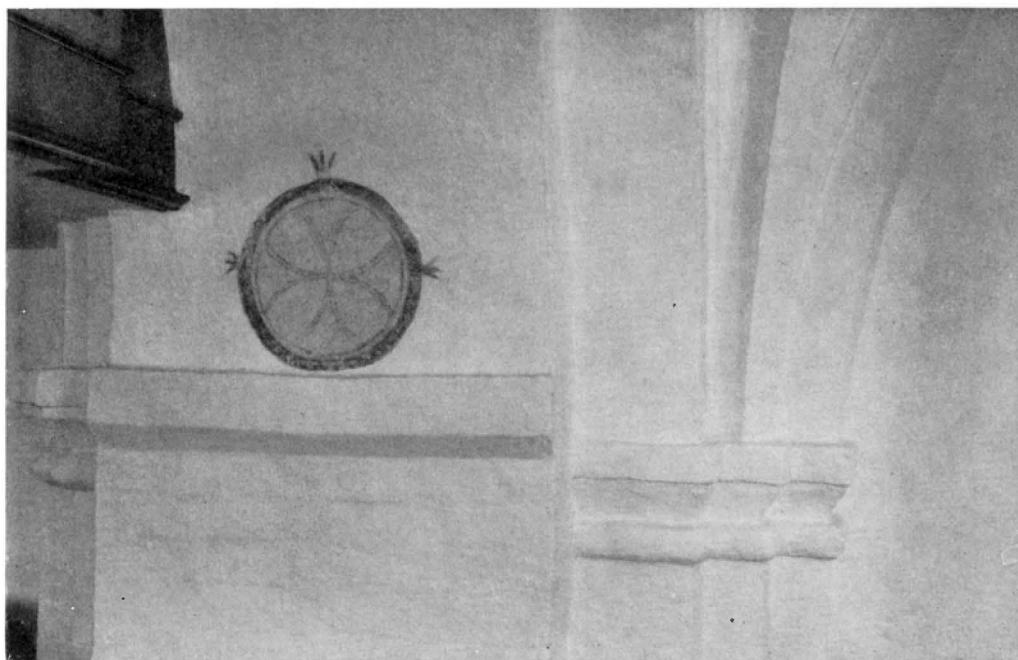

Fig. 135. Valvbåge i kyrkans urspr. V mur, N sidans anfangslist, däröver ett konsekrationkors. Foto 1960.

Gewölbebogen in der W Mauer der ursprünglichen Kirche, Kämpfergesims der N Seite und darüber ein Weihekrenz.

Vault arch in original W wall of church, impost on N side, above it a consecration cross.

Pilastrarnas kapitälband samt sköldbågar och valvribbor i koret har varit målade med kalkfärger, liggande under det vittningslager, som avlägsnades under restaureringen 1939. Det rör sig endast om enkla färgsättningar, kapitälbanden i rött-gråblått-rött, bågar och ribbor i gråblått med kvaderindelning medelst röda fogar med vitt mittstreck. På en av ribborna framträder ett skäggigt mansansikte, målat en face (fig. 136).

KALK-
MÅLNING

På N sidan av bågen mellan det romanska långhuset och tornpartiet ett konsekrationkors i gråblått och rött. Målningarna ger icke några daterbara detaljer, men torde vara medeltida (fig. 135).

I nuvarande takresning är betydande delar av en romansk takstolskonstruktion av ek bevarade. Denna har visserligen åtminstone två gånger blivit starkt reparerad eller ombyggd, dock utan att detta inneburit någon ändring av den ursprungliga konstruktionsprincipen.

TAKSTOLAR

Fig. 136. Triumfbågens S del med anfangslist av sandsten samt valvansats i korets SV hörn.
På diagonalribban ett människoansikte i kalkmålning. Foto 1960.

S Teil des Triumphbogens mit Kämpferprofil aus Sandstein sowie Gewölbeansatz in der SW Ecke des Chores. Auf der Diagonalrippe ein gemaltes Menschengesicht.

S part of rood arch with sandstone impost in SW corner of chancel. A human face painted on the diagonal rib.

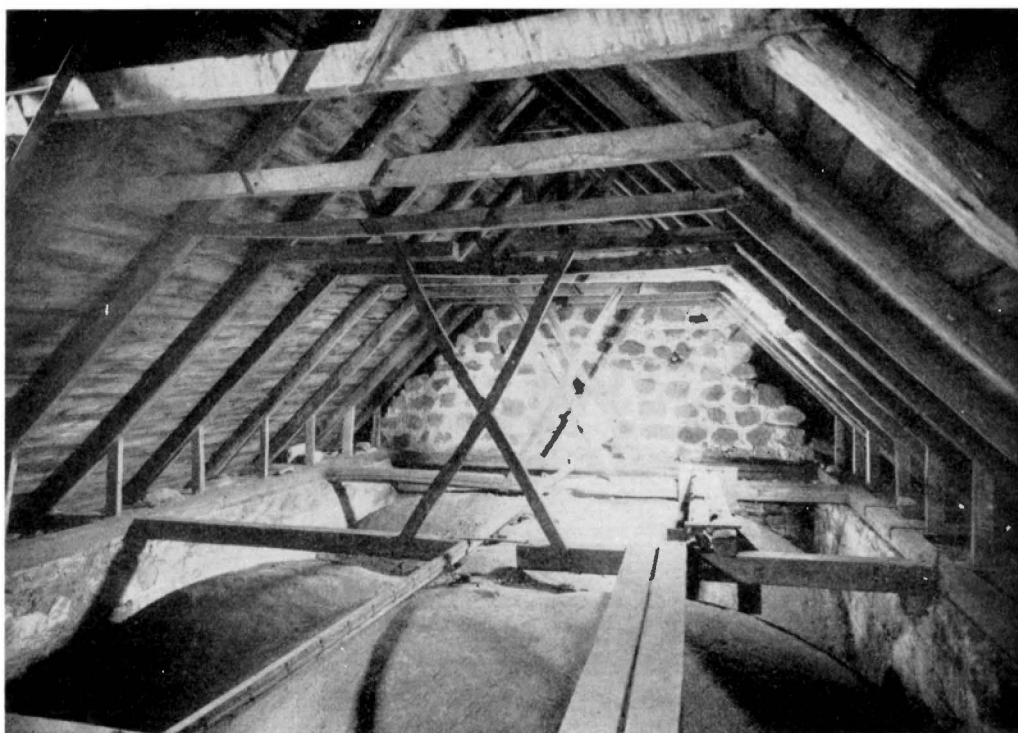

Fig. 137. Långhusets vind från V, med sekundärt använda hanband och strävor. Hanbanden har inhuggningar för äldre kryssförsträvningar. På det främsta hanbandet finns mellan inhuggningarna ett runtecken (fig. 138 a). Foto 1960.

Dachboden des Langhauses von W mit wiederverwendeten Ständern und Streben. Die Ständer tragen eingehauene Spuren für ältere Kreuzverstrebungen, auf dem vordersten ein Runenzeichen.

Attic of nave from W, with re-used collar-beam and struts. The collar-beam is grooved for older cross struts. There is a rune cut between the grooves of the first collar-beam.

I sitt nuvarande skick har alla takstolar hanband. Fyra av dem har därjämte kryssförsträvning, i vilken snedsträvorna är infällda i takbjälke, hanband och sparrar (fig. 137). Sådan kryssförsträvning har, såsom infällningsspår i hanbanden visar, tidigare funnits i samtliga takstolar. Att de nu finnes kvar i blott fyra av dem står i samband därmed, att långhusets övriga takbjälkar blivit borttagna. De fyra takbjälkar, som nu kvarligger över valvkuporna, visar den egenheten, att de icke är genomgående utan avskurna på mitten, där ett ca 40 cm brett gap skiljer delarna åt. Delarna sammanbindes i stället medelst på ovansidan anbragta järnband, varigenom den avskurna takbjälken fortfarande kan fungera som dragband för sparrbenen. Konstruktionen innebär, att bjälkändarna hänger i snedsträvorna, som alltså icke stöder mot takbjälken utan tvärtom bär upp den.

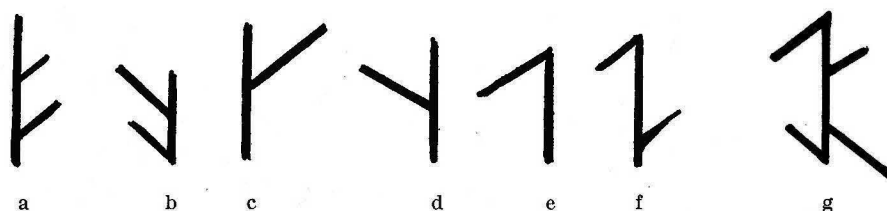

Fig. 138. Runliknande tecken samt bomärken å timmer från kyrkans romanska takstol. Teckn. av T. Mårtensson 1960.

Runen, sowie eine Hausmarke auf Balken vom romanischen Dachstuhl der Kirche. Runes and owner's sign on timber from the Romanesque rafters of the church.

De olika faserna i taklagets reparation och ombyggnad kan studeras med hjälp av den märkning av timmerdelarna, som hantverkarna använt. Den äldsta märkningen har skett med runliknande tecken (fig. 138). Under ombyggnaderna har emellertid det runmärkta timret till stor del försvunnit, så att runor nu återfinnes på blott tre hanband och tre snedsträvor. De sitter ej heller — som ursprungligen varit fallet — på samhörande delar av en och samma takstol. Timret har vid återuppsättandet använts, där det lämpat sig bäst utan tanke på ordningen delarna emellan före takstolarnas nedtagande.

Ett þ-tecken (fig. 138 a) sitter sålunda nu på hanbandet i fjärde takstolen från V räknat. Det motsvaras av ett tecken på en snedsträva i tolfte takstolen (fig. 138 b, 141 a), vars hanband i stället har ett ʝ-tecken (fig. 138 f, 141 c). På samma sätt har ett ʎ-tecken (fig. 138 c) på femte takstolens hanband sin motsvarighet i ett tecken (fig. 138 d, 140, 141 b) på snedsträvan i den sjunde.

Det är av intresse att jämföra takstolarna i Välluv och i grannkyrkan Raus, där även runmärkning använts (s. 35 ff). Konstruktionen av takstolen visar i de båda fallen väsentliga olikheter. I Raus är takstolen snedstöttad, med 6 snedsträvor i varje fack, i Välluv är den kryssförsträvad. I Välluv sitter runorna dels mitt på hanbanden, dels på snedsträvorna. I Raus sitter de på sparrbenen och de närmaste partierna av hanbanden; snedsträvorna saknar där helt runmärkning. Även tekniken vid inhuggning av runorna är något skiljaktig. I Välluv är ena stapelsidan rakt nedhuggen med stämjärn, den andra flackt avplanad (fig. 140). I Raus har staplarna skurits med smalt håljärn eller också utgöres de av bredbottnade nedskärningar.

Trenne av hanbanden i Välluv är nya, av furu, och saknar märken. Av de övriga, alla i ek, bär trenne runmärken, medan resten företer en märkning av helt annan art, bestående av 1—6 tvärs över hanbandet gående, parallella skårer. Det är sannolikt att denna märkning är relativt tidig, möjligen företagen vid ombyggnad av taklaget i samband med valvslagningen i kyrkan under 1400-talets senare del.

Den sista ombyggnaden av takstolen skedde 1859, då yttertakets helt omlades och den gamla betäckningen av blyplåt utbyttes mot koppar. Vid takstolens återuppsättande borttogs då flertalet av de genomgående takbjälkarna, vilka ersattes med korta, mur-

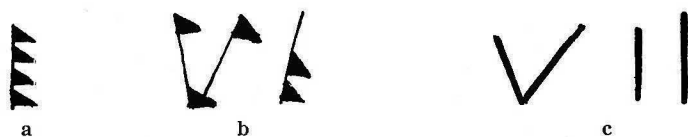

Fig. 139. Siffermärkning å timmer i 1859 års takstol: a (= IIII) och b (= VII) från takstolens norra; c från dess södra del. Skala 1:5. Teckning av T. Mårtensson 1960.

Numerierung auf Balken vom Dachstuhl von 1859: a (= IIII); b (= VII) vom N Teil des Dachstuhls; c) vom S Teil.

Numbers on timbers in the 1859 rafters: a (= IIII) and b (= VII) from the northern part of the rafters; c from the southern part.

krönet täckande »tassar». På dessa sattes emot sparrarna korta stödben, tillverkade av ektimmer, som fanns att tillgå i de vid återuppsättningen överblivna snedsträvorna.

Även den 1859 tillämpade timmermärkningen är av visst intresse. Man använde sig då, liksom numera allmänt brukas, av romerska siffror, inhuggna med stämjärn. Men för att snabbt komma tillrätta med timmerdelarna har man tecknat siffrorna på olika sätt på takstolarnas norra och södra hälfter. På söderpartierna är teckningen den vanliga, men på norrpartierna har man transponerat de romerska siffrorna i ett i danska kyrkor vanligt siffersystem, där staplarna ersatts med triangulära nedskärningar, apterade som »fanor» på ett svagt ritsat streck. Fig. 139 a visar motsvarigheter till en romersk IIII i detta siffersystem. För romerskt V har satts trenne triangelmärken i trekant, förbundna med svaga ritslinjer, och för X har motsvarande inskärningar gjorts. Tecknet fig. 139 b svarar således mot VII i romerska siffror.

På den kraftiga stolpe, som utgör stöd för sparrbenen i taklaget över absiden, är ett bomärke inskuret (fig. 138 g).

Den ursprungliga taktäckningen över det romanska långhuset, koret och absiden har varit blyplåt, medan tornet och vapenhuset haft tegeltak. Blytaket var åtskilliga gånger föremål för reparation eller omläggning, varom bl. a. uppgifter om inköp av ved för blysmältningen samt av stöpesand vittnar (RÄK. 1763—64). Vid ovannämnda, 1859 företagna omfattande reparation ersattes blytaket med ny täckning av kopparplåt. När tornet 1872 förhöjdes (s. 162), var avsikten, att detta skulle täckas med skiffer, men planerna ändrades, så att även tornet fick tak av kopparplåt.

Den äldsta, romanska stenkyrkan i Välluv utgjordes av långhuset — med undantag av tornpartiet — koret och absiden. Absiden var täckt av sitt ännu kvarsittande halvkupolvalv av stenflis, i övrigt var kyrkan icke avsedd för övervälvning. Långhus och kor hade antingen öppen takstol eller — mera sannolikt — platt tak av bräder, spikade på takbjälkarna. Detta framgår därunder, att väggarna ovan valven varit putsade och vittade ända upp till murkrönet och således avsedda att synas, liksom även av de båda romanska fönster, vilkas övre delar där är bevarade (s. 146). Långhuset fick dagsljus endast genom dessa två, högetsittande fönster, vilka dock är relativt stora,

YTTERTAK

ÄLDSTA
KYRKAN

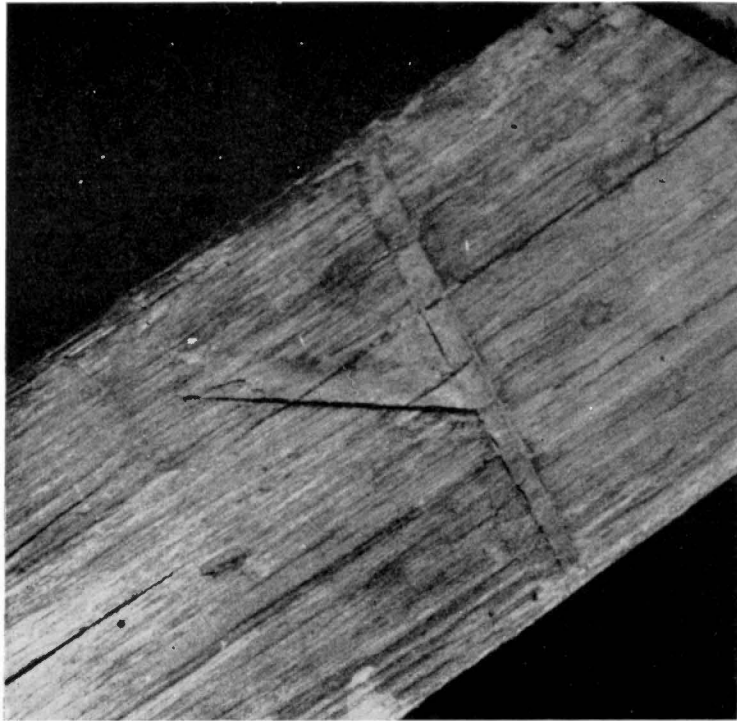

Fig. 140. Runtecken inskuret å kryss-sträva i takstolen (jfr fig. 138 d).
Foto 1960.

In eine Kreuzverstrebung des Dachstuhls eingekerbtcs Runenzeichen (vgl. Abb. 138 d). Rune cut in a cross strut in the rafters (cf. fig. 138 d).

jämfört med vad fallet brukar vara i samtida kyrkobyggnader. Fönsterförhållandena i koret är okända, men var sannolikt likartade. Den romanska kyrkan torde kunna dateras till omkr. 1200.

**TORNBYGGE
OCH VALV**

Den äldsta kyrkan har, av valvkonstruktionerna att döma, under senare delen av 1400-talet i V tillbyggt med ett torn av samma bredd som långhuset. Tornets Ö mur byggdes på den ursprungliga V-gaveln, vilken i bottenvåningen genombröts medelst en bred spetsbåge av tegel. Tornet var helt lågt (dess höjd är å fig. 125 markerad med a) med sidomurarna blott en knapp meter högre än långhusets (s. 162), och innebar mera en förlängning av kyrkorummet emot V än ett verkligt tornbygge.

I samband med tornets uppförande blev kyrkan övervälvd. Tornmurarna är tjockare än långhusets, vilket tyder på att de byggts för att motstå valvtryck. Ovan valven är tornväggarna icke putsade, vilket borde ha varit fallet, om tornpartiet liksom långhuset beräknats få platt bräddtak. Bågslagets emot Ö divergerande sidolinjer i genombrytningen av den gamla V-gaveln är en konstruktion, som kan förklaras av valvslagningen. Skill-

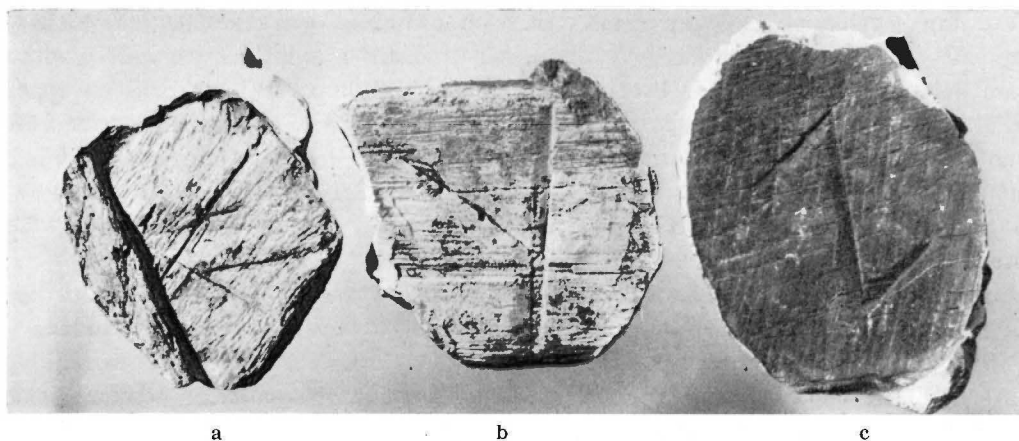

Fig. 141. Runtecken å sekundärt använt timmer från romansk takstol. Foto efter avgjutningar.
 Runenzeichen auf einem wiederverwendeten Balken aus dem romanischen Dachstuhl (Photo nach einem Abguss). Runes on re-used timber from Romanesque rafters. Photograph taken of casts.

naden i murtjocklek mellan långhus och torn har inneburit, att avståndet mellan hörnpilastrarna invid bågen blivit större i det gamla långhuset än i tornpartiet, vilket gjort det möjligt att giva bågen något större bredd på Ö sidan. Åtgärden blir förståelig, om den ses som ett led i en plan att samtidigt med kyrkorummets förlängning förse kyrkan med valv.

Ytterligare ett förhållande, som visar, att tornet uppförts med tanke på omedelbar övervälvning, är att tornvinden haft en ursprunglig ingång, vilken inmynnat ovanför tornvalvet (se härom s. 160).

Övervälvningen med kryssvalv får tvivelsutan anses vara samtidigt genomförd i hela kyrkan, såväl i det romanska långhuset som i det nyuppförda tornpartiet. Långhusmurarna har emellertid icke varit byggda med tanke på valv, varför välvningen här som på så många andra håll inneburit en stark påfrestning. Valvtrycket har förorsakat, att långhusmurarna på vissa partier givit sig utåt; särskilt har detta varit fallet med S muren. Denna har i viss mån varit försträvad av vapenhusmurarna, men man såg sig 1816 nödsakad att Ö därom bygga en strävpelare (RÄK.), vilken torde ha stått kvar till 1872. Både långhusets och korets murar är nu vid hörnen sammanhållna av kraftiga järnankaren.

Under senmedeltid torde även det 1832 rivna vapenhus ha tillkommit, vilket låg framför kyrkans S ingång. Vapenhuset var byggt av sten och täckt med taktegel. Det hade brädloft, men i övrigt föreligger icke några detaljuppgifter, som gör det möjligt att bedöma vare sig dess plan eller byggnadstid.

Den gamla klockstapeln på kyrkogården synes 1740 åter ha befunnit sig i fallfärdigt skick, vilket torde ha varit den sannolika orsaken till, att klockan då flyttades bort

VAPENHUS

 TORNET
 BLIR
 KLOCKTORN

från stapeln och upphängdes i kyrkans torn. Nämda år redovisas kostnader för »klockans upphängande på västra ändan av kyrkan». Åtgärden var icke lätt att genomföra, eftersom det låga tornet saknade övervåning och ovan valvkuporna blott hade en öppen vind under takfallen. Kostnaderna, 63 daler 8 öre smt för material och 112 daler 4 öre smt för arbetslön, eller tillsammans 175 daler smt, blev också av en storleksordning, som visar att de förorsakats av betydande arbeten. Däri har ingått golv över valvkuporna, byggande av klockstol och möjligen justering av taklagskonstruktionen i tornet för att klockstolen skulle få plats.

Upphängningen av klockan i tornet aktualiserade även behovet av en bekvämare uppgång för ringaren än den, som tidigare hade förmedlat tillträdet till tornvinden.

Ovan tornvalvet iakttages på N väggen, något Ö om dess mitt, en igensatt muröppning (b å fig. 125), omkr. 102 cm bred och med botten omkr. 160 cm under ett remstycke, inlagt i muren på den höjd, till vilken den ursprungliga tornmurens krön bör ha nått (vid a å längdsektionen fig. 125). Dess poster är omsorgsfullt murade av sandstenskvadarrar, delvis finhuggna. På vardera sidan om öppningen, med täckstenarna i höjd med dess botten, går ett för en grov bjälke tilltaget bomhål — med mycket oregelbundna sidolinjer — genom muren. Utvändigt är såväl muröppning som bomhål igensatta.

Denna öppning har utgjort den medeltida, vid tornets byggande utförda ingången till tornvinden. I bomhålen har kunnat fastsättas bjälkar, som uppburit en balkong el. dyl. till vilken man utvändigt har kunnat taga sig upp. Så länge tornvinden icke tjänade något praktiskt ändamål, har detta kunnat ske på enklaste sätt, med hjälp av en mot balkongen rest stege.

Att någon fast trappanordning redan före klockupphängningen förefunnits är givetvis möjligt; i varje fall blev en sådan nu behövlig, och en ny utvändig torntrappa av trä kom 1747 till utförande (RÅK.). Den var inklädd med bräder och hade tak av tegel, troligen var det fråga om en utbyggnad, motsvarande de murade trapphus med vindeltrappa, vilka förekommer som uppgångar till många medeltida kyrktorn. Brädklädseln var järbestruken (RÅK. 1752).

Kyrkans valv med sina oprofilerade halvstens ribbor är av den senmedeltida typ, som kännetecknar 1400-talet, och kapitalbanden har profiler (fig. 130 c), som under detta tidskede blir vanliga i de skånska kyrkorna.¹ 1400-talets mitt eller senare hälft torde vara den sannolika tiden för valvslagningen i Välluvs kyrka och därmed även för uppförandet av det nuvarande tornets nedre parti upp till a (fig. 125).

Det låga tornet hade gavelröste med möjlighet till anordnande av ljudöppning endast emot V. Åt N och S måste ljudgluggar öppnas i själva takfallen, för vilket ändamål takkupor, s. k. homejor (s. 54 not 1) gjordes, vilka kunde tillstängas med träluckor. I samband med reparation av klockstolen 1789 talas även om ny fot under »homejderna» (RÅK.).

¹ MONICA RYDBECK, Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor. (Skr. utg. av K. Humanist. Vetenskapssamf. i Lund, XXXV). Lund 1943.

Fig. 142. Interiör mot Ö före restaureringen 1939. Foto 1919.

Kircheninneres gegen O vor der Restaurierung von 1939.

Interior looking E before restoration 1939.

En klockringningsanordning som denna kan knappast ha varit tillfredsställande. Utrymmet på tornvinden togs i stor utsträckning i anspråk av taklaget med dess tillbehör av golvbjälkar, sparrar, hanband och strävor och det måste ha varit förenat med svårigheter att där konstruera en fullgod klockstol.

Av intresse är emellertid, att tornet med dess homejer i Välluv kan ha varit den direkta förebilden till det förslag om en liknande anordning i Raus kyrka, vilket av församlingen där tillställdes myndigheterna, sedan man av brist på medel måst avstå från ett 1778 fastställt projekt till ny tornbyggnad (s. 53 ff). Det var detta förslag, om vilket överintendenten Adelcrantz i sitt avstyrkande yttrande förklarade, att »en så ovanlig och oformlig tillställning skulle vara vanprydande för Eders Kongl. Maj:ts upplysta tidevarv». Projektet blev också avslaget. I Välluv var det emellertid aldrig fråga om någon ny tornbyggnad, utan om anordningar i ett redan förefintligt medeltida torn.

Det har ovan (s. 140) anförts, att det i RÄK. talas om klockstapeln även efter det att klockan 1740 fått sin plats i tornet. I INV. 1746 säges klockan visserligen hänga »i tornet», medan den både 1776 och 1788 omnämnes såsom hängande »i stapeln». 1767 anskaffa-

des en stege »att hafwa uti klocke Stapelen till uppgång åt ljudhålen» (sannolikt för öppnande och stängande av luckorna i homejorna), och 1777 säges, att »timret i kläcke-stapelen blifwit förbättradt med nya snedstråfwors insättande». Någon återflyttning av klockan till den gamla klockstapeln har det dock aldrig varit fråga om. Det framgår av andra uppgifter klart, att klockan i verkligheten alltjämt hade sin plats i tornet. 1774 omtalas sålunda reparation av »golvet under klockan i tornet», och 1782, då klockan togs ned för att för tredje gången gjutas om, var det i tornet den hängde. Vid tillfället hade »en öppning af tegeltaket till klockans ned och uptagande, blifwit uptaget och derefter omlagdt» (RÄK.). Det var tornet, som hade tegeltak, medan den gamla klockstapeln var täckt med bräder. Med »stapelen» kan man således i här berörda sammanhang icke ha menat den forna, fristående klockstapeln, vilken med all sannolikhet sedan 1740 varit försvunnen, utan den invanda termen »klockstapeln» har övergått till att beteckna kyrkans torn eller den däri byggda klockstolen.

ARBETEN
1832

1832 igångsattes i kyrkan en rad arbeten, vilka i flera avseenden innebar betydande ändringar av såväl exteriören som av kyrkans inre. Vapenhuset på S sidan revs och det traditionella bruket att förlägga huvudingången till långhusets S sida bröts genom att ingång i stället öppnades i V (s. 148). Även till absiden upptogs en ingång. Nya fönsteröppningar tillkom (s. 144), liksom nytt golv.

På kyrkans N sida borttogs det yttre trapphus av trä, vilket inrymde trappan upp till tornvinden (s. 160), varefter den gamla, högsittande torndörren blev igensatt. Ny uppgång anordnades i stället inifrån genom att en öppning upptogs i en av tornvalvets kappor. Tillträde till denna uppgång, densamma, som fortfarande användes, fick man från en läktare, vilken samtidigt byggdes i kyrkans tornparti (s. 179). Förflyttning av altare och predikstol ingick även i 1832 års arbeten (s. 174, 176).

ARBETEN
1872

Ett förslag av byggmästaren A. Haf i Viken¹ till förhöjande av kyrkans torn, troligen förestavat av en önskan att få bättre upphängningsmöjlighet för klockorna, hade 1863 blivit fastställt av Kgl. M:t, men kom först 1872 till utförande. Tornhöjden ökades därigenom med 22 fot eller omkr. 6,5 m (VIS.PROT.). Då den nuvarande tornmuren är 12,8 m hög, innebär detta, att det ursprungliga tornets sidomurar haft en höjd av omkr. 6,3 m, mot långhusmurarnas omkr. 5,4 m, och att tornet sålunda överskjutit långhuset med blott en knapp meter i höjd. Det är samma höjdskillnad, som nu föreligger mellan långhuset och koret.

1872 års arbeten omfattade även insättande av nya fönster (de nuvarande) med karmar och spröjsverk av gjutjärn (fig. 131), inläggande av nytt golv (s. 151), ny altarring

¹ ANDERS HÅKANSSON HAF (namnet även, möjligen i amerikaniserad form, skrivet HAF) var född i Asmundtorp i Malmöhus län 3/10 1823. Han var bosatt i Viken norr om Hälsingborg, men flyttade 1863 till Hässlunda och 1868 till Ängelholm, varifrån han med sin familj utvandrade till Nordamerika 22/5 1871. I sin verksamhet som byggmästare ägnade sig Haf åt såväl projektering som uppförande av kyrkobyggnader. Bårslövs kyrka, uppförd 1858, är ritad och byggd av honom (s. 218), likaså Fjärestads kyrka, uppförd 1863. För Frillestads kyrka uppgjorde han ett utvidgningsförslag, vilket fastställdes av Kungl. Maj:t 3/7 1863, men som icke blev utfört.

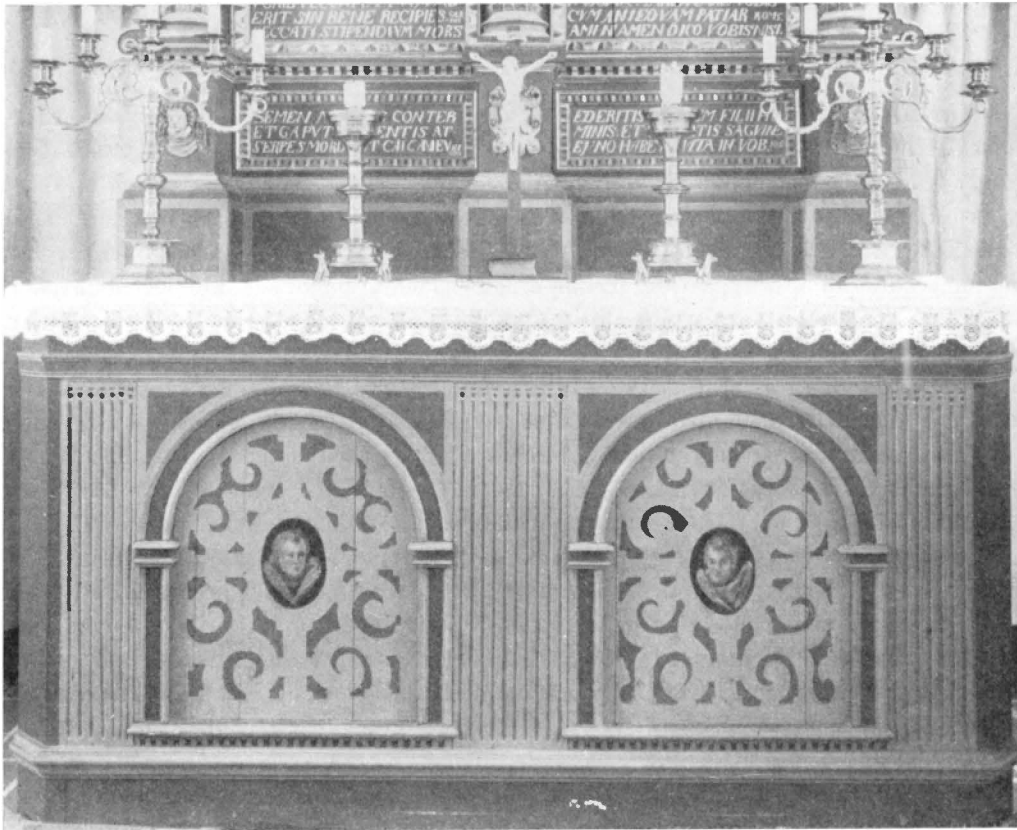

Fig. 143. Altare med antemensale från slutet av 1500-talet. Foto 1960.
Altar mit Antemensale vom Ende des 16. Jh. Altar with frontal from end of 16th century.

(s. 174) samt ny bänkinredning (s. 178). Altare och predikstol återuppställdes på de platser, de haft före förflyttningen 1832.

För kyrkans uppvärmning anskaffades åren 1913 och 1915 tvenne höga järnkaminer i långhuset (en av dem synlig på fig. 142 s. 161). De ersattes 1939 av en varmvatten-
UPP-
VÄRMNING

värmeledning, för vilken pannrum anordnades i källaren till ett vid V kyrkogårdsin-
ARBETEN
1939

gången uppfört bårhus (s. 142).
I samband med värmeledningsinstallationen 1939 företogs en förnyelse av kyrkorum-
mets inredning efter ett av ark. Eiler Græbe uppgjort förslag. Däri ingick ny golvlägg-
ning, ny altarring samt ny bänkinredning med slutna bänkrader. Orgelläktaren blev
ombyggd, och innanför ingången i V anordnades ett vindfång. Den medeltida dopfunten
flyttades in i kyrkan och försågs med ny fot. Kyrkan fick därjämte nytt orgelverk.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altarbord av furu med antemensale av ek. Bordets främre hörn avsneddade. Antemensalet indelas av trenne räfflade pilastrar i två fält med rundbågsomfattade fyllningar (fig. 143). Dessa har dekor med målade beslagsornament i ljusare och mörkare gråbrunt; färgsättningen nyare, troligen från 1872. Kompositionen upprepar i något förenklad form det tredelade Raus-antemensalets schema (fig 57). Altarbordet har samma bredd som altaruppsatsen, medan antemensalet är något smalare. Detta antyder, att antemensalet kan vara något äldre, sannolikt från slutet av 1500-talet eller omkr. 1600. H 109,5, antemensalets B 194,5.

ALTARUPP-
SATS

Altaruppsatsen av ek (fig. 145—149) är uppbyggd i två våningar samt rikt skulpterad och målad. Predella med förkroppade kolonnpostament, prydda med maskaroner, i mitten lejonhuvud, på sidorna diademhuvud. Uppbyggnadens huvudparti delas genom tre kolonner i två fält; kolonnerna ha »strumpor» i diamantrustik (fig. 149). I vardera fältet en målning på trä — t. v. en till syndafallet anknytande scen med Adam och Eva, t. h. nattvardens instiftande — inramade av rundbågiga omfattningar, bildade av juvelornerade kvadrar; därunder inskriptionsfält, som upprepas i predellan. På båda sidor utspringer vingar med rikt beslagsornerade kartuscher.

Andra våningens av en manlig och en kvinnlig herm flankerade mittfält har tvenne fyllningar med målningar, Maria och Johannes vid korset samt Himmelsfärden. Ramverket liksom hörnfyllningarna med ren beslagsornamentik i plattskärningsteknik. Triangulärt gavelkrön, målat med svävande duva. H ca 300.

De målade framställningarna på altaruppsatsens huvudparti är så nära överensstämmande med motsvarande målningar i Raus, att ett direkt samband här måste föreligga. Vissa skiljaktigheter förefinns dock. Även om scenen med Adam och Eva i Välluv (fig. 146) visar likheter med målningen i Raus (fig. 60), har den på flera punkter förenklats. Den triumferande Döden på Raus-målningen har utelämnats. Fastän Eva i Välluv icke har något barn på knät som fallet är i Raus, har hennes vänstra arm bibehållit den av barnets placering motiverade ställningen, som blir meningslös, sedan barnet tagits bort. Utan att sittställningen i övrigt förändrats, har Eva i Välluv lutats in mot ängeln på ett sätt, som i hög grad äventyrar hennes balans. För att hon icke i denna påtvingade attityd helt skall tappa den, har bakom ängeln placerats en trästubbe, mot vilken hon kan stödja sin högra armbåge. Dylika iakttagelser, liksom andra detaljer, ger klart vid handen, att syndafallsmålningen i Välluv kvalitativt icke står i nivå med förebilden i Raus. Det kan icke vara samma hand, som i dessa båda fall fört penseln. Bilden i Välluv torde ha åstadkommit av någon i målarkonsten mindre förfaren person, sannolikt en medhjälpare till mästaren från Raus, eftersom de båda altaruppsatserna med all sannolikhet är samtidigt utförda.

Detta kan även förklara det skäligen konstlösa utförande, som kännetecknar natt-

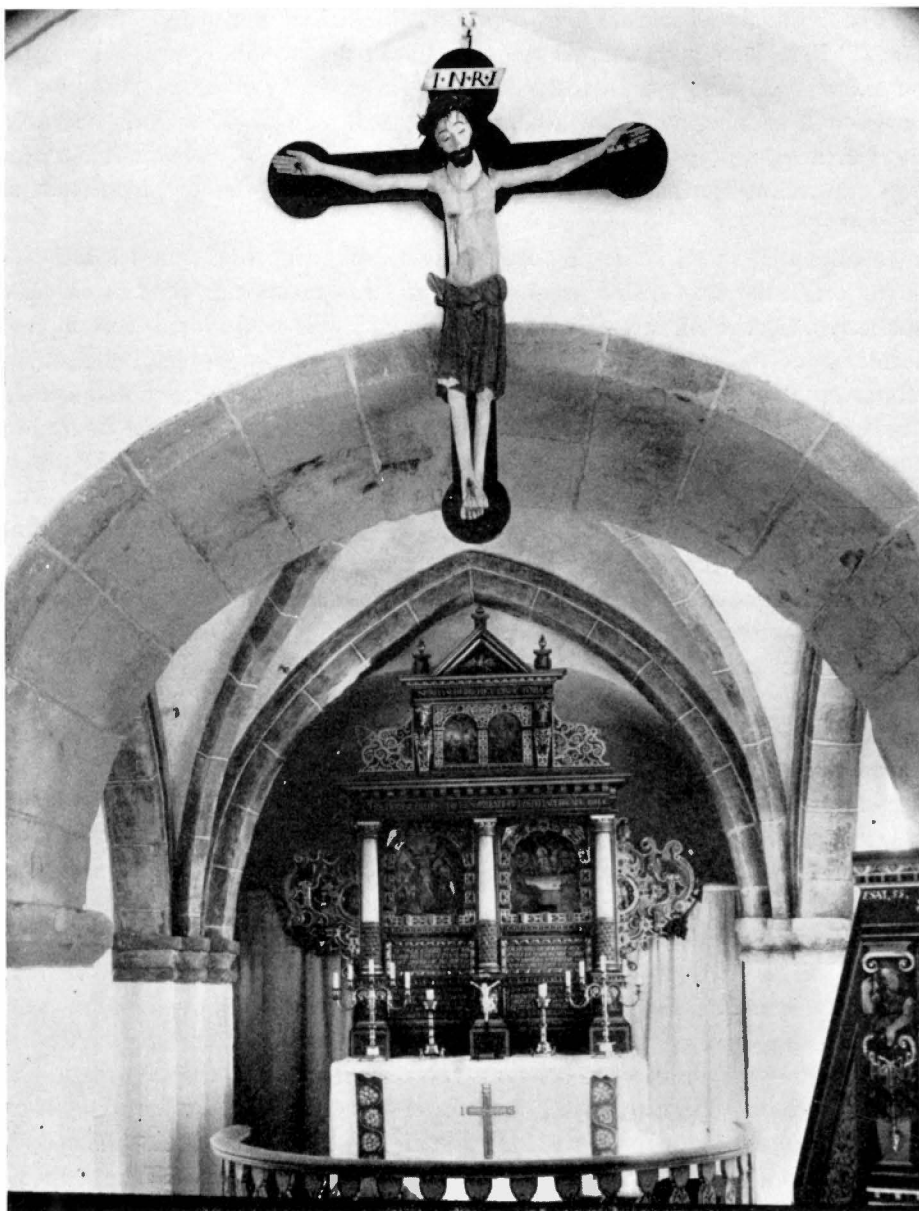

Fig. 144. Interiör av koret mot Ö, sett genom triumfbågen. Foto 1960.
Chorinneres nach O, gesehen durch den Triumphbogen. Interior of chancel looking E, seen through rood arch.

vardsframställningarna i både Välluv och Raus. I beskrivningen av altaruppsatsen i Raus (s. 66) har gjorts gällande, att som förlaga för dessa målningar — liksom för åtskilliga andra av samma typ i danska kyrkor — har tjänat ett kopparstick av Johan Sadeler efter en målning av Peter Candid,¹ samt att kvaliteten på målningarna i Välluv och Raus är anmärkningsvärt låg. Även här föreligger emellertid vissa olikheter mellan de båda framställningarna, i vilka målaren kan ha lånat detaljer även från andra förebilder.

Den tronhimmel, som i Raus placerats bakom Jesus (fig. 61), finnes icke i Välluv-tavlan (fig. 147), där icke heller någon av lärjungarna fått spela rollen av servitör vid bordet. Petrus, figuren till h. om Jesus, är i Välluv så pass med i händelseförloppet, att han vänder både de framsträckta händerna och ansiktet mot huvudpersonen, medan han i Raus tappat kontakten med vad som sker och i stället riktar blicken mot åskådaren.

På S högra kolonnpostamentets sida, som ursprungligen varit mörkt brunröd med marmorering i blått och vitt, framkom vid en av konservator Våga Lindell 1960 företagen partiell rengöring följande inskription: B.N.V. / P.A.L. / KIER / 1624 (fig. 148). Av bokstavsgrupperna får de båda första, B N V och P A L, i vilka bokstäverna skiljes av punkter, tolkas såsom initialer för donatorer eller kyrkvårdar, medan KIER med all sannolikhet är signatur för den målare, som har stafferat altartavlan. Frågan om innebörden av denna signatur upptages nedan till närmare behandling.

Inskriptionerna på altaruppsatsen har i någon mån blivit förvanskade vid ommålningar, texten har nedan på dessa punkter blivit justerad. Följande inskriptioner finnes: På frisen i andra våningens listverk: SPIRITVS D[OMI]NI REPLET ORBE[M] TERRA[E] SAP. 4 (= Herrens ande skall uppfylla hela världen. Vishetens bok 1). På frisen i första våningens listverk: CHR[ISTV]S MORTV[VS] PRO PEC[CA]TIS, ET SVRREXIT P[RO]P[TER] IVSTITIAM N[OST]RAM. ROM 4. (= Kristus utgavs för våra synders skull och uppväcktes för vår rättfärdiggörelses skull. Romarebrevet 4). — På inskriftstavlorna, t. v.: SI MALE EGERIS STATIM IN / FORIB[VS] PECCATVM TVVM AD/ERIT SIN BENE RECIPIES. GEN 4. / PECCATI STIPENDIVM MORS / SEMEN MVLIERIS CONTER/ET CAPVT SERPENTIS AT SERPE[N]S MORDEBIT CALCANEV[M] EI[VS] GEN 3 (= Om du har ont i sinnet, då lurar synden vid dörren, men om du har gott i sinnet [då ser du frimodigt upp]. Genesis 4. Syndens lön är döden. Kvinnans säd skall söndertrampa ormens huvud och ormen skall stinga honom i hans häl. Genesis 3). — på inskriptionstavlorna t. h.: DESIDERIO DESIDERAVI HOC / PASCHA MANDVCARE VOBIS/CVM ANTE QVAM PATIAR ROM 5. AMEN AMEN DICO VOBIS NISI / EDERITIS CARNEM FILII HO/MINIS, ET BIBERITIS SA[N]GVINE[M] EJ[VS] NO[N] HABE[BI]TIS VITA[M] IN VOB[IS]. JO. 6 (= Jag har högeligen åstundat att äta detta påskalamm med eder förrän mitt lidande begynner. Sannerligen, sannerligen säger jag eder: Om I icke äten Människosonens kött och dricken hans blod, så skolen I icke hava liv i eder. Johannes evangelium 6).

¹ Se härom ERIK MOLTKE, Nogle malerier i vore kirker og deres forbilleder, i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1955, s. 105 ff. Jfr s. 66 not 1.

Fig. 145. Altaruppsats, stafferad 1624 av Sören Kjær. Antependium nr 4 från SSKT 1949. Foto 1960.

Altar, farbig gefasst durch Sören Kjær 1624. Reredos, painted 1624, by Sören Kjær. Frontal Antependium Nr. 4. von 1949.

Fig. 146. Adam och Eva. Scen i anslutning till syndafallet. Målning på trä i altaruppsatsen fig. 145. Jfr liknande målning i Raus kyrka (fig. 60). Foto 1960.

Allegorie des Sündenfalls, Gemälde auf Holz im Altar Abb. 145. Vgl. das verwandte Bild in der Kirche von Raus Abb. 60.

Allegory of the fall. Painting on wood in reredos in fig. 145. Cf. similar painting in Raus Church (fig. 60).

Fig. 147. Nattvarden. Målning på trä i altaruppsatsen fig. 145. Som förlaga har tjänat Johan Sadelters kopparsticck efter en målning av Peter Candid. Jfr liknande målning i Raus kyrka (fig. 61). Foto 1960.

Das Abendmahl, Gemälde auf Holz im Altar Abb. 145. Als Vorlage diente Johann Sadelters Kupferstich nach einem Bild von Peter Candid. Vgl. das verwandte Bild in der Kirche von Raus Abb. 61.

The Last Supper. Painting on wood in rederos in fig. 145. Johan Sadeler's engraved copy of a painting by Peter Candid has served as a pattern. Cf. a similar painting in Raus Church (fig. 61).

Fig. 148. Sidoparti av altaruppsatsen fig. 145. Överst donators- eller kyrkovårdsinitialer. Därunder signatur av målaren Søren Kier (Kjær) 1624. Foto 1960.

Inskriften auf dem Altar Abb. 145. Oben Stifter- oder Gemeindevorsteher- initialen, darunter die Signatur des Malers Søren Kjær 1624.

Top, the donator's or churchwardens marks. Below, signature of the painter, Søren Kjær, 1624, on the altarpiece in fig. 145.

Reparation av altaruppsatsen omtalas flera gånger i RÄK., bl. a. 1850, då den för ändamålet nedtagits och transporterats till Hälsingborg. Målning och nyförgyllning skedde 1872 (VIS.PROT.).

Altaruppsatsen i Välluv är — fränsett att övervåningen har tvenne tavelfält — i sin uppbyggnad helt överensstämmande med altaranordningarna i de närbelägna kyrkorna Raus och Fjärestad och liksom dessa att hänföra till en i Hälsingborgstrakten lokaliserad renässansverkstad, som kan ha utgjort en skånsk variant av Helsingörsskolan (s. 72 not 1). Gruppen kännetecknas därav, att huvudfältet genom trenne kolonner är indelat

Fig. 149. Detalj av altaruppsatsen fig. 145. Foto 1960.
 Einzelheit vom Altar Abb. 145. Detail of retable, fig. 145.

i två arkadfält med målade figurframställningar och sålunda har en kolonn i mittaxeln.

I samband med redogörelsen för altaruppsatsen i Raus (s. 72 ff) har gruppens orientering i konsthistoriskt avseende berörts. Skillnaden mellan de trenne arbetena ligger icke i uppbyggnaden, utan i ornamentiken. Medan denna i Välluv består av beslags- och kartuschornament utan antydning till broskverk, har dekoren i det skulpturalt rikare Rausaltaret övergått i broskornamentik, som i ytterligare utvecklade och fullkomnade stil möter i Fjärestad. Vad ornamentiken beträffar är skillnaden mellan altarverken i Välluv och Fjärestad typologiskt mycket stor, medan den i tid däremot är anmärkningsvärt ringa. Välluvsaltaret är daterat 1624, Fjärestadsaltaret 1625.

Altaruppsatserna i Välluv och Raus stå varandra i andra avseenden mycket nära.

De målade figurframställningarna är i båda fallen desamma, den till syndafallet anknyttande scenen i Välluv utgör en förenkling av samma motiv i Raus, och nattvardsbilderna är utförda av samma hand. Den parallellitet i fråga om anskaffningen av inventarier, som ständigt förelegat mellan Välluv och Raus (s. 74 not 1) gör det i hög grad sannolikt, att dessa båda arbeten i själva verket beställts samtidigt på samma verkstad. De har även blivit samtidigt utförda, men Rausaltaret har anförtrots åt en mästare eller gesäll, bättre orienterad i de stilströmningar, som den på 1620-talet uppträdande nya broskornamentiken innebar. Under sådana förhållanden får man räkna med, att de båda altaruppsatserna även blivit samtidigt stafferade, och att den målare vid namn Kier, som satt sin signatur på Välluvsaltaret, även stafferat altaret i Raus, där signatur visserligen nu saknas, men mycket väl kan ha funnits (s. 70).

Vem var då denne KIER, som satt sitt namn på altaruppsatsen i Välluv? Med all sannolikhet är han identisk med den SØREN KJÆR eller KIER, som just vid denna tid hade anställning som »kgl. Contrafejer». Han utförde vissa målningar och till synes även dekorativa arbeten för bl. a. Rosenborgs och Frederiksborgs slott.¹ Det ligger ingenting orimligt däri att en konterfejare, som stod i kungens tjänst, kunde åtaga sig även sådana uppgifter som staffering av altaren eller andra kyrkliga inventarier. Eftersom intet annat av Kjær signerat verk är bevarat, saknas kännedom om, huruvida han brukade använda sig av samma signatur, som finnes i Välluv. Även om full visshet sålunda icke kan nås på denna punkt, synes de för handen varande omständigheterna dock göra det berättigat att attribuera signaturen på Välluvsaltaret till den i andra sammanhang kände målaren Sören Kjær. Av skäl som i det föregående framförts, kan han då antagas ha arbetat även i Raus. Däremot har han icke utfört stafferingen av Fjärestads kyrkas altaruppsats, som är signerad med ett monogram, bildat av andra bokstäver.

Med visshet kan det dock sägas, att Sören Kjær icke har varit ensam vid arbetena i Välluv och Raus. Särskilt de båda nattvardsmålningarnas om föga yrkeskunnighet vittnande utförande talar bestämt mot, att en målare med den utbildning och ställning, som Sören Kjær bör ha haft, skulle vara deras mästare. Han har till sin hjälp haft en medarbetare, som med Rausbilden som förlaga även fått utföra framställningen av Adam och Eva i Välluv. Originalen i Raus har däremot troligen varit av Sören Kjærs egen hand.

¹ SØREN KJÆR (KIER), målare, även kallad SEVERINUS PALUDANUS, har antagits vara den pojke, som av Christian IV 1607 sattes i lära hos målaren PIETER ISAACSZ i Amsterdam. Han befann sig senare på resor i utlandet såsom »kgl. Majestæts Malersvend» och var bl. a. 1616 i Venedig. Efter hemkomsten fick han 1617 anställning som kgl. Contrafejer, vilken befattning han lämnade 1627, men åter tillträdde 1630. Hans senare öden är okända. 1618 utförde han fyra stora målningar för taket på Rosenborg. För Frederiksborg målade han sju tavlor med mytologiska motiv, troligen smärre bilder på trä. 1623 var han i Nyborg, sysselsatt med änkedrottning Sophies antavla; även andra kungliga antavlor tillskrives honom. 1628 fick han betalt för en allegori över de sju konsterna, samt för trenne porträtt av kungen; porträtten var möjligen kopior efter Isaacsz. Jfr WEILBACHS KUNSTNERLEXIKON II, Kbhmn 1949, samt DANSK BIOGRAFISK LEXIKON XII.

Fig. 150. Triumphkruzifix av ek, 1200-talet, delvis förändrat under gotisk tid. Foto 1960.
Triumphkruzifix aus Eiche, 13. Jh., in gotischer Zeit teilweise verändert. Rood of oak, 13th century, partly altered in Gothic period.

Fig. 151. Detalj av triumfkrucifix. Törnekronan av rep avlägsnad, runt hjässan synes urtagning för en krona av trä eller metall. På vänstra ögat är färglagret delvis borttaget, varvid pupillen blivit synlig, visande att figuren urspr. haft öppna och seende ögon. Foto HBM 1948.

Kopf des Triumphkruzifixes. Die Dornenkrone aus Tauwerk ist entfernt, um den Scheitel sind Aussparungen für eine Krone aus Holz oder Metall sichtbar. Auf dem linken Auge sind die Farbschichten teilweise abgenommen, wobei die Pupille hervortritt, was darauf hindeutet, dass die Plastik in ursprünglicher Fassung mit offenen und sehenden Augen gegeben war.

Detail of rood. The crown of thorns has been removed; round the head can be seen a notch for a crown of wood or metal. The top coat of colour partly removed from left eye, leaving the pupil visible in the painting below. The figure had originally open eyes.

I det förslag till reparationer och omändringar i kyrkan, som uppgjordes 1832 (REPAR.-HANDL.), ingick även förflyttning av altaret för anordnande av sakristia bakom det samma. Detta innebar, att altaruppsatsen, som tidigare torde ha stått något längre fram i koret, flyttades så långt mot Ö, som absidens valvbåge medgav, varefter absiden, som nu fått egen ingång (s. 148), togs i bruk som sakristia. 1890 uppsattes till kyrkans prydnade draperier mellan sakristian och koret, på båda sidor om altaret. Sådana finnes fortfarande, i senare tid dock förnyade.

ALTARRING

Altarringen (jfr fig. 144) har halvrund plan och består av balusterståndare, utsågade ur bräder (ark. Græbe 1939). Den förutvarande, uppsatt 1872, hade raka sidor och bestod av ett ramverk med utfyllnad av gotiserande treklöverbågar (fig. 142). Dess föregångare, vars utseende är obekant, blev 1757 målad med blå oljefärg (RÅK.).

KRUCIFIX

1. Triumfkrucifix av ek (fig. 150). Den grovt snidade kroppen har svag sidoböjning åt vänster. Bröstvårtor saknas, revbenen är antydda medelst schematiska båglinjer, naveln nedskuren. Sidosår saknas, det nuvarande på h. sida är blott målat. Huvudet, som lutar framåt och något åt höger sida, bär törnekrona av rep, besatt med trätaggar. Hår och skägg har ägnats större omsorg än kroppsbehandlingen i övrigt. Håret faller ned på skuldrorna med utbredda, ringlande lockar; skägget är delat i sidolockar med inåtböjda ändar. Ögonen är slutna, armar och ben smala, fötterna korsade, fästade med en spik. Höftklädet uppskörtat, med knut på höger sida. Huvudet har ett hål i hjässan, ca 2,5 cm djupt; kroppens ryggsida är urholkad.

Färg: karnation blekröd, hår och skägg bruna, höftkläde blått med vitt foder. Vid en av O. Oswald 1948 företagen konservering påträffades spår av förgyllning på höftklädet och av röd färg på dess foder. Sidosåret visade sig ursprungligen ha varit målat

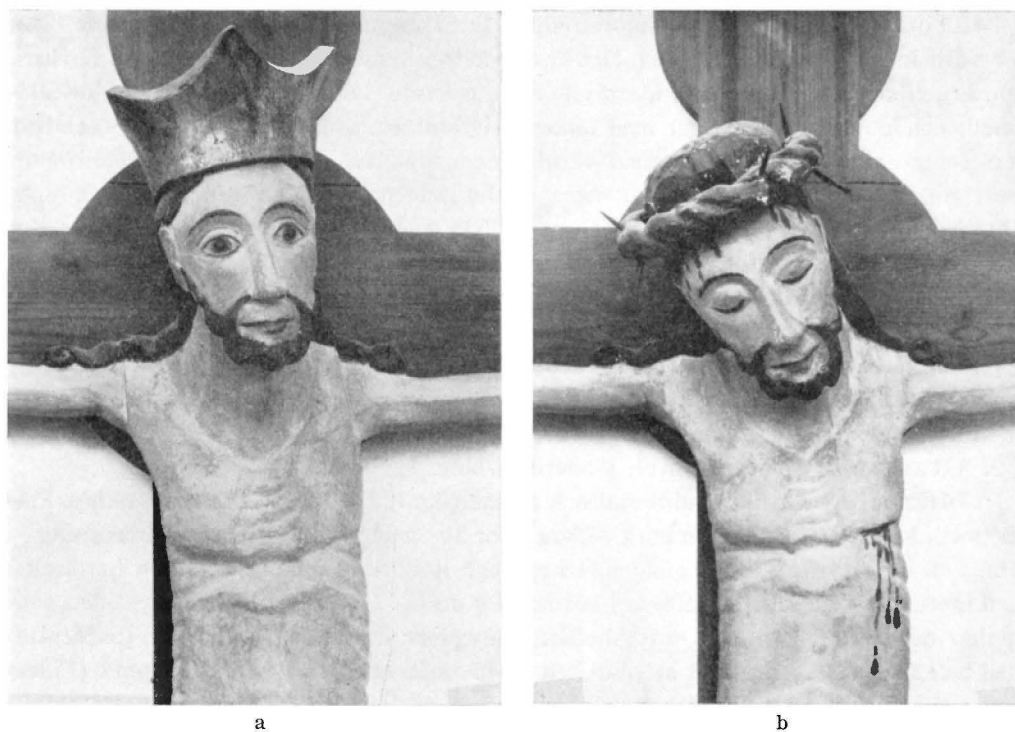

Fig. 152. Avgjutningar i Hälsingborgs museum av triumfkruifixet med rekonstruktion av dess utseende före och efter den under medeltiden företagna ändringen. Kronan är en schematisk konstruktion, dess verkliga form okänd. Foto 1960.

Abgüsse des Triumphkruzifixes Abb. 28 im Museum in Hälsingborg mit Rekonstruktion des Zustands vor und nach der späteren Änderung. Die Krone ist eine schematische Rekonstruktion, ihre wirkliche Form bleibt unbekannt.

Casts of the rood in Hälsingborg Museum, with a reconstruction of its appearance before and after the alterations made in the Middle Ages. The crown is a schematic reconstruction; its appearance is unknown.

på vänstra sidan. H 117, B 107. 1200-talet. — Svart kors av furu, nygjort 1852 (RÄK.), med sina rundlar troligen efterbildande ett äldre. Titulustavla, vit med svarta bokstäver.

Krucifixet har redan under medeltiden blivit föremål för väsentliga ändringar.¹ Törnekronan av rep är senare tillsatt. Ursprungligen har figuren på huvudet burit en krona av trä eller metall, för vilken fyra urtagningar synes i hjässpärtiet vid pannan, nacken och sidorna. De slutna ögonen har skapats genom tjock färgpåläggning i de utskurna ögonovalerna, i vilka ögonen ursprungligen varit målade seende, med markerad iris (fig. 151). Huvudet har från början icke hängt ned; det har avsågats vid halsen och genom insättande av en kil fått sin lutande ställning (se fig. 152).

¹ Välluvskrucifixet behandlas i ADOLF ANDERBERG, Studier över skånska triumfkruifix, Lund 1915, s. 20, 37, 99.

I sitt ursprungliga skick har figuren alltså burit huvudet upprätt, haft seende ögon och varit krönt av en kungakrona. Det är den äldre, romanska konstens syn på Kristus, som krucifixet i denna version återgivit, Kristus såsom levande gudomsperson, den dömande och härskande konungen över folken, triumfatorn, som övervunnit döden och från korset segrande blickar ut över sin värld. Genom relativt enkla medel, kungakronans ersättande med en törnekrona, ögonens tillslutande och den ändrade, böjda huvudställningen har denna Kristusbild helt förvandlats och i stället blivit till den av lidandet märkta, på korset spikade, döde människosonen. Omvandlingen innebär, att krucifixet under senare medeltid anpassats efter den uppfattning av den korsfäste frälsaren, som blev normgivande för den gotiska konstens framställning av Kristusgestalten.

Krucifixet var under tiden 1909—1948 deponerat i Hälsingborgs museum. I museets samling finnes en avgjutning av krucifixet, samt en rekonstruktion av dess utseende före de under gotisk tid företagna ändringarna (fig. 152).

2. Altarkrucifix av påronträ. Modernt arbete. H 27, korsets H 57.

PREDIKSTOL

Predikstol av ek, rikt skulpterad och målad (fig. 153 o. 154). Underrede saknas. Predikstolen består av en polygon korg — fyra sidor av en något oregelbunden sexhörning — jämte ett sidostycke för uppgången, trappa och ljudtak (baldakin). Korgen har sockel med moreskprydda förkroppningar i hörnen. På dessa står joniska hermkaryatider, som uppbär det övre listverket. De symboliserar »dygder»: från vänster Visheten (Sapientia) med bok samt ett förkommet attribut, en dygd utan bevarat attribut, Hoppet (Fides) med ankare och duva, Kärleken (Caritas) med ett barn på armen, samt Rättvisan (Justitia) med bok samt i ena handen en ring för en nu försvunnen våg. Sidornas fyllningar har av musselformade konsoler burna evangelistbilder, omramade av moreskdekorerade bågställningar: Matteus med ängel, Marcus med lejon, Lucas med oxe och Johannes med örn. I mittfältet en krönt sköld med Christian IV:s namnchiffer, därunder hans valspråk REGNA FIRMAT PIETAS (= Fröhet styrker riket). På det korgen krönande listverket inskr.: ESAI, 55, LIGE SOM REGN OC SNEE NEDFALDE FRA HIMMELEN OC GIÖRE JORDEN FRUCTBAR (jfr inskr. i Raus, s. 82).

Ny predikstolstrappa gjordes 1753 och 1816 (RÄK.). Predikstolen har varit föremål för åtskilliga omplaceringar. Efter att 1816 ha blivit flyttad, troligen till SÖ hörnet, (RÄK.), fick den 1832 sin plats »vid nästa fönster nedåt kyrkan» (REPAR.HANDL.). 1832 blev det flyttning på nytt, denna gång till den plats, »där den ursprungligen stått, eller till pelaren bakom på samma sida», vilket torde innebära nuvarande placering.

Ljudtak (baldakin) med sexsidig planform, bestående av ett listverk med kartuschformade rösterna över sidopartierna samt hängande understycken med beslagsornamentik, mellan dem i hörnen änglahuvud. Taket har mittkassett. Inskr. på listen: ESAI 58 RAAB HØJLT SPAR ICKE OPLØFFT DIN RØST SOM EN BASUNE OC KUNDGIØR MIT FOLCK DERIS OFFUERTRÆDELSE. Enl. INV. 1830 var årtalet 1627 målat på ljudtaket.

Ommålning av predikstol och ljudtak samt nyförgyllning skedde 1872.

Liksom altarpopsatsen överensstämmer även predikstolen till sin typ med motsvarande

Fig. 153. Predikstol, stafferad 1627. Foto 1960.
Die Kanzel von 1627. Pulpit, 1627.

Fig. 154. Korgen till predikstol fig. 153 med Christian IV:s monogram och valspråk. 1627. Foto 1960.
 Der Kanzelkorb von Abb. 153 mit dem Monogramm und Wahlspruch des Dänenkönigs Christians IV. 1627. Detail of pulpit, fig. 153, with the monogram and motto of the Danish King Christian IV. 1627.

renässansinventarium i Raus kyrka (fig. 68). Den huvudsakliga skillnaden består däri, att figurskulpturerna på korgsidornas fyllningar i Välluv — där de är av betydligt större format — placerats på framspringande konsoler, medan de i Raus i stället insatts i små nischer. I båda fallen förekommer rik moreskdekor på omfattningar och postament.

Predikstolen i Välluv är att tillskriva samma av Helsingörsskolan inspirerade skånska verkstad som altaret (s. 170), och det målade årtalet 1627 på ljudtaket anger tvivelsutan tiden för dess färdigställande.

BÄNK- INREDNING

Nuvarande bänkinredning med slutna bänkar av ek (fig. 132 o. 133) insattes 1939 (ark. Eiler Græbe). Den förutvarande (fig. 142), som utgjordes av enkla, öppna bänkar, hade tillkommit i samband med en omfattande reparation 1872 (s. 163). Försäljningen på auktion 1832 av »ett parti gamla stoldörrar» visar, att en tidigare inredning med slutna

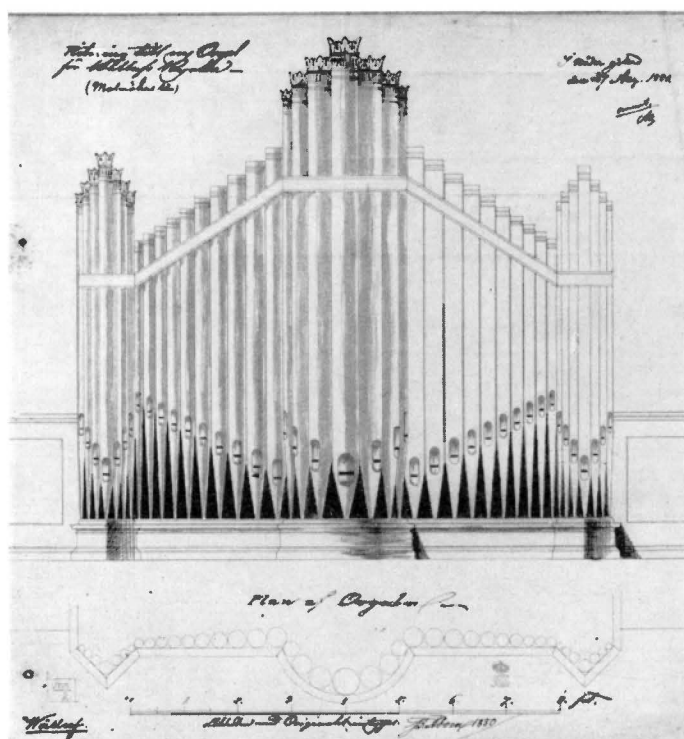

Fig. 155. Ritning till orgelfasad av J. F. Åbom, gillad 1880 27/8. BSt.

Entwurf für einen Orgelprospekt von J. F. Åbom, zur Ausführung bestimmt am 27. VIII. 1880.

Drawing of organ front by J. F. Åbom, approved 27 August 1880.

bänkar hade funnits. Denna hade till huvudsaklig del blivit förnyad 1738 och målad 1744 (RÅK.); enl. INV. 1830 var den detta år brunmålad. På en bänk i manfolksraden, d. v. s. på södra sidan, hade stått årtalet 1572 (RÖNBECK). — Kyrktagningspall av furu, klädd med skinn. Anskaffad 1838 (RÅK.). L 132.

Till nu försvunna inventarier hör en prästbänk, »prärestol», som anskaffades 1738 samtidigt med en ny klockarestol (RÅK.). Klockarestolen efterträdde en äldre »deggestol», vilken står upptagen i INV. 1664. Den beskrives i INV. 1692 som en »innelyckt kläckarestol som ett skåp med lås», och har sannolikt varit av samma typ som den i Raus ännu bevarade, en fotram med en pulpet framtill och baktill en bänk (fig. 75).

I kyrkans tornparti uppfördes 1832 en läktare, vilken upptog hela detta valvfack fram till valvbågen i det romanska långhusets ursprungliga V gavelmur (REPAR.HANDL.). Läktaren fick ljus genom ett halvrunt fönster över den samtidigt upptagna V ingången. Under densamma var anordnat ett litet förrum, i vilket fanns en bänk för hustrurnas kyrktågning. I samband med installerandet av ett orgelverk blev läktaren ombyggd.

LÄKTARE

Fig. 156. Romansk dopfuntscuppa av granit. Foten från 1939. Foto 1960.

Romanische Taufsteincuppa aus Granit. Der Fuss von 1939. Font with romanesque granite bowl. Foot made 1939.

ORGEL

Församlingen beslöt 1880 att anskaffa en orgel, vilken skulle beställas hos orgelbyggaren Knud Olsen i Köpenhamn (s. 90 not 1). Den uppställdes 1881 på läktaren, vilken för ändamålet förkortades omkr. halvannan meter och delvis ombyggdes. Orgeln, som bestod av 7 stämmor och en manual, hade enligt den fastställda ritningen (fig. 155) en pipfasad med en mitt- och tvenne sidotureller och mellan dem plana pipfält, ordnade »efter mensur». Den ombyggdes 1932 av orgelbyggaren Anders Magnusson i Göteborg och fick då 10 stämmor, med en manual och pedal.

1939 utbyttes detta orgelverk mot ett nytt, bekostat av Välluvs sparbank och byggt av Bo Wederup i Uppsala. Det består av 12 stämmor, fördelade på två manualer och pedal. För denna installation blev orgelläktaren åter ombyggd och förlängd, så att läktarbarriären — ett enkelt ramverk med släta fyllningar — når ett stycke in under valvbågen. Orgelfasaden blev ändrad och visar nu en gavel med enbart plana pipfält bakom spelbordet.

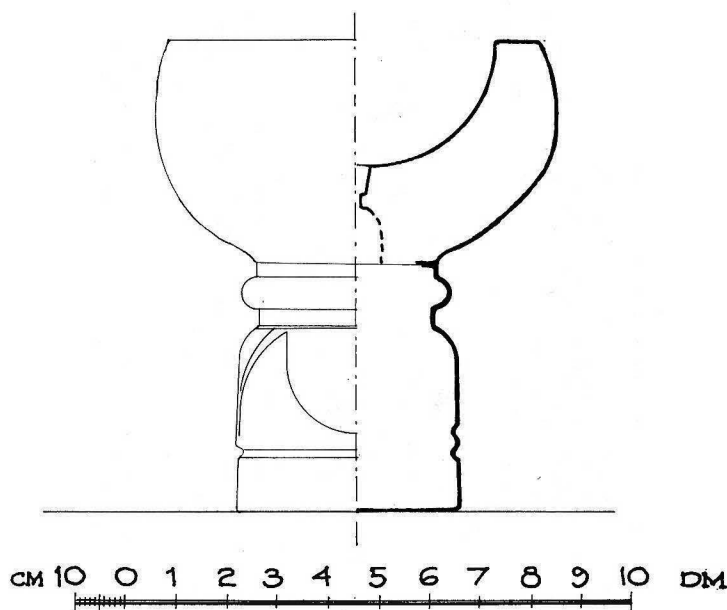

Fig. 157. Sektion av dopfunt. Uppm. Helge Hultman 1957.
Schnitt durch die Taufstein. Section of font.

Nummertavla av trä med ramlist. Skänkt 1934 av Välluvs kyrkliga ungdomskrets, jämte tavla för siffrorna. H 94,5.

NUMMER-
TAVLOR

En »ziffertavla» anskaffades 1738 (RÄK.) och försågs 1785 med 15 nya brickor av trä, svartmålade, med vita siffror (RÄK.). Denna ersattes 1858 av en psalmnummertavla på fot, med på träbrickor målade siffror, vilka sattes upp på falsade revlar. Tavlan, som är synlig på en interiörbild från 1919 (fig. 142), är nu försvunnen.

Dopfunt av gråröd granit (fig. 156 o. 157). Rund, skålförmig cuppa, utan ornering, uppåt och nedåt avsmalnande. Avtappningshål i bottnen. Romansk. Största D 80, upptill ca 73. Fot av granit, utförd 1939 (ark. Eiler Græbe).

DOPREDSKAP

Cuppan hade vid obekant tidpunkt avlägsnats ur kyrkan och stod ännu vid 1900-talets början som vattensamlare under ett stuprör på kyrkans N sida. 1851 anfördes i kyrkorådet klagomål över, att vattnet i funten användes till vidskepligt bruk, varför den borde flyttas in i kyrkan (KR.PROT.). Några åtgärder vidtogos dock icke vid detta tillfälle; inflyttning skedde först 1939 (s. 163).

Dopfunt av mässing, utan ornering. Senare påsatt, hamrat mässingsbrätte. 1600-talet. Fatet omnämnes i alla INV. (bevarade fr. o. m. 1664). D 54. I funten.

Fig. 158. Kalk av silver, skänkt 1643 av länsherrn över Hälsingborgs län, riksrådet Christopher Ulfeld och hans maka Maren Urup. Cuppan omgjord 1850. Foto 1960.

Silberner Kelch, gestiftet 1643 von dem Lehnsherrn in Hälsingborg, Reichsrat Christoffer Ulfeld und seiner Gattin Maren Urup. Die Cuppa 1850 verändert.

Silver chalice, presented in 1643 by Councillor of the Realm, Governor of Hälsingborg län, Christopher Ulfeld and his wife Maren Urup. The cup was remade in 1850.

Doppskål av tenn, på fot. Skålen med vid trattform. Modernt arbete, utl. stplr. Skänkt 1926 av friherrinnan Brigitta Bennet, Ljusekulla. H 95, D 26,2.

Döpbord av furu, rektangulärt, med gotiserande fyllnadsornament under sargen. Anskaffat 1872 för nedan upptagna doppskål av porslin. H 78,5.

Fig. 159. Detalj av kalken fig. 158, med graverat alliansvapen Ulfeld—Urup. Foto 1960.

Blick auf den Kelchfuss von Abb. 158 mit graviertem Allianzwap-
pen Ulfeld-Urup.

Detail of chalice, fig. 158, with
engraving of the Ulfeld-Urup alli-
ance coat-of-arms.

I kyrkan har även funnits en nu försvunnen dopfunt av trä. INV. 1693 talar om »en funt av träd uden himling» (1664 års INV. är på ifrågavarande punkt ofullständigt). Dess utseende är obekant, men den har tvivelsutan varit likartad med den samma år utförda träfunten i Raus, som ävenledes är försvunnen, men till vilken några bevarade skulpturfragment möjligen har hört (jfr s. 91). Välluvsfunten hade följande inskr.: 1633 ÄR DENNE FUNT STAFFERIT. SOGNE PRÄST HERR RASSMUS IBSØN (s. 92, not 1), KIRCHE WÄRDER JENS MATHSSEN OCH PEDER MÅNSSEN (INV. 1830). Denna renässansdopfunten, som troligen då befann sig i skröpligt skick, såldes 1832 på auktion för 44 sk. b:o (REPAR.-HANDL.). — Till försvunna dopredskap hör även en dopskål av tenn, inköpt 1774 som ersättning för en äldre sådan, samt dopskål av porslin inköpt 1830 (RÄK.).

FÖRSVUNNA
DOPREDSKAP

Kalk av silver, invändigt förgylld (fig. 158 o. 159). Foten från tiden omkr. 1640, cuppan omgjord 1850 (RÄK.). Skaft sexsidigt med rund, plattad nod, på över- och undersidorna ornerad med inpusade rundade blad, i mellanrummen graverat IESUS. Den sexpassformade foten har graverad dekor, längs randen enkla bladrankor, på en av flikarna ett

NATTVARDS-
KÄRL

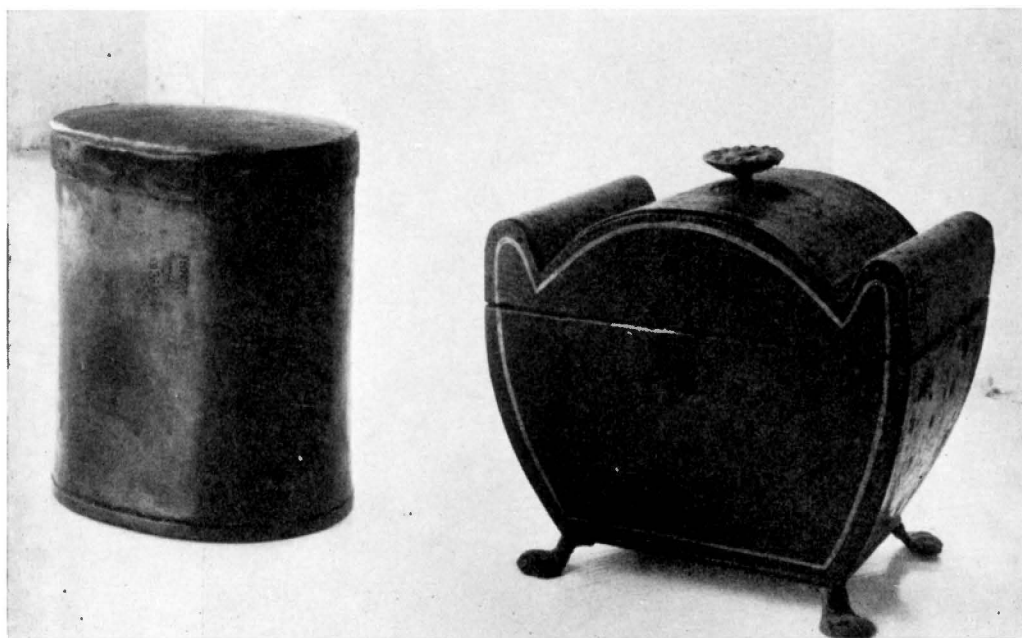

Fig. 160. Oblataskar: — 1. av koppar, tillverkad av kopparslagaren i Hälsingborg J. M. Stickler 1788. —
2. av målad bleckplåt, från 1824. Foto 1960.

Oblatendosen: 1) aus Kupfer von dem Hälsingborger Kupferschmied J. M. Stickler 1788; 2) aus bemaltem Blech von 1824. Wafer cases: (1) copper, made by J. M. Stickler, 1788, in Hälsingborg; (2) painted tin, 1824.

graverat krucifix och på den motsatta tvenne som alliansvapen sammanställda sköldar med Ulfeldska och Urupska vapnen samt över dem initialerna cwf mv (= Christopher Ulfeld, Maren Urup). Under sköldarna årtalet 1643. Under foten graverad inskr.: WELLÖF KIRCKIS KALCK I G S L (= Jacob Greger Sen Landscronensis, se s. 84 not 1) KIRCK WERGE P M S P I S . Inristat: w 34 LOD. Stpl T i sköld med svängda konturlinjer (fig. 85 a). H 22, D 14,6.

Kalken, som till form, dekor, vapen, årtal och stpl är exakt lik Raus' kyrkas kalk (fig. 83), är tvivelsutan skänkt till Välluvs kyrka av riksrådet Christopher Ulfeld (s. 94 not 1), länsherre i Hälsingborgs län 1633—1649, och hans maka Maren Urup.

Patén av silver, utan stplr. På brättet graverat ett Agnus Dei (Guds lamm) inom oval ram. 1600-talet. D 13,3.

Oblataskar: — 1. Av silver, oval, på kulfötter. På locket ett graverat krucifix. På ena sidan graverad inskr.: GÅVA AV VÄLLUVS KYRKLIGA SYFÖRENING 1935. Enl. stplr utförd av hovjuveleraren Axel Larsson i Hälsingborg 1935. H 12,2. — 2. Av koppar (fig. 160).

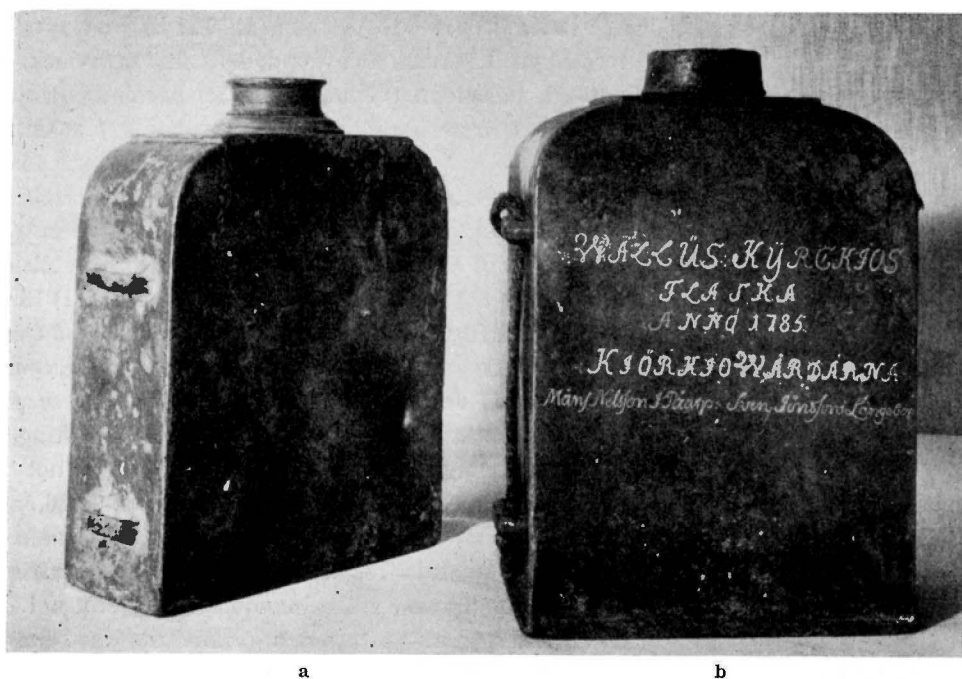

Fig. 161. Vinflaskor nr 1 och 2 av tenn, tillverkade i Hälsingborg av tenngjutaren Olof Sundborg 1784 (t. h.) och tenngjutaren Magnus Stickler 1788 (t. v.). Foto 1960.

Weinflaschen Nr. 1 und 2 aus Zinn von den Zinn- Wine flasks of pewter, made in Hälsingborg by giessern Olof Sundborg 1784 (rechts) und Magnus Olof Sundborg, 1784, (right), and Magnus Stickler, Stickler 1788 (links) in Hälsingborg. 1788 (left).

Hög, med ovalt tvärsnitt. Stplr: JMS HBG (= Johan Mikael Stickler, HälsingBorG¹). Inköpt 1788 (RÄK.). H 11,8, L 10,4. — 3. Av svartlackerad bleckplåt, på lejonfötter, sarkofagform (fig. 160). Inköpt 1824 (RÄK.). H 12,5.

En nu försvunnen »oblatäska» är upptagen i inv. 1696 (RÄK.). I dess ställe inköptes 1742 en liten ask av bleck till oblater (RÄK.), vilken ej heller nu finnes kvar.

Vinkannor: — 1. Av silver. Sexsidig, uppåt avsmalnande form. Runt, kupigt lock med kors, halvcirkelformigt handtag. Under bottnen graverad inskr.: TILL VÄLLUV KYRKA / PÅSKEN 1954 / KARIN OCH GÖSTA HANSSON. H med lock 30. Signerad av hovjuveleraren Wiwen Nilson i Lund. — 2. Ett par av svartglaserat lergods, med vita kors på sidorna. Stplr saknas. H 35,5.

¹ JOHAN MIKAEL STICKLER, f. 1751 i Malmö, † 1825 i Hälsingborg, son av den från Tyskland inflyttade tenngjutaren HINDRICH STICKLER, fick 1785 burskap som kopparslagaremästare i Hälsingborg. Av släkten Stickler har flera medlemmar varit verksamma i Hälsingborg. Brodern MAGNUS, f. 1758 i Malmö, † 1825 i Hälsingborg, fick 1785 burskap som tenngjutare därstädes men överlämnade 1812 verkstaden till sin son och kallas sedan bryggare och värdshusvärd. Sonen HENRIK PHILIP STICKLER, f. 1791, † 1855, var den siste tenngjutaren av sin ätt. Se vidare H. DOUGLAS STICKLER, Släkten Stickler, Sthlm 1941.

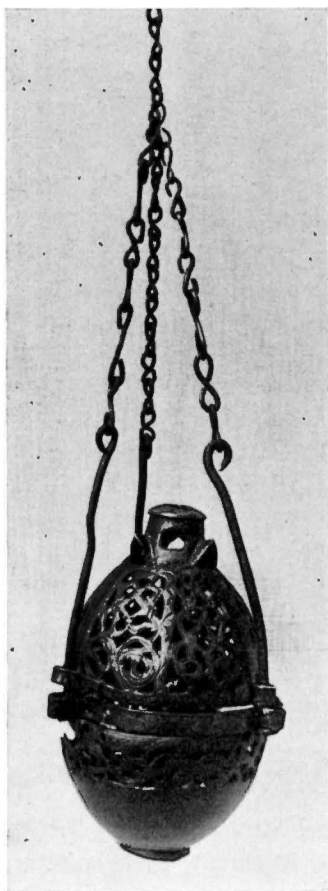

Fig. 162. Medeltida rökelsekar av

FÖRSVUNNA
NATTVARDSS-
KÄRL

brons. Foto 1960.
Mittelalterliches Rauchfass aus
Bronze.
Medieval censer, bronze.

RÖKELSEKAR

Medeltida rökelsekar av malm, äggformigt (fig. 162). Locket samt övre delen av skålen ornerade med slingor i genombrutet arbete, rund knopp med tre små gavlar. Bevarade bärstänger samt delar av bärkedjor, av järn. Toppstycke och fot saknas. Romansk typ. H c:a 15,5.

LJUSREDSKAP

Ljusronor: — 1. Av malm, med sex ljusarmar i en krans. Balusterformad stam med klot, upptill dubbelörn. Inskr. å klotet: GÅFVA ÅT WÄLLUFS KYRKA TILL MINNE AF

Vinflaskor: — 1. Av tenn (fig. 161 b). Flat, fyrsidig form, övre hörnvinklar avrundade. Runt skruvlock. På vardera smalsidan tvenne byglar för bärrem. Graverad inskr. på framsidan: WÄLLUS KYRCKJOS / FLASKA / ANNO 1785 / KJÖRKJO WÄRDARNA / MÅNS NELSON J PÅARP: SVEN JÖNSSON I LÅNGEBERG[A]. Stplr: Hälsingborgs vapen, krönt HB (= HälsingBorg), kontroll, OSB (= Olof SundBorg, tenngjutaremästare i Hälsingborg), B2 (= 1784). Inköpt 1785 (RÄK.). H 25, B 18. — 2. Av tenn (fig. 161 a), form som föreg. Inskr. på framsidan: WÄLLUS KYRCKIOS / FLASKA / ANNO 1788 / KJÖRKJO WÄRDARNA / PER ÖRSTRÖM I KROGSTORP: JÖNS OLSSON I RAMLÖSA. Stplr: 1—3 som föreg., MS (= Magnus Stickler, tenngjutare i Hälsingborg, se s. 185 not 1), F2 (= 1788). Inköpt 1788 (RÄK.). H 25,9, B 16,5. — 3. Av saltglaserat stengods. Rund form, hög, avsmalnande hals, utan stplr. Troligen den sista av de »karaffiner» för kommunionvin, vilka inköptes 1824 (RÄK.). I det nya INV., som på pastors och kyrkovärdarnas begäran upprättades 1842, anmärktes särskilt, att »det ena lerkruset till kommunionvin hade förkommit» (KR.PROT.). H 34.

Vinkrus av saltglaserat stengods, 2 st., rymmande resp. 1 och 1/2 kanna, det förra enl. stplr tillverkat vid Hälsingborgs lerkärlsfabrik (se s. 16 not 1).

1664 års INV. upptager en vinflaska av tenn, nu försvunnen liksom det sockenbudstyg, »kalck, disk och flaska av tenn», som inköptes 1672 (RÄK.). En ny »kiörkoflaska med een Rem till», inköpt 1680, ersattes troligen av en av de båda ovan nämnda vinflaskorna från 1785 eller 1788.

KYRKOHERDEN J. C. WADSTEIN (se s. 100 not 1). Skänkt av kyrkoherde Wadsteins sterbhusdelägare. H 60. — 2. Av mässing, med 20 ljusarmar i två kransar. Inskr. å klotet: SKÄNKT TILL VÄLLUVS KYRKA / AF PAUL PAULSON OCH MARIA PAULSON / 18 25/11 97.¹ H 115. — 3. Av förgylld metall. I kedjor hängande skål med sex ljusarmar, vardera för trenne ljus. Skänkt av riksdagsman Måns Persson i Påarp.² Upptagen i INV. fr. o. m. 1861 (RÄK.).

Ljusstakar: — 1. Ett par av malm (fig. 163). Hög, profilerad fot, vilande på trenne sittande hundar. Skaft cylindriskt med tre noder och vid, profilerad droppskål. Senmedeltida form. H 38. — 2. Ett par av mässing, gjutna, för fem ljus. Inskr. å plattan: GÅFVA TILL VÄLLUF KYRKA 14.12. 1916 AF CAROLINA OCH JACOB PETTER KNUTSSON³ LÅNGBERGA. H 56,5. — 3. Ett par av mässing, gjutna. Inköpta 1877 (RÄK.). H 26,5. — 4. Ett par av mässing, gjutna, för tre ljus, skänkta 1930 av Olof och Anna Rasmusson.⁴

1667 upptages 2 stora och 2 små ljusstakar av mässing i INV. (SK.KOM.).

Antependier: — 1. Av gulgrön sidendamast, broderad med strödda ornament i blått och vitt silke, fäst med silvertråd. L 345. — 2. Av rödbrun sidenbrokad. Broderat ringkors inom triangel, guldfrans. Skänkt 1945 av Välluvs kyrkliga syförening. L 350. — 3. Av violett sidenbrokad. Kors i vitt siden, broderat i färger. Skänkt 1935, som nr 2. L 350. — 4. Av

TEXTILIER

Fig. 163. Ljusstake av malm. Senmedeltida form. Foto 1960.
Leuchter aus Erz in spätmittelalterlicher Form.
Brass candlestick, late medieval type.

¹ Riksdagsmannen, godsägaren PAUL PAULSSON, Ekeberga, f. i Välluv 1851, † därst. 1924; g. m. JOHANNA MARIA KNUTSSON, f. i Välluv 1855, † i Hälsingborg 1952.

² Riksdagsman MÅNS PERSSON, f. i Välluv 1804, † därst. 1882.

³ Godsägaren JACOB PETTER KNUTSSON, Långeberga, f. i Välluv 1860, † därst. 1939; g. m. CAROLINA JÖNSSON, f. 1872.

⁴ Hemmansägare OLOF RASMUSSON, f. i Välluv 1860, † därst. 1936; g. m. ANNA CECILIA NILSSON, f. i Välluv 1869, † därst. 1945.

mönstrat linne (se fig. 145). Påsydda bårder i rött med broderade vinrankor i gröna nyanser, i mitten kors av guldtyg. Signerat: sskT 1949 SBS (= Södra Sveriges Kyrkliga Textil, komp. av Sigrid Birgitta Synnergren, se s. 102 not 2). Skänkt 1950, som nr 2. — 5. Av grön sidendamast. I H S i guldtysapplikation, bårder omramade av ax i guld, broderier med traktens vilda blommor i mångfärgad schattersöm. Signerat sskT 1955 SBS (se nr 4 ovan). Skänkt 1955, som nr 2. L 350. — 6. Antependium för sarkristians altare. Grämelerad rödlakansväv med ett Agnus Dei. L. 175.

Mässhakar. — 1. Av rödbrun sidenbrokad, samma tyg som i antependium nr 2. Kantad och försedd med kors av breda guldgaloner, vilka tillvaratagits från en äldre mässhake, troligen den, som enligt RÄK. anskaffades 1841. Arbetet bekostat av Välluvs kyrkliga syförening 1946. — 2. Av vit sidenbrokad, broderad med kors och triangel. Skänkt 1945 av Välluvs kyrkliga syförening.

KOLLEKT-
HÅVAR

Ett par kollekt håvar av mullvadsfärgad sammet med guldgaloner. Ringar av försilvrad mässing, holkar med små ringklockor. Inköpta 1942 (RÄK.). Ringarnas D 14,5.

MATTOR

Altarmatta i flossateknik, med årtal 1936. Rödbrun med kors i grått och omramning i svart, grått och mörkare brunt. L 225, B 105.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Av nu försvunna, i äldre INV. upptagna textilier kan följande omnämnas.

Altarkläde. Kyrkans äldsta bevarade INV., från 1692 (INV. från 1664 är blott fragmentariskt bevarat), upptager »1 altare kläde av pralsacht¹ med frantzar och smaa gullsnorer före», förmodligen detsamma, som senare (INV. 1788) kallas »1 rödt blommerat altare kläde med guldsnören på». Omnämnes även 1667 (SK. KOM.).

Mässhakar. I INV. 1692 (även i SK. KOM. 1667) nämnes »1 Röd kaffirs (se s. 105 not 1) messehagel med gull Knippling på». — Tyg och foder till en svart mässhake inköptes 1697, troligen för användning vid sorgegudstjänst i anledning av Karl XI:s död. — 1788 inköptes 8 alnar manchester samt 17 alnar breda, äkta guldgaloner och ett par silverspännen till en mässhake. Denna har tvivelsutan varit av samma utseende som den till Raus kyrka samtidigt anskaffade, vilken ännu är bevarad (fig. 94) och för vilken exakt samma materialinköp redovisas i RÄK.

Svart »multum» (s. 185, not 2) för inklädnad av altare och predikstol i samband med kungliga dödsfall anskaffades här liksom vid övriga kyrkor i grannskapet. 1741 köptes i stället vit multum, som sedan svartfärgades, och 1749 upptages i RÄK. »hemmgjort kläde till omhäng för altaret och predikstolen».

MÅLNING

Porträtt av domprosten Per Wieselgren (se s. 82, not 1). Oljemålning på duk, osignerad (kopia?, fig. 164). I svart ram med inskriptionstavla: PER WIESELGREN / KYRKOHERDE I WÄLLUF 1847—1857 / DÖD SOM DOMPROST I GÖTEBORG 18 10/10 77. H 65, B 55. Skänkt 1898 av professor J. Paulsson.

¹ Pralsacht (-sagt, -sagd) = finare sorts sars? Pral = prål. Sacht möjligen en förvrängning av serge, sars, kyprat tyg i ylle, även siden.

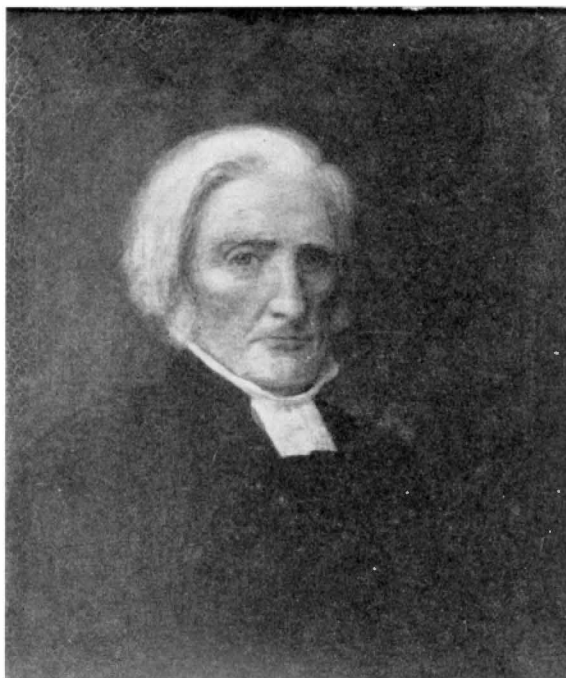

Fig. 164. Porträtt av domprosten i Göteborg Peter Wieselgren, kyrkoherde i Välluv och Raus 1847—57. Oljemålning på duk. Foto 1960.

Bildnis des Dompropsten Peter Wieselgren in Göteborg, Pfarrer in Välluv und Raus 1847—57. Öl auf Leinen.

Portrait of Peter Wieselgren, Dean of Göteborg, rector of Välluv and Raus 1847—57. Oils on canvas.

Av Hedengrans kalligrafiska tavlor (s. 113 not 1) har kyrkan ägt trenne: »Jubeltavlan» till minne av Uppsala möte 1593 samt Karl XI:s begravning och Segern vid Narva, alla inramade, den förstnämnda i en tung, av järnlänkar burens ram (RÄK. 1698), trol. liknande dem i Raus och Bårslöv (fig. 104 och 207). De finnes ej längre kvar.

HEDEN-
GRANSTAVLOR

Gustaf III:s tal 1771, inramat, nu försvunnet.

KUNGATAL

Karl XII:s bibel 1703, i samtida helt skinnband med metallbeslagna knäppen.

BIBEL
JORDFÄST-
NINGSS-
REDSKAP

Sandfat av silver för jordfästning. Inskr.: SKÄNKT TILL VÄLLUVS KYRKA 1924. Enl. stplr tillverkat av guldsmeden J. Ahlström i Hälsingborg 1924. D 21,3. — Jordfästningsspadar: — 1. Av oxiderad mässing. Inköpt 1823 (RÄK.). — 2. Av silver. Skafft med ringkors och IHS. Stplr som sandfat ovan. L 37.

Vaser av silver, ett par. Runda, rak form, räfflad fotring. Inskr. graverad under botten: GÅVA AV VÄLLUVS KYRKLIGA SYFÖRENING 1961. Enl. stplr utförda 1961 av hovjuveleraren Wiwen Nilson i Lund. H 17,5.

PRYDNADS-
FÖREMÅL

FATTIGSTOCK En järnbeslagen fattigstock, som icke varit upptagen i kyrkans inv., såldes 1833 på auktion (REPAR.HANDL.).

KISTOR En järnbeslagen kista med tre lås, vilken angavs vara gemensam egendom för Välluvs och Raus' församlingar, tillverkades 1693 (RÄK.). Den såges 1776, då en ny sådan kista anskaffades, vara förmultnad i botten. — Sistnämnda kista är sannolikt identisk med den järnbeslagna kista, som 1833 såldes på auktion. — En tredje, för de båda församlingarna gemensam kista köptes 1832 (RÄK.); den är nu försvunnen.

MÖBLER Karmstol av brunmålad björk. Sarg med snidat flätverk, sitsen klädd med rött skinn. Ornering på sarg, rygg och ben målad i blått och rött. Gustaviansk typ, 1700-talets senare del. I sakristian. — Ett hörnbord av furu, målat i ekimitation, med profilerad sarg och skivan vilande på ett buktat ben, är upptaget i SNABBINV. 1918, men har ej kunnat återfinnas. — Ett skåp, sålt på auktion 1833, kan vara det, som 1738 anskaffades för kläder och förordningar. — Ett äldre skåp, för kläder och nattvardskärl, upptages i inv. 1664 (RÄK.).

STRAFF-REDSKAP En pliktball tillverkades 1688 (RÄK.), möjligen identisk med den gapstock, som 1854 avfördes ur inventariet (RÄK.).

DIVERSE FÖRSVUNNA INVENTARIER En alnlikare inköptes 1736 (»efter ordre förskaffat en ny justerat måttstäck», RÄK.). 1842 anskaffades två handsprutor, en av trä och en av koppar. — En likbår upptages i inv. 1664 (RÄK.), i senare inv. redovisas regelbundet en eller två likbårar eller bärstänger.

KLOCKOR Storklocka av malm, urspr. gjuten 1467, omgjuten 1730, 1782 och 1789, reparerad 1872. Inskriptioner:

På V sidan: ÅR 17[89] / AT DRA MITT FÖRSTA ÅR FRÅN ÅRET MAN NU SKRIFVER / TREHUNDRATIUGU TVÅ MIN ÅLDERS FACIT GIFVER. I TVENNE / SECLERS TID SAMT TRE OCH SEXTI ÅR, EHURU STÄNDIGT RINGD / IAG INGEN SKADA FÅR. IAG BRÄCKS, IAG GUTES OM, IAG DUBBEL / STORLEK VINNER MEN EI DEN STYRKA FÅR OCH EJ DEN ÅLDER HINNER / SOM IAG TILLFÖRNE HAFT I MINA UNGA DAR. / MAN MIG PÅ SEXTI ÅR TVÅ GÅNGER OMSTÖPT HAR / GUTEN 1467 OMGUTEN 1730. MED ETT SKIEPUNS TILLÖKNING / ÅTER 1782 OCH 1789 / GUTEN I MALMÖ HOS ÄNKAN MARIA WETTERHOLTZ (s. 116 not 2).

På Ö sidan: G III 1789 / IAG ÄR NU GUTEN OM ATT NYA TONER GIFVA KOM KI[Ä]RA / WÄLLUF KOM ATT OCH FÖRNYAD BLIFVA DOCK EI EN KLINGAND / BIELRA VAR NEJ HIMLEN DET FÖRBJUDER. IAG UTAN KIÄNSLA / LIUDER MEN DU ETT RÖRLIGT HIERTA HAR. / DÅ VARANDE KYRKOHERDEN HÅF PRÄDIKANTEN [O]CH PROSTEN HERR / MAGISTER ELIAS FOLLIN (s. 115, not 1) KYRKOVÄRDAR PEHR ÖRSTRÖM OCH IONS OLSON. — H 93, D 101.

Lillklocka av malm, gjuten 1821. Inskriptioner:

På V sidan: KONUNG CARL DEN 14 JOHAN. / LANDSHÖFDING WILHELM AF KLINTEBERG¹

¹ WILHELM AF KLINTEBERG, f. 1759 i Härslövs prästgård, † Malmö 1829. Adlad 1807, friherre 1815, landshövding i Malmöhus län 1812—1829.

/ BISKOP WILHELM FAXE¹ / GJUTEN PÅ FÖRSAMLINGENS BEKOSTNAD ÅR 1831 / DÅ FÖRSAMLINGSVÅRDEN INNEHADES AF PASTOR DESIGNATUS / KONGL HOPFPREDIKANTEN HERR MAGISTER CARL HALLBECK² / KYRKOWÄRDARNE WORO / ÅKE SWENSSON I WELLUF OCH / ION OLSSON I ÖSTRA RAMLÖSA.

På Ö sidan: KOMMER I HERRANS GÅRDAR / TILLBEDEN HERRAN I HELIG PRYDNING / HELA WERLDEN FRUKTE HONOM: PS, 96.8.9 / GJUTEN I MALMÖ / AF LARS OLOFSSON (s. 116 not 1). H 93, B 96.

¹ VILHELM FAXE, f. i Kvistofta sn 1767, † i Lund 1854. 1811 biskop i Lunds stift och prokansler i Lund.

² CARL HALLBECK, f. 1782 i Malmö, † 1845. Kyrkoherde i Hälsingborg med Välluv och Raus 1820, prost över egna församlingar 1822, kontraktsprost i Luggude kontrakt 1826 (CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 288 ff.)

SAMMANFATTNING

I. Romansk kyrka av gråsten, med finhuggen sandsten i hörnkedjor, sockel, valvbågar och fönsternischer. Kyrkan består av långhus — nuvarande långhusets tre östliga travéer — smalare kor med halvrund absid (fig. 165 A). Triumfbågen trång, med plats för sidoaltaren i långhusets Ö hörn. På N och S sidan har långhuset ett bevarat högtsittande, rundbågigt fönster (fig. 128, 129); liknande fönsteröppningar torde ha funnits i koret. Långhus och kor med platta bräddtak, absiden halvkupolvalv av sten. Takstol av ek, kryssförsträvad, timret märkt med runor (fig. 138) för hopsättningen. Takbetäckning av blyplåt. 1100-talets senare hälft.

Inv.: odekorerad cuppa av granit till romansk dopfunt (fig. 156).

II. 1200-talet. Inv.: triumfkruifix av ek (fig. 150—152), urspr. en bild av den krönte himlakonungen, som blickar ned från sitt kors. Genom konungakronans ersättande med en törnekrona, ändring av huvudets ställning samt ögonens tillslutande förvandlades senare den triumferande, levande gudagestalten till den döde människosonen. 1200-talet, ändring under gotisk tid. Rökelsekar av brons (fig. 162).

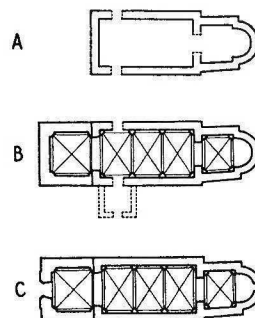

Fig. 165. Kyrkans utveckling. 1:1 000.

Grundrissentwicklung der Kirche.
Development of church.

III. 1400-talet. Långhuset tillbygges i V med ett lågt, tegeltäckt torn, vars murar nå blott omkr. 1 m över långhusets (fig. 165 B). Tornets bottenvåning öppnas med en bred båge emot långhuset. Hela kyrkorummet — utom absiden — överbälvas med kryssvalv av tegel, med oprofilerade tegelribbor. Bågar och ribbor får enkel dekor i kalkmålning, övrig dekor icke känd. Ett vapenhus uppföres framför ingången på kyrkans S sida. På kyrkogården en klockstapel av ek.

Inv.: kyrkklocka av malm 1467 (omgjuten). Ljusstakar av senmedeltida typ (fig. 163),

IV. 1500-talet. Inv.: altare med bågfältsindelad antemensale (fig. 143) kan härröra från slutet av 1500-talet. Bänkinredning 1572.

V. 1600-talet. Inv.: renässansinredning, troligen från en skånsk verkstad, starkt påverkad av den på Kronborg verksamma konstnärskretsen. Altaruppsats (fig. 145—149), stafferad 1624 av Sören Kjær (fig. 148), predikstol (fig. 153) med ljudtak, stafferad 1627. Dopfont av trä, stafferad 1633, nu försvunnen. Nattvardskalk av silver (fig. 158) skänkes 1643 av länsherren i Hälsingborg, riksrådet Christopher Ulfeld och hans maka Maren Urup.

VI. 1700-talet. Tornet får ljudgluggar, s.k. homejor, på takfallen i samband med klockans överflyttande från klockstapeln till tornet. En yttre trappuppgång av trä bygges vid tornet. Klockstapeln på kyrkogården nedrives.

Inv.: klockan omgjutes 1730, 1782 och 1789.

VII. 1800-talet. 1832 företages omfattande arbeten. Vapenhuset rives och ny ingång upptages i kyrkans västmur (fig. 165 C). Läktare uppföres i långhusets V travé. Det yttre trapphuset till tornet nedtages och ny uppgång anordnas från läktaren. Dörröppning upptages i absiden till den där anordnade sakristian. Kyrkan får nya fönster och nytt golv.

1859 pålägges nytt yttertak av kopparplåt.

Tornet förhöjes 1872 omkr. 6,5 m. Nya fönsterkarmar av gjutjärn insättes.

Inv.: ny lillklocka 1831. Orgel uppsättes 1881.

VIII. 1900-talet. Kyrkan får — efter förslag av ark. E. Græbe — ny golvläggning av tegel, ny bänkinredning med slutna bänkar och ny altarring. Triumfbågen befrias från överputsning. Kalkmålade medeltida dekor å korets pilastrar och valvribbor framtages. Varmvattenvärmeledning installeras med pannrum i ett nyuppfört bårhus.

Inv.: ljuskronor av malm eller mässing. Orgeln ombygges 1932 och 1939. Nya textilier tillkommer genom inköp eller gåvor.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanische Kirche aus Feldstein mit feinbehauenen Sandstein an Ecken, Sockel, Gewölbebogen und Fensternischen. Die Kirche besteht aus einem Langhaus — den drei O Jochen des jetzigen Langhauses — und schmalere Chor mit halbrunder Apsis (Abb. 165 A). Der Triumphbogen ist eng, um in den O Ecken des Langhauses Platz für Seitenaltäre zu lassen. An der N und S Seite hat das Langhaus je ein erhaltenes hochsitzendes Fenster mit Rundbogen (Abb. 128, 129), ähnliche Fensteröffnungen sind im Chor vorauszusetzen. Langhaus und Chor besitzen flache Bretterdecken, die Apsis ein Halbkuppel-Gewölbe aus Stein. Dachstuhl aus Eiche mit kreuzweisen Verstreben, die Balken sind für den Zusammenbau mit Runen (Abb. 138) markiert. Dachbelag aus Bleiplatten. 2. H. des 12. Jh.

Ausstattung: Schmucklose Cuppa eines romanischen Taufsteins aus Granit (Abb. 156).

II. 13. Jh. Ausstattung: Triumphkruzifix aus Eiche (Abb. 150—152), ursprünglich eine Darstellung des gekrönten Himmelskönigs. Durch die Ersetzung der Königskrone mit einer Dornenkrone, Änderung der Kopfstellung, sowie Schliessung der Augenlider wurde nachträglich die triumphierende, lebende Gottesgestalt in den toten Menschensohn verwandelt. 13. Jh., Veränderung in gotischer Zeit. Rauchfass aus Erz (Abb. 162).

III. 15. Jh. An das Langhaus wird im W ein niedriger ziegelgedeckter Turm angebaut, dessen Mauern bloss etwa 1 m über die des Langhauses hinausragen (Abb. 165 B). Das Erdgeschoss des Turms wird mit einem breiten Bogen zum Langhaus hin geöffnet. Der ganze Kirchenraum wird — ausser der Apsis — mit Kreuzgewölben aus Backstein eingewölbt, deren Rippen unprofilirt sind und statt dessen, ebenso wie die Bogen, einen gemalten Dekor erhalten. Die übrige Ausschmückung ist unbekannt. Ein Waffenhaus (Vorhalle) wird vor dem Eingang an der S Seite aufgeführt. Auf dem Kirchhof befindet sich ein eichener Glockenturm.

Ausstattung: Glocke aus Erz 1467 (umgegossen); Leuchter spätmittelalterlichen Typs (Abb. 163).

IV. 16. Jh. Ausstattung: Altar mit bogengegliedertem Antemensale (Abb. 143), der vom Ende des 16. Jh. herrühren kann. Bankgruppen 1572.

V. 17. Jh. Ausstattung: Die Renaissancewerke stammen wahrscheinlich aus einer schonischen Werkstatt, die stark von einem auf Kronborg tätigen Künstlerkreis beeinflusst ist. Altar (Abb. 145—149), farbig gefasst von Sören Kjær 1624 (Abb. 148); Kanzel (Abb. 153) mit Schalldeckel, gefasst 1627; eine Taufe aus Holz, gefasst 1633, nun verschwunden. Abendmahlskelch aus Silber (Abb. 158), gestiftet 1643 von dem Lehnsherrn in Hälsingborg, Reichsrat Christoffer Ulfeld und seiner Gattin Maren Urup.

VI. 18. Jh. Der Turm erhält Schalllöcher in den Dachschrägen im Zusammenhang mit der Überführung der Glocke von dem abgerissenen hölzernen Glockenturm auf dem Kirchhof in den W Turm, an dem aussen ein hölzerner Treppenaufgang angebracht wird.

Ausstattung: Umguss der Glocke 1730, 1782 und 1789.

VII. 19. Jh. 1832 werden umfassende Arbeiten vorgenommen. Das Waffenhaus wird abgerissen und ein neuer Eingang in der W Mauer der Kirche geschaffen (Abb. 165 C). Im W Joch des Langhauses wird eine Empore eingezogen. Die äussere Treppe am Turm wird abgenommen und durch einen direkten Aufgang von der Empore aus ersetzt. In der Apsis bricht man eine Tür als Zugang zu der dort angeordneten Sakristei ein. Die Kirche erhält neue Fenster und Fussböden.

1859 wird das Dach mit Kupferblech gedeckt.

Erhöhung des Turms um 6,50 m 1872. Neue Fensterrahmen aus Gusseisen.

Ausstattung: Die zweite Glocke 1831 erneuert. Die Orgel 1881 aufgestellt.

VIII. 20. Jh. Die Kirche erhält, einem Entwurf von Architekt E. Græbe folgend, einen neuen Fussbodenbelag aus Backstein, ein neues Gemeindegestühl mit »geschlossenen« Bankgruppen und neue Altarschränken. Der Triumphbogen wird von Putzschichten befreit und die mittelalterliche Dekorationsmalerei auf den Chorvorlagen und Gewölberippen freigelegt. Warmwasserheizung mit Zentrale in der neuerrichteten Leichenhalle.

Ausstattung: Kronleuchter aus Erz oder Messing. Orgelumbau 1932 und 1939. Ergänzung der Textilien durch Erwerb oder Stiftung.

SUMMARY

I. Romanesque church of granite rubble, with plain sandstone quoins, socle, vault ribs and window niches. The church consisted of nave—the three E bays of the present church—a narrower chancel and a semicircular apse (fig. 165 A). Rood arch narrow, with space for by-altars in E corners of nave. Round-arched windows high in N and S walls of nave (fig. 128, 129); there were probably similar windows in chancel. Nave and chancel had flat, wooden ceilings, the apse a semicupola stone vault. Roof collar-beams of oak, cross-struts, timber marked with runes for assembly (fig. 138). Roof covered with sheet lead. Late 12th century.

Furnishings: plain granite bowl of a Romanesque font (fig. 156).

II. 13th century. Furnishings: Rood, oak (figs. 150—152), originally a sculpture of Christ as the crowned King of Heaven, looking down from the cross. By substituting a crown of thorns for the royal crown, changing the position of the head, and closing the eyes, the triumphant, living divinity was changed later into the dead Son of Man. 13th century, altered during Gothic period. Bronze censer (fig. 162).

III. 15th century. Nave lengthened to W with a low, tiled tower, the walls only ca. 1 m above those of nave (fig. 165 B). Ground floor of tower open to nave by a wide arch. The whole church, except the apse, was crossvaulted with brickwork, with plain ribs. Arches and ribs decorated with simple paintings; no other decoration known. A porch was built before the S door. Bell-tower of oak built in churchyard.

Furnishings: Bell, 1467 (re-cast). Candlesticks of late medieval type (fig. 163).

IV. 16th century. Furnishings: Altar with arch-panelled frontal (fig. 143), may date from end of 16th century. Closed pews 1572.

V. 17th century. Furnishings: Renaissance fittings, probably from Scanian workshop, much influenced by artists employed at the Danish castle Kronborg. Reredos (figs. 145—149), painted 1624, by Sören Kjær (fig. 148), pulpit (fig. 153) with sounding board painted 1627. Wooden font, from 1633, now lost. Chalice, silver (fig. 158), donated by Councillor of the Realm Christopher Ulfeld and his wife, Maren Urup, in 1643.

VI. 18th century. Sound holes made in tower in conjunction with transfer of bell from the wooden bell-tower to church tower. External wooden stairs built to tower. Bell-tower in churchyard demolished.

Furnishings: Bell re-cast 1730, 1782, 1789.

VII. 19th century. Much renovation in 1832. Porch demolished and new door made in W wall of church (fig. 165 C). Gallery installed in W bay in nave. Stairs outside tower demolished and new stairs made from gallery. Door to vestry made into apse. New windows and floor in church. Church roof covered with sheet copper 1859. Tower built ca. 6 m higher 1872. Cast-iron window-frames installed.

Furnishings: New small bell 1831. Organ erected 1881.

VIII. 20th century. New brick floor laid, new closed pews and altar rail designed by E. Græbe. Plaster removed from rood arch. Medieval painting on chancel pilasters and vault ribs uncovered. Hot water central heating installed with heating central in new mortuary.

Furnishings: Chandeliers of brass or bronze. Organ rebuilt 1932 and 1939. New textiles acquired as donations or by purchase.

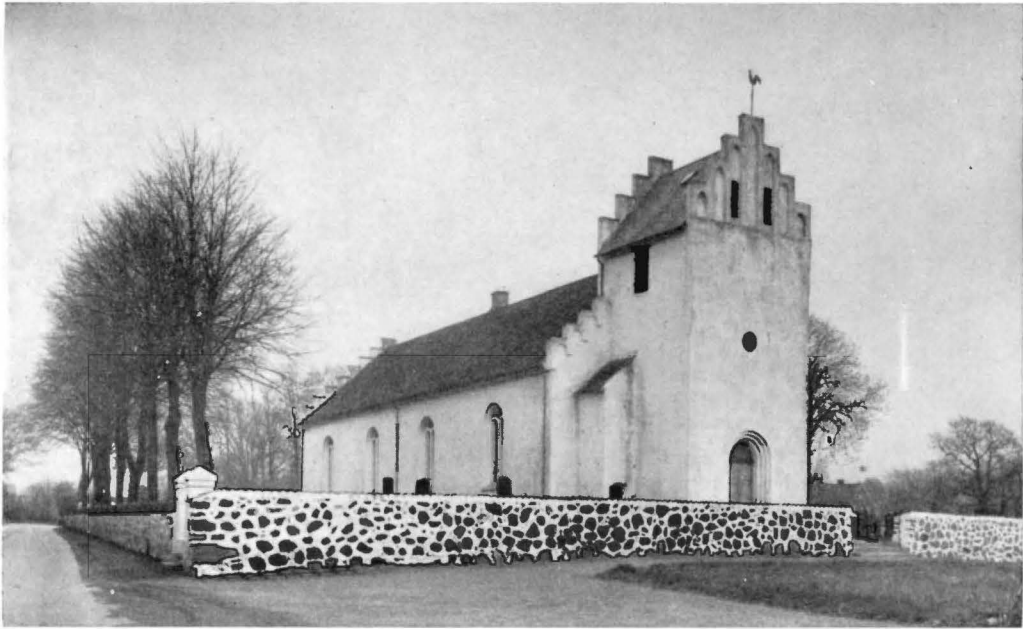

Fig. 166. Bårslövs kyrka och kyrkogård från NV. Foto 1960.
Kirche und Kirchhof von Bårslöv von NW. Bårslöv Church and churchyard from NW.

BÅRSLÖVS KYRKA

SKÅNE, MALMÖHUS LÄN, LUGGUDE HÄRAD
LUNDS STIFT, HÄLSINGBORGS KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad av Torsten Mårtensson, avslutad i jan. 1962.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA: BRUNIVS' samling (kort beskr., försl. t. utvidgn., text i bd VIII o. XIV, ritn. i bd XL o. i planschsaml.); INV. 1830; SNABBINV. 1918 av U. ÖTTERSTEDT, kontr. 1919 av L. SJÖBERG; handl. ang. minnessten över Carl XI och hans här 1926; försl. t. altarpuppställn. o. altartavla 1930; kyrkans senaste rest. 1942—43; försl. t. elektrisk installation 1943; rest. av predikstol 1947; renovering av ytterdörrar; anlägg. av yttertrappa; altare i sakristian 1956; försl. t. ändr. av dörrarna mellan vapenhus och kyrkorum 1960; tidn.klipp. o. fotogr. — RA: Överintendentens underd. skr. 14/4 1807 ang. ritn. t. orgelfasad. I akten ritn. av C. GRÖNVALL; ÖIÄ:s underd. skr. 1852 ang. C. G.

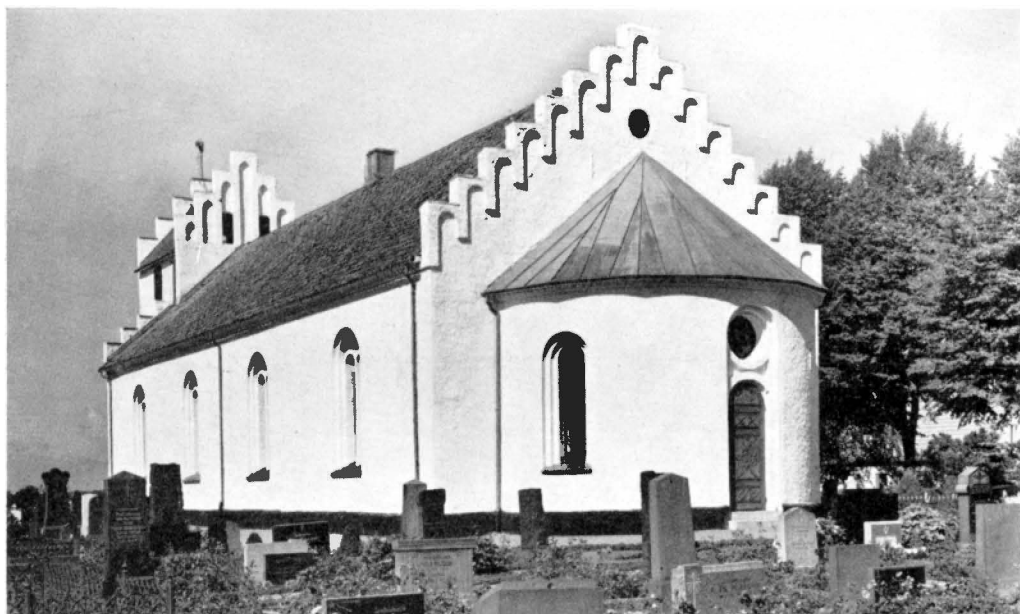

Fig. 167. Kyrkan från öster. Foto 1962.
Die Kirche von O. The Church from E.

BRUNIUS' ritn. t. ombyggn., stadf. 30/9 1852; d:o skr. ang. nytt försl. t. ombyggn. (av A. HAF), stadf. 28/8 1857; BRUNIUS' 2 fastst. ritn. från 1852 i kartsaml.; Skånska kommissionen volym Q, innehållande inv. för kyrkorna i Skåne, Halland och Blekinge för år 1667. — KA: Malmöhus läns lantkyrkoräk., innehållande RÄK. och verifikationer 1697—1862. — BSt: 1 bl. ritn. t. orgel (1807) av P. W. PALMROTH; 2 bl. försl. t. utvidgn. av C. G. BRUNIUS, stadf. 30/9 1852; 1 bl. försl. t. utvidgn. av A. HAF, stadf. 28/8 1857; 2 bl. försl. t. orgelfasad av H. SJÖSTRÖM, stadf. 25/7 1884; 1 bl. försl. t. ändr. klockkupph. av TH. WÄHLIN, stadf. 24/11 1916; 1 bl. ritn. t. inramn. av altartavla av TH. WÄHLIN, stadf. 15/9 1930; försl. t. bårhus av E. GRÆBE, stadf. 23/7 42; 3 bl. försl. t. ändrad bänkinredn. av E. GRÆBE, stadf. 4/2 1943; 2 bl. försl. t. el. installation, stadf. 2/9 1943; 1 bl. karta över område för kyrkog. utvidgn. 1946; 1 bl. försl. t. planering av k.gård av G. V. WALBERG, stadf. 15/6 1949; 3 bl. ritn. t. sakristiinredn. av FILIP LUNDGREN, 1955; 4 bl. ritn. t. nya dörrar i V portal och sakristians port av E. GRÆBE, stadf. 6/3 1956; handl. rör. rest.arb. — KB: Sockenrelationer av C. SORBONIUS 1692 och A. CORVIN 1729. — LLA: RÄK. 1676—1786; Malmöhus läns landkyrkokobok, innehållande avskrifter av RÄK. 1689—1822.

KYRKANS ARKIVALIER. De äldsta arkivalierna gick förlorade vid prästgårdens brand 1838, varför pastorsarkivet blott innehåller handlingar fr. o. m. mitten av 1800-talet: st.PROT från 1838; kyrkostol 1836—1879; RÄK. från 1880, vis.PROT. 1850—1934; inv. från 1839; byggn.beskr. till utvidgn.försl. av C. G. BRUNIUS 1852; d:o t. ombyggn.försl. av A. HAF 1857; handl. rör. ny orgel 1884, restaurering 1943; byggnads- och kyrkogårdsärenden under 1900-talet m. m.

Kyrkan ligger i en bygd, som tidigt varit tätbefolkad. Avstånden till grannkyrkorna Välluv, Frillestad, Fjärestad och Raus utgör blott resp. 2, 2, 2,5 och 3,5 km. Socknen är också rik på fornlämningar, däribland flera stora bronsåldershögar samt en stendös, »Stenlösorna», vid Nymölla på N stranden av Råån.

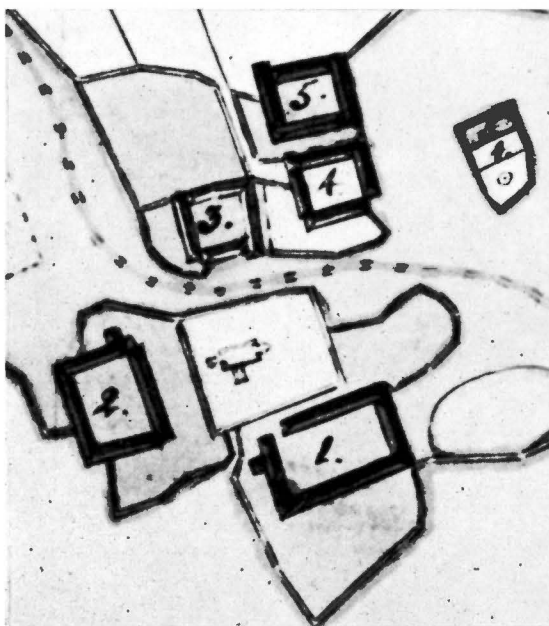

Fig. 168. V delen av Bårslövs kyrkby med kyrka och kyrkogård. Kringliggande gårdar, bland dem prästgården nr 1, försvunna. Detalj ur storskifteskarta 1763. LKM.

W Teil des Kirchdorfs Bårslöv mit Kirche und Kirchhof. Die in der Nähe liegenden Höfe, unter diesem der Pfarrhof Nr. 1, verschwunden. Ausschnitt aus der Landmesserkarte zur Umliegung des bäuerlichen Bodenbesitzes 1763.

W part of church village of Bårslöv with church and churchyard. Surrounding farms, including vicarage, No. 1, now gone. Detail of land redistribution map 1763.

Vid vägkorset omkr. 100 m Ö om kyrkogården står en minnessten med följande inskr.: ÅT MINNET AV CARL XI, SKÅNES RÅDDARE, OCH HANS HÅR, VILKA UNDER SVÅRA FÖRHÅLLANDEN VORO LÅGRADE VID BÅRSLÖV I NOVEMBER OCH SEGRADE VID LUND DEN 4 DECEMBER 1676, RESTE TRAKTENS BEFOLKNING DENNA STEN 1926.

Namnet *Bårslöv*, i början av 1200-talet skrivet *Bareslefh*, anses i första ledet innehålla gen. av ett för övrigt okänt mansnamn *Barer*, medan senare leden, *-lev*, betyder arvegods¹.

Redan 1558, i den första notisen från luthersk tid, där Bårslöv och Fjärestad nämnes, anges de båda socknarna såsom med varandra förenade, med Bårslöv som huvudsocken, och häri har ingen ändring skett förrän i senare tid, då i enlighet med ett K. brev 3/12 1926 och 16/12 1927 Bårslöv och Fjärestad fr. o. m. 1/5 1929 förenades med Frillestad från Ekeby och Frillestads pastorat samt Välluv från Raus och Välluvs pastorat till ett nytt pastorat, benämnt Bårslövs, Fjärestads, Frillestads och Välluvs församlingars pastorat.² Fr. o. m. 1/1 1962 har Bårslöv och Fjärestad utbrutits och förenats med Kvistofta och Glumslöv till Kvistofta, Glumslövs, Bårslövs och Fjärestads församlingars pastorat.

¹ JÖRAN SAHLGREN, Hälsingborgstraktens ortnamn, i Hälsingborgs Historia I, Sthlm 1925, s. 114.

² CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 414.

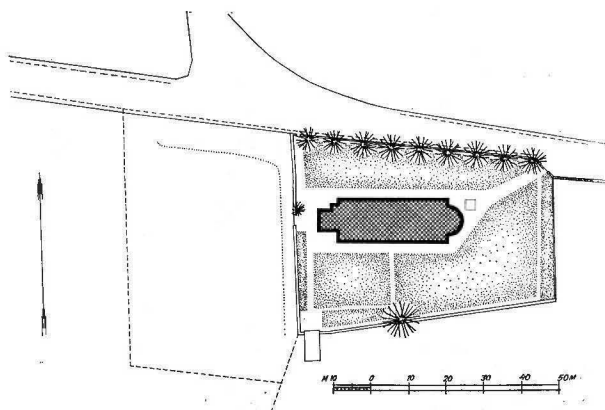

Fig. 169. Kyrkogårdsplan, 1:2 000. Uppm. Helge Hultman
1957.

Kirchhofsgrundriss. Plan of churchyard.

KYRKO GÅ R D E N

KYRKO G Å R -
D E N

Kyrkogården, i V utkanten av Bårslövs gamla kyrkby, låg före enskiftet omgiven av kringbyggda, fyrålgade gårdar, bland dem på S sidan prästgården (nr 1 på fig. 168), vilken 1838 nedbrann och sedan återuppfördes på annan plats SO om och längre från kyrkan. Den i plan nära nog kvadratiske kyrkogården blev i två etapper, 1873 och 1903, något utökad emot Ö. En betydande utvidgning av dess område kommer att ske på V sidan enligt ett 1949 fastställt förslag, men denna del är ännu (1962) icke vare sig inhägnad eller slutgiltigt planlagd (fig. 169).

Kyrkogården kringgärdas av fogad gråstensmur, vars högre partier, murarna i V och S, täckes av rött taktegel. Längs N muren går nu landsvägen mot Hälsingborg; här finnes i båda hörnen ingångar med enkla, murade pelare och grindar av smidesjärn. I V muren upptogs 1943 en ny ingång mitt emot kyrkans tornportal. En ingång, som lett till prästgården, har sedan gammalt funnits i S muren.

I 1700-talets handlingar talas om ingångar — »kyrkogårdsluckor» — på N, Ö och S sidorna. Huvudingång var den N murens, vilken även benämnes kyrkogårdsporten. För »luckorna» talas om uppståndare och skjutbommar av trä. Innanför genomgångarna fanns sådana »järnrister», som omtalas 1691 (RÄK.), d. v. s. över murade gropar lagda, glesa järngaller, avsedda att hindra kreatur från att komma in på kyrkogården.

Kyrkogårdsporten på N sidan angavs 1773 ha fyra »luckor», vilka då, liksom även 1785, blev målade med blå oljefärg (RÄK.). Troligen har det här rört sig om ett litet portus med genomkörsel samt yttre och inre halvportar.

En kyrkolada omtalas 1680 (RÄK.). Den hade då tak av tegel, som nedtogs för att i stället användas vid reparation av kyrkans tak. Kyrkoladan täcktes i stället med långhalm. Var den legat är icke känt. KYRKOLADA

I kyrkogårdens SV hörn uppfördes 1943 ett bårhus, en enkel, rektangulär byggnad med tegeltäckt sadeltak (ark. Eiler Græbe). I dess källare anordnades pannrum för en samtidigt i kyrkan installerad varmvattenvärmeledning (s. 220). BÅRHUS

KYRKOBYGGNADEN

BYGGNADSBESKRIVNING

Bårslövs kyrka består av ett långhus, uppfört 1858 — sedan den gamla medeltidskyrkan rivits — samt ett till detta i V anslutet torn, vilket tillika med angränsande partier av V gaveln utgör den enda kvarstående delen av den ursprungliga kyrkobyggnaden. PLAN

Långhuset är i plan rektangulärt och har i Ö en halvrund absid, vilken utan markerat korparti fogats till gaveln (fig. 170). Absiden användes såsom sakristia, för vilket ändamål den även från början varit avsedd. Tornet har kvadratisk grundplan. Ett litet trapputbygge är tillfogat i NÖ hörnet, i vinkeln mellan tornet och V gaveln (fig. 166 o. 170)

Materialet i långhusmurarna är gråsten, med stark inblandning av sandsten från den rivna byggnaden. En smal skråkantsockel löper runt långhus och absid, vilka har taklist med sågsnitt av tegel. Ö och V gavelröstena visar avtrappningar, ornerade med stigande rundbågsfriser. UPPBYGG-
NAD

Tornets fasadmurar, som i ursprungligt skick kan studeras dels på mindre ytor i trapputbygget, dels på ett oputsat parti av Ö muren, synligt från kyrkvinden under långhusets yttertak, är byggda av välhuggna sandstenskvadrar med ganska tunna, på bevarade partier ryggstrukna eller streckritsade fogar (fig. 172). Kvadrarna ligger i jämna skift av varierande höjd. Det parti av Ö tornmuren, som varit dolt av det gamla långhusets tak och icke synts utifrån, visar ett annat murningsförfarande, som nedan närmare avhandlas (s. 214).

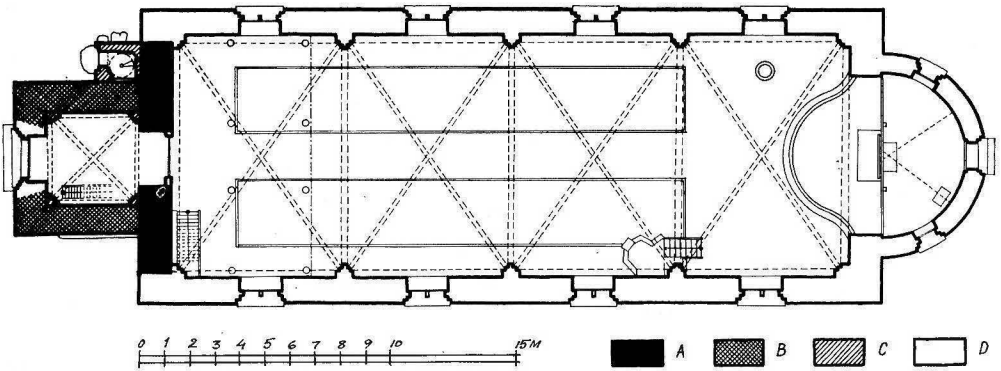
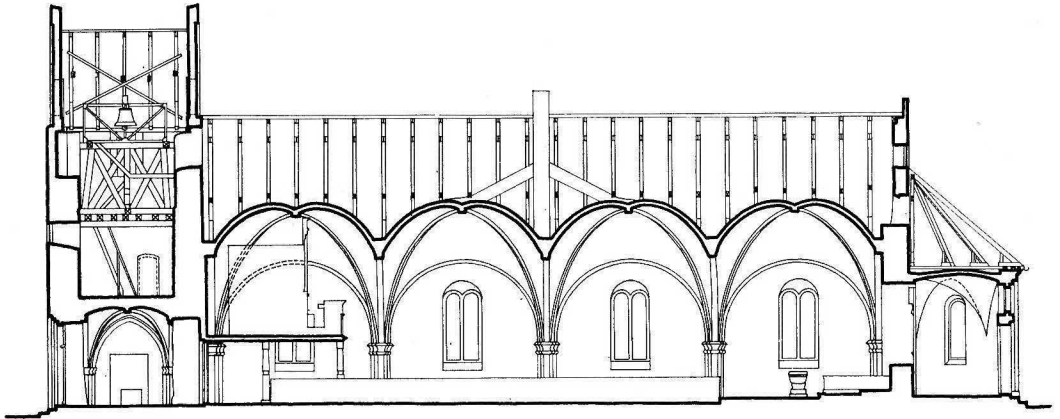

Fig. 170. Plan och längdsnitt mot N, 1:300. Uppm. Helge Hultman 1957.
 Grundriss und Längsschnitt nach N. Plan and longitudinal section looking N.

Tornet har haft en kraftigt framspringande, svagt hålkälad skråkantsockel, vilken nu är bevarad blott på det lilla stycke, som skyddats av trapputbygget (fig. 173 och 178 b). Dess båda gavelrösten är av tegel och avtrappade samt prydda med spetsbågiga blindnischer, vilkas baslinjer ligger på samma höjd (fig. 166). På Brunius' teckning fig. 181 är den mellersta upptill raksluten och de övriga rundbågiga. V gavelns vindflöjel i form av en kyrktupp av järn är ny, men kopierad efter en äldre, som var förrostad, troligen identisk med den med höggul oljefärg anstrukna, stora »Wäder-Hane», som 1773 uppsattes på tornet (RÅK.).

Trapputbygget i N vinkeln mellan tornet och långhuset är av tegel, med öppna ställningshål. Under takfoten löper en sågsnittslist, framdragen även över murhörnet. Den i utbygget inrymda vindeltrappan, som lett upp till tornets andra våning, är till sin nedre del raserad — troligen skedde detta 1885, då beslut fattades om inredande av kolbod i trapphuset (ST.PROT.).

Hela kyrkan är utvändigt rappad och vitmenad. Tornets murar var, såsom Ö muren under långhustaket visar, rappad redan före rivningen av det gamla långhuset 1858, troligen sedan 1766 (s. 210).

På varje sida har långhuset 4 rundbågiga fönsteröppningar, vardera genom en putsad mittpost delad i tvenne fönsterluffer och ett övre bågfält, det senare med mönster av färgat glas i järnspröjsar. Sakristian (absiden) har tvenne smalare rundbågsfönster samt över dörren ett rundfönster. I tornets andra våning har V muren en högtsittande genombrytning, troligen icke ursprunglig, vilken utåt visar ett rundfönster, möjligen tillkommet för inmontering av en urtavla (se s. 249). Ljudgluggar i tornets översta våning har funnits åt alla fyra väderstrecken; öppningarnas inre partier har skränande smyggar. Deras yttre ändrades 1756, då alla fyra ljudhålen utvidgades i höjd och bredd. Som skäl härför angavs, att hålen var så små, att ljudet av klockan ej kunde höras ens i kyrkbyn (RÅK.). En bidragande orsak kan ha varit, att ljudgluggarna icke blott hade smala yttre öppningar, utan att dessa även delats av breda mittposter, eller att partiella tillmurningar tidigare hade skett.

V murens ljudglugg är nu igensatt. Ö murens, som numera öppnar sig inåt långhusets vind, tjänstgör som ingång till denna. I samband med ändring av klockornas upphängning (s. 250) upptogs nya ljudgluggar i gavelrösternas blindnischer.

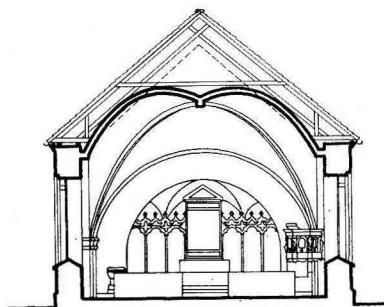

Fig. 171. Tvärsektion mot Ö, 1:300.
Uppm. Helge Hultman 1957.
Querschnitt nach O.
Cross section looking E.

FÖNSTER

INGÅNGAR

Kyrkans huvudingång genom tornet i V tillkom i samband med långhusets nybyggnad 1858, då tornets fasad här genombröts och tornkammaren, vilken nu kallas »vapenhuset», gjordes till ett förrum till kyrkan. En ingång finnes även till sakristian i Ö. Båda dessa ingångar har trespråkiga, rundbågiga omfattningar. I sakristidörren är omfattningen sammankomponerad med ett ovanför sittande rundfönster, vars spröjsverk bildar en med färgat glas fylld rosett. Båda dörrarna, av ek, är nya, men utförda som kopior av de äldre, vilka var bristfälliga och 1957 överlämnades till Hälsingborgs museum (INV. nr 1263—57, a, b; 1264—57). De visade en för sin tid — nygotiken — synnerligen karakteristisk reliefdekor, sammansatt av bågar, »näsor» och andra gotikens stilelement (fig. 174 o. 175). Även om dessa dörrars ornamentik går helt i Brunius' anda och även tillskrivits honom, kan den dock icke vara hans verk. Kyrkans handlingar visar icke någon som helst kontakt med professor Brunius vid tiden för nybyggnadens uppförande. Det är tvivelsutan den nya kyrkans skapare, byggmästaren A. Haf (s. 218), som gjort ritning till dörrarna eller i varje fall givit erforderliga anvisningar om, hur de skulle utföras.

INTERIÖR

Långhuset täckes av fyra rektangulära halvstens ribbkryssvalv av tegel, efterbildande medeltida valvformer, med trespråkiga sido- och hörnpilastrar, enkla kapitälband samt rundbågiga sköld- och gördelbågar (fig. 170, 176). Absiden täckes av ett valv i trenne kappor, utan ribbor eller valvstöd (fig. 170).

Kyrkans V gavel genombrytes mellan långhuset och tornkammaren (vapenhuset) av en spetsbågig genomgång, försedd med skråkantade anfangslistor, av vilka dock blott den N är bevarad. Genomgången synes icke vara ursprunglig, utan senare uppbruten i samband med tornbygge. På ömse sidor om densamma visar muren i tornrummet skråkantade framsprång, delvis troligen ombyggda, vilka synes utgöra rester av en yttre skråsockel på långhuset (fig. 178 a o. 179); beträffande dessa förhållanden se nedan s. 214. Tornkammaren täckes av ett halvstens kryssvalv av senmedeltida ursprung. Från trespråkiga hörnpilastrar med kapitälband av samma typ som förekommer i Raus och Välluv — vulst, kälad skråfas och platt (se fig. 179) — uppstiger dels sköldbågar, dels oprofilerade halvstens ribbor, som bär valvkuporna. I genomgångens spetsbåge ligger hjässpunkten högre än i tornvalvets därintill slagna Ö sköldbåge, vilken på grund härav kommit att överskära genomgångens arkivoltlinjer.

Över dörren mellan tornkammaren och långhuset är uppsatt en stentavla (H 25, L 50) med inskr.: UNDER KONUNG OSCAR I:S / REGERING UPPFÖRDES / DENNA KYRKA 1858.

Golvläggningen utgöres i mitt- och sidogångar samt i tornkammaren av rött tegel, inlagt 1943. Ö valvfacket, vilket genom golvets förhöjning ett steg markerats såsom kor, har golv av kvadratiska kalkstensplattor.

YTTERTAK

Takbetäckningen över långhuset, pålagd vid uppförandet 1858, består av gult taktegel av Höganäs tillverkning. Absiden är täckt av plåt, medan tornet har tak av skiffer, pålagt 1879. Tornet, som även tidigare haft tegeltak, hade fått nytt sådant i samband med den nya kyrkans byggande 1858.

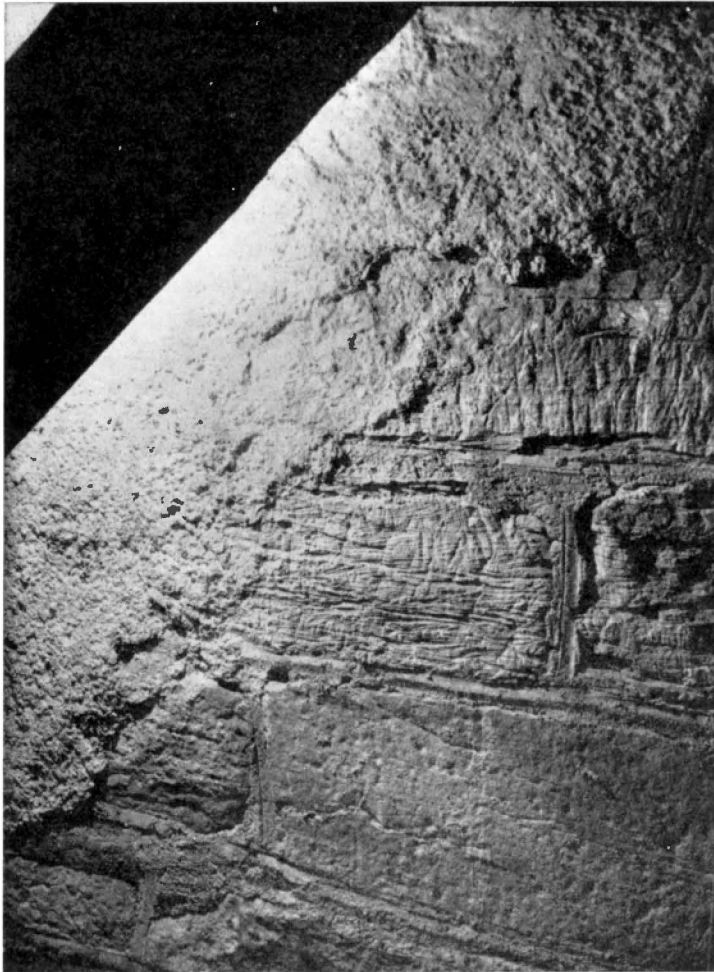

Fig. 172. Detalj av tornets Ö mur, sedd från långhusets vind. Kvadermurverk med ryggstrukna och ritsade fogar. Foto 1959.

Blick auf die O Mauer des Turms vom Dachboden des Langhauses. Quadermauerwerk mit geritztem Fugensteg.

Detail of E wall of tower, seen from nave attic. Ashlar masonry with incised joints.

BYGGNADSHISTORIA

Vår kännedom om den 1858 rivna medeltida kyrkans plan och uppbyggnad är till väsentlig del grundad på professor C. G. Brunius' kortfattade beskrivning och skisser samt på hans nedan omförmälda utvidgningsförslag. Vissa slutsatser av byggnadshistoriskt intresse möjliggöres emellertid av det ännu kvarstående tornet och de till detta anslutande partierna av V gaveln, som utgör de enda bevarade resterna av det gamla långhuset. Det framstår sålunda som i hög grad sannolikt, att tornet varit en senare tillbyggnad till en ursprungligen tornlös romansk kyrka (s. 214). Dennas byggnadstid bör falla inom de skånska stenkyrkornas romanska byggnadsperiod, som för landskyrkornas vidkommande omfattar 1100-talets mitt och senare hälft samt 1200-talets början.

ÄLDSTA
KYRKAN

Det nuvarande långhusets murar är till stor del byggda av material, som tillvaratagits vid rivningen av den gamla kyrkan. Några formstenar eller andra ornamentala element har dock icke observerats i det nya murverket. På Brunius' skiss fig. 181 är emellertid en taklist, troligen ett sågsnitt, angivet på S långhusmuren. De få arkitektoniska detaljer av sådan art, som nu finnes kvar, utgöres av det i trapputbygget bevarade partiet av tornets svagt hålkälade skråsockel (fig. 173, nedtill mellan A och B) samt de i tornkammaren synliga resterna av den rätt höga, men föga framspringande skråkantsockel (fig. 178 b o. 179), som prytt kyrkans V fasad och sannolikt funnits även på sidomurarna. Därutöver är f. n. blott en enda formsten bevarad, ett tärningskapitäl av sandsten (fig. 180), som 1943 påträffades i V kyrkogårdsmuren, när denna genombröts för en ingång mitt emot tornportalen. Kapitålet är bearbetat på alla fyra sidorna och visar över en kraftig skaftring ett svagt hålkälat liv, begränsande på varje sida en låg, rundad sköld. Kapitålets översida är emellertid icke kvadratisk, utan i plan rektangulär; skaftringens diameter är 23,5 resp. 27. Den kolonn, som burit kapitålet, har haft svagt oval genomskärning. Vilken funktion kapitålet har fyllt i kyrkan, är icke möjligt att avgöra. Dess storlek kunde passa till en portalomfattning med fristående kolonner, även om en sådan anordning icke nämnes av Brunius eller antydes på hans uppmätningsskiss av kyrkan (s. 206, fig. 185).

Brunius beskriver kyrkan på följande sätt: »Bårslöfs kyrka har följande anordning. Ett skepp, hvars grundplan på det närmaste utgöres af trenne qvadrater, som betäckas med trenne korshvalf, ett kor, hvilket innehåller en mindre qvadrat och har ett kors-hvalf, en rundel med hjälmhvalf samt ett fyrkantigt torn i vester, en utbyggd trappgång å dess norra sida. Man inkommer genom ett vapenhus på skeppets södra sida. Kyrkan är uppförd af grofhuggen sandsten i rundbågsstil, korshvalfven bestå af tegelsten i spetsbågsstil. Byggnadens alla gaflar ha tinnar».

En planritning av den romanska kyrkans långhus har Brunius även lämnat i ett

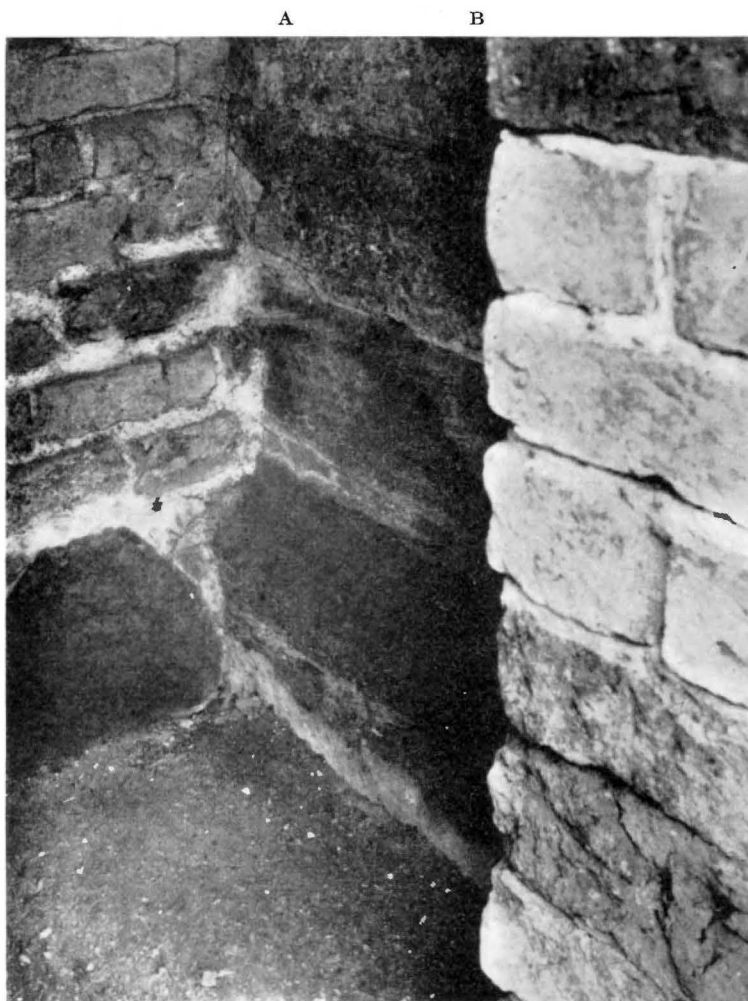

Fig. 173. Detalj av tornets i trapputbygget (mellan A—B) synliga murverk. Kvadermur av sandsten med en svagt hålkälad, kraftigt fram-springande sockel. Foto 1959.

Blick auf das im Treppenausbau sichtbare Mauerwerk des Turms (zwischen A—B). Quadermauerwerk aus Sandstein mit kräftig vorspringendem Sockel, der eine schwache Hohlkehle trägt.

Detail of masonry visible in tower staircase (between A and B). Sandstone ashlar wall with slightly hollow-moulded, prominent socle.

förslag till utvidgning av kyrkan, upprättat 1852 (fig. 182, jfr s. 218). På denna är emellertid vapenhuset borttaget och fönsteröppningarna ändrade, varjämte S ingången blivit ersatt av ett fönster. En ny fönsteröppning har därjämte i förslaget upptagits i tornets S mur och ingången har flyttats till tornets V fasad.

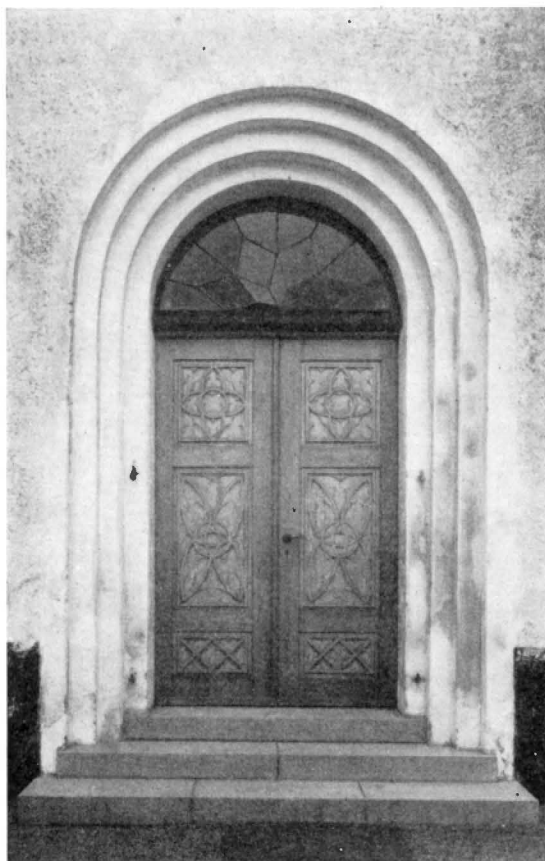

Fig. 174. Huvudingång från V. Portarna nyutförda kopior av de äldre från 1858. Foto 1960. S. 202.

Haupteingang von W. Die Türen neue Kopien derje- nigen von 1858.	Main entrance from W. Doors new copies of older ones from 1858.
--	---

Bättre upplysningar om den rivna kyrkans plan ger emellertid Brunius i en 1852 daterad, måttsatt uppmätningsskiss (ATA). Med hjälp av densamma har det varit möjligt att utföra en rekonstruktion, vilken torde ge en i huvudsak riktig bild av planens utseende vid nämnda tidpunkt. Den visar en romansk kyrkobyggnad med rektangulärt långhus, lägre och smalare kor med halvrand absid, ett kvadratisk torn i V och på S sidan ett vapenhus framför ingången (fig. 185).

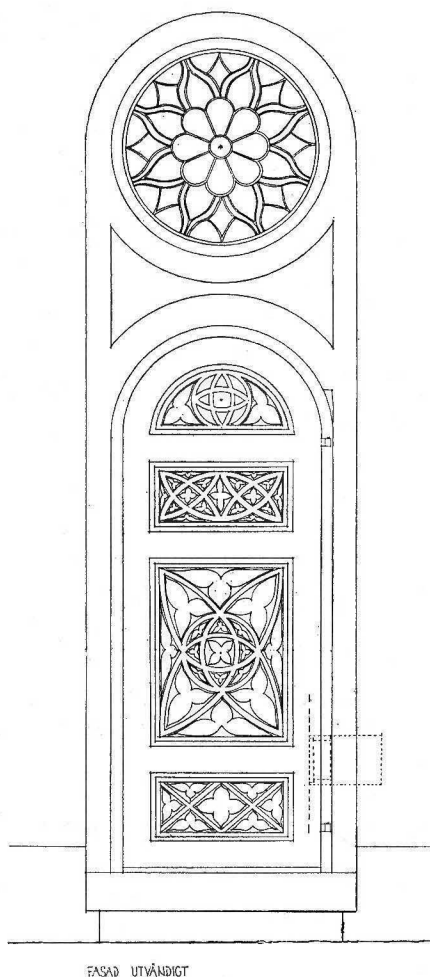

Fig. 175. Dörr till sakristian (absiden), från 1858, uppm. Eiler Græbe 1957. S. 202.
Tür zur Sakristei (in der Apsis) von 1858.
Door into vestry (apse), 1858.

I denna plan har på åtskilliga punkter ändring av äldre förhållanden skett. Utvidgning av fönsteröppningar och upptagande av nya fönster omtalas sålunda vid flera tillfällen. 1751 återupptogs i absiden, »bakom altaret», ett fönster vilket varit igensatt (RÄK.). Några slutsatser rörande de ursprungliga fönsteranordningarna i kyrkan kan dock icke dragas av dessa uppgifter. Däremot står det klart, att långhuset haft en ingång även på N sidan. Den hade blivit igenmurad, men 1772, då en ny fönsterluft upptogs på N

Fig. 176. Interiör mot Ö. Foto 1960.
Kircheninneres nach O. Interior looking E.

sidan »mitt utför kyrkodörren», omnämnes, att där i forna tider varit en ingång (RÄK.).

Vad kyrkans övervälvning beträffar framgår det av Brunius' ritningar, att valven burits av bågar och ribbor, uppstigande från tresprångiga pilastrar. Den gamla kyrkans valvsystem företer vissa oregelbundenheter, antydde av Brunius då han i sin beskrivning säger, att kyrkan har en grundplan, som »på det närmaste» utgöres av trenne kvadrater. Långhusets tre valvfack är nämligen långt ifrån kvadratiska. De visar i stället från V till Ö rytmiskt växande längddimensioner, av Brunius angivna till resp. 5,9, 10,6 och 15,8 fot. Det V valvfacket är helt smalt och täckes av ett valv med annat ribbmönster än de övriga regelrätta kryssvalvens.

I konstruktivt avseende överensstämmer på ritningarna valven i långhus och kor med det bevarade valvet i tornkammaren, och det framstår som sannolikt, att övervälvning skett samtidigt av dessa byggnadspartier. Under sådana förhållanden skulle hela kyrkan — utom absiden — varit täckt av senmedeltida, halvstens kryssvalv med halvstensribbor och burna av pilastrar av samma typ, som de i tornkammaren förefintliga. 1400-talets mitt eller senare hälft blir den sannolika tiden för dessa valvkonstruktioner.

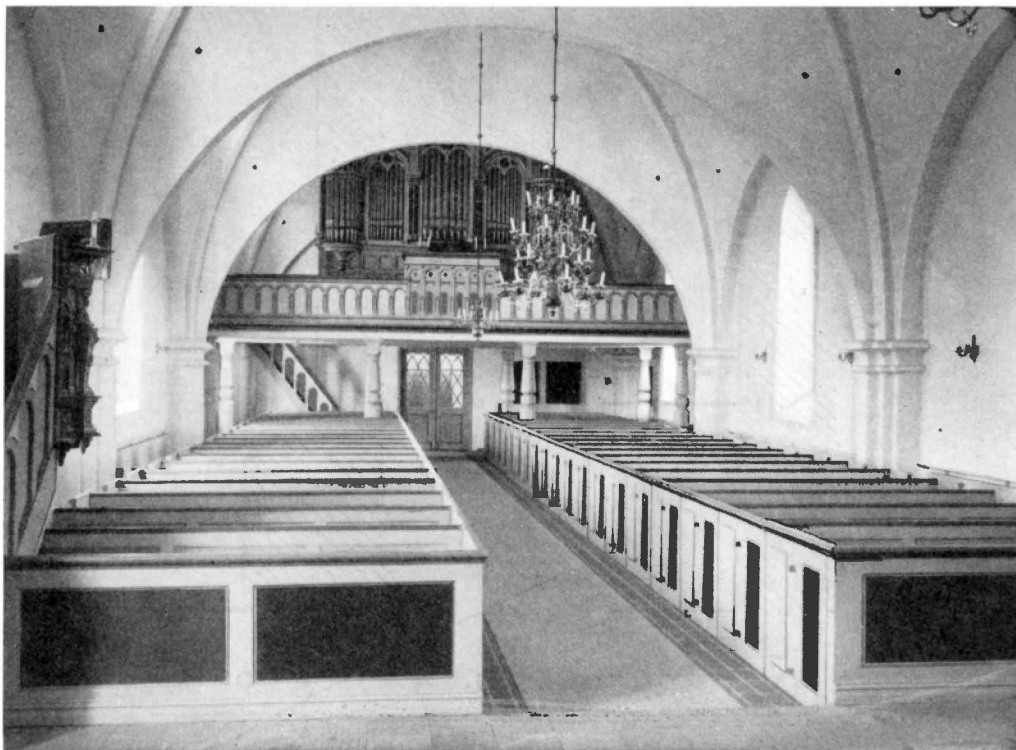

Fig. 177. Interiör mot V. Foto 1960.
Kircheninneres nach W. Interior looking W.

Man måste då räkna med, att valven inslagits i en kyrka, som tidigare haft plant bräddtak. Att det icke kan ha varit fråga om en öppen takstol framgår av att kyrkans V gavelröste icke rimligen kunnat lämnas synligt nedifrån (s. 214).

Den gamla kyrkans murar och tak var betydligt lägre än den nuvarandes. Yttertakets höjd och takvinkel kan avläsas på V gavelns insida inåt kyrkvinden — där gränsen mellan rappad och oputsad mur (fig. 172) markerar den forna taklinjen, som ligger 175 cm under det nuvarande takfallet. Taket var, så långt bevarade handlingar visar, täckt av blyplåt. Liksom i grannkyrkorna krävde blytaket ständigt underhållsarbete. En rapport från 1636 meddelade, att blytaket på N sidan var mycket bristfälligt »og mange hul derpaa» (s. 9 not 1).

På kyrkans tak fanns under 1700-talet en homeja (se s. 54 not 1), som var försedd med dörr av trä. Förmodligen har det varit fråga om en vid takfoten anbragt takkupa, avsedd som ingång och ljusinsläpp till kyrkvinden. Homejan var 1773 förfallen och

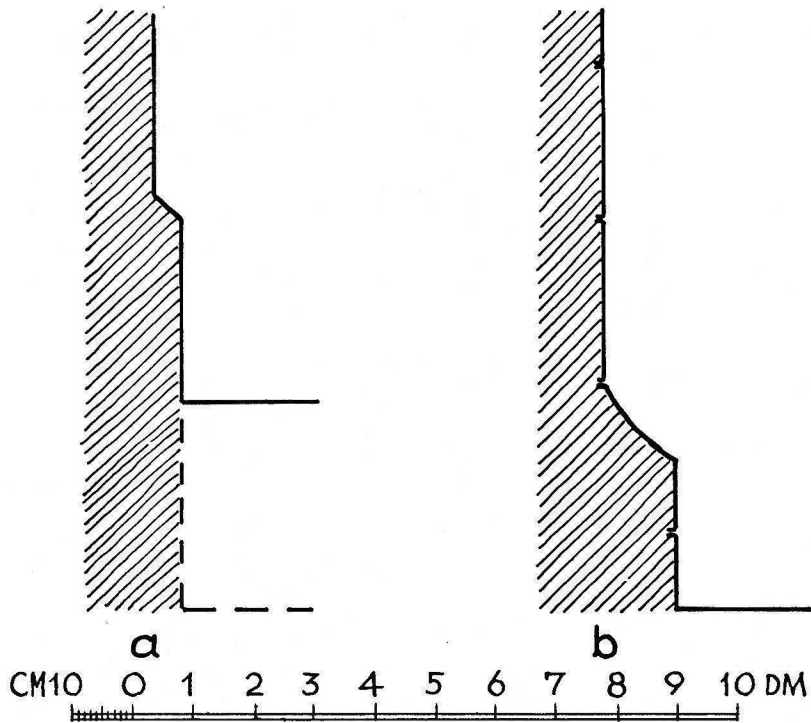

Fig. 178. Sockelprofiler. — a. på den urspr. V-fasaden. — b. på tornet. Uppm. T. Mårtensson 1960.

Sockelprofile: a) an der ursprünglichen W Fassade; b) am Turm. Socle mouldings on (a) original W front, and (b) the tower.

blev då reparerad och försedd med ny dörr samt målad med blyfärg. Samtidigt uppsattes över densamma ett förgyllt, dubbelt kors av järn (RÄK.).

En annan takprydnad var det kors av bly över koret och kyrkotaket, för vars fästande en stor »järnstyva» anskaffades 1773 (RÄK.).

Den gamla kyrkan var vid tiden för rivningen utvändigt överrappad. Belägg för rappning föreligger från 1766, då »kyrkan med tornet och vapenhuset samt dess kammar (= tinnar)» utvändigt blev överallt rappad (RÄK.).

Invändigt har kyrkan varit dekorerad med medeltida kalkmålningar. Rester av sådana kan konstateras på kvadrar, som med bibehållande av vittningslagret blivit inmurade på insidan av den nya kyrkans V gavelröste. Det föreligger emellertid även skriftliga uppgifter om sådana målningar. Enligt prosten Elmgren (s. 242 not 2) skulle

Fig. 179. Detalj från tornrummet, visande bl. a. den urspr. romanska kyrkans V-mur med skråkantsockel (nederst t. h.). Foto 1960.

Blick in das Turmerdgeschoss. Unten rechts die W Mauer der ursprünglichen romanischen Kirche mit abgeschrägtem Sockel.

Detail of tower room, showing int. al. the W wall of the original Romanesque church with bevelled socle (bottom right).

en gammal inskrift i kyrkan ha omförmålt, att kyrkoherden Peder Olsen¹ 1617 låtit måla hela kyrkan och dess altartavla. Huruvida detta inneburit icke blott målning av inventarier och inredning utan även övervittning av väggar och valv, synes dock vara

¹ PEDER OLSEN, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1607, † trol. 1648. Hans initialer finnes i inskriptionen på Fjärestads kyrkas 1625 daterade altaruppsats, ett förnämligt renässansarbete av samma typ som altaruppsatserna i Raus och Välluv. Det är möjligt, att uppgiften om målning av altartavlan i Bårslöv 1617 kan gälla staffering av ett under Peder Olsens tid nyanskaffat renässansinventarium.

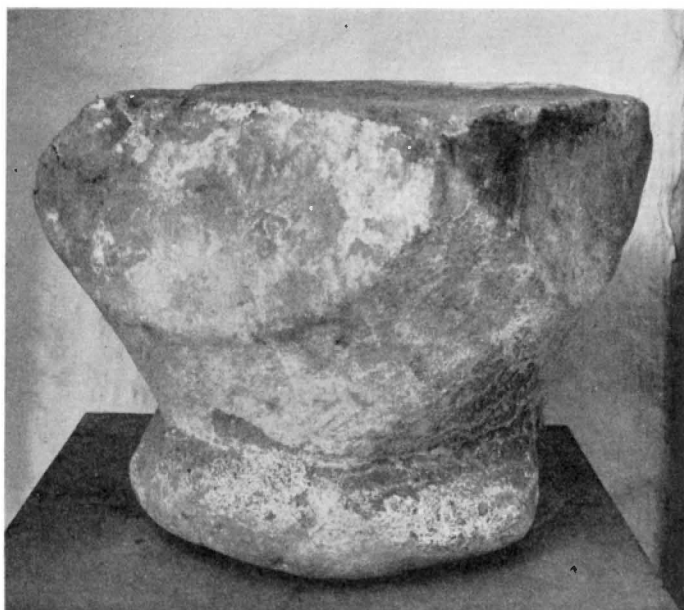

Fig. 180. Tärningskapital av sandsten, funnet 1943 vid genombrytning av V kyrkogårdsmuren. Foto 1960, S. 204.

Würfelkapitell aus Sandstein, gefunden 1943 beim Durchbruch der W Kirchhofsmauer.

Sandstone capital found in 1943, when W churchyard wall was pierced.

ovisst. En ny målning av hela kyrkan skedde enligt samma källa 1672, då kyrkoherden Herman Mortensen Lipper¹ lät renovera altartavlan och ånyo måla hela kyrkan, »vilken målning varit ganska vacker och bestått i bibliska historier, som tydiligen syntes, då den löse kalken revs av väggarna vid 1774 års reparation».

Vad som då kom i dagen var givetvis de medeltida kalkmålningarna. Det är av intresse att konstatera, att prosten Elmgren icke hade någon föreställning om dessa målningars ursprung, utan ansåg dem vara utförda 1672 på kyrkoherde Lippers initiativ. Av notisen framgår emellertid, att kyrkans väggar, och troligen även dess valv, varit täckta av målningar, vilkas karaktär av medeltida kalkmålningar icke kan betvivlas. Det framgår vidare, att kyrkan 1774 var invändigt övervittad och att detta skett för så länge sedan, att minnet av dess forna bildrikedom hunnit helt förblekna.

Under de av prosten Elmgren igångsatta arbetena i kyrkan på 1770-talet tillkom även i viss utsträckning enklare dekorativa väggmålningar. 1773 utförde målaren Wallstedt från Landskrona i oljefärg en »gardin» på muren omkring altartavlan, förmodligen korets

¹ HERMAN MORTENSEN LIPPER, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1648. Han hörde till dem, som av fruktan för efterräkningar på grund av sin danskvänliga inställning efter kriget 1776—79 flydde ur landet. 1680 blev han utnämnd till kyrkoherde i Vester- og Öster-Bröndby i Smørum härad på Själland, † 1682 (CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 417).

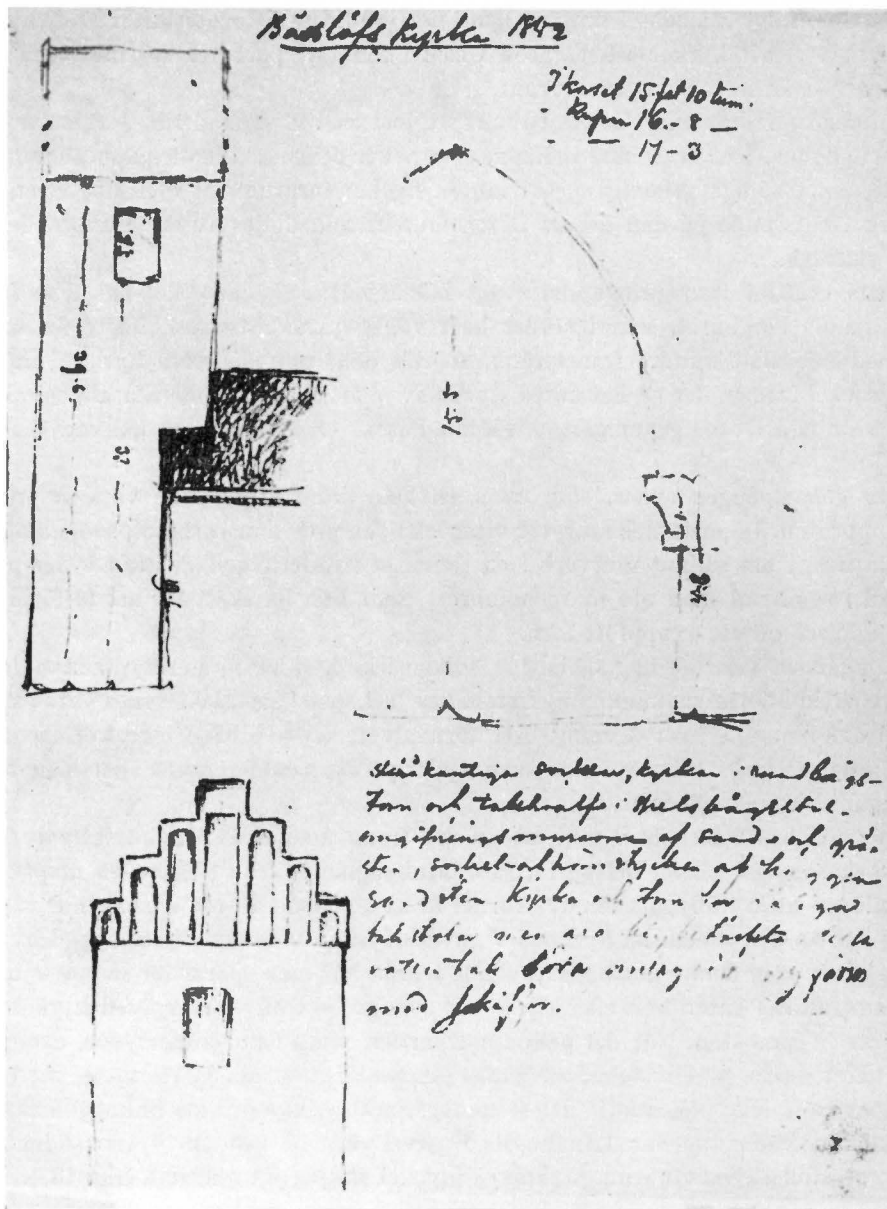

Fig. 181. Tornets S och V fasad. Blyertsteckning av C. G. Brunius 1852 i ATA.
 S und W Fassade des Turms, Bleistiftzeichnung von C. G. Brunius 1852. S and W fronts of tower. Pencil drawing by C. G. Brunius, 1852.

Ö vägg. Samtidigt målades i limfärg »gardiner» omkring 5 fönsterlufter (RÄK.). I INV. 1830 uppgives, att kyrkoherden Jacob Olsen Skånings¹ porträtt var målat på själva kalkväggen. När detta skett är obekant.

TORNBYGGE I det föregående har antytts, att tornet utgjort en tillbyggnad till ett ursprungligen tornlöst långhus. Det är trenne indicier, som pekar därpå: skillnaden i sockelkonstruktion, den spetsbågiga genomgången i muren mellan tornrummet och långhuset, samt murverkets utseende på den del av Ö tornmuren, som döljes av det nuvarande långhusets yttertak.

Tornets kraftigt framspringande, svagt hålkälade sandstenssockel har icke funnits på det gamla långhuset, som i stället haft vanlig skråkantsockel, högre än tornets, men med betydligt mindre framsprång, snarlik den, som den nya kyrkan nu visar. Denna sockel framträder på det korta stycke av V fasadens sandstensfasad, som i tornrummet kvarstår N om genomgången till långhuset — S därom synes den vara ombyggd (fig. 179).

Själva genomgången synes, som ovan (s. 202) framhållits, icke vara ursprunglig, utan uppbruten. Imposternas murytor visar icke den precision i arbetet, som man kunde förvänta ifråga om sådant murverk i en romansk kvaderbyggnad, utan tyder på ombyggnad i samband med ett murgenombrott, som kan ha skett för att få förbindelse från långhuset till ett nyuppfört torn.

Genomgången visar en hög spetsbåge, vilken icke kan hänföras till romansk tid. Det bör emellertid i detta sammanhang framhållas, att spetsbågen icke synes vara samtidig med tornkammarens övervalvning. Att tornvalvets Ö sköldbåge icke korresponderar med bågslagets linjer utan överskar dem, tyder på att genomgångens spetsbåge hör till ett tidigare byggnadsskede än valven.

Det är emellertid tornets Ö mur, sådan den framträder ovan långhusets valv, under yttertaket, som ger säkert belägg för, att tornbyggnaden icke tillhör den ursprungliga anläggningen utan tillbyggt senare. Tornet är så konstruerat, att dess Ö mur utgör en påbyggnad av den romanska kyrkans V gavel. Kyrkan var visserligen byggd av sandstenskvadrar, men denna kostnadskrävande teknik har man sparat för sådant murverk, som framträdde i exteriören eller eljest var synligt — troligen var även kyrkans inre väggar av huggen sten. När det gällde murpartier, vilka icke skulle synas, exempelvis de av taket dolda gavelröstena, användes ett enklare murningsförfarande, med sandstensblock, som icke påkostades det stenhuggeriarbete, kvadrarnas finhuggna ytor och rättvinkliga godsidor innebar. Långhusets V gavel visar på insidan typiskt sådant, från den omsorgsfulla kvadermurningstekniken mycket skiljaktigt murverk (fig. 183).

¹ JAKOB OLSEN SKÅNING var kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1598. Enl. ELMGREN fanns hans bild och namn målade på ett av de gamla fönstren i annexförsamlingen Fjärestads kyrka. Denna ruta, på Elmgrens tid bevarad som en antikvit, är nu försvunnen (CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 415).

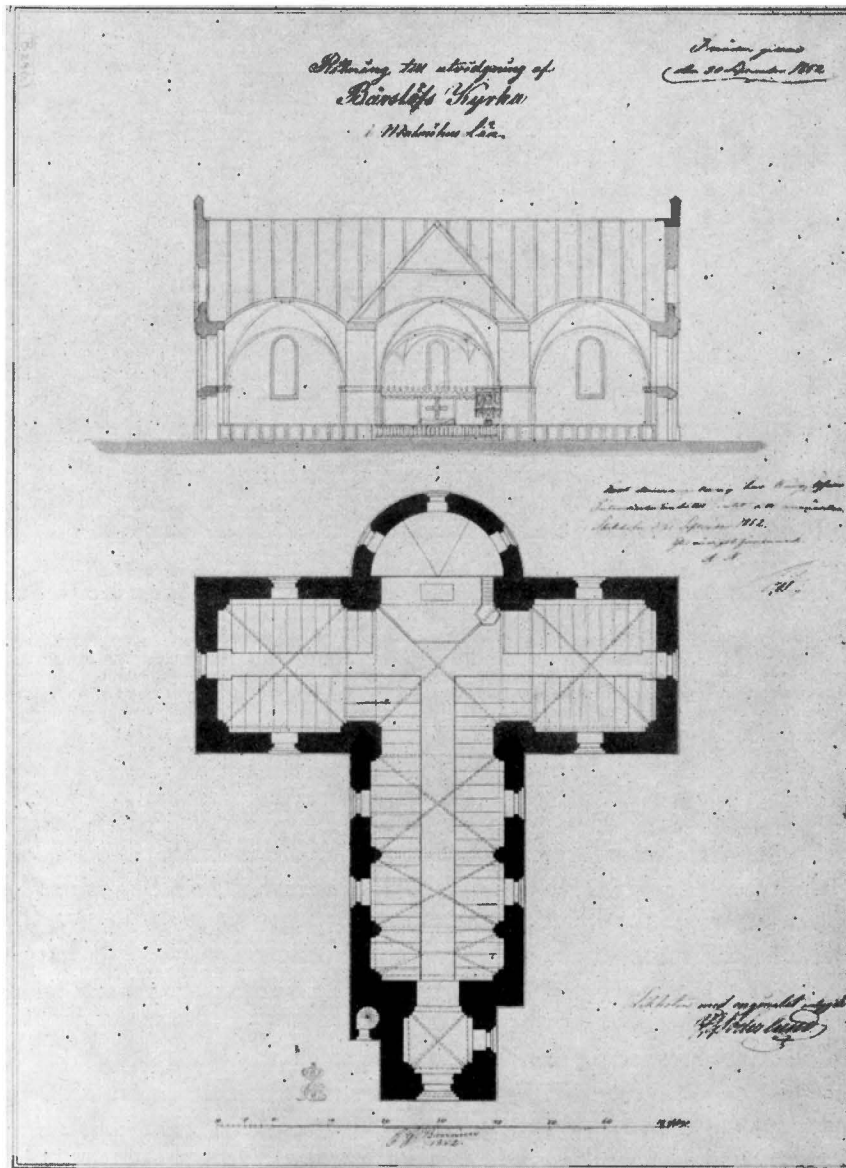

Fig. 182. Ritning till utvidgning av kyrkan av C. G. Brunius 1852. Plan samt sektion mot Ö genom tvärskepp. Efter kopia i BStr, på vilken V delen (= gamla kyrkan) är belagd med svart färg, Ö delen (= det föreslagna nya tvärskeppet) med röd. Skalan är felaktigt utsatt i alnar i stället för fot. Orig. i blyerts i ATA.

Riss zur Erweiterung der Kirche von C. G. Brunius 1852. Grundriss sowie Längsschnitt nach O durch das Querschiff. Auf der abgebildeten Plankopie ist der W Teil (die alte Kirche) schwarz, der O Teil (das vorgeschlagene neue Querschiff) rot markiert. Die Skala gibt irrtümlich Ellen statt Fuss an.

Drawing of extension to church, by C. G. Brunius, 1852. Plan and section looking E through the transept. From a copy, on which the W part (the old church) is coloured black, and the E part (the proposed new transept) red. The scale is given erroneously in ell instead of in feet.

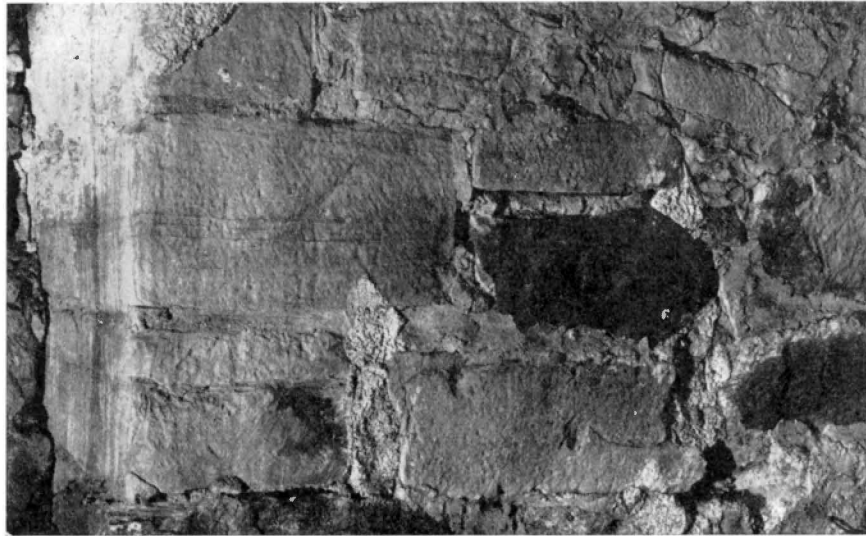

Fig. 183. Parti av tornets Ö mur, sedd från långhusets vind. Bilden visar huru SÖ tornhörnets kvadermur byggts samman med den urspr. V långhusmurens gavelröste. Foto 1959.

Teil der O Mauer des Turms, gesehen vom Dachboden des Langhauses, wo die Quadermauer der SO Turmecke mit dem älteren Giebel der ursprünglichen W Langhausmauer zusammengebaut ist.

Part of E wall of tower, seen from nave attic. The picture shows how the ashlar wall of the SE corner of the tower has been bonded into the original gable eave of the W nave wall.

När tornet skulle byggas blev det emellertid fråga om kvadermur. Gaveln revs till så stor del, som erfordrades för att tornet ovan långhustaket skulle visa samma goda kvaderarbete som de övriga tornsidorna, medan resten av gavelmuren lämnades orörd. Tornets båda Ö hörn samt murverket i höjd med takfallen uppdrogs i välbyggd kvaderteknik, som starkt kontrasterar mot gavelmuren i övrigt och det är påtagligt, att skiftgångarna i det gamla och det nya murverket icke helt passar samman, vilket borde varit fallet, om de varit samtidigt byggda.

För en närmare precisering av tornets byggnadstid saknas hållpunkter. Det är emellertid att hänföra till gotiskt byggnadsskede, tiden mellan omkr. 1300 och valvslagningen i bottenvåningen vid mitten eller senare hälften av 1400-talet.

VAPENHUS

Framför ingången på S sidan fanns ett i plan kvadriskt tegeltäckt vapenhus med bjälktak. Några detaljer beträffande dess utseende i övrigt är icke kända. Uppfört troligen under senmedeltid.

TILLBYGG-
NADSFÖRSLAG
1852

Ett förslag till utvidgning av kyrkan, vilket upprättats av professor C. G. Brunius, blev den 30 sept. 1852 gillat av Kungl. Maj:t.¹ Förslaget innebar, att kor, absid och

¹ BSt. Byggnadsbeskrivning i kyrkans handlingar.

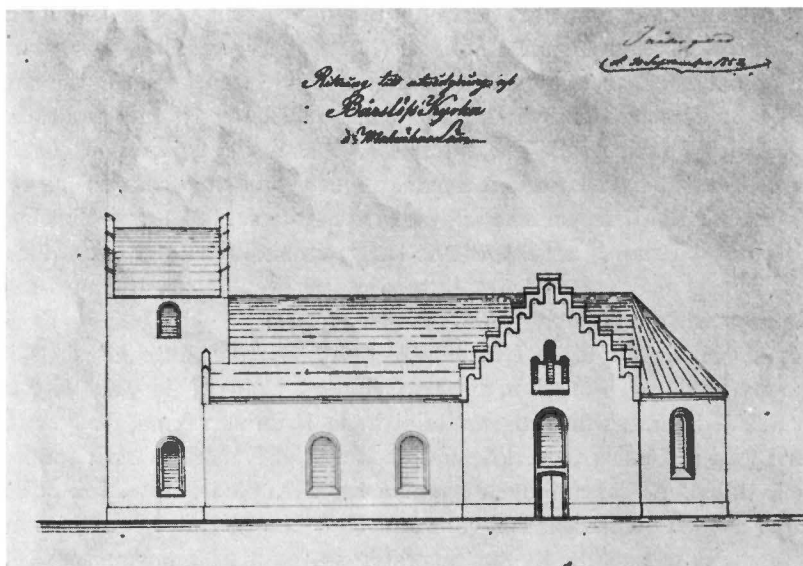

Fig. 184. Ritning till utvidgning av kyrkan av C. G. Brunius 1852. S fasaden.
Efter kopia i BSt. Orig. i blyerts i ATA. Jfr fig. 182.

Riss zur Erweiterung der Kirche von C. G. Brunius 1852. S Fassade. (Vgl. Abb. 182.)

Drawing of extension to church, by C. G. Brunius, 1852. S front. Cf. fig. 182.

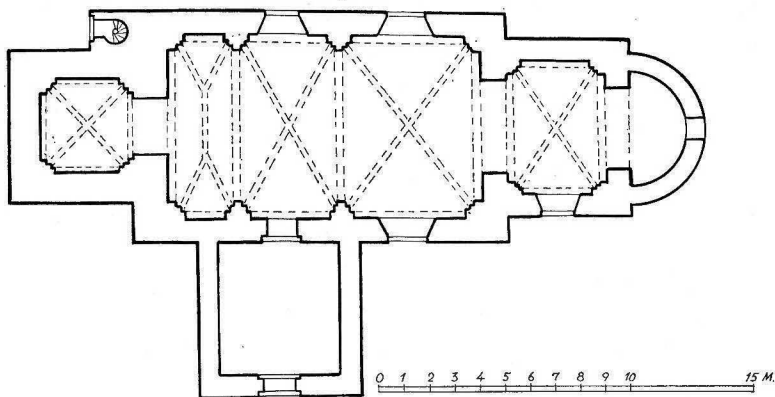

Fig. 185. Plan av kyrkan före ombyggnaden 1858, 1:300. Rekonstr. efter mått-satt uppmätn.skiss av C. G. Brunius 1852, i ATA. Teckn. av T. Mårtensson.

Grundriss der Kirche vor dem Umbau 1858. Rekonstruktion nach einer Aufmes-sungsskizze von 1852.

Plan of church before rebuilding 1858. Reconstruction based on scale sketch by C. G. Brunius, 1852. Drawing by T. Mår-tensson.

vapenhus skulle nedrivas, samt att behövt utrymme skulle vinnas genom att ett tvärskepp fogades till det kvarstående långhuset (fig. 182, 184). Särskilt kor saknades i förslaget, men en halvrund absid av samma bredd och höjd som korsarmarna skulle direkt anslutas till tvärskeppet i Ö. Tvärskeppet skulle täckas av trenne kvadratiska, rundbågiga kryssvalv, konstruerade på samma sätt som de nuvarande långhusvalven; absiden skulle ävenledes ha samma i trenne kappor delade valv som det nu förefintliga. Långhusets valv är på ritningen icke ändrade (se härom s. 208), men enligt byggnadsbeskrivningen var det Brunius' avsikt, att de längre fram skulle byggas om för att bättre komma i samklang med valven i det tilltänkta tvärskeppet; av denna orsak hade en viss förhöjning av de gamla långhusmurarna föreslagits.

Huvudingång skulle upptagas i tornets V fasadmur; därjämte föreslogs ingångar i båda tvärskeppsgavlarna. Fönstren, alla nya, skulle bli rundbågiga, högtsittande i korsarmar och absid. Som taktäckningsmaterial hade Brunius räknat med skiffer.

NYBYGGNAD
1858

Professor Brunius' förslag förverkligades dock aldrig. När kyrkoutvidgningen år 1857 blev aktuell, tillkallade församlingen byggmästaren Anders Haf (s. 162 not 1) i Viken för besiktning av den gamla kyrkobyggnaden. Haf fann för sin del, att det av Brunius framlagda förslaget icke skulle kunna genomföras utan att långhusmurarna först bleve nedbrutna till fönsterbröstningarnas höjd, emedan murarna vore för svaga. N långhusmuren hade redan givit sig utåt 12—14 verktum (= 30—45 cm). Under sådana förhållanden skulle det enligt Hafs förmenande ställa sig billigare att riva hela kyrkan och återuppbbygga den efter en ny plan. Man behövde då icke räkna med det av Brunius föreslagna tvärskeppet, utan skulle kunna lösa utvidgningsfrågan på annat och lämpligare sätt.

På församlingens uppdrag och i enlighet med dessa riktlinjer utarbetade byggmästare Haf en ny ritning (fig. 186), vilken vann Kungl. Maj:ts stadfästelse den 28 aug. 1857, dock med det tillägg, att murarna skulle förhöjas 20 verktum (= omkr. 50 cm) för vinnande av nödigt utrymme för framdragande av ankarjärn över valvringarna.

Det blev även byggmästare Haf, som anförtroddes uppgiften att utföra kyrkobygget, vilket församlingen ansåg vara av den art, att sedvanlig entreprenadauktion icke borde utlysas. Rivningsarbetet påbörjades i dec. 1857 och den nya kyrkan blev i huvudsak färdig under år 1858. Genom detta bygge fick kyrkan sin nuvarande karaktär, som sedermera vad det arkitektoniska beträffar icke undergått några förändringar.

REPARATION
1943

En omfattande reparation och renovering, vilken i huvudsak gällde interiör och inredning, genomfördes år 1943 enligt ark. Eiler Græbes förslag, fastställt 4/2 1943. Åtgärderna stod i samband med inläggande av värmeledning och omfattade ny golvläggning med tegel i långhuset och kalksten i det ett steg förhöjda korgolvet samt förändrad bänkinredning (s. 228).

UPPVÄRM-
NING OCH
BELYSNING

För uppvärmning av kyrkan anskaffades 1868 trenne ugnar av järn, vilka sedermera utbyttes mot nya kaminer (ST.PROT.). Denna uppvärmningsanordning var emellertid förenad med olägenheter och blev vid ovannämnda reparation 1943 ersatt av en

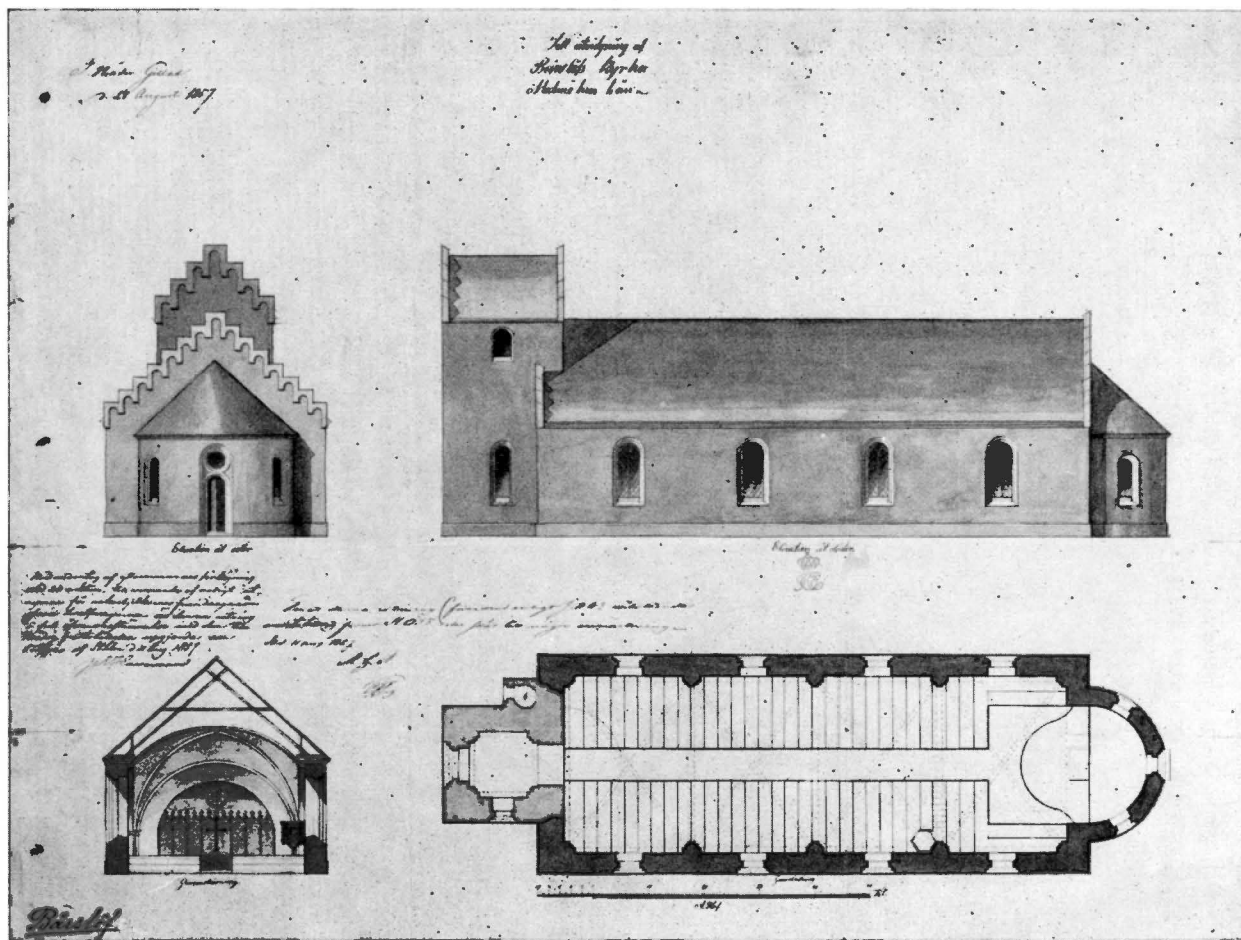

Fig. 186. Ritning till nybyggnad av kyrkan av byggmästaren A. Haf 1857. BSt.
 Riss zum Neubau der Kirche von Baumeister A. Haf 1857. Drawing of rebuilding of church, by A. Haf, 1857.

varmvattenvärmeledning, för vilken panncentral anordnades i det samtidigt uppförda bårhusets källare (s. 199). Oljeeldning infördes 1959. Installation av elektriska kraft- och belysningsanordningar skedde 1952.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARAN- ORDNING

Altarbord av furu, marmorerat i grått, L 197, B 93, H 110.

Altarbordet är uppställt framför den »sirliga vägg» mellan kor och sakristia (absid), vilken var upptagen i såväl Brunius' som Hafs byggnadsbeskrivningar. Den utgöres av en brädvägg, genom smala pilastrar indelad i rundbågiga fack, krönta av gotiserande listverk (fig. 187), utförd i huvudsaklig överensstämmelse med Hafs ritning (fig. 189 b). Väggen, som enligt förslaget skulle anstrykas i ljus marmorfärg, blev av någon anledning i stället målad i en röd färgton, vilken 1868 ansågs vara så vanprydande, att om målning skulle ske till likhet med predikstolen och orgelläktaren (ST.PROT.); dessa torde ha fått den avsedda, ljusa marmoreringen.

ALTAR- PRYDNADER

1. Altartavla, oljemålning av Hugo Gehlin (s. 42 not 1), »Kristus välsignar barnen». Kristus med korsgloria sitter i tavlans mittparti, framför honom två nakna barn, på sidorna mans- och kvinnofigurer, i bakgrunden bergigt landskap (fig. 187). Sign. nedtill t. h. »G 1930». Uppsatt över altaret 1930, bekostad av Bårslövs kyrkliga syförening. Dagermått H 150, B 118,5. Tavlan är insatt i en enkel omfattning av trä med lågt, tresidigt gavelkrön, i grått och guld (ark. Theodor Wählin, se s. 250 not 5). I gavelfältet Kristusmonogram, på frisen inskr.: ALLA ÄREN I GUDS BARN GENOM TRON I KRISTUS JESUS. H omkr. 300. — 2. Äldre altartavla med Kristus på korset, utan bifigurer, landskap med Jerusalem i bakgrunden (fig. 188). Sign. nedtill t. v. P. LÖFSTEDT PINX 1811¹. Enkel gråmålad träram. Dagermått H 193,5, B 130. Tavlan, som varit uppsatt i den äldre kyrkan, blev efter dess rivning en tid undanställd; den framtogs och istandsattes 1917. Nu i sakristian. — 3. Förgyllt kors av trä, på profilerad fot (se interiören fig. 176). Korsarmarna slutar i snedställda kvadrater. Dekor i pastellage. Nytt postament av furu. H c:a 215. Korset, som är upptaget på Hafs ritning (fig. 189 b), uppsattes på altaret i den nybyggda kyrkan. På grund av sin storlek ansågs korset snart vara vanprydande, och 1885 beslöts, att det skulle göras lägre och korsarmarna förkortas i proportion till den ändrade höjden (ST.PROT.). Beslutet blev emellertid aldrig verkställt. — Ett kors på altaret ingick även i det av Brunius upprättade förslaget (fig. 189 a), dock av annat utseende, likarmat och med trepassarmade avslutningar av korsarmarna. — 4. Thorvaldsens Kristus, skulpturkopia i gips. Skänkt av församlingsbo. Denna skulptur fick under slutet av 1800-talet efterträda korset (nr 3) såsom altarprydnad.

¹ P. LÖFSTEDT, f. 1781, † 1827, nämnd som porträttmålare och litograf.

Fig. 187. Altare med tavla »Kristus välsignar barnen», oljemålning 1930 av Hugo Gehlin. Antependium nr 4, »Den återuppståndne Kristus och kvinnan», från SSKT 1958. Foto 1960.

Altar mit Ölgemälde »Christus segnet die Kinder» von Hugo Gehlin 1930 und Antependium Nr. 4, »Der wiederauferstandene Christus und die Frau», 1958.

Altar with painting "Christ Blessing the Children", oils by Hugo Gehlin, 1930. Altar frontal, "Christ appearing to Mary Magdalene", from 1958.

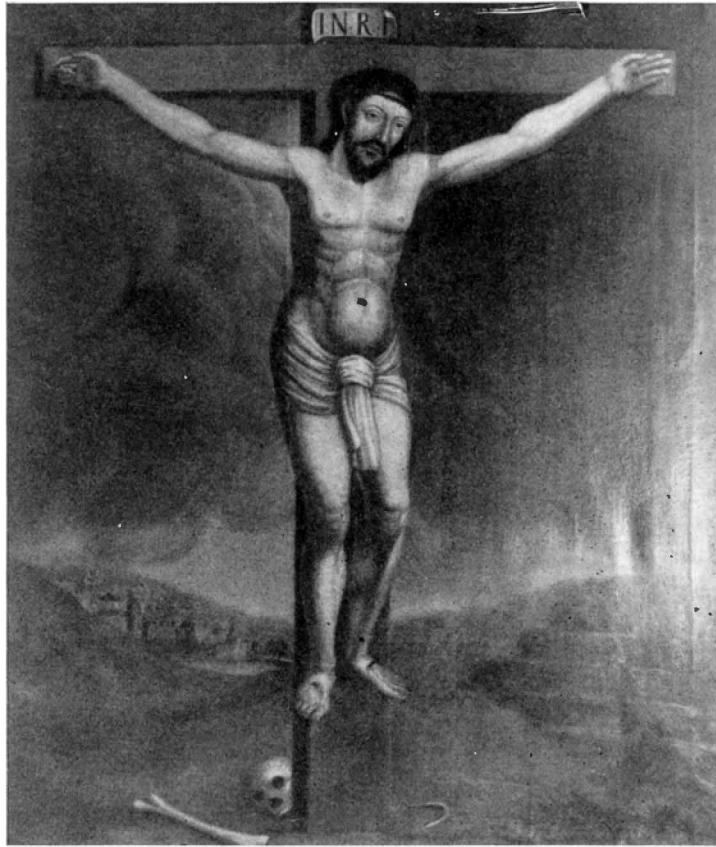

Fig. 188. Äldre altartavla. Oljemålning på duk, sign. P. Löfstedt 1811.
Foto 1960.

Früheres Altarbild, Öl auf Leinen, signiert P. Löfstedt 1811. Former altarpiece, oils on canvas, signed P. Löfstedt, 1811.

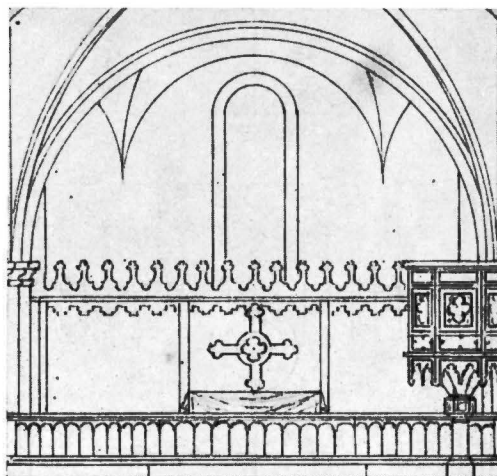
FÖRSVUNNEN
ALTARUPP-
SATS

Altartavlan nr 2 med Kristus på korset var ursprungligen insatt i en äldre altarpuppbyggnad av obekant utseende. På denna fanns överst inskr.: HERRANS OCH KONUNG CARL GUSTAFS SVÄRD FÖRENADE ÅTER SKÅNE MED SVEA RIKE ÅR 1658: SALIGT ÄR THET FOLK HVILKETS GUD HERRAN ÄR. PS. 144 v. 15. Under tavlan stod följande text: HVILKEN ÄR THEN SOM WILL FÖRDÖMMA? CHRISTUS ÄR THEN SOM LIDIT HAFWER DÖDEN: JA HAN OCK THEN SOM UPPVÄCKT ÄR, THEN OCK SITTER PÅ GUDS HÖGRA HAND OCH MANNAR GODT FÖR OSS. ROM 8 v. 34 (INV. 1830).

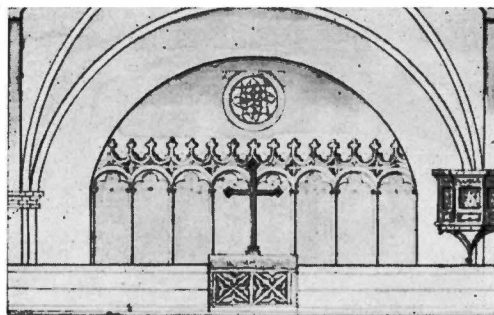
Enligt kyrkoherde Elmgrens ovan (s. 211) relaterade uppgift skulle kyrkoherde Peder Olsen (s. 211, not 1) 1617 låtit måla hela kyrkan och dess altartavla. Huruvida det här varit fråga om samma altartavlsuppsats, som 1830 fanns i kyrkan — och som 1811 blivit försedd med ny altartavla — har icke kunnat utrönas. Uppgiften, att altartavlan 1773 blivit sirad med äkta guld och silver, tyder emellertid på, att den sistnämnda år varit försedd med skulpturer (RÄK.). Kyrkoherde A. Corvin meddelar i sin sockenrelation av år 1729,¹ att följande inskription stått på norra sidan av altartavlan: A^o 1672 BLEF DENNA ALTARE TAFLA RENOVERAD OCH DÅ WAR HEDERLIG WÄLLÄRD MANN HR HERMAN MÅRTENSSON LIPPER (s. 212, not 1) SOGNE PREST HÅR UDI BÅRSLÖF OCH FIERESTAD SOGNER.

Den rundade altarringen (fig. 187) utgöres av ett enkelt räcke, indelat i fack med diagonalställda träkryss, vilka genom insatta »näsor» av tunnare trä fått gotiserande ornering efter Hafs ritning (fig. 189 b). — För den gamla kyrkan hade ett nytt altarskrank anskaffats 1843 (RÄK.); huru detta sett ut är dock obekant. Det hade ersatt ett äldre sådant, nygjort 1773 (RÄK.).

1. Triumfkrucifix av ek (fig. 190). Figur med huvudet åt h, virat hår med törnekrona. Armarna med kupade händer. Höger sidosår, fötter korsade, med 1 spik. Ländkläde med nedhängande flik. Fingrar delvis defekta, törnekronans taggar bortfallna. Bakom huvudet spår av gloria. Karnation vit, färger icke ursprungliga. Det i rött och guld målade korsets kanter prydes av grovt trepassformade krabbor, korsarmarna slutar i rundlar med snidade evangelistsymboler, försedda med språkband. 1400-talets senare

a

b

Fig. 189. Altaranordning och predikstol. — a efter Brunius' Förslag 1852. — b efter A. Hafs förslag 1857.

Anordnung von Altar und Kanzel: a) nach dem Projekt von Brunius 1852; b) nach A. Hafs Projekt 1857.

Altar and pulpit: a) according to Brunius, 1852, and b) A. Haf, 1857.

ALTARRING

KRUCIFIX

¹ ANDREAS CORVIN, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1722—1763. — Sockenrelation 18/9 1729 (i KB, ES VIII, 2, 49).

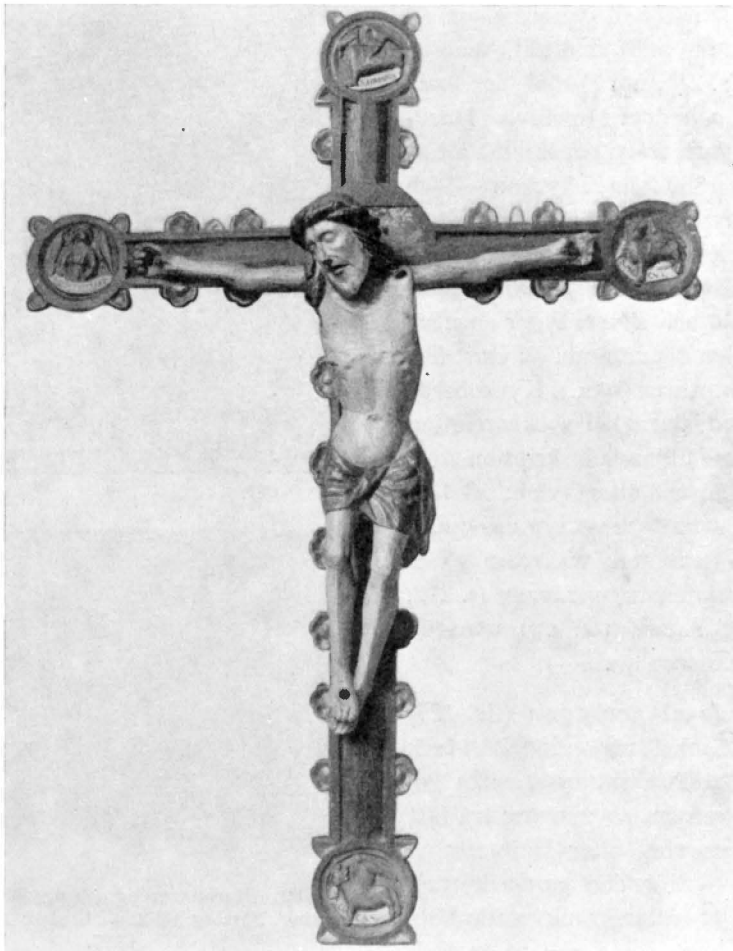

Fig. 190. Triumphkrucifix av ek från 1400-talets senare hälft. Foto 1960.
 Triumphkreuz aus Eiche, 2. H. 15. Jh.
 Oak rood, latter half of 15th century.

hälft. H 59, korsets H 126,5. Krucifixet, som länge varit undanställt, iståndsattes av konservator O. Oswald och upphängdes i kyrkan 1947. — 2. Altarkrucifix av naturfärgat päronträ på mörkbetsat kors av ek. Modernt arbete. Enl. inskr. på silverplåt å fotplattans baksida skänkt 1957 av Betty Pålsson. Total H 74,5. — 3. Altarkrucifix av vitmetall på brunbetsat träkors. Modernt arbete. I bårhuset. H 15,5, korsets H 54.

Predikstol av ek, rikt skulpterat och målat renässansarbete från 1598, bestående av en polygon korg — 4 sidor av en åttahörning — jämte ett sidostycke för uppgången. (fig. 191 o. 192). Trappa och trappräcke nya. PREDIKSTOL

Underrede saknas. Korgen har sockel med förkroppade postament, uppbärande joniska kvinnohermer, symboliserande olika »dygder». Deras nedre delar är ornerade med beslagsornament, maskaroner och fruktknippen, på den i vinkeln mellan korg och sidostycke stående har detta parti — liksom dess postament — fått prismaform med skarpt framspringande hörn. Dygdernas attribut är i flera fall förkomna, men några av dem har bevarade namn målade på postamenten. Från v. räknat kommer först en adorant, därefter Justitia (Rättvisan, med våg), Fides (Tron), Temperantia (Måttligheten) med vinkärl och bägare, en dygd med obekant innebörd (Styrkan?) samt slutligen ytterligare en adorant i hörnet mot muren (fig. 191).

Sidofälten omramas av flätverksornerade bågställningar. I rullverksomfattade, grunda nischer står figurer i friskulptur, under vilka finnes kartuscher med förgyllda namn, från v. s. MATTHEVS med ängel, s. MARCVS med lejon, Kristus med korsglob samt inskr.: SALVATOR MVNDI (= världens frälsare), s. LVCAS med oxen samt s. IOHANNES med örn. Färger blått, rött, grått och guld.

Inskriptioner i guldkrift. På övre listens fris: HIC EST FILIVS MEVS DILECTVS IN QVO MIHI BENEPLACITVM EST IPSVM AVDITE. MATH: X VII (= Denne är min älskade son, i vilken jag har ett gott behag. Honom hören). På sockeln under sidofälten: 1. RESIPICITE APPROPIN / QVAT REGNVM COELORV[M] (= Vaknen upp, ty himmelriket är nära). — 2. QVI HABET AVRES / AVDIENDI AVDIAT (= Den som har öron att höra, han höre). — 3. ECCE AGNVS DEI QVI / TOLLIT PECCATA MVNDI (= Se Guds lamm, som borttager världens synder). — 4. BEATI QVI AVDIUNT VERB[VM] DEI ET CVSTODIUNT ILLV[D] (= Saliga äro de, som höra Guds ord och gömma det). — 5. SINE ME NIHIL / POTESTIS FACERE (= Utan mig kunnen I intet göra).

Den nuvarande predikstolstrappan blev troligen utförd när predikstolen uppsattes i den nya kyrkan. Den ursprungliga trappan hade emellertid redan tidigare blivit borttagen (Elmgren angiver, att nedanstående inskription funnits på en bräda, »tillhörig gamble trappan»), vilket säkerligen skett, när predikstolen 1751 flyttades under förhållanden, som måste ha omöjliggjort användning av den då förefintliga trappan (se nedan s. 228). En ny trappa bör ha anskaffats 1773. Enligt kyrkoherde Corvins sockenrelation 1729 fanns på trappan följande inskription: A:O 1598 DEN TIJD AXEL BRAHE WAR HÖFWITSMANN PÅ HELSINGBORGS SLOTT, BLEF DENNE PREDIKESTOL GIORD. M: MICHEL OLSON SOGNE PREST I HELSINGBORG OCH HERRIDS PROFWITS FÖRSKREFNE ÅR. CLAUS HOLST SLOTSFOGED OCH RIEFOGED I LOUGUD: HERRIDT. MIN LYCKE STÅÅR I GUDS HAAND. HR JACOB OLSEN SKÅNING (s. 214, not 1) SOGNE PREST I DET SAMME ÅÅR. FRUSTRA LABORAT LINGUA DOCTORIS NISI INTUS OPERATUR GRATIA SALVATORIS. CUI DEUS BENE VULT HOMO PREVALERE NON POTEST. (= Förgäves talar lärarens tunga, om icke Frälsarens nåd är verksam inom honom. Den Gud vill väl kan ingen människa över-

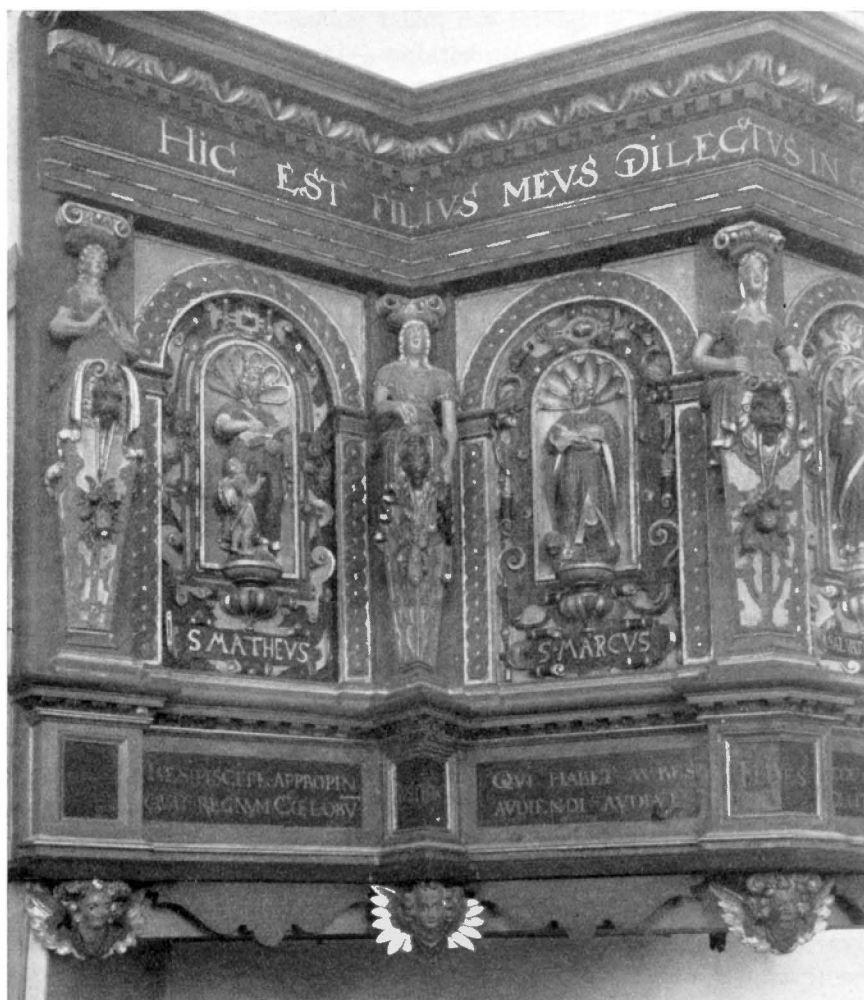

Fig. 191. Predikstol från 1598. Foto 1960.

Kanzel von 1598.

Pulpit, 1598.

vinna). HWAD GUD WILL MIG TILLSÄNDE KAN INGEN AFWENDE. HWAD GUD MIG AAND (= unnar) FÖRMENN MIG INGEN MAND. KIRCKEWERGE PEDER AXELSON, ANDERS JANSON.

Predikstolen, som flera gånger blivit övermålad, renoverades 1947 av konservator O. Oswald.

Fig. 192. Del av predikstol från 1598. Foto 1960.
Feld vom Kanzelkorb, 1598.
Detail of pulpit, 1598.

Under uppställningen i den gamla kyrkan hörde till predikstolen ett ljudtak (baldakin). I 1845 års INV. är anmärkt: »Över såväl funten som predikstolen (av trä) hänga målade trädronor (= baldakiner av trä) i järnstänger». Predikstolen hade 1751 sin plats på S sidan (RÄK.). Den flyttades nämnda år och placerades då i stället under triumfbågen, »mitt över gången mellan koret och själva kyrkan». Beskrivningen tyder på, att

predikstolen skulle ha placerats mitt under triumfbågen och av de detaljer, som kan utläsas ur RÅK., synes också framgå, att det i själva verket varit fråga om någon form av i triumfbågen anbragt läktarpredikstol¹. Denna anordning, genom vilken bättre bänkutrymme vunnits, blev emellertid icke av lång varaktighet. 1773, under kyrkoherde Martin Elmgrens omfattande arbeten i kyrkan, blev predikstolen, som säges stå »tvärt över kyrkan, utför valvet mellan koret och kyrkan» (RÅK.) åter flyttad »till mera ljus och prydnad i kyrkan» och uppsatt vid S fönsterluften, vilket ungefärligen torde motsvara dess tidigare plats.

I Brunius' förslag av år 1852 ingick en helt ny predikstol i gotisk stil (fig. 189 a). En liknande fanns även på Hafs ritning (fig. 189 b), men i byggnadsbeskrivningen föreslogs — kanske av kostnadsskäl — att den gamla predikstolen skulle uppsättas i den nya kyrkan.

BÄNKIN-
REDNING

Den 1858 anskaffade bänkinredningen med mot mittgången slutna bänkrader — enligt byggnadsbeskrivningen målad i ekfärg — blev 1943 ombyggd, varvid bänkarna något förkortades, så att sidogångar kunde anordnas längs väggarna (ark. Eiler Græbe, s. 218). Bänkinredningen målades samtidigt i ljus grått, med svagt rosafärgade dörrfyllningar.

LÄKTARE

I kyrkans V valvfack nyuppfördes 1884 en orgelläktare, buren av nedtill åttkantiga pelare av trä, vilka på halva höjden övergår i kolonnetter med tärningkapitäl, i verkligheten utan den utsirning, som på ritningen (fig. 193), bestått dem. Se vidare nedan under ORGEL.

I den gamla kyrkan hade funnits en läktare, vilken 1773 blev »förbättrad» och målad (RÅK.). Den omnämnes i INV. 1830. Sannolikt har den varit uppsatt på långhusets N sida, mitt emot predikstolen. Därtill kom en 1809 byggd orgelläktare i väster. När Haf i sin byggnadsbeskrivning nämner, att den gamla läktaren skulle förändras till orgelläktare, synes det vara förstnämnda läktare, som han därmed åsyftar. Denna läktarförflyttning kom även till utförande, men den gamla orgeln återuppsattes aldrig i den nya kyrkan, och läktaren blev ombyggd, när orgelfrågan efter många år åter kom upp.

ORGEL

År 1884 uppsattes i kyrkan av orgelbyggaren K. Olsen i Köpenhamn (s. 90 not 1) ett orgelverk, omfattande 12 stämmor med två manualer och pedal (ST.PROT.). Det utökades 1951—52 med tvenne självständiga pedalstämmor, varjämte vissa stämmor omändrades (orgelbyggare Bo Wedrup i Uppsala). Orgelfasad och läktarbarriär med det däri inbyggda spelbordet ritades av ark. Henrik Sjöström i Lund². Fasaden, som har

¹ I omkostnaderna ingick arbetslön för bl. a. uppförande av en ny läktare, »varuppå predikstolen blivit flytt», samt för järn »till läktaren, varest predikstolen står». En murare hade upphuggit 4 hål i muren till bjälkar under predikstolen. Dessa uppgifter kan icke gälla någon för menigheten avsedd läktare, på vilken en predikstol icke rimligen kan ha stått.

² AXEL HENRIK SJÖSTRÖM, f. i Lund 13/12 1856, † därst. 27/7 1934. Från 1881 praktiserande arkitekt i Lund.

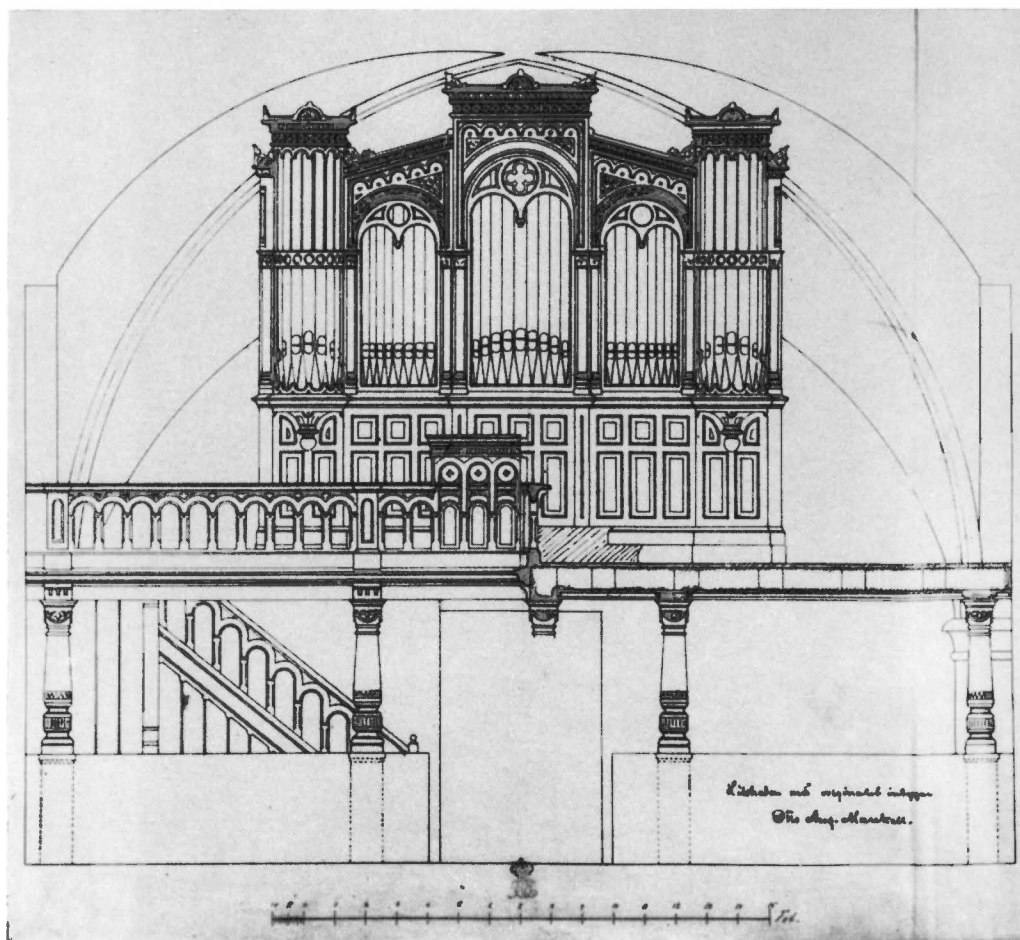

Fig. 193. Förslag till orgelfasad 1884 av ark. Henric Sjöström i Lund, BSt.
 Entwurf für einen Orgelprospekt von Architekt Henric Sjöström in Lund 1884.
 Proposed organ front, 1884, by Henric Sjöström, architect at Lund.

trenne plana fält med blindpipor, flankerade av tureller, visar i dekor och masverk stark influens av romanska stilelement (fig. 177 o. 193).

Till anskaffande av orgeln hade 500 kr skänkts av prosten C. L. Kemner.¹ Då församlingen emellertid vägrade att ersätta orgelbyggaren för vissa med läktaren vidtagna åtgärder, som icke ingått i hans åtagande, blev det härför erforderliga beloppet, 200 kr, tillskjutet av dåvarande kyrkoherden A. N. Thelander² (RÅK.).

¹ CHRISTIAN LORENTZ KEMNER, prost i Simrishamn 1845, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1851—1880. Under hans tid ombyggdes båda dessa församlingars kyrkor, Bårslövs 1858, Fjärestads 1863.

² ANTON NIKLAS THELANDER, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1883—1906.

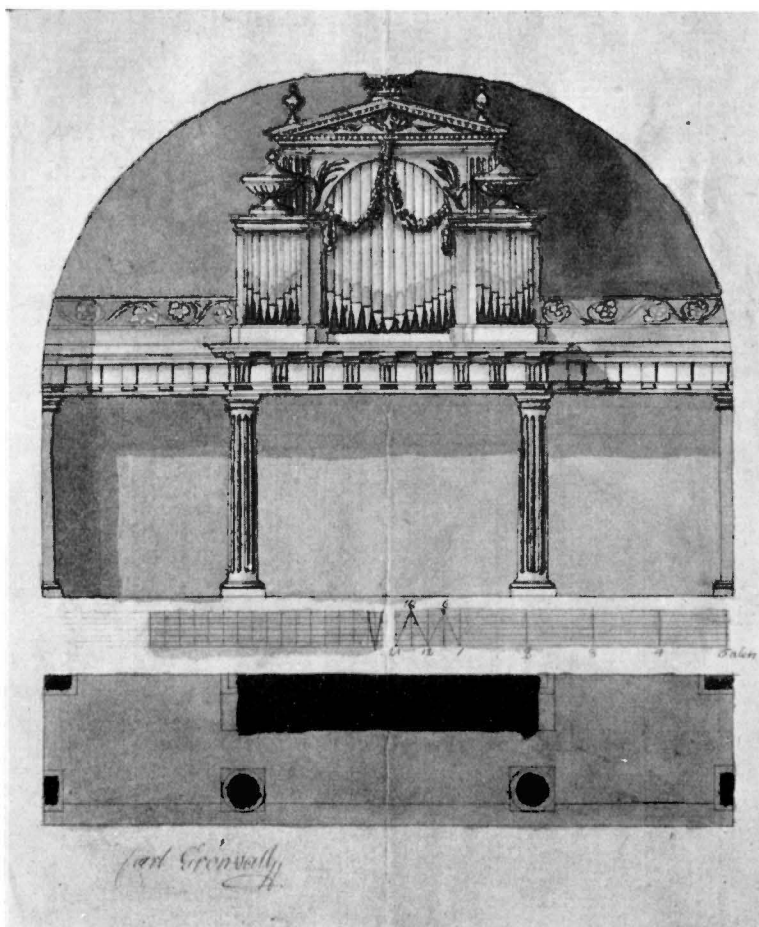

Fig. 194. Förslag till orgelfasad av organisten Carl Grönvall i Hyby. RA.
 Entwurf für einen Orgelprospekt von Organist Carl Grönvall in Hyby.
 Proposed organ front by organist Carl Grönvall, Hyby.

Sin första orgel fick kyrkan 1809, varom en nu försvunnen trätavla med inskription vittnade. Till denna orgel hade förslag upprättats av organisten och orgelbyggaren Carl Grönvall¹, som även lämnat en fasadritning i utpräglad gustaviansk stil (fig. 194, förvaras i RA). Då detta förslag granskades i ÖIÄ, fann man det »uti detaljer och

¹ CARL GRÖNVALL, organist i Hyby, Malmöhus län, orgelbyggare. Grönvall utförde ett flertal orgelverk i skånska kyrkor under 1800-talets förra del, bl. a. i Bårslöv, Fjärestad och Fleninge i Hälsingborgstrakten. 1829 reparerade han den s. k. Buxtehudeorgeln i Hälsingborgs Mariakyrka (nu i Torrlösa kyrka, Malmöhus län).

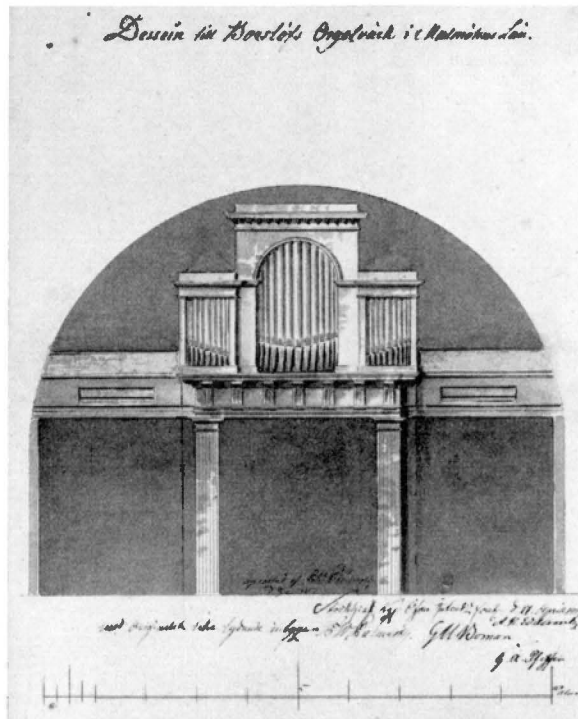

Fig. 195. Förslag till orgelfasad. Omarbetning av förslaget fig. 194 av P. W. Palmroth. BSt.
 Entwurf für einen Orgelprospekt. Überarbeitung des Projekts Abb. 194 von P. W. Palmroth.
 Proposed organ front. Revision of proposal fig. 194 by architect P. W. Palmroth.

ornamenter tarfva någon rättelse». Det uppdrogs åt arkitekten P. W. Palmroth¹ att justera Grönvalls ritning. Den av Palmroth den 4/2 1807 signerade ritningen (fig. 195) tillstyrktes av Överintendenten den 14/4 1807 och stadfästes av Kungl. Maj:t den 12/5 1807. Efter denna torde fasaden hava utförts (jfr s. 246). I densamma har visserligen huvuddragen i Grönvalls ritning bibehållits, men fasaden har förenklats och de speciellt gustavianska detaljerna, urnor, girlander och lagerkvistar samt mittpartiets fronton har rensats bort. I sin uppbyggnad visar orgeln en tredelad, gesimskrönt fasad, som tillsammans med läktarbarriären bildar en klassicerande läktarfront i kyrkans västparti, uppburen av tvenne träpelare med ett doriskt entablement. Orgeln, som kostade 750 rdr sp., byggdes av Grönvall i Hyby och fraktades till Bårslöv i »Nio bespände vagnar».

¹ PER VILHELM PALMROTH, f. omkr. 1765, † 1825, ogift. Fänrik, kgl. arkitekt, konduktör i ÖIÄ. Dotter-son till den bekante franske målaren C. TARAVAL, som 1732 inkallades till Sverige och blev hovmålare.

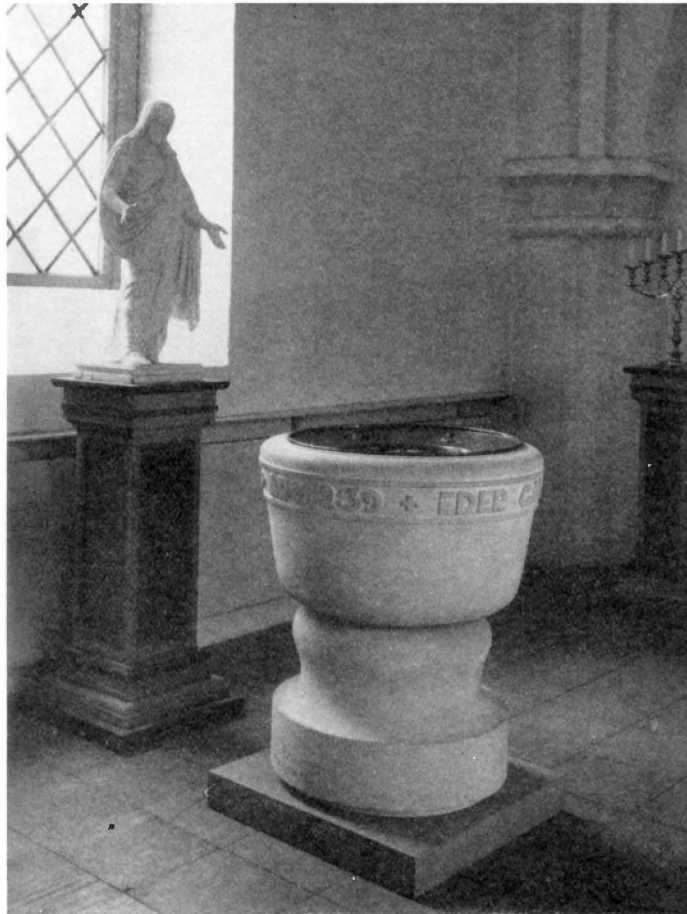

Fig. 196. Dopfund av Ignaberga-kalksten. Efter ritning av ark. Leon Nilson. Foto 1960.

Taufe aus Ignaberga-Kalkstein nach einem Entwurf von Architekt Leon Nilson.

Font in Ignaberga limestone. Designed by architect Leon Nilson.

När den nya kyrkan 1858 skulle byggas, var denna orgel icke längre i brukbart skick. Sedan församlingen förgäves sökt avyttra den, blev den upplagrad på ett loft i en byggnad vid prästgården, varifrån den sedan försvunnit (ST.PROT.).

NUMMER-
TAVLOR

Enkel nummertavla av trä, vridbar på fotställning (se fig. 176). — En siffertavla med siffror av bleck upptages i INV. 1759. Nya nummertavlor anskaffades 1845 och 1899 (RÄK.).

Fig. 197. Dopfat av mässing, 1600-talets första hälft. Foto 1960.
Taufschale aus Messing, 1. H. des 17 Jh.
Font dish, brass, first half of 17th century.

Dopfund av Ignaberga-kalksten, ritad av ark. Leon Nilson (fig. 196). Rund, kittel- DOPREDSKAP
formig cuppa med grund, för ett dopfat avpassad fördjupning. Profilerad rund fot på
kvadratisk fotplatta. Inskr. i relief kring cuppens rand: EDER GÄLLER LÖFTET OCH EDRA
BARN + APG 2:39 +. På fotplattan i försänkta bokstäver: SKÄNKT 1939 AV EMMA OCH
AUGUST NILSSON. H 98, D 73.

Dopfat av mässing med pressad, punsad och graverad ornering. I bottenfältet
David och Goliat mot bakgrund av bladverk, på brättet hundar, jagande enhörning,
hjort och rådjur inom bladrankor (fig. 197 o. 198). Nederländskt arbete, 1600-talets
första hälft. D 60,5, brättet 11.

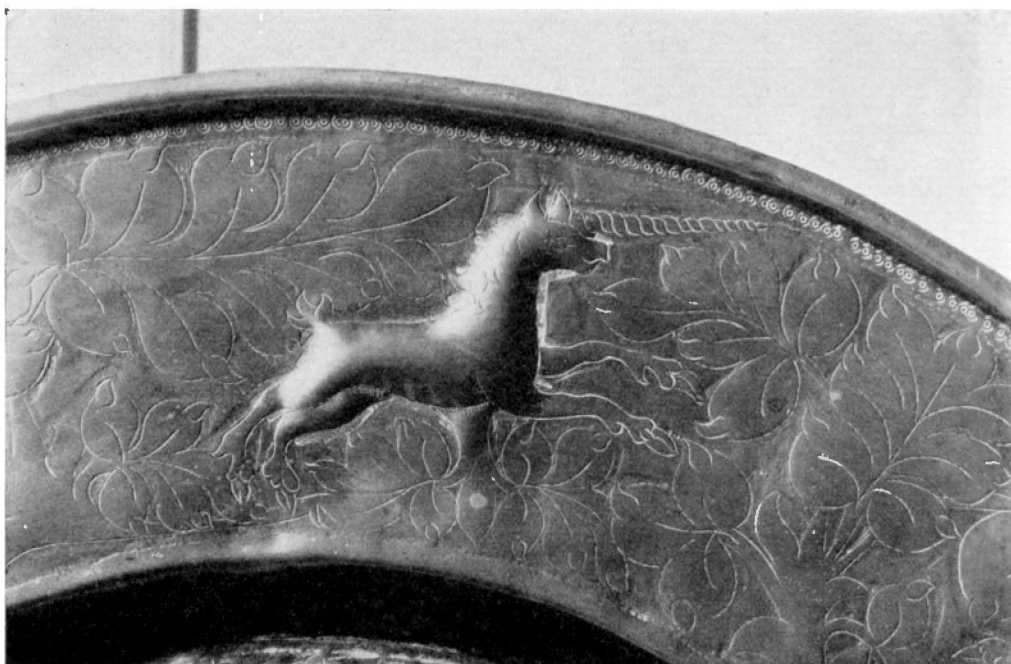

Fig. 198. Detalj av dopfatet fig. 197. Foto 1960.
Detail von der Taufschale Abb. 197.
Detail of font dish, fig. 197.

Dopskål av silver, avpassad för dopfatet, i form av en stympad kon med grundskål upptill. Graverad inskr.: TILL BÅRSLÖVS KYRKA FRÅN CARL OCH CHARLOTTE OLSSON ÅR 1959. Enl. stplr levererad 1960 av Nordisk Silverkonst AB, Hälsingborg. H 11,5, övre D 25,5, undre D 35,5.

En liten skål av tenn i funten är upptagen i INV. 1759 och 1830. Nu försvunnen.

FÖRSVUNNEN
DOPFUNT

En dopfunt av sten fanns i kyrkan före 1858. Den betecknas i INV. 1830 som en dopfunt »av uthuggen sten», vilket kan antyda, att det varit fråga om ett skulpterat, sannolikt romanskt arbete. Funten blev vid flera tillfällen övermålad med oljefärg. Detta skedde första gången 1773, och sedan åter 1778, då den på nytt blev anstruken med oljefärg och dessutom marmorerad (RÄK.).

I den gamla kyrkan hängde över funten en »krona» (= baldakin) av trä (jfr s. 227). Den försågs 1773 med »en spir och annat mera»; samtidigt gjordes en »plint att häfta kronan över funten», troligen en anordning i valvet eller på väggen, i vilken baldakinen hängt (RÄK.). Att »kronan» även sirades med äkta guld och silver tyder på, att den varit rikt skulpterad.

Fig. 199. Kalk av silver, utförd 1838 av guldsmeden N. Hendeberg i Hälsingborg. Foto 1960.

Silberner Kelch von Goldschmied N. Hendeberg in Hälsingborg 1838.

Chalice, silver, 1838, by N. Hendeberg, Hälsingborg.

Funten, som på lång tid icke varit använd, togs icke in i den nya kyrkan, emedan det ansågs, att den där skulle bliva vanprydande, utan såldes på auktion tillsammans med material, som blivit över från kyrkobygget. 50 år senare hade uppfattningen ändrats. Man erinrade sig då den gamla funten, vilken 1858 hade »frånhänts» kyrkan, och gjorde försök att återbörda den dit, men ingen hade då någon kännedom om, vart den tagit vägen (ST.PROT.).

Kalk av silver (fig. 199). Slät cuppa, inv. förgylld. Runt skaft med kulformig, godronnerad nod, det runda fotpartiet belagt med Jehovasol och krucifix i förgylld relief. Fyrsidig fotplatta med innupna sidor och rundade hörn, belagda med ornament i relief: kärve och druvklase. Graverade inskriptioner: runt foten SIMON IONA ÄLSKAR DU MIG: IOH. XXI: V. XV: på fotplattans kant TILLHÖR BÅRSLÖFS KYRCKA 1838, under foten »väger 56 1/2 Lod med Paten». Stplr: Hälsingborg, N Hendeberg (guldsmed i Hälsingborg 1812—1852), kontr., H 4 (= 1838). H 24,3, cuppens D 12,6. Inköpt 1838, troligen som ersättning för den äldre, förgyllda kalk och disk, som redovisas i kyrkans äldsta

NATTVARDS-
KÄRL

INV. (1667, SK.KOM.). Dessa torde ha förvarats i prästgården och blivit förstörda vid dess brand 1838.

Paten av silver, i botten förgylld, brätte med skrafferad rand. Stplr som kalken. D 15.

Vinkanna av silver. Pärönformig, på låg, godronnerad fot. Grepe och snås, lock med kors. Enl. stplr utförd 1952 av juvelerarefirman A. W. Andersson i Hälsingborg. Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. H 29,5.

En flaska av tenn att hämta vin uti om 1 1/2 stop (= 3/4 kanna) upptages i INV. 1759, möjligen detsamma, som fanns 1667 (SK.KOM.) och som i INV. 1720 säges rymma 2 potter (i det gamla danska måttssystemet motsvarande 2/3 kanna).

Oblatask av silver. Oval form, karnisprofil, låg, godronnerad fot. På locket i relief kärve, kopierad efter sådan på kalkens fot. Stplr som vinkannen. Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. L 12,5.

Oblatask av nysilver. Inköpt 1904. L 14.

Oblatsked av silver. Rundat blad, skaft med kors. Stplr som vinkannen. Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. L 21,5.

Sockenbudstyg, gemensamt för Bårslövs och Fjärestads församlingar. Består av: — 1. Kalk av silver, runt skaft med platt nod med sex rombiska fält. Fot med graverad bladdekor. Stplr GP (= Gustaf Dahlgren, guldsmed i Malmö 1845—1875), M (= Malmö), kontr., F5 (= 1860). H 15. — 2. Paten av silver, i botten graverat krucifix. Stplr som kalken. D 9,3. — 3. Oblatask av silver, rund. Stplr som kalken. D 5,2. — 4. Vinflaska av Orreforsglas, med graverad druvklase. H 10,2. — 1667 fanns »en liden kalck och disk af sölf till dhe siuge att bruka» (SK.KOM.).

Sockenbudstyg av tenn, gemensamt för Bårslövs och Fjärestads församlingar: — 1. Kalk med rund fot, söndrig nod. H 14,5. — 2. Paten. D 10,3. Förvaras i Fjärestads kyrka. Inköpt 1764 tillika med läderfodral (RÄK.).

Brudkrona av silver, förgylld. Kronring med 5 genombrutna, ornerade spetsar, besatta med akvamariner. På ringen graverat: GÅVA TILL BÅRSLÖVS KYRKA AV KYRKLIGA UNGDOMSKRETSEN 1945. Enl. stplr utförd av guldsmeden C. Hoff i Hälsingborg 1945. H 7,5, ringens D 7,2.

LJUSRED-
SKAP

Ljuskronor: — 1. Av malm (fig. 200). Profilerad mittstam med kula. Överst en krans av prydnadsarmar samt vertikalt ställda palmbladsornament. Därunder krans med 6 ljusarmar, vardera för ett ljus, med skålförmiga manschetter, mellan ljusarmarna prydnadsarmar med klockslut. På kulan graverad inskr.: FRU : KATHARINA : ELMGREN : FÖDD : ÖSTMAN : DÖD. D. 27 AUG : 1791 (se s. 242). H 60. Vid kronan, som i den gamla kyrkan hängde mitt i långhuset, var fäst en nu försvunnen tavla med inskription: O MENNISKA, SOM DU TROR SÅ LEFVER DU, SOM DU LEFVER SÅ DÖR DU, OCH SOM DU DÖR SÅ FAR DU, SOM DU FAR SÅ BLIFVER DU (INV. 1830). — 2. Av mässing. Profilerad mittstam med kula. Tvenne ljusarmskransar, vardera för 12 ljus. Omkr. 1900. H 100. — 3. Av mässing, som föreg. Tvenne ljusarmskransar, vardera för 6 ljus. Omkr. 1900. H 70.

Fig. 200. Ljuskrone av malm, skänkt till minne av kyrkoherden Martin Elmgrens hustru Catharina Östman, † 1791. Foto 1960.

Kronleuchter aus Erz, gestiftet zur Erinnerung an Pfarer Martin Elmgrens Gattin, Catharina Östman († 1791).
Brass chandelier, given in memory of rector Martin Elmgren's wife, Catharina Östman, † 1791.

Ljusstakar: — 1. Ett par av försilvrat tenn (fig. 201 o. 202). Kvadratisk fotplatta, hög, fyrsidig fot med uppåt smalnande, hålkälade sidor. Skaft fyrsidigt, nedåt avsmalnande, rund, urnformad ljuspipa. Fotens och skaftets sidor belagda med var sin ovala, gjutna medaljong med antikt figurmotiv.¹ Stplr: Ängelstämpel (= 75 % tenn), 2 ggr HB (= Hälsingborg), 2 ggr MS (= Magnus Stickler, tenngjutaremästare i Hälsingborg (se s. 185 not 1), S2 (= 1800), kontr. Under botten graverat TILLHÖR BÅRSLÖFS KÖRKA. H 51, fotplattans B 22, — 2. Ett par av mässing, sjuarmade. Modernt arbete. H 50.

¹ Enligt SVENSKT SILVERSMIDE 1520—1850, III, s. 71—72, tyckes denna typ av ljusstake framför allt ha tillverkats av guldsmeden PEHR ZETHELIUS (mästare i Stockholm 1766—1810), som förefaller vara upphovsmannen till denna staktyp i Sverige (fig. 208 i a. a.), som även fortlevde i sonen ERIK ZETHELIUS' verkstad. — Metoden att dekorera silver med pålödda medaljonger med efterbildningar av klassiska gemmor och kaméer användes ofta under 1780- och 1790-talen även på andra silverföremål såsom kaffe- och thekannor, sockerskålar och gräddsnaöcker m. fl. (jfr avbildningar i ovan a. a.) Egendomligt nog förekommer den även i England hos den svenskfödde i England verksamme guldsmeden ANDREW FOGELBERG, men icke hos andra engelska guldsmeder (se NATIONALMUSEI UTSTÄLLNINGSKATALOG NR 244, ÖVER ENGELSKT SILVER 1660—1830, Sthlm 1958, s. 49, nr 86 o. pl. 32).

Benäget meddelande av förste intendenten, fil. dr CARL HERNMARCK.

Fig. 201. Ljusstake av försilvrat tenn, utförd 1800 av tenngjutaren Magnus Stickler i Hälsingborg. Foto 1960.

Leuchter aus versilbertem Zinn von dem Hälsingborger Zinngiesser Magnus Stickler 1800.

Candlestick, silver-plated pewter, 1800, by Magnus Stickler, Hälsingborg.

3. Två par av silver, runda. Enl. Stplr levererade av C. G. Hallbergs guldsmeds AB i Stockholm 1956. Ett par inköpta av församlingen, ett par skänkta av församlingsbon Betty Pålsson. H 21,2. — 4. Ett par av nysilver, gustaviansk stil, moderna. H 19. 1667 upptages 4 ljusstakar (2 små) av mässing (sk.kom.).

Fig. 202. Detaljer av medaljonger på ljustaken fig. 201. Foto 1960.
 Medaillons auf dem Leuchter Abb. 201.
 Detail of medallions on candlestick fig. 201.

Antependier: — 1. Av svart sammet med mittkors i silverbroderi. Anskaffat 1884 (INV. 1891), troligen som ersättning för ett äldre sådant, vilket omnämnes i INV. 1845, men ej i INV. 1830. L 360. — 2. Av rödaktigt kläde med jugendbetonade broderier i gult, i mitten IHS inom blomkrans, på sidorna därom uppdelad text: LOFVAD VARE DU HERRE. Sannolikt det antependium, som i ett odat. INV. (troligen 1933) betecknas såsom nytt. L 380. — 3. Av rött ylletyg, »Den livgivande solen». I mitten IHS, på sidorna silverax samt bårder med naturalistiskt broderade blommor. Sign. SSKT 1947 SBS (= Södra Sveriges Kyrkliga Textil, Sigrid Birgitta Synnergren. Betr. denna textilverksstad se s. 102 not 2). L 380. — 4. Av vitt ylletyg, »Den återuppståndne Kristus och kvinnan». Broderad med Kristus och knäböjande kvinnofigur mot i färgade plan uppbyggd bakgrund (fig. 187). Sign. SSKT SBS 1958 (se nr 3). Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. L 380. — 5. Av violett ylletyg med invävd dekor. Utförd av Hallandsåsens vävda kyrkliga textilier (Ingan Mittendorff). Skänkt av Bårslövs kyrkl. syförening. L 192. — 6. Av grönt ylletyg med invävd dekor. Utförd och skänkt som nr 5. L 192.

TEXTILIER

Mässhakar: — 1. Av vit sidendamast med rött kors applicerat å båda sidor; ryggsidan

är broderad med bild av evangelisten Johannes. Sign. sskT 1947 sbs (se antependium nr 3). Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. — 2. Av violett ylletyg med invävd dekor. Utförd och skänkt som antependium nr 5. — 3. Av grönt ylletyg med invävd dekor. Utförd och skänkt som antependium nr 5.

Kalkduk med fransar, vit, virkad. Inköpt 1949. 45 × 45.

Mattor: — 1. Altarmatta av röd flossavävnad, mönster från Licium. 260 × 270. Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening. — 2. Kormatta i röllakan, »Paradisets blomster». Komp. av Hellevi Nilsson-Kjellhard. Skänkt av Bårslövs kyrkliga syförening.

Håvar, ett par. Slät ring av silver med holk, enl. stplr tillverkad 1935 av guldsmeden E. V. Mandahl i Hälsingborg. Inskr. på ringen: AV BÅRSLÖVS KYRKLIGA SYFÖRENING 1935. Svart sammetspung med silverbroderi. Ringens D 14.

Före 1858 hade för upptagande av kollekt använts tvenne kollekttavlor av trä, anskaffade 1773 (RÅK.), nu försvunna. Efter uppförandet av den nya kyrkan blev det nödvändigt att anskaffa en håv, emedan de gamla tavlorna på grund av bänkarnas längd icke kunde användas. Håven finnes ej kvar; den blev överflödig, sedan man 1890 funnit, att kollektupptagning med håv vore otidsenlig (ST.PROT.), varför tvenne bössor eller bäcken skulle uppsättas på ömse sidor om ingången.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Antependier: — 1. Ett »kaffes» (s. 105, not 1) altarkläde med fransar och silver-snodder, 1667 (SK.KOM.). — 2. Blommerat altarkläde med guldspets, anskaffat 1702 (RÅK.). — 3. Altarkläde av hemmagjort lärft (INV. 1759). — 4. Altarkläde av carmosins manchester, anskaffat 1806 (RÅK.).

Mässhakar. — 1. »En messe hagell medh guld knipling paa», 1667 (SK.KOM.) — 2. Mässhake av svart Callminck,¹ anskaffad 1697 (RÅK.). — 3. Röd carmosins mässhake utsirad med guldgaloner (INV. 1720). — 4. Mässhake av slesing² (INV. 1723). — 5. Mässhake av röd sammet, kantad med smala guldbårder och med breda sådana på fram- och bakstycket. Anskaffad 1779, troligen som ersättning för nr 1, som i INV. 1759 betecknas som »något sliten och gammal». — 6. Mässhake av svart sammet, inköpt 1843 (INV. 1845).

GRAVSTEN

Gravsten av grå kalksten (fig. 203). Inom en slät kantram är ett försänkt bottenplan, över vilket den i lågre relief utförda decorationen höjer sig. Ovalt inskriptionsfält, flankerat av »Tron» och »Hoppet». Över detsamma »Kärleken», nedtill timglas och döds-kalle. I hörnen ovala fält med Adam och Eva, Kristus på korset, Basunblåsande ängel (= domedagsängel) samt Ängel, hållande livets krona. Inskr. på mittfältet: UNDER DENNA STEN / HVILAR ETT ÄGTA PAR SOM ÄLSKAT / HVARANDRA UTI NÖD OCH UTI LUST / UTI LIF OCH UTI DÖD / FORDOM PROST³ / KYRKOHERDEN ÖFVER BÅRSLÖFS OCH FJERESTADS

¹ CALLMINCK, KALMINCK, ylletyg i satinbindning. Kan vara enfärgat slätt eller brokigt mönstrat, ofta randigt. Tillverkningen av c. står på sin höjdpunkt under mitten av 1700-talet för att senare på 1790-talet alltmera avtåga.

² SLESING, ett slags lärft, tillverkat i Schlesien.

³ Ordet »Prost» senare tillsatt.

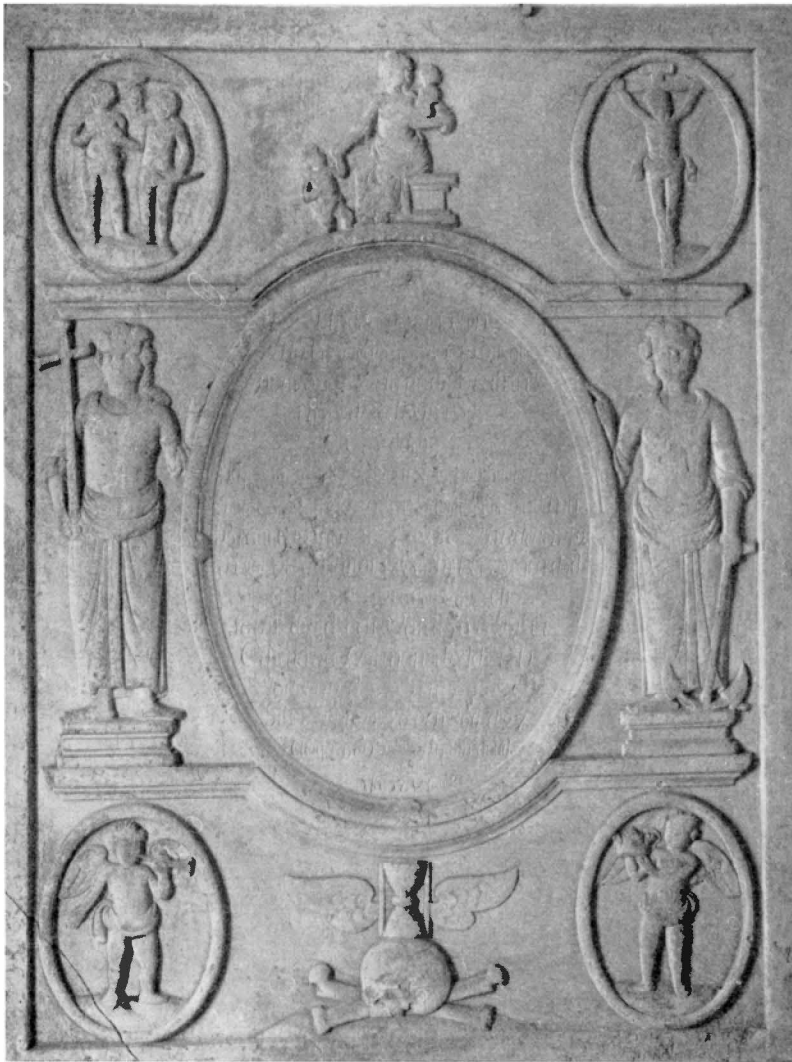

Fig. 203. Gravsten av kalksten över kyrkoherden i Bårslöv och Fjärestad Martin Elmgren, † 1797, och hans maka Catharina Östman, † 1791. Foto 1960.

Grabplatte aus Kalkstein für den Pfarrer in Bårslöv und Fjärestad, Martin Elmgren († 1797) und seine Gattin Catharina Östman († 1791).

Limestone grave monument in memory of Martin Elmgren, rector of Bårslöv and Fjärestad, † 1797, and his wife, Catharina Östman, † 1791.

Fig. 204. Minnestavla av trä från 1740-talet.
Foto 1960.

Gedächtnistafel aus Holz, 1740er Jahre.
Wooden memorial from the 1740's.

/ FÖRSAMLINGAR MARTIN ELMGREN¹ FÖDD UTI / BRÅGERUP D. 30 NOV. 1724. STUDENT
1742 / PRÄST 1749 PASTOR 1772 GIFT 1770 OCH DÖD / 1797 UTI DESS ÅLDERS 73 ÅR / SAMT
DYGD OCH VÄLÄDLA FRU / CATHARINA ÖSTMAN FÖDD UTI / LÖDERUP D. 27 JUNI 1728 /
GIFT D. 2 NOV. 1770 OCH DÖD D. 27 / AUG. 1791 63 ÅR OCH EN MÅNAD / GAMAL² / ESA
57 v. 1 och 2. Upprest mot N väggen i tornkammaren; låg i den gamla kyrkan i koret
(INV. 1830). H 196, B 149,5.

I den gamla kyrkan lästes på översta stolen i koret: HÄRUNDER HVILAR HELJE MÅRTEN-
SON, SOM DÖDDE 1650 (INV. 1830).

GRAV I
KYRKAN
EPITAFIUM

Epitafium i form av en trätavla med guldbokstäver på svart botten (fig. 204). H 90,

¹ MARTIN ELMGREN, f. i Brågarp, Malmöhus län, 1724, † i Hälsingborg 1797, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1772, prost i egna församlingar 1793. Elmgren gjorde betydande insatser för vårdande och prydnad av sina båda kyrkor (s. 248). I sin »Förteckning öfver kyrkoherdarne i Lunds stift», som förvaras i LUB, skriver han: »Genom hans (= Elmgrens) åtgärd äro bägge kyrkorna så väl innan som utan satte i ett stånd, att de intet gifva efter någon kyrka i hela närliggande bygd». — Elmgren har insamlat ett synnerligen omfattande och betydelsefullt biografiskt material, betecknat som vår — vid sidan av sockenrelationernas traditioner och enstaka personhistoriska notiser — utan tvekan viktigaste källa för kännedom om stiftets präster under 1700-talets senare hälft» (CARLQUIST, HERDAMINNE, Ser II, 8, s. 426 ff)

² Ordet gamal senare tillsatt.

Fig. 205. Porträtt av prosten Georg Gottlob Löhr, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1798—1823. Utfört 1810 av P. Löfstedt. Foto 1960.

Bildnis des Propsten Georg Gottlob Löhr, Pfarrer in Bårslöv und Fjärestad 1798—1823, von P. Löfstedt 1810.

Portrait of Dean Georg Gottlob Löhr, rector of Bårslöv and Fjärestad 1798—1823. Executed in 1810 by P. Löfstedt.

B 70. Inskription: I / DÄTTA HERRENS HUS / FINNES BEGRAFNE / FORDOM KUNGL: MAJ^{ts} / TIL SVERIGE / TROTIENARE OCH LIEYTNANTER / HÖGÄDLE HERR PER IACOBS. HAGSTRÖM / SOM BODDE PÅ NR 2 HÄRI BYEN OCH DÖDDE / DEN 13 JULII 1742 I DES 73 ÅLDERS ÅR / VÄLBORNE HERR ADAM GUSTAF BOIE¹ / SOM BODDE PÅ TULLSTORP, OCH DÖDDE D. 13 AUG. 1719 27 ÅR GAMMAL / HÖGÄDLE HERR ARNOLD IOEL ELSERS, SOM BODDE PÅ TULLSTORP, OCH DÖDDE D. 19 AUG. 1735 I DES ÅLDERS 84 ÅR / SAMT CORNETTEN HÖGÄDLE HERR IACOB HAGSTRÖM² / SOM DÖDDE D. 28 OCTOBER 1701 / ESAI: 57 v: 2. Upptagen i INV. 1773 (RÄK.). Hängde i den gamla kyrkan över ingången på S sidan. Trenne gamla värjor hängde vid sidan av tavlan (INV. 1830). Fragment av dessa fanns kvar 1918 (SNABBINV.) men är nu försvunna.

¹ ADAM GUSTAF BOIJE AF GENNÄS, † 13/8 1719. Volontär vid Uppl. femmän. kav.reg., kornett där 1711, löjtnant vid N. Skånska kav.reg. 1716; g. m. SOFIA CHRISTINA ANCKARSTIERNA (i hennes 1. gifte), f. i Karlskrona 28/5 1697, † 1734. — *Tullstorp*, kronoskattehemman i Bårslövs socken.

² JACOB HAGSTRÖM, kornett vid Skånska tremän. kav.reg. 4/3 1701, † 28/10 s. å.

Fig. 206 a—b. Tavlör av trä med series pastorum. Foto 1960.
 Holztafeln mit Pastorenverzeichnis (=series pastorum). Series pastorum on wooden boards.

TAVLOR

1. Porträtt av Georg Gottlob Löhr¹, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1798—1823 (fig. 205). Oljemålning på duk, i enkel, förgylld ram. Sign. t. h. P. LÖFSTEDT (s. 220 not 1). H 40,2, B 38,5. — 2. Evangelisten Mattheus? Oljemålning på papp, sign. t. v. P. LÖFSTEDT PINX 1805. Äldre man med grått skägg, i v. hand öppen bok, över denna ett lockigt barnhuvud (ängel?). Enkel, förgylld ram. Dagermått 62,2 × 44.

Series pastorum. 2 st. trätavlor med guldramar samt skrift i guldbokstäver på svart botten (fig. 206). H 102. Inskriptioner — 1. / EFTER REFORMATIONEN / HAFWA FÖLIANDE WARIT / KYRKIOHERDAR WID BÅRSLÖFS / OCH FJÄRESTADS FÖRSAMLINGAR. I: HERR IACOB OLSON SKÅNING / FÖR OCH EFTER 1598 / II: HERR PEDER OLSON FÖR 1617 / OCH EFTER 1648. / III: HERR HERMAN MÅRTENSON LIEPER / FÖR 1650 TIL 1679 DÅ HAN FOR ÖFVER / MED DE DANSKE. / IV: HERR CHRISTIAN SORBON IFRÅN / 1679 TIL 1698. / V: HERR PÅHL QUIDING IFRÅN 1699 TIL 1722. / VI: HERR ANDREAS CORVIN IFRÅN / 1722 TIL 1763. / VII: HERR MAGIST: FRANTZ IACOB / OLLMAN IFRÅN 1764 TIL 1771. / VIII: HERR MARTIN ELMGREN IFRÅN 1772 TIL / 1797. — 2. / IX: HERR MAG: GEORG GOTTLOB LÖHR. FÖDD I STRALSUND 1737. / KRIGSPREST I FLERE ÅR. CONST: / PASTOR 1798. PROST ÖFVER / EGNA FÖRSAMLINGAR ÅR 1799. / X, BERNHARD POMMER. PROST. 1826—1848 / XI, CHRISTIAN LORENZ KEMNER. PROST. 1851—1880 / XII, ANTON NIKLAS THELANDER. PROST. 1881—

¹ GEORG GOTTLOB LÖHR, f. i Stralsund 1737, kyrkoherde i Bårslöv och Fjärestad 1798, prost i egna förs. 1799, † 3/7 1823.

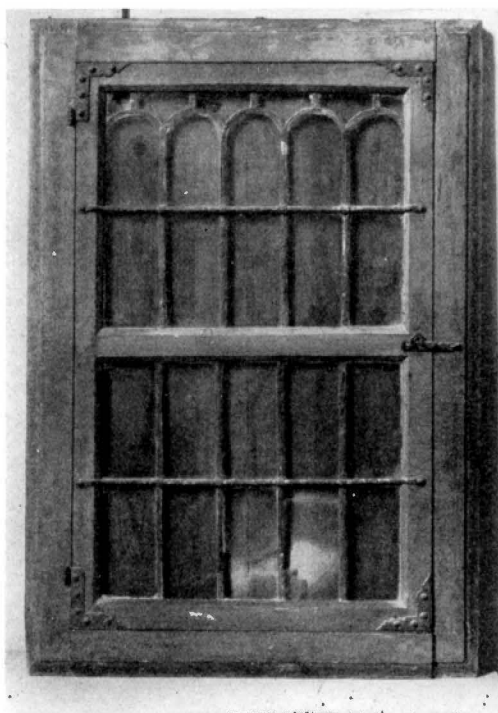

Fig. 207. Anslagstavla med blyglasad dörr, för Ambr. Hedengrans minnestavla över jubelfesten 1693 (Uppsala mötes beslut). Foto 1960.

Anschlagstafel mit bleigefasstem Fenster für Ambrosius Hedengrans Gedächtnisplakat zum Kirchenjubiläum 1693.

Notice board with lead-glazed door for Ambr. Hedengran's memorial engraving of jubilee celebration 1693 (Uppsala decision 1593 confirming the Reformation in Sweden).

1906 / XIII, NILS PETER HOLMQVIST, PROST. 1908—1909 / XIV, AUGUST THEODOR HAMMAR, TEOL. D:R, 1911—1916 / XV, OLOF EVALD SJÖBERG, FIL. KAND. 1918—1938 / XVI, MALTE ELIS SYDMARK, FIL. KAND. 1939—. Tavla 1 upptages första gången i INV. 1773 (RÅK.) och säges där vara »2^{ne} alnar hög och 7 qvarter bred, med en förgylld gloria, ovan till prydd och målad som en grön marmor». — Tavla 2 torde vara uppsatt 1809¹. De hängde i den gamla kyrkan på ömse sidor om koret (INV. 1830).

Anslagstavla av furu, blåmålad (fig. 207). Dörr med blyinfattade glasrutor i tvenne fält, vardera med 8 rutor, fördelade på tvenne rader. H 108, B 72. Tavlan har ursprungligen innehållit Ambrosius Hedengrans kalligrafiska kopparstick till minne av jubelfesten i Uppsala 1693 (s. 113 not 1). Tillverkad 1697 (RÅK.).

¹ År 1809 utfördes tvenne inskriptionstavlor, av vilka den ena torde ha avsetts för uppgifter rörande orgelbygget, den andra för series pastorum.

Fig. 208. Urna av förgylld furu, gustaviansk form, troligen identisk med de på orgelritningen fig. 194 synliga akroterierna på mittfrontonen. Foto 1960.

Urne aus vergoldetem Fichtenholz, 2. H. 18. Jh., wahrscheinlich identisch mit den auf dem Orgelentwurf Abb. 194 sichtbaren Akroterien des Mittelgiebels.

Urn, gilt pinewood, Gustavian, probably identical to the acroteria seen in the middle of the organ façade in the drawing fig. 194.

- Prydnadsurnor, ett par, av furu (fig. 208), förgyllda. Underdel godronnerad, liv med snidade fruktgirlander, välvtt lock med tvärreflrad kant, toppen rosettprydd. Ny fyrsidig fotplatta av bok. H 25. Stod i gamla kyrkan på altaret (INV. 1830).

Såsom altarprydnader ter sig dessa båda förgyllda, helt profana träurnor ganska egenartade. Den sannolika förklaringen till deras förekomst är, att de ursprungligen varit

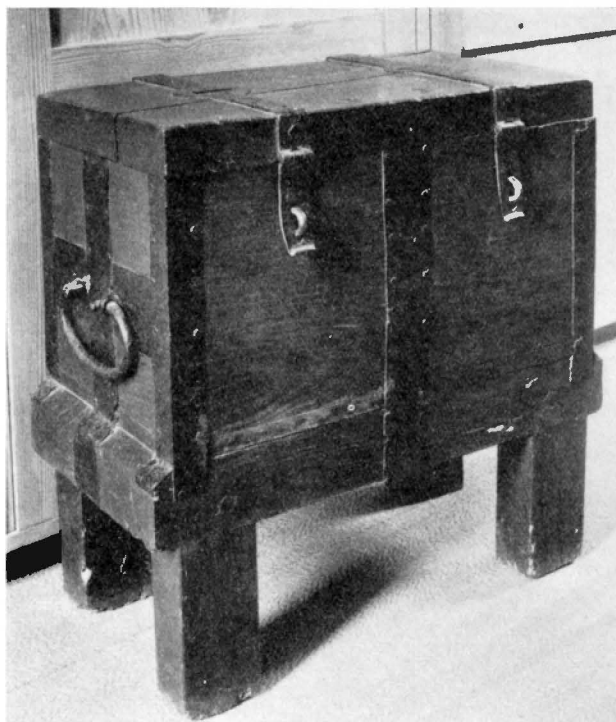

Fig. 209. Offerkista av ek. Foto 1960.
Kollektentruhe aus Eiche. Oak offertory chest.

avsedda för den 1809 invigda orgelns fasad. Den av orgelbyggaren Carl Grönvall utförda förslagsritningen blev icke godtagen, utan omarbetades av arkitekten Palmroth, vars ritning av Kungl. Maj:t fastställdes den 12/5 1807 (s. 231). Församlingen hade emellertid redan 1806 tecknat kontrakt med Grönvall och även betalt viss del av entreprenadsumman i förskott. Arbetet var sålunda påbörjat och vissa detaljer troligen utförda, när fastställelsen skedde. På sin fasadritning hade Grönvall väl utnyttjat den gustavianska stilens ornamentala rekvisita, bl. a. urnorna, av vilka tvenne stora placerats som krön på fasadens sidopartier och tvenne små som akroterier på mittpartiets fronton (fig. 194). De båda sistnämnda passar i form och storlek väl med altarurnorna och är sannolikt identiska med dem. Grönvall har medfört dem till Bårslöv, men då de icke kunde användas för orgelfasaderna, om man strikt skulle följa det fastställda förslaget, torde kyrkoherde Löhr ha tagit hand om dem och i stället gjort dem till altarprydnader.

Jordfästningsspadar: — 1. Av järn med skaft av ek, besatt med mässingsdubbar. L 107. »En liten spade till påkastande, av järn», upptages i inv. 1759. — 2. Av mässing med svartpolerat träskaft. Inköpt 1911. L 50,5.

Sandfat av mässing, rektangulärt, på mässingsknoppar. Inköpt 1911. L 34,5, B 24,5.

Fig. 210. Kassakista av järn med konstlås, inköpt 1852. Foto 1960.
Geldtruhe aus Eisen mit Kunsts Schloss, erworben 1852.
Iron strongbox, with safety lock, purchased 1852.

Kassakista av ek, järnbeslagen, på fyra raka ben. Instickslås samt tvenne överfall för hänglås på framsidan (fig. 209). På kortsidorna bärhandtag av järn. I locket tvenne myntspringor, svarande mot tvenne fack i kistan. 1600-tal, upptagen i INV. 1720. H (total) 67, L 62, B 47. — En järnbeslagen kista med 3 lås anskaffades 1693 (RÄK.). En kista att förvara mässkläderna i upptages 1667 (SK.KOM.).

Kassakista av järn med konstlås (fig. 210). Inköpt 1852, gemensamt för Bårslövs och Fjärestads församlingar. L 81,5, B 55,4, H 58. Vägledning för den invecklade proceduren vid låsets öppnande är intagen i kyrkans inventariebok.

DIVERSE
FÖRSVUNNA
INVENTARIER

Åtskilliga av den gamla kyrkans inventarier togs icke in i den nya kyrkobyggnaden och är nu försvunna. Dit hörde altaruppsatsen, predikstolens ljudtak och den medeltida dopfunten med sin skulpterade baldakin. Av det, som tillkom under kyrkoherde Martin Elmgrens omfattande reparations- och nyanskaffningsåtgärder under 1770-talet, är likaledes det mesta förkommet. Förutom sådant, som i det föregående omnämnts i samband med beskrivningen av kyrkans nuvarande inventarier, innehåller kyrkans handlingar uppgifter om bl. a. följande ting, vilka ej längre är förefintliga.

Väggprydnader och tavlor: — 1. Tavla med Gustaf III:s tal 1771. Snickaren och målaren Wallstedt från Landskrona hade 1773 förfärdigat »en trätafla med Ramm och Crona däröfwer samt then anstrukit med blå oljefärg och Cronan med guld utsirat och glas för ramen, hwaruti Hans Maj^{ts} Konung Gustaf den 3^{dies} thal till Rikens församlade Ständer efter 1772 blifwit inhäfat» (RÄK.). — 2. Tavla med Gustaf III:s namn och riksvapnet. Denna uppsattes 1773 på N väggen i koret och »hålles af 2^{ns} lejon, som äro till hälften förgylte, och finnes på bemålte tafla Hans Kongl. Majts Gustaf den 3^{dies} Höga Namn förgylt i blått fält och därunder Svärges Wapn med mera» (RÄK.). — 3. Minnestavla av ek, 1 aln 8 tum hög och 1 aln 12 tum bred, ovan till prydd med en förgylld gloria. Tavlan innehöll en inskription med förgyllda bokstäver i 27 rader med redogörelse för de »kyrkans märkeligaste och kostsammaste reparationer», som åren 1772—1774 utförts på föranstaltande av kyrkoherde Martin Elmgren. Uppsatt 1775 (RÄK.). — 4. Tvenne tavlor av apostlarna Petrus och Jacob. Bilderna var målade på trätavlor, enl. INV. 1830 och 1845 med vattenfärg. Anskaffade 1773 och sannolikt utförda av målaren Wallstedt från Landskrona (RÄK.). — 5. Tavla med tänkespråk (INV. 1830). Möjligen den, som enl. samma INV. var fästad vid en malmljus-krona (nr 1, jfr s. 236). — 6. Minnestavla av trä, uppsatt 1809 i anledning av orgelns färdigställande detta år (RÄK.) — 7. Tavla med Karl XIII:s tal 1810. (INV. 1830). — 8. Stentryck, föreställande Jesu lidande, i svart träram (INV. 1845). — 9. Tvenne av Ambrosius Hedengrans kalligrafiska tavlor, Karl XI:s begravning 1697 och segern vid Narva 1700 (INV. 1720, se s. 113 not 1).— 10. Mårten Luthers porträtt i förgylld ram. Hängde på väggen bredvid predikstolen (INV. 1830).

Kollekttavlor, 2 st., INV. 1746 (RÄK.).

Tornur. År 1805 uppsattes i kyrkan ett tornur, tillverkat av urmakaren Elias Modevig¹ i Hälsingborg. Då det varit förenat med svårigheter att uppställa urverket i tornet, hade en särskild urkammare måst inrättas. Ett fodral till visarstången utfördes 1808. Var urtavlan varit placerad är icke känt. Det kan tänkas, att den suttit i den runda fönsteröppningen i tornets andra våning, där den dock skulle ha gjort föga nytta, eller också på tornets N sida, där den varit synlig från vägen (se planen fig. 169). För en landskyrka spelade emellertid urtavlan mindre roll, det viktiga var slagen på kyrkklockan, som kunde höras över byn. I INV. 1830 upptages verket som »ett tornur som går i 8 dyng, tarfvar reparation».

En järnbeslagen fattigstock av trä, med lås, upptages i INV. 1732 (RÄK.).

¹ ELIAS MODEVIG (MODEVEG), urmakare i Hälsingborg 1773—1824, tillverkade ur av olika slag såsom fickur, väggur, golvur och tornur. I Hälsingborgs museums samlingar finnes fyra av honom signerade ur; ett av dem är ett gustavianskt väggur i förgyllt, skulpterat urfoder, de övriga golvur. Flera andra från hans verkstad utgångna arbeten är kända. År 1792 utförde han ett nytt urverk för tornuret i Hälsingborgs Mariakyrka, vilket visade tiden dels på en urtavla på tornets norra sida, dels på en re-nässansurtavla i södra sidoskeppet. Detta urverk, som under 1800-talet fått förfalla, restaurerades 1925 av Taarnuhmager BERTRAM LARSEN i Köpenhamn och är alltjämt i gång.

En pliktball angives i INV. 1732 (RÄK.) vara gammal och ofärdig. En ny Pliktstock med järnkrampor upptages i INV. 1758 (RÄK.) och finnes kvar ännu i INV. 1830.

Schatull av trä med smidda beslag, till förvaring av kalk och paten, tillkom 1697 (RÄK.). Troligen förstört vid prästgårdens brand 1838.

Ett litet skåp bak i altaret till ornamenternas förvarande i INV. 1758 (RÄK.). — Solvisare, inköpt 1842 (RÄK.). — 2 st. likbårar. — En likvagn anskaffades 1877 (ST.PROT.).

KLOCKOR

Storklocka av malm. Kring halsen inskr.: SOLI DEO GLORIA IN EXCELSIS (= Ära vare Gud i höjden). På livet inskriptionsfält: PASTOR. C. L. ANDREAS CORVIN / BÅRSLÖFS KYRKIAS KLÅCKA FÖRBÄTTRAD / OCH OMGUTEN AF ANDREAS WETTERHOLTZ KONGL. PRIVIL. STYCK- OCH KLOCKGIUTARE (s. 116 not 2). / ANNO 1762 NO 299. H 109, D 108.

Lillklocka av malm. Kring halsen bård med Berain-ornamentik samt palmettkrans. På ena sidan (mot N 1960) inom ornamentram med G III:s krönta monogram samt flankerad av Ecclesia och Justitia (= Kyrkan och Rättvisan) står inskriptionen: LANDS-HÖFDING / HÖGVÄLBORNE HERR BARON TAGE THOTT¹ / BISKOP HÖGVÖRDIGE HERR DOCTOR OLOF CELSIUS² / HÄRADSROBST LARS STÅHL³ / KYRKOHERDE HERR MAGISTER MARTIN ELMGREN / KYRCKO INSPECTOR HERR ISAC FUNDAHN⁴ / KYRK WÄRDAR IÖNS IOHANSON I I ATTARP / OCH OLA PEHRSON I BÅRSLÖF. På mostatta sidan inom ornamentram, krönt av strålomgivet Jehova och flankerat av Moses och Petrus står inskr.: LOFVAT VARE HERRANS NAMN / FRÅN NU, OCH I EVIGHET. / IFRÅN SOLENES UPPGÅNG: / ALT INTILL NEDERGÅNGEN, VARE / HERRANS NAMN LOFVAT. PSALM 113. V. 2:3 / GUTEN I MALMÖ HOS MARIA WETTERHOLTZ / STYCK = OCH KLOCKGIUTARE ÄNKA / IGENOM DESS SON JONAS WETTERHOLTZ (s. 116 not 2) / ÄR DENNA KLOCKA AF NYIO GUTEN TILL BÅRSLÖFS KYRCKA / ÅHR 1782. H 85, D 80.

I samband med inmonterandet av en trampanordning för klockringningen blev klockorna 1916 hängda i ett järnstativ ovanför klockstolen. Därvid upptogs nya ljudgluggar i gavelröstenas blindingar (s. 201), allt enligt ritning av ark. Th. Wählin⁵, stadf. 24/11 1916.

¹ TAGE THOTT f. 1739, † 1824; friherre, från 1807 greve med succession för äldsta sonen; landshövding i Malmöhus län 2/8 1776.

² OLOF CELSIUS D. Y., f. 1716, † 1794; prof. i historia i Uppsala 1747, teol. dr 1752, kyrkoherde i Kungsholms församling 1753, i Solna 1755, i Jacobs och Johannes 1760, adlad 1756, biskop i Lund 1777.

³ LARS STÅL, f. 1717, † 1796, kyrkoherde i N. Wram 1744, prost i Luggude kontrakt 1779.

⁴ ISAK FUNDAHN, f. 1720, † 1796. 1752 kyrkoinspektör i Luggude, Rönnebergs, Onsjö, Harjagers, Frosta, Ljunits och Herrestads härad. 1786 regementsskrivare.

⁵ HANS FREDRIK THEODOR WÄHLIN, f. i Lund 1864, † därst. 1948. Domkyrkoarkitekt i Lund 1902—42. Arkitekt i ÖIÄ. Ark. Wählin utförde restaureringar av bl. a. S:t Petrikyrka i Malmö, klostret i Ystad samt ett stort antal skånska landskyrkor. Han ledde restaureringen av Lunds domkyrkas medeltida konstur.

SAMMANFATTNING

I. Romansk sandstenskyrka, bestående av långhus, smalare och lägre kor samt halvrund absid (fig. 211 A). Långhuset med plant brädtak, absiden med halvkupolvalv av sten. Ingångar på långhusets S och N sidor.

Till långhusets V gavel fogas under gotisk tid ett i plan kvadratisk torn (fig. 211 B), byggt av sandstenskvarrar med kraftig, svagt hålkälad skråsockel. Muren mellan långhus och torn genombrytes med en spetsbågig dörröppning.

Inv.: dopfunt av sten, möjligen skulpterat romanskt arbete. Såld på auktion 1858, sedermera försvunnen.

II. 1400-talet. Kyrka och tornkammare välves med kryssvalv av tegel. Trapphus uppföres vid tornets N sida (fig. 211 C). Kyrkans väggar och sannolikt även valv prydes med kalkmålningar. Framför S ingången bygges ett vapenhus. Vålvning samt uppförande av trapphus under senare delen av 1400-talet, övriga åtgärder troligen 1400-tal.

Inv.: Senmedeltida triumfkrucifix (fig. 190).

III. 1500- och 1600-talen. Inv. Dopfat av mässing, från 1600-talets förra hälft (fig. 197). Predikstol (fig. 191), på en nu försvunnen trappa daterad 1598. Predikstol och dopfunt får baldakiner av trä, ävenledes nu försvunna liksom altaruppsatsen, som sannolikt varit ett renässansarbete, möjligen stafferat 1617. Anslagstavla av trä med bly, glasad dörr (fig. 207), för Ambr. Hedengrans tavla över jubelfesten 1693. Kassakista av ek (fig. 209).

IV. 1700-talet. Predikstolskorgen uppsattes 1751 på en i triumfbågen anbringad läktaranordningen flyttas 1773 åter till sin forna plats. Av kyrkoherde Martin Elmgren genomföres på 1770-talet en omfattande yttre och inre renovering av kyrkan, varvid anskaffas nya inventarier i form av ny bänk-inredning, på väggarna uppsatta inskriptions- och minnestavlor, kollekttavlor m. m., allt nu försvunnet utom en tavla för series pastorum (fig. 206 a). Av övriga under 1700-talet tillkomna inventarier är bevarade ett epitafium över karolinska krigare (fig. 204) samt en malmljuskrone (fig. 200), skänkt till minne av kyrkoherde Elmgrens maka, Carolina Östman, † 1791. Båda kyrkklockorna omgjutna. En vindflöjel («våderhane») av järn uppsattes på tornet 1773 (nu omgjord).

V. 1800-talets förra hälft. Inv. Altarljusstakar av försilvrat tenn 1800 (fig. 201). Ett tornur installeras 1805 (nu försvunnet). Orgel och orgelläktare uppsattes 1809, s. å. ytterligare en tavla för series pastorum (fig. 206 b). Ny altartavla (fig. 188) av P. Löfstedt 1811. Kalk (fig. 199) och paten av silver inköpes 1838 som ersättning för äldre sådana, vilka förstörts vid prästgårdens brand nämnda år. Kassakista (fig. 210) av järn med konstlås 1852.

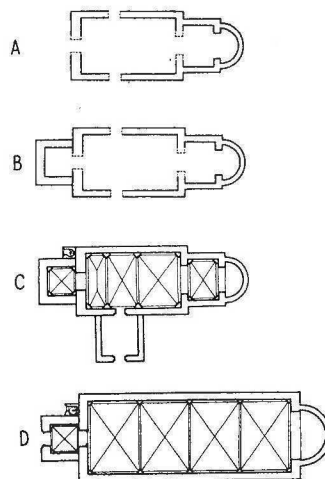

Fig. 211. Kyrkans utveckling
1:1 000.

Grundrissenentwicklung der Kirche.
Development of church.

VI. 1800-talets senare hälft. 1858 nedrivs långhus, kor och absid och en helt ny kyrkobyggnad — med bibehållande dock av det medeltida tornet — uppföres efter ritning av byggmästaren A. Haf. (fig. 211 D). Kyrkan får helt ny inredning med undantag för renässanspredikstolen, som uppsättes tillika med series pastorum och det bevarade epitafiet. Den äldre orgeln återuppföres ej; ny orgel och orgelläktare tillkommer 1884. Ugnar av järn för uppvärmning av kyrkan anskaffas 1868.

VII. 1900-talet. Omfattande inre renovering 1943 (ark. Eiler Græbe) med ny golvläggning, ändring av bänkar samt installation av varmvattenvärmeledning. Elektrisk belysning 1952.

Inv.: ny altartavla (fig. 187) av konstnären Hugo Gehlin 1930. Dopfont av kalksten (fig. 196) ark. Leon Nilson 1939. Nyuppsättning av antependier, mässhake och andra textilier. Dopskål av silver 1960.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanische Kirche aus Sandstein, bestehend aus Langhaus, schmalere Chor und niedrigerer Chor mit halbrunder Apsis (Abb. 211 A). Im Inneren flache Bretterdecke und Halbkuppel-Gewölbe aus Stein in der Apsis. Eingänge an der S und N Seite des Langhauses.

An den W Giebel des Langhauses wird in gotischer Zeit ein im Grundriss quadratischer Turm aus Sandsteinquadern gefügt (Abb. 211 B), der einen kräftigen Sockel mit einer schwachen Hohlkehle im Profil besitzt. Die Mauer zwischen Langhaus und Turm durchbricht eine spitzbogige Türöffnung.

Ausstattung: Taufstein, möglicherweise eine romanische Bildhauerarbeit, 1858 auf einer Auktion verkauft und danach verschwunden.

II. 15. Jh. Kirche und Turmkammer werden mit Kreuzgewölben aus Backstein eingewölbt. An der N Seite des Turms entsteht ein Treppenhaus (Abb. 211 C). Innenwände und wahrscheinlich auch Gewölbe der Kirche werden ausgemalt. Vor den S Eingang wird ein Waffenhaus (Vorhalle) gesetzt. Die Einwölbung und das Treppenhaus lassen sich in die 2. H. des 15. Jh. datieren, die übrigen Maßnahmen wahrscheinlich in das 15. Jh.

Ausstattung: Spätmittelalterliches Triumphkruzifix (Abb. 190).

III. 16. und 17. Jh. Ausstattung: Taufschale aus Messing aus der 1. H. des 17. Jh. (Abb. 197). Kanzel (Abb. 191), auf einer jetzt verschwundenen Treppe datiert 1598. Kanzel und Taufstein erhalten gel schnitzte Baldachine, die ebenso wie der Altar, welcher wahrscheinlich ein Renaissancewerk war und wohl 1617 farbig gefasst wurde, heute nicht mehr vorhanden sind. Anschlagstafel aus Holz mit einem bleigefassten Fenster (Abb. 207) für Ambrosius Hedengrans Plakat zum Kirchenjubiläum 1693. Eichene Geldtruhe (Abb. 209).

IV. 18. Jh. Der Kanzelkorb wird 1751 an einer im Triumphbogen eingebauten Empore angebracht, doch 1773 wieder an seinen früheren Platz gesetzt. Pfarrer Martin Elmgren führt in den 1770er Jahren eine umfassende äussere und innere Renovierung durch, bei der Ausstattungsstücke wie ein neues Gestühl, Inschrifts- und Gedächtnistafeln an den Wänden, Kollektentafeln usw. angeschafft werden, die aber nun sämtlich verschwunden sind. Von den übrigen im 18. Jh. entstandenen Gegenständen sind ausser einer Tafel mit einem Pastorenverzeichnis, »series pastorum« (Abb. 206 a), ein Epitaph über Krieger K XII. (Abb. öinig Karls204), sowie ein Kronleuchter aus Erz (Abb. 200), gestiftet zur Erinnerung an die Gattin Pastor Elmgrens, Carolina Östman († 1791), erhalten. Beide Kirchenglocken sind umgegossen.

V. 1. H. 19. Jh. Ausstattung: Altarleuchter aus versilbertem Zinn 1800 (Abb. 201). Eine nicht mehr vorhandene Turmuhr wird 1805 installiert. Orgel und Orgelepore werden 1809 aufgestellt und im selben Jahr eine Tafel zur Fortsetzung der »series pastorum« geschaffen (Abb. 206 b). Neues Altarbild (Abb. 188) von P. Löfstedt 1811. Kelch (Abb. 199) und Patene aus Silber werden 1838 als Ersatz für ältere Stücke angekauft, die beim Brand des Pfarrhauses verlorengegangen waren. Geldtruhe (Abb. 210) aus Eisen mit Kunstschloss 1852.

VI. 2. H. 19. Jh. 1858 werden Langhaus, Chor und Apsis abgerissen und ein ganz neues Kirchengebäude unter Beibehaltung des mittelalterlichen Turms nach Entwurf des Baumeisters A. Haf aufgeführt (Abb. 211 D). Die Kirche erhält eine ganz neue Ausstattung mit Ausnahme der Renaissancekanzel, sowie der Tafeln der »series pastorum« und des erhaltenen Epitaphs. Die ältere Orgel wird nicht wiederverwendet, sondern eine neue Orgel und Orgelepore 1884 angeschafft. Eisenöfen 1868.

VII. 20. Jh. Umfassende innere Renovierung 1943 (Architekt Eiler Græbe) mit neuem Fußbodenbelag, Änderung des Gestühls sowie Warmwasserheizung. Elektrifizierung 1952. Ausstattung: Neues Altarbild (Abb. 187) von Hugo Gehlin 1930. Taufe aus Kalkstein (Abb. 196) von Architekt Leon Nilson 1939. Neuausstattung mit Antependien, Messgewand und anderen Textilien. Silberne Taufschale 1960.

SUMMARY

I. Romanesque sandstone church, consisting of nave, a narrower and lower chancel, and a semicircular apse (fig. 211 A). Flat wooden ceiling in nave and chancel, stone semicupola vault in apse. Doorways in S and N sides of nave.

A square tower, built of sandstone ashlar with a large, slightly hollow-moulded socle was in Gothic times added to the W gable of the nave (fig. 211 B). The wall between nave and tower was pierced by a pointed-arched doorway.

Furnishings: Stone font, possibly sculptured Romanesque work. Sold by auction 1858, now lost.

II. 15th century. Nave and tower vaulted with brick cross vault. Staircase built on N side of tower (fig. 211 C). Walls and probably also vaultings decorated with paintings. S porch built. Vaults and staircase built during latter half of 15th century, other work probably 15th century.

Furnishing: Late medieval rood (fig. 190).

III. 16th and 17th centuries. Furnishings: Christening bowl, early 17th century (fig. 197). Pulpit (fig. 191) dated 1598 on stairs, now lost. Pulpit and font provided with wooden canopies, now lost, like the probably Renaissance reredos, possibly painted 1617. Wooden notice board with lead-glazed door (fig. 207) for Ambr. Hedengran's memorial (1693) engraving. Oak money offertory chest (fig. 209).

IV. 18th century. The pulpit moved in 1751 to a gallery in the rood arch, but returned to its original position in 1773. Both exterior and interior of church restored during the 1770's by Martin Elmgren, the rector; new furnishings installed including pews, inscriptions and memorials on walls, offertory trays etc., all of which are now lost. Of other furnishings installed during the period, there remain a board for the series pastorum (fig. 206 a), an epitaph in memory of soldiers of King Charles XII (fig. 204), and a brass chandelier (fig. 200), in memory of Carolina Östman, died 1791, the wife of the rector, Martin Elmgren. Both church bells recast.

V. First half of 19th century. Furnishings: Altar candlesticks of silver-plated pewter 1800 (fig. 201). A tower clock installed 1805 (now lost). Organ and organ loft erected 1809, and a second board for the series pastorum the same year (fig. 206 b). New altarpiece (fig. 188) by P. Löfstedt 1811. Silver chalice and paten purchased 1838 to replace older ones destroyed in vicarage fire same year (fig. 199). Iron strongbox with safety lock, 1852 (fig. 210).

VI. Second half of 19th century. Nave, chancel and apse demolished in 1858, and new church built — the medieval tower retained — according to plans by A. Haf (fig. 211 D). Except for Renaissance pulpit, series pastorum and the epitaph the church was completely refurnished. The old organ was not re-erected, and a new one and organ loft installed 1884. Iron heating stoves installed 1868.

VII. 20th century. Interior restored (architect, Eiler Græbe) with new floor, re-arranged pews and central heating. Electric lighting 1952.

Furnishings: New altarpiece (fig. 187) by Hugo Gehlin 1930. Limestone font (fig. 196) by architect Leon Nilson 1939. New altar frontals, chasuble and other textiles acquired. Christening bowl, silver, 1960.

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag, mellersta delen*. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag, östra och västra delen*. Pris 13 kr.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad, norra delen*. Pris 28 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad, södra delen*. Med register till band II. Pris 32 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad, norra delen*. Pris 15 kr.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad, södra delen*. Pris 12 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad, västra delen*. Pris 20 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad, östra delen*. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad, östra delen*. Pris 15 kr.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad, västra delen*. Pris 15 kr.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad, sydvästra delen*. Pris 18 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad, nordöstra delen*. Pris 18: 50.
» (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad, sydvästra delen*. Pris 28: 50.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad, västra delen*. Pris 26 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad, mellersta delen*. Pris 20 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad, östra delen*. Pris 17 kr.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad, södra delen*. Pris 24 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad, norra delen*. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
» (94) Band VII, h. 2. *Håbo härad, södra delen*. Pris 38 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad, norra delen*. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad, södra delen*. Pris 6: 50.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Kållands härad, norra delen*. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Kållands härad, sydöstra delen*. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Kållands härad, sydvästra delen*. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Kållands härad, sydvästra delen*. II. Med register till Bd I.
Pris 10 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekind's härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekind's härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

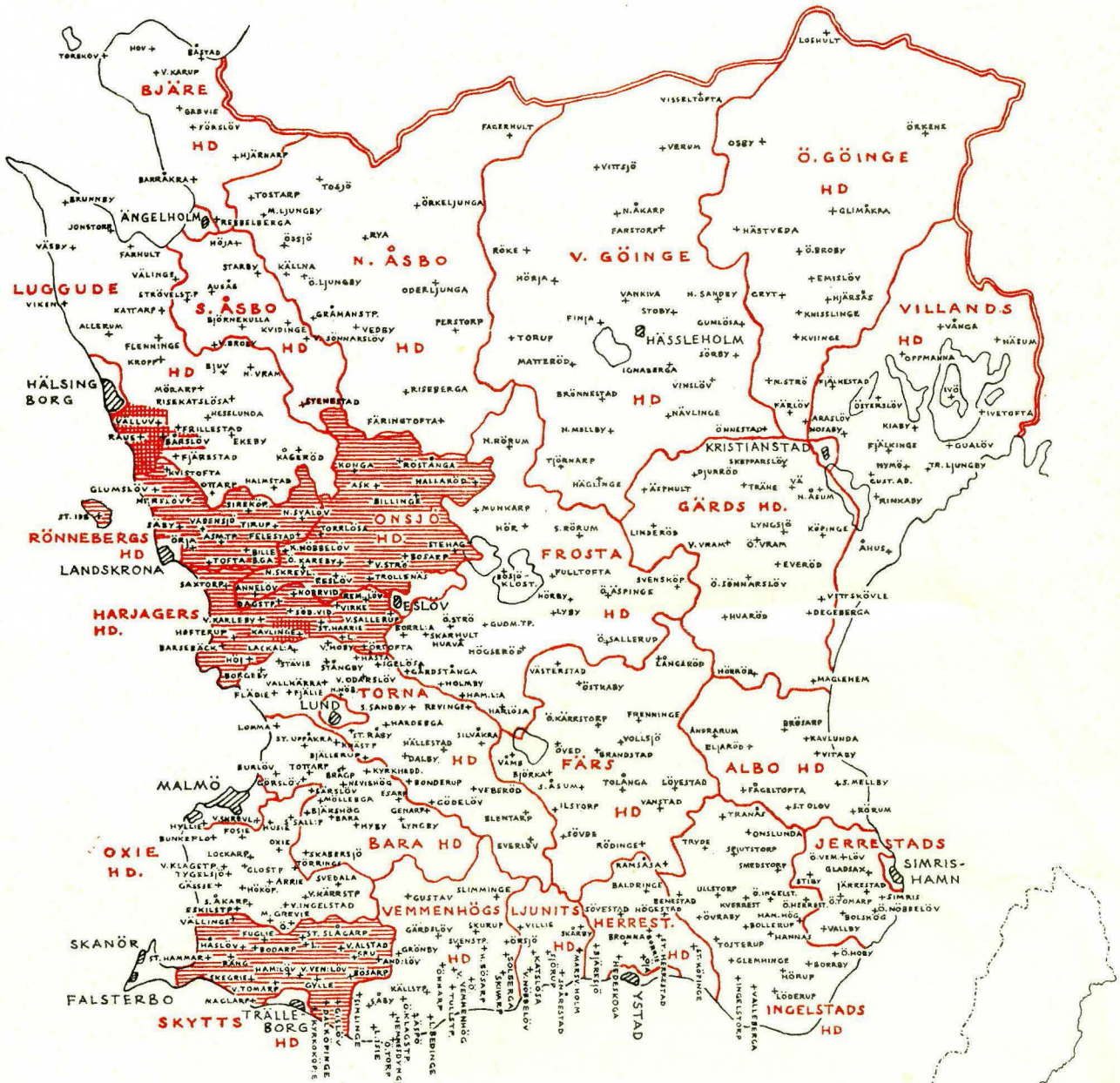
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 16

Tel. Lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

SKÅNE

PUBLICERAT OMRÅDE

UNDER UT-ARBETNING

BAND II. HÄFTE 1.

